

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
ÇAĞ UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
20. YIL (20TH YEAR)

Cilt/Volume: 20 Sayı/Number:2 Yıl/Year: 2023

Çağ Üniversitesi Yayınları

ISSN 1304-8392

**ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Üniversite Adına Sahibi

Prof. Dr. Ünal Ay, Rektör, Çağ Üniversitesi

Dergi Editörü / Editor of the Journal

Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ Üniversitesi

Danışma Kurulu/ Board of Advisory

Prof.Dr. Ali ACARAVCI, Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Alper ASLAN, Erciyes Üniversitesi

Prof.Dr. Androniki KAVOURA, West Attica University

Prof.Dr. Cem SAATÇIOĞLU, İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Fatma Nur İPLİK, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Prof.Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Jülide İNÖZÜ, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Kalender Özcan ATILGAN, Mersin Üniversitesi

Prof.Dr. Kemal BİRDİR, Mersin Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet İsmail YAĞCI, Mersin Üniversitesi

Prof.Dr. Mustafa BAŞARAN, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Nicholas APERGIS, University of Piraeus

Prof.Dr. Ömer İSKENDEROĞLU, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof.Dr. Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Serkan Yılmaz KANDIR, Çukurova Üniversitesi

Prof.Dr. Sezen BOZYİĞİT, Tarsus Üniversitesi

Prof.Dr. Şirvan KALSIN, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. V.J. Byra Reddy, Alliance University

Prof.Dr. Yücel ERTEKİN, Çağ Üniversitesi

Prof.Dr. Yue-Jun ZHANG, Business School of Hunan University

Doç. Dr. Francesco PAOLONE, Parthenope University of Naples

Doç. Dr. Murat GÜLMEZ, Çağ Üniversitesi

Doç. Dr. Şenol KANDEMİR, Çağ Üniversitesi

Doç. Dr. Sevgi BALKAN ŞAHİN, Çağ Üniversitesi

Dr. Usama AL-MULALÍ, Multimedia University

Teknik İletişim & Derleme Sekreteri / Technical Contact & Editorial Secretary

Dr. Deniz YALÇINTAŞ & Öğr.Gör. Şeyda ÇAVMAK, Çağ Üniversitesi

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan hakemli bir dergidir. Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlara aittir, Çağ Üniversitesinin sorumluluğunda değildir. Dergimiz 2004 yılından beri düzenli olarak yılda iki defa (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanmakta olup, EBSCO, EuroPub, ERIH PLUS ve Index Copernicus International (ICI) veri tabanlarında endekslenmektedir. *Çağ University Journal of Social Sciences is a refereed journal. All of the ideas, thoughts and theories are the sole responsibility of the authors and do not reflect the views, beliefs or policies of Çağ University. The journal published twice in a year (June – December) since 2004. Our journal is Abstracted/Indexed in EBSCO, ERIH PLUS, EuroPub and Index Copernicus International (ICI) databases.*

Bu dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Ayrıca, yazarlardan makale gönderim ücreti ve benzeri adlar altında hiçbir şekilde başvuru ya da yayın ücreti talep edilmemektedir. *This journal; adopting the principle that providing scientific research to the public free of charge will increase the global sharing of information, it provides instant open access to its content. In addition, authors are not required to submit any application or publication fees under the names of article submission and so on.* Çalışmaların kabulü DergiPark'ta aşağıda belirtilen bağlantı üzerinden yapılmaktadır. *Authors should upload their manuscript by DergiPark link as it is shown below;*

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd>

Dergi İletişim Bilgileri:

Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY (Editor)

E-posta: edayasa@cag.edu.tr

Telefon: 0(324) 6514800

Dr. Öğr. Üyesi Senem ZAIMOĞLU (Editör Yardımcısı & Mizanpaj Editörü)

E-posta: senemdag@cag.edu.tr

Telefon: 0(324) 6514800

Dr. Deniz YALÇINTAŞ (Teknik Destek)

E-posta: denizyalcintas91@gmail.com

Telefon: 0 (324) 6514800

Öğr. Gör. Şeyda ÇAVMAK (Derleme Sekreteri)

E-posta: seydacavmak@cag.edu.tr

Telefon: 0 (324) 6514800

Adres: Çağ Üniversitesi, Yaşar Bayboğan Kampüsü, Adana-Mersin Karayolu üzeri, Yenice, Tarsus, 33800, MERSİN.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Torununa Bakım Veren Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi/ Examination of Life Satisfaction of Parents Who Care for Their Grandchildren Yasemin ÖZBEK CİLASIN, Mustafa KALE, Ayşe AVCI	1-13
Acquisition of the Word Order among Toddlers: Reflections from Turkish, Sesotho, Japanese, and Polish / Küçük Çocuklarda Kelime Düzeninin Edinimi: Türkçe, Sesotho, Japonca ve Lehçe'den Yansımalar Ömer EREN	14-24
Cam Tavan Sendromunda Yeni Temaların Keşfedilmesi: Öğretmenler Üzerine Nitel Bir Araştırma / Discovering The New Themes of Glass Ceiling Syndrome: A Qualitative Research on Teachers Ufuk ORHAN, Nesibe Büşra ÖZDEN	25-35
Nakit Akım ve Karlılık Odaklı Performans Analizi: Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektörü İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma / Cash Flow and Profitability Focused Performance Analysis: A Study on Paper and Paper Products Printing Sector Enterprises Hikmet Ubeyd BOYDAK, Hasan UYGURTÜRK	36-49
Türkiye'deki Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarında Alınan Ücret ve Komisyonların Aktif Karlılığına Etkisi / The Effect of Fee and Commission Income on Return on Assets of Public and Private Deposit Banks in Turkey Caner ATIŞ, Murat KURLAR	50-59
Öz Yeterlik, İstihdam Edilebilirlik Algısı ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma / The Relationship Between Self-Efficacy, Perception of Employability and Entrepreneurial Orientation: A Research on University Students Burcu Şefika DOĞRUL, Ceren ÖZKAN, Ayşehan ÇAKICI	60-77
Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler ile BİST100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / Examination of the Relationship between Selected Macroeconomic Variables and BIST100 Hatice DÜZAKIN, Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ	78-87

Covid 19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İşsizlik Sigortası Fonunun İşlev ve Amacındaki Dönüşüm: İşsizlik Sigortası Fonunun İşveren Destek Fonuna Dönüşüm Serüveni / <i>Transformation in the Function and Purpose of the Unemployment Insurance Fund in Turkey during the Covid-19 Pandemic Period: The Transformation of the Unemployment Insurance Fund into an Employer Support Fund</i>	88-119
Kompulsif Satın Alma Ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisi: Bipolar Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Bir Araştırma / <i>The Relationship Between Compulsive Buying And Post-Purchase Regret: A Study On People With Bipolar Disorder</i>	120-132
ESG Integration into Financial Markets: A Comprehensive Exploration of Concepts and Implementation / <i>Finansal Piyasalarda ÇSY Entegrasyonu: Kavramlar Ve Uygulama Üzerine Kapsamlı Bir İnceleme</i>	133-147

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPAN ÖĞRETİM ÜYELERİ
(Ünvana göre sıralı)

Prof.Dr. Abdurrahman Taylan ALTINTAŞ	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof.Dr. Kalender Özcan ATILGAN	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Nasih TAĞ	Mersin Üniversitesi
Prof.Dr. Oya KORKMAZ	Tarsus Üniversitesi
Prof.Dr. Sezen BOZYİĞİT	Tarsus Üniversitesi
Prof.Dr. Şirvan KALSIN	Çağ Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf GENÇ	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Arzu ŞAHİN	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Doç.Dr Bahadır Fatih YILDIRIM	İstanbul üniversitesi
Doç.Dr. Elçin YAZICI ARICI	Düzce Üniversitesi
Doç.Dr. Emre Esat TOPALOĞLU	Şırnak Üniversitesi
Doç.Dr. İlksun Didem ÜLBEGİ	Çukurova Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet SONGUR	Dicle Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet Sami SÜYGÜN	Tarsus Üniversitesi
Doç.Dr. Murat GÜLMEZ	Çağ Üniversitesi
Doç.Dr. Nazmiye Ülkü PEKKAN	Tarsus Üniversitesi
Doç.Dr. Özge BARUÖNÜ	Doğuş Üniversitesi
Doç.Dr. Seda ATTEPE ÖZDEN	Başkent Üniversitesi
Doç.Dr. Şenol KANDEMİR	Çağ Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Ali KUZU	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Dr. Öğr.Üyesi Gürçem ÖZAYTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Halil KANADIKIRIK	Tarsus Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hakkı ÖZBAŞ	Tarsus Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Irmak KAÇAR	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Gürol DURAK	Yaşar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait SÖYLER	Tarsus Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Sinan YILMAZ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi Songül ERDOĞAN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DOYURAN	Hacettepe Üniversitesi

Hakemlik tekliflerimizi kabul ederek bu sayıda katkılarını esirgemeyen değerli öğretim üyelerine teşekkür ederiz.

MAKALE YAZIM KURALLARI (2024 yılı itibari ile dergimize Güncel Yazım Kuralları ile maktele kabul edilecektir. Güncel yazım kuralları ekte sunulmuştur.)

1. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.
 2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
 3. Makaleler, Türkçe ve İngilizce yayımlanabilir.
 4. Makaleler, MS Word formatında Dergipark üzerinden isimsiz olarak gönderilmelidir.
 5. Makale kaynakça ve eklerde dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.
 - Kağıt Boyutu: A4,
 - Kenar Boşlukları: Alt: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm,
 - Yazı Tipi: Times New Roman, Punto:11,
 - Satır Aralığı: Tek (1,0) olarak ayarlanacaktır.
 6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
 - Öz (100-200 kelime),
 - Abstract (100-200 kelime),
 - Giriş, Kavramsal çerçeve (Literatür), Yöntem, Araştırma bulguları, Tartışma ve sonuçları, Kaynaklar.
 7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; baş harfleri büyük, 14 punto ve ortalı yazılmış olmalıdır.
 8. Yazar adı, başlığın altına yazılmalı; Yazar adının altına sırasıyla unvan, bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı, e-posta adresi ve ORCID yazılmalıdır. Yazar sayısı birden fazla ise, adları alt alta aynı şekilde yazılmalıdır.
 9. Öz ve Abstract başlıkları büyük harfle, metnin sol kenarına konulmalıdır. Metin 11 punto olmalıdır. Anahtar kelimeler 3-5 arasında olmalı ve anahtar kelimelerin altına JEL Kodları eklenmelidir.
 10. Makalede resim, şekil ve grafikler "Şekil" adı altında gösterilmelidir. Şekil adları, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde şeklin altına numara verilerek yazılmalıdır.
 11. Makalede tablo adları, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve numara verilerek tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
 12. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası yer almalıdır (Kotler, 2003: 124). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalıdır Aaker, 1991; Porter, 2008; Kotler, 2012), üç veya daha çok yazar isimli atıflarda "vd." kısaltması kullanılmalıdır (Harris vd., 2001: 112).
 13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.
- Kitap ise; yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı, basımevi ve basım yeri olarak düzenlenmelidir.
- Mucuk, İ. (2014), Pazarlama İlkeleri, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Dergi ise: yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı (italik), derginin adı, Cilt(sayı no): sayfa numaraları şeklinde düzenlenmelidir.
- Öztürk, İ. (2010). *A literature survey on energy–growth nexus*. Energy policy, 38(1), 340-349.
14. Yukarıdaki yazım kurallarına uygun olmayan makaleler yazarlara geri gönderilir.

GUIDE FOR AUTHORS

1. Journal of Social Sciences is published biannually by Çağ University and is a peer-reviewed journal.
2. It is obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: Turkish and English.
4. Articles must be written on MS word and submitted anonymously via Dergipark.
5. The manuscript should not exceed 25 pages including references and appendices.
 - Page layout: 2,5 cm from above, 2,5 cm from below, 2,5 cm from left, 2,5 cm in from right.
 - And also they have to be written on A4 pages.
 - Articles have to be written in Times New Roman with 11 point.
 - It must be set as single spaced.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
 - Abstract (maximum 200 words)
 - Abstract in Turkish (maximum 200 words)
 - Introduction, Conceptual Framework (Literature), Methodology, Findings, Discussion and the Conclusion, References
7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters, 14 pt. and centered.
8. The name of the author should be written below the article; Under the name of the writers, their universities the university, faculty, department or institution name, e-mail address and ORCID should be written. If there is more than one writer, the names should be written down by down, faculties, sections name and an e-mail address and ORCID have to be written.
9. The Abstract title should be capitalized with the left edge of the text. The text should be 11 pt. Keywords should be between 3-5 words and GEL Codes should be added under the keywords.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of the "Figure". Figures and graphics have to be numbered and the name of the figures have to be written below the figure and first letter will be capital in every word.
11. In an article, name of the table should be written with the way first letter will be capital every word and every table have to be numbered.
12. Citations or references to the sources have to written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to become left side by side (Smith, 2003: 14). If there are multiple sources, it should be separated by semicolon (Aaker, 1991; Porter, 2008; Kotler, 2012). If there are more than two writers, it should be shortened like "et. al." (Harris et. al., 2001: 112).
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically.
The book should be arranged as: author surname, initial letter of the name, publication date of the book, the name of the book, publishing house and should be arranged as the publishing place.
 - Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity*. The Free Press, New York.The journal should be arranged as: author surname, initial letter of the name, publication date of the journal, name of the article (italic), name of the journal, Volume (number no): page numbers.
 - Öztürk, İ. (2010). *A literature survey on energy-growth nexus*. Energy policy, 38(1), 340-349.
14. Those articles, not written according to the above mentioned rules, will be returned to the author(s).

Torununa Bakım Veren Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*

Yasemin ÖZBEK CİLASIN¹, Mustafa KALE², Ayşe AVCI³

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyumlarını incelemektir. Araştırma, nicel araştırma yönteminin ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenen 168 büyük ebeveyn oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak 5 madde ve tek boyuttan oluşan Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiğinden Pearson Korelasyon Analizi, Bağımsız Örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre yakınlık boyutunda bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi, temel bakım boyutunda bakım veren büyük ebeveynlerin düzeyinden daha yüksek bulunmuştur. Gelir düzeyi orta olan büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi, gelir düzeyi düşük olan büyük ebeveynlerin düzeyinden daha yüksek bulunmuştur. Büyük ebeveynlerin yaşı, bakım verdiği torun sayısı ve bakım verme süresi ile yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Cinsiyete, eğitim durumuna, kronik rahatsızlık ve büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri farklılaşmamıştır. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Büyük Ebeveyn, Torun, Yaşam Doyumu, Bakım Verme

JEL Kodu: H51

Examination of Life Satisfaction of Parents Who Care for Their Grandchildren

ABSTRACT: The purpose of this research is to examine the life satisfaction of parents who care for their grandchildren. The research was conducted with the relational scanning model of the quantitative research method. The study group of the research consists of 168 grandparents determined by purposeful sampling technique. The Life Satisfaction Scale, consisting of 5 items and a single dimension, was used as a data collection tool. SPSS program was used to analyze the data. Since the data showed normal distribution, Pearson Correlation Analysis, Independent Samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were used. The significance level was taken as 0.05. According to the findings, the life satisfaction level of grandparents who provide care in the dimension of closeness was found to be higher than the level of grandparents who provide care in the dimension of basic care. The life satisfaction level of grandparents with medium income levels was found to be higher than the level of grandparents with low income levels. No significant relationship was found between the age of the grandparents, the number of grandchildren they cared for, and the duration of caregiving and life satisfaction. Life satisfaction levels of gender, educational status, chronic illness and grandparents did not differ. Suggestions were made in line with the results of the research.

Keywords: Grandparent, Grandchild, Life Satisfaction, Caregiving

JEL Code: H51

* Bu çalışma birinci yazarın "Torununa Bakım Veren Büyük Ebeveynlerin Yaşam Doyumunun Demografik Değişkenlerle İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Psikoloji Bölümü, Mersin Gençlik Spor İl Müdürlüğü, Mersin.

Email: yasemin_ozbek14@icloud.com ORCID: 0000-0002-6060-4565

² Çocuk Gelişimi Bölümü, MYO, Çağ Üniversitesi, Mersin.

Email: mustafakale@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1764-2224

³ Psikoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağ Üniversitesi, Mersin.

Email: drayseavci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5450-4659

1. Giriş

Doyum kavramı; isteklerin, arzuların ve ihtiyaçların tatmin edilmesi olarak adlandırılır. Öte yandan yaşam doyumunu kavramı, bireyin başardıklarıyla bekledikleri arasında elde ettiği durum ya da sonuçtur (Özer ve Karabulut, 2003). Yaşam doyumunu sadece kişisel doyumun bir göstergesi değildir. Yaşam doyumunu hayatın bütününe ele alan bir yapıdır (Ackerman vd., 2020). Yaşam doyumunu, belirli bir alanla olmayıp yaşamın bir bütün olarak olumlu değerlendirilmesidir. Yani sadece işinizden memnun olmanız, hayatınızdan memnun olmanız anlamına gelmez. İş doyumunu yaşam doyumunu arttırabilir ama onun yerini alamaz. Hayatın her alanı yaşam doyumuna tabidir (Veenhoven, 1996).

Büyük ebeveynlik rolünün, büyük ebeveynlerin yaşam doyumunu artırabileceği gibi fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz etkileyebileceği de düşünülmektedir. Büyük ebeveynlik deneyiminin farklı etkilere sahip olduğu alanyazında da bildirilmektedir (Breheny vd., 2013; Bundy-Fazioli vd., 2013; Choi, Sprang ve Eslinger, 2016; Çetinkaya, 2011; Hayslip ve Goodman 2008; Önel, 2013). Ayrıca dünyada ve özellikle batı toplumlarında büyük ebeveynlerin, ebeveynlik rolünü almaları ile yaşanan rol değişimlerinin ve yaşam kalitelerini etkileyen stres faktörlerinin belirlenmesine yönelik mevcut çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir (Villar vd., 2010; Wood ve Liossis 2007). Buna karşılık, ülkemizde büyük ebeveynlikle ilgili araştırmalar genel olarak yaşlılık ya da bakım alan çocuklar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Baysan, 2008; Gürsoy, 2017). Büyük ebeveynlerin, önel olarak iyi oluşları, yaşam doyumları ya da torunlarının bakım verme süreçlerine katılımlarının onların yaşamlarını nasıl etkilediğini ele alan araştırmaların sınırlı olduğu gözlenmektedir (Çetinkaya, 2011; Ekşioğlu-Ahad, 2016; Önel, 2013). Toruna bakım vermenin büyük ebeveynlerin yaşam doyumlarını artırabileceği gibi bazı yaşam zorlukları da yaratabileceği düşünülmektedir. Çünkü torun bakımını da içeren büyük ebeveynlik rolü, büyük ebeveynler için kültürel ve geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktarmaya fırsat sunmaktadır. Ayrıca, büyük ebeveynler sahip oldukları roller aracılığıyla ailenin yardımına cevap verme ve bir çocuğun yetiştirilmesine katkıda bulunma fırsatı elde etmekte ve böylelikle sosyal ve psikolojik açıdan tatmin yaşayabilmektedirler (Barnett vd., 2012; Doley vd., 2015; Werner vd., 2007). Büyük ebeveynler, torun bakımı ile sosyal hayata aktif katılım fırsatı yakalayabilmektedir. Ayrıca toplum ve aile içerisinde kendilerini verimli üyeler olarak görebilmektedir (Breheny vd., 2013). Bu sayede büyük ebeveynler koşulsuz sevgi, yüksek? bir amaç duygusu, yaşamdan zevk duyma ve sosyal çevrelerinden ilgi görme olanağı elde edebilmektedir (Dellmann-Jenkins vd., 2005). Fakat büyük ebeveynler için torunlarına bakım verme süreci bazı temel sorunlara da neden olabilmektedir. Örneğin, torunlarına bakım verme süreci kendilerine daha az zaman ayırmalarına neden olabilmektedir (Gladstone, 2009). Ayrıca, torunlarına bakım verme ile ilgili yaşadıkları çatışmalardan dolayı aile ilişkileri bozulabilmektedir. Torunlarının çeşitli ihtiyaçlarını sağlamak için büyük ebeveynlerin psikolojik ve duygusal olarak dayanıklı olmaları gerekmektedir. Fakat büyük ebeveynler ileri yaş ile birlikte yaşanan sağlık sorunları nedeniyle toruna bakım sürecinde yıpranabilmektedirler. Özellikle torunlarının bütün sorumluluğunu alan büyük ebeveynler için bu durumun, yüksek kaygı düzeyi ile dolayısıyla yaşam doyumunu ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Breheny vd., 2013; Bundy-Fazioli vd., 2013; Hayslip ve Goodman 2008). Araştırmaların sonucunda, bakım veren büyük ebeveynlerin bakım stresine ilişkin deneyimlerinde birçok faktörün rol oynayabileceği işaret edilmektedir (Choi, Sprang ve Eslinger, 2016; Cox, 2002; Dowdell, 1995; Worrall, 2007). Bu bağlamda, büyük ebeveynlerin yaşamlarının iki yönlü olarak değişime uğrayabileceği düşü

nülmektedir. Büyük ebeveynlik rolünün yaşam doyumunu artırabileceği gibi fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz etkileyebileceği de düşünülmektedir. Büyük ebeveynlik deneyiminin farklı etkilere sahip olduğu alanyazında bildirilmektedir (Breheny vd., 2013; Bundy-Fazioli vd., 2013; Choi, Sprang ve Eslinger, 2016; Çetinkaya, 2011; Hayslip ve Goodman 2008; Önel, 2013). Bu sebeple Türkiye’de torun bakımına ilişkin büyük ebeveynlik rolünün, kişilerin yaşam doyumlarını nasıl etkilediğini araştırmanın önemli olacağı düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Büyük ebeveynlik, yaşlıların aile içindeki sosyal rollerinden biri olup torunların dünyaya gelmesi ile kazanılan sosyal bir statüdür. Aynı zamanda büyükanne, büyükbaba ile torunların arasındaki ilişkileri de ifade etmektedir. Günümüz dünyasında aile yaşamında belirgin değişiklikler gözlenmektedir. Değişen evlilik modelleri, azalan doğurganlık, artan ömür, yaygınlaşan boşanma ve bunun beraberinde getirdiği yeniden evlilikler, kadınların giderek daha fazla işgücüne katılımları ve

tek ebeveynlik gibi dünya genelinde yaşanan dönüşüm ve değişiklikler, küresel eğilimler, büyük ebeveynler ile torunlar arasındaki ilişkileri de kapsayacak şekilde aile ilişkilerinin tartışıldığı bağlamı değiştirmiş ve bireyler arası ilişkileri etkilemiştir (Kemp, 2007; Mehta ve Thang, 2012). Büyük ebeveynlik rollerinin niteliği sosyal, ekonomik, demografik, psikolojik, tarihsel ve kültürel faktörlerin de etkisiyle zamanla değişikliğe uğramaktadır (Kivnick ve Sinclair, 2007). Bu değişikliklerin ve çeşitli durumların etkisiyle büyük ebeveynler bazı durumlarda yardımcı bakım rolünü üstlenirken, bazı durumlarda ise çocuğun birincil bakım sorumluluğunu büyükanneler başta olmak üzere büyük ebeveynlerin üstlenmesine neden olmaktadır (Villar vd., 2010).

Sağlık alanındaki gelişmelerin etkisiyle, yaşam süresindeki artışla birlikte büyük ebeveynler torunlarının hayatlarında daha aktif rol almaktadırlar. Yaşam süresindeki bu artış, büyük ebeveynlerin aile içindeki aktif rolünün otuz yıldan fazla süreyi bulmasını mümkün hale getirmektedir (Margolis, 2016; Stelle vd., 2010). Bu durum, bireylerin önemli çoğunluğunun büyük baba ve büyük anne olarak yaşayacağı ve yetişkinliklerinin önemli bir kısmını büyük ebeveyn olarak geçireceği öngörüsünü desteklemektedir (Clarke ve Roberts; 2004; Dellmann-Jenkins vd., 2005; Gauthier, 2002; Griggs vd., 2010; Margolis, 2016).

Büyük ebeveynler ile çocuğun ebeveynleri arasındaki ilişki, büyük ebeveyn ile torun ilişkisini etkileyen bir başka faktördür. Welsh ve Stewart (1995), büyük ebeveyn ve torunların ebeveynleri arasındaki olumlu ilişkilerin çocukların refahını olumlu yönde etkilediğini belirtmektedirler. Bununla birlikte, büyük ebeveynler ve ebeveynler arasında yaşanan duygusal problemler, büyük ebeveynler ile torun etkileşimini sınırlandırabilmektedir. Büyük ebeveyn olma deneyimi, ebeveyn olma deneyimiyle ilişkilidir (Reitzes ve Mutran, 2004). Genel olarak, daha büyük ebeveynler başarılı çocuklarına karşı daha az kararsızlığa sahip olma eğilimindedirler. Bu nedenle, ileri yaş büyük ebeveynler, evlenmemiş yetişkin çocuklarına, daha az eğitime sahip olanlara ve maddi destek sağladıkları yetişkin çocuklarına karşı kararsızlık hissetmektedirler (Peters, Hooker ve Zvonkoviç, 2006). Bu bağlamda büyük ebeveynler, torunlarının velayetini büyükanne ve büyükbabaya veren çocuklarıyla ilişkilerinde daha fazla stres yaşamaktadırlar (Musil ve Standing, 2005).

Ebeveyn-çocuk etkileşimi de büyük ebeveyn-torun ilişkisini etkileyebilmektedir. Goodman'a (2007) göre ebeveyn ve çocuk ilişkisi olumlu seyrediyorsa, büyük ebeveyn-torun ilişkisi de olumlu seyredecektir. Goodman (2007), buna "çocuk bağlantılı aile" adını vermiştir. Bu aile tipinde, büyükanne nispeten düşük? depresyona ve yüksek yaşam doyumuna sahip olmakta ve büyükanne-ebeveyn ilişkisine bağlantılı olmasa da torun düşük düzeyde davranış sorunlarına sahip olabilmektedir. Öte yandan, büyükanne hem torun hem de çocuğun ebeveyni ile bağlantılı olduğu ve ebeveyn ile çocuk arasında herhangi bir bağın bulunmadığı "izole çocuk ailesinde" ise, çocuk benzer ama nispeten olumlu davranışlara sahip olabilmektedir. Bu ilişkide, büyükanne ebeveynin rolünü üstlenmeye çalışsa da torun ile ebeveynleri arasındaki zayıf ilişkiden zarar görebilmektedir. Bu aile yapısındaki büyükanneler, çocuk bağlantılı ailedekilere göre daha yüksek düzeyde depresyona ve daha düşük yaşam doyumuna sahip olabilmektedirler (Goodman, 2007).

Yaşam doyumunu, bireyin toplumsal ilişkilerini ve ruh sağlığını etkileyen en önemli kavramlardan biridir. "Yaşam doyumunu" kavramı anlaşılması çok kolay olmayan, yaşamın her yönünü kapsayan çok boyutlu ve karmaşık bir kavram olduğu için ona dair pek çok açıklama ve tanımlama yapılmıştır (Ghaedi vd. 2010). Bu kavram Aristoteles'in yaşam doyumunu "her şey yolunda gittiğinde ve ruh tatmin olduğunda yaşanan mutluluk" olarak tanımlamasına kadar uzanabilmektedir. Geçmişten günümüze doğru kavramın tanımlama şeklinde birçok değişiklik olmuştur.

Yaşam doyumundan önce "doyum" kavramına tanımlamak gerekirse; bireylerin yaşam ile ilgili beklentilerinin, gereksinimlerinin, isteklerinin veya dileklerinin karşılanması ve bunların arasında bir denge durumunun olması doyum olarak tanımlanmaktadır (Şener, 2009). Yaşam doyumunu ise, ilk olarak Neugarten vd. (1961) tarafından tanımlanmıştır. Yaşam doyumunu, bireyin beklentileriyle neye sahip olduğunun karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan sonuç olarak tanımlanmaktadır (Neugarten vd., 1961). Yani bireyin beklenti ve isteklerinin, gerçek durumuyla karşılaştırılması sonucu çıkan değerlendirmeye ifade edilmektedir. Yaşam doyumunu sadece belirli bir duruma değil, genel olarak tüm yaşantıdaki doyumunu, moral, hoşnutluk, mutluluk vb. birçok açıdan iyi olma hâlini ifade etmektedir (Campbell, Gonorse ve Rodgers, 1976).

Aile yapılarının, 1980'lerden beri açık şekilde değişikliğe uğradığı bilinmektedir. Bu değişimde, gelişen teknoloji, sosyal ve politik eğilimler etkili olmaktadır. Değişen evlilik kalıpları, kadınların giderek daha fazla iş gücüne katılımı, yalnız ebeveynlik, azalan doğurganlık ve artan boşanmalar gibi

küresel ve toplumsal düzeyde yaşanan dönüşümler büyükanne ve büyükbabalar ile torunlar arasındakiler de dahil olmak üzere aile ilişkilerini etkilemiştir (Kemp, 2007). Ayrıca, modern hayatta yaşam süresinin artması, üç-dört kuşağın yaşamlarının belli bir kısmının örtüşmesine olanak tanımıştır. Bu durum, büyük ebeveynlerin aile içindeki ve özellikle de toruna ilişkin rollerini etkilemiştir (Akın, 2006; Villar vd., 2010). Torunlarından en azından birkaçıyla daha uzun bir yaşamı paylaşabilen, torunlarının yaşamlarında aktif rol oynayabilen büyük ebeveynlerin sayısı oldukça artmıştır (Armstrong, 2005; Gauthier, 2002; Dellmann-Jenkins vd., 2005; Margolis, 2016; Timonen ve Arber 2012). Büyük ebeveynler ayrıca eşlerden birinin ölümü, genç gebelik, orta kuşaktaki boşanma veya torunun engelliliği gibi bireysel veya aile içi kriz dönemlerinde de torununa bakım konusunda aktif bir rol üstlenerek çocuklarına önemli destek kaynakları olma eğilimindedirler (Bowers ve Myers 1999; Bates 2009; Gauthier, 2002; Griggs vd., 2010; Westphal vd., 2015). Bu sebeple aile olgusunun süreç içinde geçirdiği dönüşümlerin de etkisiyle, günümüzde büyük ebeveynliğin toruna bakım sorumluluğunu da içeren bir rol olarak biçimlenmekte olduğu ifade edilebilir. Büyük ebeveynler bazı durumlarda yardımcı bakım rolünü üstlenirken, bazı durumlarda ise çocuğun birincil bakım sorumluluğunu almaktadır (Villar vd., 2010). Büyük ebeveynlerin bu rolleri, fiziksel ve psikolojik sağlıkları için bazı avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir. Büyük ebeveynler, torun bakımı ile sosyal hayata aktif katılım fırsatı yakalayabilmektedir. Toplum ve aile içerisinde kendilerini verimli üyeler olarak görebilmektedir (Breheny vd., 2013). Bu sayede büyük ebeveynler koşulsuz sevgi, yüksek bir amaç duygusu, yaşamdan zevk duyma ve sosyal çevrelerinden ilgi görme olanağı elde edebilmektedir (Dellmann-Jenkins vd., 2005). Moore ve Rosenthal'ın (2015) büyük ebeveynlerle yaptığı çalışmada, torununa bakım veren büyük ebeveynlerin hayatı yaşamaya değer olarak gördükleri, üretken hissettikleri ve yaşam memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda büyük ebeveynler sahip oldukları roller aracılığıyla ailenin yardımına cevap verme ve bir çocuğun yetiştirilmesine katkıda bulunma fırsatı elde etmekte, böylelikle sosyal ve psikolojik açıdan tatmin yaşayabilmektedir (Barnett vd., 2012; Doley vd., 2015; Werner vd., 2007). Fakat büyük ebeveynler için torunlarına bakım verme süreci bazı temel sorunlara da neden olabilmektedir. Örneğin, torunlarına bakım verme süreciyle beraber kendilerine daha az zaman ayırmalarına neden olabilmektedir (Gladstone, 2009). Büyük ebeveynlik yapan kişilerle yapılan bir çalışmada, kişilerin kısıtlanan sosyal hayat, çocukların davranış problemleri ve çocuklarla ilgili gelecek kaygıları nedeniyle de stres yaşadıkları ve dolayısıyla yaşam doyumlarında düşüş olduğu görülmüştür (Gladstone vd., 2009). Buradan da anlaşılacağı üzere büyük ebeveynlik rolünün bireylerin yaşamlarında farklı etkilere sahip olabilmektedir. Bireylerin yaşam doyumunu artırabileceği gibi fiziksel ve ruhsal sağlığı olumsuz da etkileyebilmektedir. (Breheny vd., 2013; Bundy-Fazioli vd., 2013; Choi, Sprang ve Eslinger, 2016; Çetinkaya, 2011; Hayslip ve Goodman 2008; Öno, 2013). Küresel ve toplumsal düzeyde yaşanan değişimler ile büyük ebeveynlik önemli bir role dönüşmüştür ve bu durum büyük ebeveynliğin psikolojik süreçlerinin ele alınması gerekliliğini de doğurmuştur. Ancak büyük ebeveynlerin, öznel olarak iyi oluşları, yaşam doyumları ya da torunlarının bakım verme süreçlerine katılımlarının onların yaşamlarını nasıl etkilediğini ele alan araştırmalar oldukça sınırlıdır (Çetinkaya, 2011; Ekşioglu-Ahad, 2016; Öno, 2013). Ülkemizde de bu konuda sınırlı araştırmaların olması nedeniyle torununa bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam doyumları bağlamında değerlendirilmesinin literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bir sosyal sistem olarak aile, onu çevreleyen sistemlerden etkilenmekte ve aynı zamanda diğer sistemleri de döngüsel olarak etkilemektedir (Ashford, LeCroy ve Lortie, 2001). Sosyal sistem olarak aile, kendi üyeleri arasındaki ilişkilerden oluşan alt sistemlere sahiptir. Bu alt sistemler, ebeveyn-çocuk, anne-baba, büyük ebeveynler ve ebeveynler vb. şeklindedir. Bu sistemler arasında bir alt sistem olarak büyük ebeveyn ve torunlar arasındaki ilişki de vardır. Büyükanne / büyükbaba ve torun arasındaki etkileşim birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bu faktörler, torunun cinsiyeti, torunun yaşı, özel gereksinim durumu gibi toruna ait özellikler olduğu gibi, büyük ebeveynlerin yaşı, cinsiyeti, sağlık durumu, büyükanne ve büyükbaba ile ebeveyn arasındaki ilişki ve ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki, torun sayısı, torun cinsiyet, eğitim durumu şeklindedir. Bu sebeple, Türkiye'de torununa bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesi literatüre önemli katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan alt problemlere yanıt aranmıştır.

- 1.Torununa bakım veren ebeveynlerin yaş, bakım verilen torun sayısı ve bakım verme süresi ile yaşam doyumu arasında ilişki var mıdır?
- 2.Torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri toruna bakım boyutuna göre farklılaşmakta mıdır?
- 3.Torununa bakım veren ebeveynlerde yaşam doyumu düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- 4.Torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
- 5.Torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri gelir durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- 6.Torununa bakım veren ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri kronik rahatsızlık durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

3. Yöntem

Bu çalışmada torununa bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bu temel amacı doğrultusunda ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlar ve bu modelde değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, değişme var ise de bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011).

3.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın örnekleme için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinleme araştırma yapılmasına olanak tanıyan ve belirli özelliklere sahip, belirli ölçütleri karşılayan durumlar ile çalışılmak istenildiğinde tercih edilen bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2012). Bu çalışmada katılımcıların belirlenmesinde aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır.

- Katılımcıların Mersin ilinde yaşıyor olması.
- Katılımcıların torununa bakım veriyor olması.

Mevcut araştırmaya kriterleri sağlayan toplam 168 büyük ebeveyn dâhil edilmiştir. Katılımcı sayısının belirlenmesinde toplam madde sayısı esas alınmıştır. Kass ve Tinsley'e (1979; Akt.: Can, 2019) göre toplam madde sayısının 5 ile 10 katı arasında katılımcı örneklem grubu için yeterli kabul edilmektedir. Yaşam Doyumu Ölçeği 5 maddeden oluştuğu için 10 katı olan 50 katılımcının örneklem grubu için yetersiz kalacağı belirlenmiştir. Bu sebeple ulaşılan 168 katılımcının örneklem yeterliliği açısından yeterli olacağına karar verilmiştir. Araştırmaya dâhil olan 168 torununa bakım veren katılımcıya ilişkin sosyodemografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	132	78.57
	Erkek	36	21.43
Eğitim Durumu	Okuryazar	28	16.67
	İlköğretim	67	39.88
	Lise	46	27.38
	Lisans	27	16.07
Gelir Durumu	Düşük	34	20.24
	Orta	134	79.76
Kronik Rahatsızlık Durumu	Var	65	38.69
	Yok	103	61.31
Bakım Durumu	Keyfi Meşguliyet	50	29.76
	İlgi ve Yakınlık	79	47.02
	Temel Bakım	39	23.21

Tablo 1’de yer alan veriler cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde, katılımcıların 132’sinin (%78,57) kadın, 36’sının (%21,43) erkek olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından ise 28’inin (%16,67) okuryazar, 67’sinin (%39,88) ilköğretim, 46’sının (%27,38) lise ve 27’sinin (%16,07) ise lisans eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Çoğunluk herhangi bir işte çalışmaktadır (n=124, %73,81) ve orta gelir düzeyine sahiptir (n=134, %79,76). Aynı zamanda çoğunluğunun kronik rahatsızlığı olmadığı görülmektedir (n=103, %61,31). Katılımcıların 50’sinin (%29,76) keyfi meşguliyet, 79’unun (%47,02) ilgi ve yakınlık, 39’unun (%23,21) ise temel bakım boyutunda bakım verdiği görülmektedir.

3.2. Verilerin Toplanması

Veriler toplanmadan önce araştırmanın yürütülebilmesi için etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izni alındıktan sonra görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda katılımcılara ilişkin demografik veriler yer almaktadır. İkinci kısımda ölçek maddeleri yer almaktadır. Veriler yüz yüze görüşmeler yapılarak bireysel görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Veriler toplanırken gönüllülük esas alınmış ve katılımcıları tanımlayıcı isim, soy isim gibi veriler talep edilmemiştir. Her bir görüşme ortalama 25-40 dakika aralığında sürmüştür. Katılımcılardan toplanan veriler daha sonra elektronik ortama aktarılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu, kronik rahatsızlık durumu ve bakım durumu bilgilerine ilişkin araştırmacı tarafından hazırlanmış olan sosyodemografik bilgi formudur.

3.3.2. Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Yaşam Doyumu Ölçeği (DYÖ), Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından kişilerin yaşamdan aldıkları tatmin düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 5 maddeden oluşan 5’li likert tipinde (1: Hiç Katılmıyorum – 5: Tamamen Katılıyorum) bir ölçme aracıdır. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından 200 sınıf öğretmeni üzerinde yapılmıştır. Yapılan çalışmada ölçeğin özgün tek boyutlu yapısı korunmuş, ölçeğin özgün 7’li likert tipi Türk kültürüne uygun olmadığı görülmüş ve 5’li likert tipine çevrilmiştir. Yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0.88 ve test- tekrar test güvenilirliği için korelasyon katsayısı 0.97 olarak hesaplanmıştır (Dağlı ve Baysal, 2016).

Tablo 2. YDÖ Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistik Değerleri

	Min.	Maks.	Ort.	Ss	Skewness	Kurtosis
YDÖ	5.00	25.00	14.89	4.41	-0.03	-0.26

N = 168

Tablo 2 incelendiğinde; Yaşam Doyumu Ölçeği’nden elde edilen verilerin puan ortalamaları 14.89 (Ss = 4.41, Min = 5.00, Maks. = 25.00) olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS 25.00 paket programı kullanılmıştır. Analizler 168 katılımcıdan elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ölçekten alınan verilerin normal dağılımını incelemek için “Skewness (çarpıklık) – Kurtosis (basıklık)” değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin -0.03 ile -0.26 olduğu görülmektedir. “Skewness (çarpıklık) – Kurtosis (basıklık)” değerlerinin +1 ile -1 aralığında olması ve histogram ile beklenen olasılık grafiklerinin normal dağılıma yakın olduğu görüldüğünden veri setinin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Kategorik değişkenler için frekans ve yüzde değerleri ve sürekli değişkenler için ortalama ve standart sapma değerleri rapor edildikten sonra sürekli değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkileri Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir. Yaşam doyumunu sosyodemografik değişkenler açısından karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler için ise tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır. Bulguların anlamlılığının yorumlanmasında ise 0.05 önem düzeyi ölçüt alınmıştır.

4. Bulgular

4.1. Yaş, Bakım Verilen Torun Sayısı ve Bakım Verme Süresi ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Katılımcıların yaşı, bakım verilen torun sayısı ve bakım verme süresi ile Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Yaş, Bakım Verilen Torun Sayısı ve Bakım Verme Süresi ile Yaşam Doyumu Ölçeği Puan Ortalamaları Arasındaki İlişkiye Dair Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
1.Yaş	-			
2.Bakım verilen torun sayısı	0.129	-		
3.Bakım verme süresi	0.429**	0.437**	-	
4. YDÖ	0.066	0.123	0.112	-

*p<0.05, ** p<0.01

Tablo 3 incelendiğinde, yaş, bakım verilen torun sayısı ve bakım verme süresi ile Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmamıştır (p > 0.05).

4.2. YDÖ Puan Ortalamalarının Toruna Verilen Bakım Boyutuna Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Büyük ebeveynin toruna bakım verme boyutuna göre Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Bakım Verme Boyutuna Göre Farklaşmaya İlişkin ANOVA Sonuçları

Grup	n	Ort.	Ss	F	p	η ²	Fark
Keyfi Meşguliyet ^a	50	14.78	4.70				
İlgi ve Yakınlık ^b	79	15.65	4.16	0.07	0.937	0.00	b>c
Temel Bakım ^c	39	13.51	4.29				

Tablo 4 incelendiğinde, bakım verme boyutuna göre katılımcıların YDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur [$F(2, 165) = 3.15, p = 0.045$]. Farkın hangi ölçümler arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Scheffe çoklu karşılaştırma testine göre ilgi ve yakınlık boyutunda bakım veren katılımcıların YDÖ puan ortalaması (Ort. = 15.65, Ss. = 4.16), temel bakım boyutunda bakım veren katılımcıların ortalamasından (Ort. = 13.51, Ss. = 4.29) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

4.3. YDÖ Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Kadın ve erkek büyük ebeveynlerin Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için "bağımsız örneklem t-testi" yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Farklaşmaya İlişkin T-Testi Sonuçları

Kadın (n=132)		Erkek (n=36)		t	p	Cohen's d
Ort.	Ss	Ort.	Ss			
14.88	4.59	14.94	3.76	-0.08	0.937	0.02

Tablo 5 incelendiğinde, cinsiyete göre katılımcıların YDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır [$t(166) = -0.08, p = 0.937$]. Buna göre kadın ve erkek büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

4.4. YDÖ Puan Ortalamalarının Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Büyük ebeveynin eğitim durumuna göre Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Eğitim Durumuna Göre Farklılaşmaya İlişkin ANOVA Sonuçları

Grup	<i>n</i>	Ort.	Ss	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2	Fark
Okuryazar	28	13.32	3.63				
İlköğretim	67	14.63	4.25	2.26	0.083	0.04	-
Lise	46	15.59	5.11				
Lisans	27	16.00	3.91				

Tablo 6 incelendiğinde, eğitim durumuna göre katılımcıların YDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır [$F(3, 164) = 2.26, p = 0.083$]. Buna göre eğitim durumuna göre büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

4.5. YDÖ Puan Ortalamalarının Gelir Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Gelir durumuna göre büyük ebeveynlerin Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için “bağımsız örneklem t-testi” yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Gelir Durumuna Göre Farklılaşmaya İlişkin T-Testi Sonuçları

Düşük (<i>n</i> =34)		Orta (<i>n</i> =134)		<i>t</i>	<i>p</i>	Cohen’s <i>d</i>
Ort.	Ss	Ort.	Ss			
11.74	3.91	15.69	4.18	-5.00	< .001	0.98

Tablo 7 incelendiğinde, gelir duruma göre katılımcıların YDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur [$t(166) = -5.00, p < 0.001$]. Gelir düzeyi orta olan katılımcıların YDÖ puan ortalaması (Ort. = 15.69, Ss. = 4.18), gelir düzeyi düşük olan katılımcıların ortalamasından (Ort. = 11.74, Ss. = 3.91) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

4.6. YDÖ Puan Ortalamalarının Kronik Rahatsızlık Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Kronik rahatsızlık durumuna göre büyük ebeveynlerin Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınamak için “bağımsız örneklem t-testi” yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Kronik Rahatsızlık Durumuna Göre Farklılaşmaya İlişkin T-Testi Sonuçları

Evet (<i>n</i> =65)		Hayır (<i>n</i> =103)		<i>t</i>	<i>p</i>	Cohen’s <i>d</i>
Ort.	Ss	Ort.	Ss			
14.89	4.38	14.89	4.45	-0.00	0.999	0.00

Tablo 8 incelendiğinde, kronik rahatsızlık durumuna göre katılımcıların YDÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır [$t(166) = -0.00, p = 0.999$]. Buna göre kronik rahatsızlık durumuna göre büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır.

5. Sonuç

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların cinsiyeti ile yaşam doyumu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Buna göre kadın ve erkek büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Araştırma bulgularımızla uyumlu olarak Aksu (2020), yaşlı bireylerde yaşam doyumunu araştırdığı araştırmasında cinsiyet ile yaşam doyumu arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur. Başka bir araştırmada Fugl-Meyer, Melin ve Fugl-Meyer (2006), İsveç örneğinde yaşam doyumunu değerlendirmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Karadelioğlu (2011) yaptığı araştırmasında cinsiyete göre yaşam doyumunda anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığını ortaya koymuştur. Türkiye’de cinsiyet ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan araştırmalar, elde ettiğimiz bu bulgumuzu desteklemektedir (Altay ve Avcı, 2009; Altıparmak, 2009; Direk, 2019; Öner, 2014).

Araştırma bulgularına göre eğitim durumu ile katılımcıların yaşam doyumu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Araştırma bulgumuzla uyumlu olarak, Saundra ve Hughey (2003) ABD’deki altı eyaletten Afro-Amerikalı kadınlar arasında yaşam doyumu üzerine yaptığı bir çalışmada, eğitim düzeyi ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Aydın (2010), huzurevinde yaşayan yaşlılar ile yaptığı araştırmasında, eğitim düzeyine göre yaşam doyumunda anlamlı bir farklılığın olmadığını bulmuştur. Türkiye’de yapılan başka benzer bir araştırmada, Öner (2014) eğitim düzeyi ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, araştırma bulgumuzla uyumlu olarak, Altay ve Avcı (2009), Apak (2017) yaptıkları araştırmalarda benzer sonuçlar bildirmişlerdir.

Araştırma bulgularına göre gelir durumu ile katılımcıların yaşam doyumu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Gelir düzeyi orta olan katılımcıların yaşam doyumu ölçeği puan ortalaması, gelir düzeyi düşük olan katılımcıların ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Araştırma bulgumuzla uyumlu olarak Öner (2014), yaşlı bireylerde yaşam doyumunu incelediği araştırmasında ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin, düşük olanlara nazaran yaşam doyumlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, gelir düzeyi orta-yüksek olan bireylerin, düşük olan bireylere nazaran yaşam doyumu puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulgumuzu desteklemektedir (Çetinkaya, 2011; Chen, 2000; Melendez vd., 2009; Uzun, 2016).

Araştırma bulgularına göre kronik rahatsızlık durumu ile katılımcıların yaşam doyumu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Buna göre kronik rahatsızlık durumuna göre büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Araştırma bulgumuzla uyumlu olarak Apak (2017), yaptığı araştırmasında kronik rahatsızlık durumuna göre yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olmadığını bildirmiştir. Literatürde genel olarak bu bulgumuzun desteklendiği görülmektedir (Altay ve Avcı, 2009; Altıparmak, 2009; Ertekin vd., 2016; Mollaoğlu vd., 2010). Farklı olarak, Markides ve Martin (1979) yaptıkları araştırmada sağlığın yaşam doyumuna etki eden en güçlü yordayıcılardan biri olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de yapılan bir araştırma, huzurevinde kalan yaşlıların kronik rahatsızlığa sahip olan bireylerin yaşam doyumlarında anlamlı düzeyde daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Ardahan vd., 2012).

Araştırma bulgularına göre bakım verme boyutuna göre katılımcıların yaşam doyumu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İlgi ve yakınlık boyutunda bakım veren katılımcıların yaşam doyumu ölçeği puan ortalaması temel bakım boyutunda bakım veren katılımcıların ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Araştırma bulgularımızla uyumlu olarak kapsamlı torun bakımının büyük ebeveynlerin yaşam doyumlarını olumsuz etkilerken, temel bakım, ara sıra bakım vermenin büyükanne ve büyükbaba bakıcılarının duygusal faydalar yaşadığını ortaya koymaktadır. Torunları için bakıcı olarak hareket etmek, büyükanne ve büyükbabalara yaşam için bir neden (Burton, 1992) sunmakta ve büyük ebeveynler, torunlarına yardım etmekten gurur duyabilmekte ve bu da ödüllendirici bir bakım deneyimine yol açabilmektedir (Pruchno ve McKenney 2002). Bakım rolünü üstlenen büyükannelerin, torunlarına ebeveynlik yaparak duygusal tatmin sağlama ve yaşlılık döneminde yeni bir anlam bulma eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Bullock, 2004). Başka bir araştırma, büyükanne ve büyükbabalarının torunlarıyla geçirdikleri zamandan keyif aldıklarını ve bakım vermenin bir sonucu olarak benlik saygılarının arttığını ortaya koymuştur (Pruchno, 1999).

- Büyük ebeveynlerin yaşı, bakım verdiği torun sayısı ve bakım verme süresi ile yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.
- Yakınlık boyutunda bakım veren büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi temel bakım boyutunda bakım veren büyük ebeveynlerin düzeyinden daha yüksek bulunmuştur.
- Kadın ve erkek büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur.
- Eğitim durumuna göre büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur.
- Gelir düzeyi orta olan büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi gelir düzeyi düşük olan büyük ebeveynlerin düzeyinden daha yüksek bulunmuştur.
- Kronik rahatsızlık durumuna göre büyük ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur.

Kaynakça

- Ackerman, M., Raderstorf, T., Melnyk, B. M., & Bibyk, S. (2020). *An Outcomes Evaluation of An Innovation Studio on Interprofessional Learning, Job Satisfaction, and Intent to Stay Among Clinicians*, JONA: The Journal of Nursing Administration, 50(2): 109-114.
- Akın, G. (2006). *Gerontoloji: Her Yönüyle Yaşlılık*, Palme Yayınevi.
- Aksu, G. (2020). *Birinci Basamağa Başvuran Yaşlı Bireylerde Başarılı Yaşlanma ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
- Altay, B. ve Avcı, İ. A. (2009). *Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Özbakım Gücü ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*, Dicle Tıp Dergisi, 36(4): 275-282.
- Altıparmak, S. (2009). *Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşam Doyumu, Sosyal Destek Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler*, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 23(3): 159-164.
- Apak, E. (2017). *Etkinlik ve geri çekilme kuramları çerçevesinde yaşlıların yaşam doyumlarının incelenmesi* (Bingöl ili örneği) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Ardahan, M., Balyacı, Ö. E., & Genç, A. (2012). *Yaşlıların Algıladıkları Aile Desteğinin Yaşam Doyumlarına Etkisi*, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 21(2): 61-69.
- Armstrong, M. J. (2005). *Grandchildren's Influences on Grandparents: A Resource for Integration of Older People in New Zealand's Aging Society*, Journal of Intergenerational Relationships, 3(2): 7-21.
- Ashford, J. B., LeCroy, C. W., & Lortie, K. L. (2001). *Human behavior in the Social Environment: A Multidimensional Perspective*, Brooks/Cole Empowerment Series.
- Aydın, T. (2010). *Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Geleceğe Yönelik Beklentilerinin Özbakım Gücü ve Yaşam Doyumuna Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Bates, J. S. (2009). *Generative Grandfathering: A Conceptual Framework for Nurturing Grandchildren*, Marriage & Family Review, 45(4): 331-352.
- Baysan, N. P. (2008). *Yaşlıların Yaşlılık Algısı ve Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler*, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Celâl Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Bowers, B. F., & Myers, B. J. (1999). *Grandmothers Providing Care for Grandchildren: Consequences of Various Levels of Caregiving*, Family Relations, 48(3): 303-311.
- Breheny, M., Stephens, C., & Spilsbury, L. (2013). *Involvement Without Interference: How Grandparents Negotiate Intergenerational Expectations in Relationships with Grandchildren*, Journal of Family Studies, 19(2): 174-184.
- Bullock, K. (2007). *Grandfathers Raising Grandchildren: An Exploration of African American*

- Kinship Networks*, Journal of health & Social Policy, 22(3-4): 181197.
- Bundy-Fazioli, K., Fruhauf, C. A., & Miller, C. L. (2013). *Grandparents Caregivers' Perceptions of Emotional Distress and Well-Being*, Journal of Family Social Work, 16(5): 447-462.
- Burton, L. M. (1992). *Black Grandparents Rearing Children of Drug-Addicted Parents: Stressors, Outcomes, and Social Service Needs*, The Gerontologist, 32(6): 744751.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi.
- Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). *The Quality of American Life*, Russel Sage Foundation.
- Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Pegem Akademi.
- Chen, C. (2000). *Aging and Life Satisfaction*, Social Indicators Research, 54(1): 55-79.
- Choi, M., Sprang, G., & Eslinger, J. G. (2016). *Grandparents Raising Grandchildren: A Synthetic Review and Theoretical Model for Interventions*, Family and Community Health, 39(2): 120-128.
- Clarke, L., & Roberts, C. (2003). *The Meaning of Grandparenthood and Its Contribution to the Quality of Life of Older People*, In A, Walker & C, H, Hennessy (Eds.), Community Health, 39(2): 120-128.
- Cox, B. C. (2002). *Empowering African American Custodial Grandparents*, Social Work, 47(1): 45-54.
- Çetinkaya, E. (2011). *Emekli Bireylerde Yaşam Doyumunun Yordayıcıları Olarak Sosyal Destek ve Öz-Yeterlilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). *Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(59): 1250-1262.
- Dellmann-Jenkins, M., Hollis, A. H., & Gordon, K. L. (2005). *An Intergenerational Perspective on Grandparent Roles: Views of Young Parents and Middle-Age/Older, Adults*, Journal of Intergenerational Relationships, 3(1): 35-48.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). *The Satisfaction with Life Scale*, Journal of personality assessment, 49(1): 71-75.
- Direk, D. A. (2019). *Huzurevinde Kalan ve Aile Ortamında Yaşayan Yaşlıların Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doley, R., Bell, R., Watt, B., & Simpson, H. (2015). *Grandparents Raising Grandchildren: Investigating Factors Associated with Distress Among Custodial Grandparent*, Journal of Family Studies, 21(2): 101-119.
- Dowdell, E. B. (1995). *Caregiver Burden: Grandmothers Raising Their High Risk Grandchildren*, Journal of Psychosocial Nursing, 33: 27-30.
- Fugl-Meyer, A. R., Melin, R., & Fugl-Meyer, K. S. (2002). *Life Satisfaction in 18-to 64-Year-Old Swedes: In Relation to Gender, Age, Partner and Immigrant Status*, Journal of rehabilitation medicine, 34(5): 239-246.
- Gauthier, A. (2002). *The Role of Grandparents*, Current Sociology, 50(2): 295-307.
- Ghaedi, G. H., Tavoli, A., Bakhtiari, M., Melyani, M., & Sahragard, M. (2010). *Quality of Life in College Students with and Without Social Phobia*, Social Indicators Research, 97(2): 247-256.
- Gladstone, J. W., Brown, R. A., & Fitzgerald, K. A. J. (2009). *Grandparents Raising Their Grandchildren: Tensions, Service Needs and Involvement with Child Welfare Agencies*, The International Journal of Aging and Human Development, 69(1): 55-78.
- Goodman, C. C. (2007). *Intergenerational Triads in Skipped-Generation Grandfamilies*, International

Journal of Aging & Human Development, 65(3): 231-258.

- Griggs, J., Tan, J. P., Buchanan, A., Attar-Schwartz, S., & Flouri, E. (2010). 'They've Always Been There for Me': Grandparental Involvement and Child Well-Being, *Children & Society*, 24(3): 200-214.
- Gürsoy, F. G. (2017). Huzur Evinde Yaşayan Yaşlılarda Kapsamlı Geriyatrik Değerlendirme ile Uyku Bozukluğu Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Hayslip, B., & Goodman, C. C. (2008). *Grandparents Raising Grandchildren: Benefits and Drawbacks?* *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(7): 117-119.
- Karadelioglu, P. (2011). Huzurevinde ve Ev Ortamında Yaşayan Yaşlıların Yaşam Doyumlarının Ölüm Kaygı Düzeyine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Kemp, C. L. (2007). *Grandparent-Grandchild Ties: Reflections on Continuity and Change Across Three Generations*, *Journal of Family Issues*, 28(7): 855-881.
- Kivnick, H. Q., & Sinclair, H. M. (2007). Grandparenthood (J. E. Birren, Ed.), *Encyclopedia of Gerontology*, Elsevier.
- Margolis, R. (2016). *The Changing Demography of Grandparenthood*, *Journal of Marriage and Family*, 78(3): 610-622.
- Markides, K. S., & Martin, H. W. (1979). *A Casual Model of Life Satisfaction Among the Elderly*, *Journal of Gerontology*, 34(1): 86-93.
- Mehta, K. K., & Thang, L. L. (2012). Introduction: Grandparenthood in Asia, In K. K. Mehta & L. L. Thang (Eds.), *Experiencing Grandparenthood An Asian Perspective*. Springer.
- Melendez, J. C., Tomas, J. M., Oliver, A., & Navarro, E. (2009). *Psychological and Physical Dimensions Explaining Life Satisfaction Among the Elderly: A Structural Model Examination*, *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 48: 291-295.
- Mollaoğlu, M., Tuncay, F. Ö., & Fertelli, T. K. (2010). *Mobility Disability and Life Satisfaction in Elderly People*, *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 51: e115e119.
- Moore, S. M., & Rosenthal, D. A. (2015). *Personal Growth, Grandmother Engagement and Satisfaction Among Non-Custodial Grandmothers*, *Aging & Mental Health*, 19(2): 136-143.
- Musil, C. M., & Standing, T. (2005). *Grandmothers' Diaries: A Glimpse at Daily Lives*, *International Journal of Aging and Human Development*, 60(4): 317-329.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., & Tobin, S. S. (1961). *The Measurement of Life Satisfaction*, *Journal of Gerontology*, 16: 134-143.
- Ok, K. H. (2005). *Grandparents Raising Grandchildren*, *Journal of Korean Home Management*, 23(3): 103-114.
- Öner, F. S. (2014). Huzurevinde Kalan Yaşlı Bireylerde Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.
- Önol, A. (2013). Grandparent-Grandchild Relationships in An Aging Turkey: An Investigation of Intergenerational Contact and Aging Anxiety, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Özer, M., & Karabulut, Ö. Ö. (2003). *Life Satisfaction in the Elderly*, *Geriatrics*, 6(2): 72-74.
- Peters, C. L., Hooker, K., & Zvonkovic, A. M. (2006). *Older Parents' Perceptions Ofambivalence in Relationships with Their Children*, *Family Relations*, 55(5): 539-551.
- Pruchno, R. (1999). *Raising Grandchildren: The Experiences of Black and White Grandmothers*, *The Gerontologist*, 39(2): 209-221.

- Pruchno, R. A., & McKenney, D. (2002). *Psychological Well-Being of Black and White Grandmothers Raising Grandchildren: Examination of a Two-Factor Model*, The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 57(5): P444-P452.
- Reitzes, D. C., & Mutran, E. J. (2004). *Grandparent Identity, Intergenerational Family Identity, and Well-Being*, The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 59(4): 213-S219.
- Stelle, C., Fruhauf, C. A., Orel, N., & Landry-Meyer, L. (2010). *Grandparenting in the 21st Century: Issues of Diversity in Grandparent-Grandchild Relationships*, Journal of gerontological social work, 53(8): 682-701.
- Şener, A. (2009). *Yaşlılık Yaşam Doyumu ve Boş Zaman Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergi, 1-18.
- Timonen, V., & Arber, S. (2012). A New Look at Grandparenting. In S. Arber & V. Timonen (Eds.), *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts*, The Policy Press.
- Uzun, G. (2016). *The Associations of Activities of Daily Living with Quality of Life and Life Satisfaction Among Turkish Elderly Population: The Mediating role of Loneliness*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Veenhoven, R. (1996b). *Happy Life-Expectancy: A Comprehensive Measure of Quality-of Life in Nations*, Social Indicators Research, 39: 1-58.
- Villar, F., Triadó, C., Pinazo-Hernandis, S., Celdrán, M., & Solé, C. (2010). *Grandparents and Their Adolescent Grandchildren: Generational Stake or Generational Complaint? A Study with Dyads in Spain*, Journal of Intergenerational Relationships, 8(3): 281-297.
- Welsh, W. M., & Stewart, A. J. (1995). *Relationships Between Women and Their Parents: Implications for Midlife Well-Being*, Psychology and Aging, 10(2): 181-190.
- Werner, P., Buchbinder, E., Lowenstein, A., & Livni, T. (2007). *Grandmothers', Mothers' and Granddaughters' Perceptions of Grandparenthood: A Qualitative Analysis of Congruence Across Generations*, Journal of Intergenerational Relationships, 5(3): 7-26.
- Westphal, S. K., Poortman, A. R., & Van der Lippe, T. (2015). *What About the Grandparents? Children's Postdivorce Residence Arrangements and Contact with Grandparents*, Journal of Marriage and Family, 77(2): 424-440.
- Wood, S., & Liopsis, P. (2007). *Potentially Stressful Life Events and Emotional Closeness Between Grandparents and Adult Grandchildren*, Journal of Family Issues, 28(3): 380-398.
- Worrall, J. (2007). *Grandparent Custody of Children at Risk: Counting the Cost*, Journal of Intergenerational Relationships, 5(3): 127-130.

Acquisition of the Word Order among Toddlers: Reflections from Turkish, Sesotho, Japanese, and Polish

Ömer EREN¹

Abstract: Word order has been an interesting topic since systematic studies on language acquisition and the existence of linguistic principles in even radically different languages show the presence of innate constraints. Children are sensitive to the word order phenomena, and they correctly fix the value of the parameter by discovering the regularities of the language at a very early phase. Current studies mostly deal with strict word order languages like English and French. This study is intended to observe whether this basic order can be observed in languages with free word order among toddlers between 2:0 and 3:0 years old. Speech transcripts from Turkish, Sesotho, Japanese and Polish in the CHILDES database were examined, and findings show that toddlers speaking free word-order languages can make sentences with different word orders at those ages. The correct acquisition of word order in various languages that have radically different word order indicates that toddlers have an innate ability to overcome quite different syntactic properties of any language.

Keywords: Language acquisition, word order, child language, syntactic, CHILDES

Jel Code: I2, I20, I23

Küçük Çocuklarda Kelime Düzeninin Edinimi: Türkçe, Sesotho, Japonca ve Lehçe'den Yansımalar

Öz: Köken olarak birbirinden farklı diller ve dil edinimi üzerine yapılan sistematik çalışmalar, farklı dillerde doğuştan gelen ortak kısıtlamaların varlığını gösterdiğinden, kelime düzeni ilginç bir araştırma konusu olmuştur. Çocuklar kelime dizilimi fenomenine karşı hassastırlar ve dilin düzenliliklerini çok erken bir aşamada keşfederek parametrenin değerini doğru bir şekilde tespit ederler. Mevcut çalışmalar çoğunlukla İngilizce ve Fransızca gibi katı kelime sırası dilleri ile ilgilenmektedir. Bu çalışmada, 2:0 ile 3:0 yaş arasındaki yeni yürümeye başlayan çocuklar arasında serbest kelime düzeni olan dillerde bu temel düzenin var olup olmadığının gözlemlenmesi amaçlanmıştır. CHILDES veri tabanındaki Türkçe, Sesotho, Japonca ve Lehçe konuşma dökümleri incelenmiştir ve bulgular, serbest kelime düzeni dillerini konuşan yeni yürümeye başlayan çocukların o yaşlarda farklı kelime sıralarıyla cümleler kurabildiğini göstermektedir. Kökten farklı kelime sıralarına sahip çeşitli dillerde kelime sırasının doğru bir şekilde edinilmesi, küçük çocukların herhangi bir dilin oldukça farklı sözdizimsel özelliklerinin üstesinden gelme konusunda doğuştan gelen bir yeteneğe sahip olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil edinimi, kelime sırası, çocuk dili, sözdizimi, CHILDES

Jel Kodu: I2, I20, I23

¹ English Language Teaching Department, Hatay Mustafa Kemal University, Hatay
Email: omer.eren@mku.edu.tr ORCID: 0000-0003-0826-6834

1. Introduction

All children are born with an innate ability to acquire the language they are surrounded with, and they adopt the properties of those languages in a short time. Whichever language they hear, their genetic equipment is ready to cope with all those properties (Chomsky, 1951). Regardless of the differences in languages, children are endowed with a set of constraints that help them to master any language. The Universal Grammar theory by Chomsky (1951) states that all possible languages have basic principles, and those rules are hard-wired into the brain and linguistic ability manifests itself without being taught. The existence of basic linguistic principles in even radically different languages shows the presence of innate constraints. On the other hand, the usage-based or lexical approach, which rejects the existence of innate linguistic knowledge, proposes that language learning is based on item-based learning behaviour. Children build their language knowledge thanks to general cognitive capacities rather than benefitting from certain language-specific mechanisms; and they are not able to fully establish abstract syntax before the second year of age (Tomasello, 2003; Matthews et al., 2005). Yet, later in the study of Ambridge and Lieven (2011), some sensitivity to word order by 21 months is detected. This study provided a significant contribution to word order acquisition among children considering contrasting generative and constructivist approaches. The study highlights the acquisition of categories and word order by indicating how children avoid incorrect usage of verbs.

1.1. The Grammatical and Usage-based Approaches toward Language Acquisition

The primary tenet of the generative or grammatical stance toward language acquisition is that infants have an innate knowledge of how to build phrase structure mechanisms. Yet still, how infants figure out the parameters of their mother tongue should need to be comprehensively understood. In this sense, Wexler (1998) formulated the Very Early Parameter Setting (VEPS) hypothesis by taking children's interpretation of the constraints of word order into consideration; and according to this hypothesis, the primary parameters are swiftly set at the beginning of the stage when children produce multiple word combinations. Another relevant research by Franck et al. (2013) investigated the word order tendencies of infants of 19 months whose native tongue was French. They collected their data using the weird word order paradigm (Akhtar, 1999) and eye-tracking. In the experiments, as a requirement of the weird word order paradigm, children were exposed to several well-formed and deviant word orders. The results showed that children merely paid attention to the transitive scenes under circumstances in which they heard the well-formed word orders. However, they tended to behave randomly when they were presented with deviant word orders. This implies that children are already aware that the noun phrase following the verb is its object although the noun phrase preceding the verb is not its object. Later, Gavarró et al. (2015) reached identical findings in light of the same framework. In their study, 19-month-old infants were acquiring Hindi-Urdu which is an OV language permitting the use of case-marking. Depending on the test results, it was obvious that infants could parse the well-formed SOV orders since they looked to the transitive scenes for a longer period. Yet, they were not successful in understanding the VSO order which is accepted as the deviant version of ordering the words. Overall, it seems that the parameter associated with the verb and object order is interpreted correctly by 19-month-old infants without the existence of lexical complements of the verbs.

The usage-based approach assumes that, unlike the grammatical approach, children imitate the input which they are exposed to, without any previous abstract knowledge of the syntax. That is, the acquisition of word order knowledge by children is dependent on the frequency of exposure to and usage of word order patterns. Moreover, constant exposure and usage are vital because children can only generalize the syntactic rules from the common cues found in the input. For instance, Chan et al. (2009) applied an act-out task with Cantonese children and discovered that children did not accept the first noun as the agent of the canonical SVO sentences built with the pseudo-verbs until 3;6. Apart from the contradictions of the grammatical and usage-based approaches, Candan et al. (2012) employed the preferential-looking paradigm to test how children internalize the word order in Mandarin in the initial stages of acquisition. To this end, they examined whether children whose native languages are English, Turkish and Mandarin differed in comprehending sentences if their comprehension depended on the specific places of the words in sentences. Their results showed that English children were sensitive to canonical word order at the age of 1.5; Turkish children became sensitive at around 2 years old; and Chinese children appeared to display sensitivity approximately at

the age of 3. English-speaking children are the earliest ones in the interpretation of the word order patterns of their mother tongue. Additionally, the reason why Mandarin- and Turkish-speaking children were relatively late in the comprehension of canonical transitive sentences was that both subjects and objects are possible to be removed in those languages. Another reason might be related to the fact that the flexibility in the word order patterns in these two languages causes the canonical word order to be less frequent in the input. From the study of Candan et al. (2012), it can be deduced that language acquisition can only be thoroughly explained if the nature and content of the input are properly identified within the framework of the preferential-looking paradigm.

These two approaches, standing on opposite poles, present considerably varied predictions on the children's competence and performance to adapt their knowledge to new linguistic patterns in terms of word sequencing. On one hand, the grammatical approach claims that basic word order parameters are correctly figured out until the two-word stage. That is to say, children understand the transitive sentences that they encounter for the first time if those sentences include a target transitive verb, even if it is an unfamiliar verb. On the other hand, depending on the usage-based approach, it is highly possible for young children to experience confusion in understanding new transitive sentences if they do not own an appropriate lexical schema for the verbs.

1.2. The Acquisition of Word Order

Word order has been an interesting topic since the systematic studies on language acquisition (Bloom, 1970; Brown, 1973; Eren, 2015). Children start to combine words at around 2 years, and we can see the multiword utterances since then. It is a difficult task for a child to map the order of the words. If a child needs to understand a sentence, he/she needs to know the grammatical functions of the word, so that he/she will be able to understand who did what to whom. The research on the acquisition of English suggests that children use the basic word order in their first combinations with "trifling few" errors. This led the researchers to the impression that word order is one of the earliest aspects of a language to be acquired (Bloom, 1970; Brown, 1973). Herein, it is important to look at how different perspectives explain the word order acquisition process in which children can gain fast-paced accomplishments.

Languages have basic common structures but there are variations. For example, although the verb precedes the complements in the English language and Italian, it follows the complement in the Turkish language. To explain this structural sequence, Chomsky (1981) introduced the two basic constraints of principles and parameters in his famous Universal Grammar Theory. These principles comprise properties that are universal and pertinent to languages. On the other hand, properties which tend to vary from one language to another are described as parameters. According to the universal Grammar Theory, all languages bear these structures, and children innately possess these principles and parameters. Children adjust the parameters according to the linguistic environment they are born with (Guasti, 2002).

According to Guasti (2002), language can learn the regularities of the speaker's mother tongue quite fast. Children get acquainted with word order sequence by listening to the language in their immediate environment even when they start their very first utterances. It is not a problem for children to adjust their linguistic parameters whether their mother tongues are head-initial or head-final. English belongs to head-initial language groups which indicates that English heads must have complements to the right. On the other hand, Turkish belongs to the head-final language group showing that heads in Turkish have their complements to the left. French is head-initial, and complements come after the head. Japanese is head-final, and complements come before the head. This difference is named as is known as the head direction parameter (Chomsky, 1981). To build a basic phrase, the speakers have to align with the following X-bar schema example (1):

$$(1) \text{ XP} \Rightarrow \text{Spec X}' \\ \text{X}' \Rightarrow (\text{YP}) \text{X} (\text{YP})$$

After that, the speaker of the language will adjust to these principles. The sequence of the heads and complements rarely changes in the speakers' mother tongue at the phase of multiword utterances. Children can detect and use the order of the words in comprehending utterances (Brown, 1973).

Wexler (1998) proposed the hypothesis of Very Early Parameter-Setting (VESP) based on the acquisition of Germanic and Romance languages. He asserted that basic parameters are set correctly at

the earliest observable stages; at least children enter into the two-word stage at 18 months (p.26). These basic parameters include (2):

- (2) Word order, e.g. VO vs. OV (Swedish vs. German)
- V to I or not (French vs. English)
- V2 or not (German vs. French or English)
- Null subject or not (Italian vs. French or English)

Another perspective on word order acquisition, The Small Clause Hypothesis, claims that toddlers produce incomplete sentences starting from their first multiword utterances until they are 3 years old. In these sentences, we can encounter the missing third person singular inflection–s or the misuse of past tense marker –ed and verb surfaces in uninflected form. We can also see that children's sentences at this age lack auxiliary verbs *have* or *be* and they only use the participle of the verb. It is frequently observed that modals and copula *be* are also absent in children's earliest multiword utterances. Moreover, auxiliary *do* can be missing from negative sentences and questions. The following data (3) from CHILDES provides an example for English:

- (3) (Child 1, 1;11)
- CHI: you get it? * **did**
- CHI: I be careful.* **am**
- CHI: Lara go fireplace.* **goes to**
- CHI: Lara play toys.* **plays**
- CHI: daddy there ?* **is**
- CHI: daddy sleep ?***did**
- CHI: Sarah Chris there.***are**
- CHI: everybody wake up. ***wakes**
- CHI: Lara do this one .***does**

- (4) (Child 2, 1;9-11)
- EMM: Emmy have what she +...***has** (Child 2, 1;9)
- EMM: Dada actually at home .***is** (Child 2, 1;10)
- EMM: oh they at Tanta's do .***are** (Child 2, 1;10)
- EMM: they big kids . ***are** (Child 2, 1;10)
- EMM: listen Emmy have the xxx for couple minutes .***has** (Child 2, 1;11)
- EMM: I only Emmy have the powder for you .***has** (Child 2, 1;11)
- EMM: Emmy getting <her own eggs>***is** (Child 2, 1;11)

Children's early clauses usually lack certain functional elements and as a result of this, their speech resembles telegraphic speech (Brown, 1973). These examples prove that children tend not to use inflectional morphology. These clauses are an indication of the existence of lexical information in their speech, and functional categories can be encountered later. Children rarely use functional elements; and for that reason, those early clauses do not have relevant inflectional category IP (Radford, 1990). The structure of an early clause is illustrated in Figure 1:

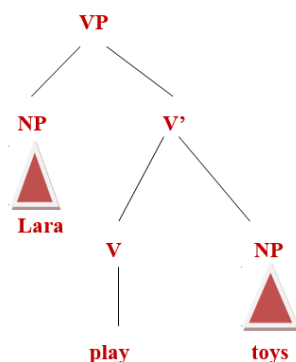

Figure 1: The Structure of an Early Clause

The verb phrase contains the verb and all its arguments, for that reason an early clause shows the lexical properties of the verb and reflects the thematic relationships between the verb and its argument (Guasti, p. 107). Here, the verb "play" assigns the thematic role theme to its complement and the V assigns the role agent to its subject. The VP sentences in children's speech are also called the small clause hypothesis (Guasti, p. 107).

Guasti (2002) suggests that children are sensitive to the word order phenomena even at 2 years (p. 104). That is, they correctly fix the value of the parameter by discovering the regularities of the language at a very early phase. Current studies mostly deal with strict word order languages like English and French. Then, we need to observe whether this basic order can be observed in languages with free word order. Turkish, Sesotho, Japanese and Polish languages have free word order, and analysing word order acquisition among toddlers who speak one of these languages has the potential to shed light on common linguistic universalities. By doing so, we intend to portray a comparison between strict word and free word order languages in terms of syntactic similarities and/or differences. Therefore, we have the following research question:

- Are toddlers between 2.0-3.0 years able to produce sentences with free word sequences in Turkish, Sesotho, Japanese and Polish languages? If yes, how?

2. Method

2.1. Context and Participants

This is descriptive research intending to reflect the similarities and differences in word order acquisition phenomenon across different languages. To this end, Turkish, Sesotho, Japanese and Polish, all of which have free word orders, were determined to be included in the study. The rationale of being a free word order language is that speakers of that language can use different word sequence combinations to transmit their messages. Indeed, the current study adapts a qualitative perspective toward the analyses of written online documents obtained from a well-accepted database. The database at hand is the Child Language Data Exchange System (CHILDES) which was established in 1984 and became a pioneer in disseminating large-scale behavioural datasets publicly. Its purpose is to make transcripts and recordings appropriate for the study of child language acquisition available to researchers for free (MacWhinney, 2000, 2014). It now contains thousands of transcripts across 20+ languages as a critical resource for both children's early language productions and their language environment. For the current study, the data set consists of utterances of 12 children (6 females and 6 males) from the CHILDES database. The age interval is limited to 2.0 and 3.0 years. All children providing data are monolinguals in their native languages.

2.2. Data Analysis

To analyze this certain amount of data obtained from CHILDES which is an electronic corpus, a linguistic approach was resorted to. The analyses of such corpus data aim to discern specific rules of language use and grammatical or lexical patterns. In this sense, we analyzed the corpus data with the intent of finding out how toddlers comprehend and produce the sequences of lexical items in sentences. To learn whether toddlers between 2.0 and 3.0 years can make sentences with free word order, children's speech transcripts from Turkish, Sesotho, Japanese and Polish were examined in light of this linguistic approach to corpus analysis. The whole qualitative data elicited from the database was investigated to reflect the acquisition patterns.

3. Findings

Turkish belongs to the Altaic language and shows almost all the properties of an object-verb language (Aksu-Koç & Slobin, 1985). In Turkish, the verb usually goes at the end of the sentence. For that reason, the basic word order is SOV (Subject-Object-Verb) as exemplified in the following sentence (5) :

(5) Kadın kitabı okudu. (The woman read the book.)

However, this order is not compulsory, and you can change the order to emphasize a particular element in the sentence (6):

(6) Ayşe Fatma'yı arıyor. (Ayşe Fatma-Acc seek-Pres-3Sg) "Ayşe is looking for Fatma."

The above sentence can also be expressed in these ways (7):

(7) Fatma'yı Ayşe Arıyor. (OSV)

Ayşe arıyor Fatma'yı. (SVO)

Fatma'yı arıyor Ayşe. (OVS)

Acquisition of the Word Order among Toddlers: Reflections from Turkish, Sesotho, Japanese, and Polish

Arıyor Fatma'yı Ayşe.(VOS)

Arıyor Ayşe Fatma'yı.(VSO)

Turkish children acquire all the noun inflections and much of the verbal paradigm by 2 years or earlier (Aksu-Koç & Slobin, 1985). Early words typically include inflections. Word order is used flexibly just as in the adult language. All six orders of subject, verb and object can be seen at 2 years. The following sentences from the CHILDES database show some example utterances by toddlers:

CHI: Ayşe abla gitti. (Child 10, 2;0)SOV

CHI: sençıkartonları. (Child 10, 2;4)SVO

CHI: pembesinialdıhalam. (Child 11, 2;4)OVS

CHI: öğlankızyemiyor, yiyecek. (Child 12, 3;0)SVO

CHI: xxx başyaparım ama ben. (Child 12, 3;0) OVS

CHI: giderlersokağa. (Child 12, 3;0) VO

CHI: eve girmez ki. (Child 12, 3;0) OV

CHI: girmez ki eve. (Child 12, 3;0) VO

CHI: annebubalığikeselimbugün. (Child 12, 3;0) SOV

Child 3, (2;04)

CHI: bırak şunu

MOT: Özge bebek ne yapıyor? (Child 3 what is the baby doing?)

CHI: e yapıyor. (She is sleeping)

CHI: bebeke e yapıyor. (The baby is sleeping)

CHI: Recep e yapıyor. (Recep is sleeping)

MOT: bakbudaannesininmemesiniemiyor. (Look this one is sucking her mother's breast)

MOT: bakalimbekleklernerdeymiş? (Let's see where the babies are)

CHI: oyuncak var burda.

Child 4, (3.04)

CHI: gidiyor ,bırrr . (eng: it is leaving)

EXP: nereyegidiyor ? (eng: Where is it leaving to?)

CHI: gidiyorotomobillerimbırrrrxxx .(eng: My cars are leaving)

CHI: bindigidiyor ,gidiyor . (eng: He hot on and leaving)

EXP: niyegiriyorarabalaroraya ? (eng: Why are the cars going in there?)

CHI: ama arabalarböylegider . (eng: That is how cars move)

EXP: niçinböylegiderarabalar ? (eng: Why do cars mopve like that?)

CHI: gitmez . (eng: They don't)

CHI: o da bakbiletalacak . (eng: He will get a ticket)

CHI: versenebiraraba . (eng: Give me a car)

CHI: ikitanever . (eng: Give me two)

CHI: bakikitaneoldubu . (eng: There are two of this)

CHI: penceredenbakıyorlarbunlar . (eng: They are looking through the window)

Sesotho is a Bantu Language, and it is primarily spoken in South Africa. This language has an SOV order with inflected subject-verb and noun-complement agreement, in which different word orders are used for different functions (Demuth, 1984). Children who speak Sesotho initially use SVO order, after they are 2,5 years old, they start to use different word orders. In basic order, object pronouns are placed before the verb. Sesotho is a pro-drop language; when the lexical subject is deleted, the subject-verb agreement marker (sm) functions as the subject of the sentence. This is the basic sentence form as is clear below (8) :

(8) (S) sm-(tense/aspect)-(obj)-Verb-(prf)-mood (O)

1) (Thabo) o batlantja (He want dog)

(Thabo) smV O

(Thabo) he wants dog

2) (Thabo) o-a e-batla (He it wants)

(Thabo) smO V

(Thabo) he wants it
3) ntja o-e batla (dog he it want)

OsmV

The dog, (Thabo) he wants it
4) 'nakebatlantja (me I want dog)

PnsmV O

The following data is from the transcriptions of speeches from 3-year old toddlers, Child 5 and Child 6 in CHILDES:

Child 5 (3;00)

CHI: menyilinka.(eng: MmeManyili take it)

CHI: tsekwana(eng: It is over there)

CHI: oats'eha(eng: She is laughing)

CHI: lehe a mangata. (eng: eggs are many)

CHI: keenathlapi. (eng: Here is fish)

CHI: teena. (eng: Here it is)

Child 6 (3;00)

MOM: o etsajwang? (eng:What is she doing?)

CHI: o ilekampong .(eng:She? gone to the camp)

CHI: bosheshe lane la eso .(eng:Look at my soft porridge)

CHI: keitlhatse .(eng:I must wash)

CHI: e be kehlatswantoyaka .(eng:Then I wash my foot)

CHI: ketjolekehlatswediphaka .(eng:I must take off I wash my arms)

CHI: e be na .(eng:Then this one)

CHI: nakeetsa chop chopo .(eng:M do chop chop)

CHI: nakeetsachop .(eng:Me I do chop)

CHI: nanake re nakere .(eng:Me I do me I do)

CHI: kere .(eng:I do this)

CHI: e re chaphachapa .(eng:Say chop chop)

CHI: o re chapha o re o re chapachapa .

(eng:She says chop she says she says chop chop)

CHI: Dikhapha o etsachaphatjena o re .

(eng:Likhapa does chop chop like this she says)

In Japanese, the word order is quite flexible. Both Subject-Verb-Object (SVO) and Object-Subject-Verb (OSV) orders are possible in a transitive sentence. It has been noted that Japanese children know the basic word order at a very early age (Sugisaki, 2005). The following sentences are quite possible in Japanese (9):

(9) **SOV**: Eri-ga sushi-o tabetayo.

Eri-Nom sushi-AccateExcl(amation)

'Eri ate sushi.'

OSV: Sushi-o Eri-ga tabetayo.

sushi-Acc Eri-Nom ateExcl

SVO: Eri-ga tabetayo, sushi-o.

Eri-Nom ate Excl sushi-Acc

It was also realized that Japanese toddlers produce utterances in VO order when they are 2;5 years old as listed in the following example sentences (10):

(10) Yomoo, koko. (Child 13, 2;7)

read this part

'Let's read this part.'

Akete, kore. (Child 14, 2;5)

Open this

'Open this.'

Morattekita, kore. (Child 15, 2;2)

Acquisition of the Word Order among Toddlers: Reflections from Turkish, Sesotho, Japanese, and Polish

Got this

'(I) got this.'

Some other examples from CHILDES (11):

(11) (S)OV: kokojuusutteru. (Child 13,2;7)

here soft drinks sell

'This (shop) sells soft drinks.'

(S)VO: a mite, kore! (Child 13, 2;7)

hey look this

'Hey, look at this!'

(S)OV: bokujoomotteruyo. (Child 14, 2;0)

ranch have Excl

'(I) have a ranch.' (Sugisaki, 2005)

The remaining examples are also presented below:

CHI: kokowa kore (eng: here is this) (Child 13, 2;5)

CHI: Mama † kore kowarete (i)ru ,, kore (eng: Mum, this is broken) (Child 15, 2;07)

CHI: kore nan da ? (eng: what is this?) (Child 13, 2;5)

CHI: Baabauntenyatta(eng: Baaba was driving) (Child 13, 2;5)

CHI: kirinsan kore(eng: this is giraffe) (Child 13, 2;5)

Child 7, (2;11)

CHI: hon dokohon ? (eng: book where is the book ?)

CHI: raionsan ne tokoyasan. (eng: lions' barber)

%exp: wants to cut the hair of the toy lion with the scissors

CHI: kotchiashi . (eng: here is foot.)

CHI: kore itaino ? (eng: this is aching, isn't it?)

CHI: kore doo shitara ii no ?(eng: I should do this, right?)

CHI: kotchiwanani ? (eng: what is here?)

CHI: kore [/] kore o nekoko ana aiteru n deshoo ? (eng: the hole here is open, right?)

CHI: Suuze kami de tsukuruno . (eng: Suse, make this paper)

CHI: otete to hasami . (eng: hand and scissors)

CHI: hasa(m)ikokoniatta . (Scissors was here)

CHI: kore moo chottochiisaikami ? (eng: Is this already a small paper?)

CHI: sore dake motte iku . (eng: hold this only)

CHI: kore dooshitetsukanaino kore ? (Why can't attach this?) (Child 16, 3;11)

CHI: saisho nan t(t)e yuu no Okaasan? (What did you say first mother?) (Child 16, 3;11)

Polish is one of Slavic languages and it is a highly inflected language with relatively free word order. The dominant word order is SVO and there are no articles. It is a pro-drop language; for this reason, subject pronouns are often dropped (Sussex & Cubberley, 2006). The examination of data from various Slavic languages, Polish, Russian and Serbo-Croatian suggests that children can make early use of different word orders successfully. Such sentences are possible in Polish (12):

(12) Jas poszedl do kina (SVO)

(Johnny went to the cinema)

Poszedl Jas do kina (VSO)

Jas do kina poszedl(SOV)

Poszedl do kina Jas (VOS)

Do kina Jas poszedl(OSV)

Do kina poszedl Jas (OVS)

The analyzed examples from CHILDES are listed as in below:

CHI: zje (eng: will eat) (p0: Child 17, 2;1)

CHI: mamusiujem (eng: Mommy [I am] eating) (p0: Child 17, 2;1)

CHI: uważamuważam(eng: [I am] careful) (p0: Child 17, 2;1)

CHI: :pożyczyłjeszcerazWitek (eng: Witek lent it once more) (p0: Child 17, 2;1)

CHI: chciałemzobaczyć (eng: [I] wanted to see) (p0: Child 17, 2;1)

CHI: teraz ja wejdę do łóżka (eng: Now I will get to the bed) (p0: Child 17, 2;6)

CHI: potłukła 0się (eng: it[is] broke[n]) (p0: Child 17, 2;6)

Child 8 (2;11)

CHI: widzisz ,żesięurwie . (eng: you see it break off)

CHI: jeszcze ci połowięrybki .(eng: I am still catching you some fish)

CHI: zdechłarybęjawiłowilem . (eng: I caught the dead fish)

CHI: popatrz , mam turybki I tu I tu. (eng: Look! I have fish here and here)

CHI: jakaszlę ,jajestemchory . (eng: I have cough. I am sick)

CHI: jacośnapiszęołówkiem . (eng: I write something with a pen)

CHI: wiesz , jak ja je piszę ? (eng: Do you know how I write them?)

CHI: niedobrzepiszę ,Magdaleno . (I am writing badly)

CHI: I mnienarysuję (eng: I draw me)

CHI: tą mi schować . (Hide this one for me)

Child 9 (2;10)

CHI: tumaszmiejsce . (eng: You have a place)

CHI: gdziesaszmatki ? (eng: where are the clothes?)

CHI: gdziemieszkapaniLila ? (eng: where does Lila live?)

CHI: pojedziemy do Kasinkicieżarówką (eng: We will go to Kasinki by lorry)

CHI: jeszczejacieplejubiorę . (eng: I will wear it even warmer)

CHI: a czemu on nieprzychodzi ? (eng: why doesn't he come?)

4. Discussion and Conclusions

The analyses of the transcripts unravel that toddlers speaking free word-order languages can make sentences with different word orders between 2:0 and 3:0 years. In language acquisition, children come across many difficulties and word order is one of the challenging tasks that children need to accomplish. Their tasks require mapping the sequence of the words to understand what this sequence is supposed to mean. The overall analyses indicate that toddlers can set the parameters of a sentence correctly and they discover the regularities of the target language very quickly. The correct acquisition of word order in various languages that have radically different word orders may propose that toddlers have an innate ability to overcome quite different syntactic properties of any language. The existence of common linguistic properties reflects the presence of some innate constraints which were stated by Chomsky (1981). That is to say, toddlers' realizations of word order patterns appear to be grammar-based.

Figuring out the sequence of the words and making meaningful conclusions out of these words are difficult tasks during the acquisition process. Some languages (e.g. English and French) have fixed word orders and do not allow many changes in the position of subject, verb and object. On the other hand, some languages have fairly flexible word orders (e.g. Turkish and Russian). The position of words in such languages can be very different like in the form of either SVO or SOV. This feature also means that one language may mainly rely on word order to show grammatical relations and the other may rely on inflections. With this notion in mind, our results come from languages displaying word order variations. Thus, toddlers acquiring Turkish, Sesotho, Japanese and Polish seem to be sensitive to the canonical word until the age of 2. In the upcoming acquisition stages, they begin to produce sentences with varying word orders that are possible in their languages. This can be accepted as an indication of the VEPS hypothesis (Wexler, 1998) which is an alternative view falsifying that infants have early abstract knowledge of word order emerged as a result of the Universal Grammar (Chomsky, 1981). Additionally, it is obvious that the word order acquisition patterns in Turkish, Sesotho, Japanese and Polish are alike; therefore, we could not establish a cross-linguistic difference in the development of early syntax. Our findings are in line with Weist (1983) where the author investigated the word order among Polish children by giving information sentences with SVO and OVS word order. Findings showed that although word orders were not in strict order, children could still understand commands to recover semantic functions. A similar conclusion was also drawn by Zhu et al. (2022) for the languages of Mandarin, French and Hindi-Urdu whereby the authors tested the acquisition of the word order among young learners. The experiment with seventeen Mandarin infants and eighteen adults showed that upon listening to the well-formed sentences, infants became attached to transitive scenes compared to adult-like production. In addition, our findings related to free word

Acquisition of the Word Order among Toddlers: Reflections from Turkish, Sesotho, Japanese, and Polish

order languages support the research outputs from strict word order languages. Hickey (1990) examined the development of word order in Irish, a strict VSO word order language, and findings showed that children used subject-initial construction more frequently compared to adults. The author also found different restrictions on verbs and nouns with regard to the subject of the sentence, indicating that main verb always preceded the subject, whereas nouns always followed it.

The above-mentioned prediction raises the question of when children start to be sensitive to the word order of their native language. In an earlier work of Nespor et al. (1996), it was argued that headedness may be determined based on prosodic prominence patterns at the pre-lexical stage, which led researchers to the idea of phonological bootstrapping. Later, Christophe et al. (2003) revealed that babies can discriminate head-complement from complement-head languages depending on the prosodic properties of their languages by the age of 3 months. Further, Gervain et al. (2008) concluded that Italian and Japanese 8-month-old infants, who are at the pre-lexical stage, show preferences for the order of lexical and functional elements of their languages. Recently, we have some neural evidence suggesting that the ability to learn the sequential order of words is already present even in newborns (Benavides-Varela & Gervain, 2017).

Considering the design of the current study which only comprises the analyses of read-made data, we can suggest that data for language acquisition studies should be gathered through eye-tracking techniques and act-out tasks. By so doing, both comprehension and production dimensions of acquisition could be combined as a way to design and implement more comprehensive studies and for the sake of enriching data through triangulation. Besides, child data should be compared and contrasted with adult data so that researchers could have an idea of to what extent child language is divergent from adult language. Last but not least, we emphasize that a greater amount of data should be collected from as many children as possible.

References

- Akhtar, N. (1999). Acquiring basic word order: *Evidence for data-driven learning of syntactic structure*. *Journal of Child Language*, 26, 339–356.
- Aksu-Koç, A., & Slobin D. (1985). “The acquisition of Turkish.” *The crosslinguistic study of language acquisition*. D. I. Slobin (Ed). Hillsdale Erlbaum, New Jersey.
- Ambridge, B., & Lieven, E. (2011). *Child language acquisition: Contrasting theoretical approaches*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Benavides-Varela, S., & Gervain, J. (2017). *Learning word order at birth: A NIRS study*. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 25, 198–208.
- Bloom, L. (1970) *Language Development: Form and Function in Emerging Grammars*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Brown, R. (1973) *A First Language: The Early Stages*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Candan, A., Küntay, A., Yeh, Y. C., Cheung, H., Wagner, L., & Naigles, L. (2012). *Language and age effects in children’s processing of word order*. *Cognitive Development*, 27, 205–221.
- Chan, A., Lieven, E., & Tomasello, M. (2009). *Children’s understanding of the agent-patient relations in the transitive construction: Cross-linguistic comparisons between Cantonese, German, and English*. *Cognitive Linguistics*, 20(2), 267–300.
- Chomsky, N. (1951). *A review of Skinner’s verbal behaviour*. *Language*, 35, 26–58
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Christophe, A., Nespor, M., Guasti, M. T., & Van Ooyen, B. (2003). *Prosodic structure and syntactic acquisition: the case of the head-direction parameter*. *Developmental Science*, 6(2), 211–220.
- Demuth, K. (1984). *Aspects of Sesotho acquisition*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

- Eren, Ö. (2015). *Children's acquisition of the phoneme /r/ in Gaziantep province*. Journal of Child Language Acquisition and Development, 3(4), 177-183.
- Franck, J., Millotte, S., Posada, A., & Rizzi, L. (2013). *Abstract knowledge of word order by 19 months: An eye-tracking study*. Applied Psycholinguistics, 34, 323–336.
- Gavarró, A., Leela, M., Rizzi, L., & Franck, J. (2015). *Knowledge of the OV parameter setting at 19 months: Evidence from Hindi-Urdu*. Lingua, 154, 27–34.
- Guasti, Maria Teresa. (2002). *Language acquisition: The growth of grammar*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Hickey, T. (1990). *The acquisition of Irish: A study of word order development*. Journal of Child Language, 17(1), 17-41. doi:10.1017/S0305000900013088
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES project: The Database Vol. 2*. Psychology Press, Hove.
- MacWhinney, B. (2014). *The CHILDES project: Tools for analyzing talk, volume ii: The database*. Psychology Press, Hove.
- Matthews, D., Lieven, E., Theakston, A., & Tomasello, M. (2005). *The role of frequency in the acquisition of English word order*. Cognitive Development, 20, 121–136.
- Nespor, M., Guasti, M. T., & Christophe, A. (1996). *Selecting word order: The rhythmic activation principle*. In U. Kleinhenz (Ed.), *Interfaces in phonology* (pp. 1–26). Berlin: Akademie Verlag.
- Radford, A. (1990). *Syntactic theory and the acquisition of English syntax: the nature of early child grammar of English*. Blackwell, Oxford.
- Slobin, D., & Bever, T. (1982). *Children use canonical sentence schemas: A Cross-linguistic study of word order and inflections*. Cognition, 12, 229-265.
- Sugisaki, K. (2005) *Early Acquisition of Basic Word Order: New Evidence from Japanese*, in A. Brugos, M. R. Clark-Cotton and S. Ha, eds., *Proceedings of the 29th Annual Boston University Conference on Language Development*, Cascadilla Press, Somerville, MA.
- Sussex, R., & Cubberley, P. (2006). *The Slavic Languages*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Weist, R. (1983). *The word order myth*. Journal of Child Language, 10(1), 97-106. doi:10.1017/S030500090000516X
- Wexler, K. (1998). *Very Early Parameter Setting and the Unique Checking Constraint: A New Explanation of the Optional Infinitive Stage*. Lingua, 106, 23-79.
- Zhu, J., Franck, J., Rizzi, L., Gavarró, A. (2022). *Do infants have abstract grammatical knowledge of word order at 17 months? Evidence from Mandarin Chinese*. Journal of Child Language, 49, 60–79.

Cam Tavan Sendromunda Yeni Temaların Keşfedilmesi: Öğretmenler Üzerine Nitel Bir Araştırma

Ufuk ORHAN¹, Nesibe Büşra ÖZDEN²

ÖZ: Çalışmanın amacı, kadın öğretmenlerin cam tavana ilişkin algılarını detayları ile ortaya koymak ve bu algılar doğrultusunda yeni temalar keşfetmektir. Çalışmanın deseni olgu bilim olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, Mersin’de çalışan ve kasıtlı örneklem tekniği ile seçilen on üç kadın öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada iki adet ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki Eroğlu Toraman (2011), Çalışkan (2012) ve Büyükyaprak (2015) tarafından geliştirilen cam tavan ölçeği, diğeri ise sekiz sorudan oluşan demografik soru formudur. Çalışmadaki veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve nitel içerik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları üç ana ve on alt tema ile incelenmiştir. Ana temalar; iş ile ilgili sorunlar, toplumsal sorunlar ve aile ile ilgili sorunlardır. Alt temalar; pozitif cinsiyet ayrımcılığının olmaması, yöneticiler tarafından yapılan baskılar, kadın yöneticinin tek olma arzusu, sendika, erkek yönetici ile rahat iletişim kuramama, kadınların liderlik yeteneğinin zayıf görülmesi, kadınların yönetilmeye alıştırılması, kadın olmak, anne olmak ve eşin evdeki sorumluluklarını üstlenmemesidir.

Anahtar Sözcükler: Cam tavan, nitel içerik analizi, öğretmenler.

JEL Kodu: L16 M21, M50.

Discovering The New Themes of Glass Ceiling Syndrome: A Qualitative Research on Teachers

ABSTRACT: This study aims to reveal woman teachers’ perceptions of glass ceiling in detail and discover new themes toward these perceptions. The pattern of study is designed as phenomenology. The study sample consists of thirteen people working in Mersin who were selected with the purposive sampling technique. Two scales were used in study. First is the Glass Ceiling Scale developed by Eroğlu Toraman (2011), Çalışkan (2012) and Büyükyaprak (2015), the other one is the demographic scale consisting of eight questions. The study data was collected through a semi-structured interview form and evaluated with the qualitative content analysis method. The study findings were examined under three main themes and ten subthemes. The main themes include problems related to school, society and family. The subthemes are no positive gender discrimination, executive pressure, desire to be alone of women manager, union, inability to communicate comfortable with male manager, to see women inadequate for leadership, acceptance of women to be managed, being a woman, being a mother and not taking responsibility of husband.

Keywords: Glass ceiling, qualitative content analysis, teachers.

JEL Code: L16 M21, M50.

¹ Yönetim Bilişim Sistemleri, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Mersin Üniversitesi, Mersin. Email: ikizufuk@gmail.com ORCID: [0000-0003-0539-2800](https://orcid.org/0000-0003-0539-2800)

² İşletme Bilgi Yönetimi, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Mersin Üniversitesi, Mersin. Email: busrataskan@outlook.com ORCID: [0009-0000-0733-2903](https://orcid.org/0009-0000-0733-2903)

1.Giriş

Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, kadınlara iş hayatında varlığını gösterebilme fırsatını sunmuş ve zaman içerisinde kadınların yönetici pozisyonunda yer almasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çalışma hayatında kadınların sayısı gün geçtikçe artmaktadır fakat üst düzey yönetici kadın sayısı görece olarak daha zayıf kalmaktadır (Soysal, 2010: 83-114). Yapılan araştırmalara göre kadınların bir üst pozisyona geçememesini açıklayan birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan biri, son zamanlarda araştırmalara sıkça konu olan cam tavan sendromudur. Anafarta vd.'ne göre cam tavan, kadınların şirket kademelerinde yukarı doğru ilerlemesini önleyen görünmez engellerdir. Dünya ve Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmalarına rağmen, kadınların yönetim kademelerinde yer alma oranının düşük olmasına birçok çalışmada dikkat çekilmiştir (Anafarta vd., 2008: 112). Eğitim sektöründe Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışan kadın öğretmenlerle ilgili yazın taraması sonucunda (özellikle) nitel desenli çalışmalarda kadınların yeteri kadar temsil edilmedikleri saptanmıştır. Bu vesile ile kadın öğretmenlerin maruz kaldığı cam tavan engelleri hakkında nitel bilgiler toplamak ve yazındaki bilgi boşluğunu gidermek bağlamında Mersin ilinde görev yapan kadın öğretmenlerin cam tavan algılarını konu alan bir çalışma yapılması gereği duyulmuştur. Bu çalışmanın amacı, cam tavan sendromunu Mersin ilinde görev yapan kadın öğretmenler üzerinde nitel olarak incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde cam tavana ilişkin kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında çalışmanın yöntemi ve bulguları yer almaktadır. Bulgular kısmında keşfedilen temalar ve alt temalar, cam tavana ilişkin yeni sebep, süreç ve sonuçlara ilişkin aydınlatıcı bilgileri içermektedir. Son kısımda ise bu bulgulara ilişkin yorum ve öneriler yer almaktadır. Bu çalışmada keşfedilen tema ve alt temaların, cam tavan yazınındaki bilgi boşluğunu gidermede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.Kavramsal Çerçeve

Cam tavan, kadınların kariyer basamaklarında yükselmesindeki yaş ve ırk gibi engeller olup, resmiyette var olmayan fakat kültürel, sosyal ve psikolojik temelde cinsiyet farklılıklarına dayanarak, onların üst yönetim pozisyonlarına ulaşmasını sınırlayan engellerdir (Er ve Adıgüzel, 2015: 166). Bir başka tanıma göre cam tavan, iş yaşamındaki kadınların kariyerlerinde belli bir seviyeye kadar gelip, adlandırılmayan sebepler ve önyargılar nedeniyle üst yönetim kadrolarından uzak tutulmasıdır (Tükeltürk ve Perçin, 2008: 116-124). Tanımlardan görüldüğü üzere cam tavanın içeriğinde kültürel, sosyal, psikolojik varsayımlar ve önyargılar mevcuttur. Cam tavan, kadın çalışanların toplumsal yaşamın pek çok alanında ilerleyememesine (Gökkaya, 2014: 377) sebep olmaktadır. Cam tavan nitelikli bir kişinin cinsiyet ya da ırk ayrımından ötürü organizasyonunun alt kademelerinde tutulmasıdır (Gül ve Oktay, 2009: 425-426). Cam tavanın terim olarak ilk bahsedildiği yerin Rosebeth Moss Kanter'in 1977 yılında basılan "Şirketlerdeki Erkekler ve Kadınlar" isimli eseri olduğu söylenebilir. Sonrasında cam tavan, 1979 yılında Ulusal Basın Kulübü'nde yapılan bir sunumda Hewlett-Packard'ın iki kadın yöneticisi Katherine Lawrence ve Marianne Schreiber tarafından ele alınmıştır. Daha sonra kavram Gay Bryant tarafından 1984 yılında Adweek dergisinde kaleme alınan "Çalışan Kadınlar" isimli makalede kullanılmıştır (İpçioğlu vd., 2018: 688). Kavrama 1986 yılında Wall Street Journal'da da yer verilmiştir. Dergide iş kadınları ile bir rapor hazırlanmış ve raporda kadınların iş dünyasında üst düzeylere ulaşmasının önündeki engellerin, basmakalıp yargılar ve firma gelenekleri olduğundan bahsedilmiştir (Anafarta vd., 2008: 114). 1991 yılında ABD Çalışma Bakanlığı tarafından cam tavanın varlığı kabul edilmiştir (Barreto vd., 2009: 3).

Cam tavan kadın ile ilgili bir kavram olduğu için, cam tavanı yaratan engeller de maalesef cinsiyet temelli olarak ortaya çıkmaktadır (İpçioğlu vd., 2018: 689). Bu engellerin bireysel, örgütsel ve toplumsal bağlamda ortaya çıktığı görülmektedir (Çetin, 2011: 68). Bireysel engeller arasında; çoklu rol üstlenme ve kadınların kişisel tercihleri ile algıları yer almaktadır. Örgütsel engeller ise; örgüt kültürü ve politikaları, mentor eksikliği ve biçimsel olmayan iletişim ağlarına katılamamadır. Son olarak toplumsal engeller arasında; mesleki ayırım ve basmakalıp yargılar yer almaktadır (Karaca, 2007: 53-66). Cam tavan kavramı bireysel ve örgütsel birçok etkiye sahiptir. Nitekim Dünya'da ve Türkiye'de cam tavan kavramının etkilerini doğrulayan birçok bulgu mevcuttur. Örneğin Japon şirketlerinde yapılan bir araştırmada kadınların, ailelerine olan sorumluluklarının olduğu ve bu düşünce ile kadınların istihdamı ve terfileri ile ilgili negatif bir tutum sergilendiği tespit edilmiştir (Örücü vd., 2007: 120). Fransa'da yapılan Kadın Ekonomi ve Toplum Forumu ilginç bir araştırmayı ortaya koymuştur. Bu araştırma sonucuna göre

Çin, Hindistan ve bazı Avrupa ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerde, kadınların cam tavanı kırmasının daha kolay olduğu şeklinde bir bulgu tespit edilmiştir (Gül ve Oktay, 2009: 432). 2002 yılında ABD'de yapılan bir araştırmada erkek CEO'ların ortalama gelirlerinin kadınların ortalama gelirlerinden %50 daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Tükeltürk ve Perçin, 2018: 118). 2010 yılında Cumhuriyet Üniversitesi'nde çalışan 154 kadın idari personel üzerinde gerçekleştirilen çalışmada; kadınların, kariyer yaşamında terfi konusundaki bakış açısını belirlemek için araştırmaya katılan kadınlara "genelde üst yönetimlere kadın mı erkek mi çıkar ?" sorusuna kadınların verdiği cevap; "%51,3'lük oranla erkekler, %16,9'luk oranla kadınlar" olmuştur (Gökkaya, 2014: 379). Bu cevaptan anlaşıldığı üzere kadınlar, kendilerine koydukları engeller ile kendi cam tavanlarını da yaratabilmektedirler. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2004 yılındaki raporunda, erkeklerin en üst yönetici kademelerini doldurduğu, erkekler ve kadınlar arasında eşitsizlik arttıkça, erkeklerin örgütsel makamların en üst seviyelerine daha çok ilerlemekte olduğu tespit edilmiştir (Zeybek, 2010: 50). Kaliforniya' da 52 farklı yöneticilik vasfı göz önünde bulundurularak yapılan bir araştırmaya göre kaliteli çalışma, hedef koyma ve danışmanlık yapabilme gibi konularda kadın yöneticilerin, erkek yöneticileri geride bırakmıştır (Er ve Adıgüzel, 2015: 167). Örucü vd. (2007) cam tavan sendromu ve kadınların yükselmesindeki engeller üzerine yapmış oldukları çalışmada, kadın yöneticilerin hemcinslerinin üst kademelere yükselmelerini kıskançlık ve çekememezlik gibi duygularla istememelerinin, kadınların üst kademelere yükselmelerindeki en büyük engellerden birisi olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Cam tavanın kadın çalışanlar açısından yarattığı zorluklar, bu zorlukları aşma stratejilerinin geliştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Cam tavanı aşma stratejileri bireysel ve örgütsel stratejiler olarak ikiye ayrılmaktadır (Çetin, 2011). Bu stratejiler genellikle bireysel ve örgütsel bağlamda ele alınmıştır. Bireysel stratejiler arasında; zor işlerde yüksek kapasite göstermek, değişimlere idrakini geliştirmek, amirlerle işbirliğine gitmek ve karşılıklı saygıyı artırmak (Cherian, 1993: 31) yer almaktadır. Örgütsel stratejiler arasında ise; kariyer geliştirme programları düzenleme, sosyal haklardan yararlanma, erkek egemen örgüt kültürünü değiştirme, aile dostu iş yeri, esneklik ve pozitif ayrımcılık uygulaması (İpçioğlu vd., 2018: 691) yer almaktadır. Cam tavanı aşmak adına farklı çalışmalarda farklı stratejiler de önerilmiştir. Örneğin Aksu vd. (2013), okul müdürlerinin kadınların aile içi sorumluluklarının olması nedeniyle yönetici olmalarına engel teşkil ettiği inancında oldukları ve kadınların cam tavanı aşmada eğitim durumlarının etkili bir strateji olduğu sonucuna ulaştıklarıdır. Son olarak Yoğun Erçen'in (2008) Türkiye'de kadınların kariyer yükselmesi için kullandıkları stratejileri belirlemek için yaptığı araştırmalarda kadınların yüksek performans gösterme stratejisini kullandıkları sonucuna varmıştır.

3. Yöntem

Nitel analizin en önemli avantajlarından biri, katılımcı ifadelerinin kendine özgü yönlerinin ortaya konulmasıdır (Özcan ve Sarıcı Bulut, 2012: 316). Bu yöntem ile araştırmacı, katılımcının dikkat çektiği konu, özellik ve yöne odaklanabilmektedir (De Vos vd., 2011; Creswell, 2009). Bu bağlamda nitel araştırma yapan kişinin amacı, görüşmecinin kendi dünyasına özgü sezgilerini kavrayabilmektir (Terre Blanche vd., 2006). Analiz kapsamında mülakat sonucunda ortaya çıkan ifadeler, bahsi geçen seziler ile metin haline getirilmektedir. Bu ifadelerin altında yatan bağlamların anlaşılması, yorumlamayı gerektirmektedir. Yorumlama sonucunda ifadeler, tema ve alt tema şeklinde kodlanmaktadır. Sürecin son aşamasında ise bütün metinden çıkarılacak yorumlamalar kapsamında amaçlanan yeni kavrayışlar ortaya konulmaktadır (Severinsson, 2003: 60). Nitel araştırma çalışmalarında deneyimler değerlendirilirken amaç, deneyimler vasıtası ile bu deneyimlerin altında yatan nedenlerin ortaya konulmasıdır (Onat Kocabıyık, 2016). Nitel içerik analizi ise, derinlemesine mülakat görüşmesinin metin haline getirilmesinde yarar sağlamaktadır ve detaylarda saklı olan sebeplerin anlaşılması adına yorumlama manası taşımaktadır. Problemin temel ve alt temalara dönüştürülmesi, bu analizde sürecin bir parçasıdır (Severinsson, 2003: 60). Bu nedenlerden dolayı araştırmada veri analizi olarak nitel içerik analizi tercih edilmiştir. Çalışmanın deseni olgu bilimdir. Olgu bilimin amacı, kişinin olgulara dayalı deneyimlerini evrensel temellerle ortaya koymaktır (Van Manen, 1990). Burada temel amaç, örneklemin neyi nasıl deneyimlediğini ortaya koymaktır (Moustakas, 1994). Bu araştırmanın öğretmenlerde cam tavanın sendromuna ilişkin detayları keşfetmeyi amaçlaması ve yukarıda bahsedilen süreçler, çalışmada nitel desen, olgu bilim ve içerik analizinin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

3.1.Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Araştırmanın amacı öğretmenlerde cam tavan sendromunun detaylarını, keşfedilen tema ve alt temalarla ortaya koymaktır. Bu çalışmada araştırmacılara, öğretmenlerde cam tavanın sebep, süreç ve sonuçlarına ilişkin detayları ortaya çıkartarak katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında

kasıtlı örneklem tekniğinin, nitel desenin ve içerik analizi yönteminin kullanılması, yeni veya farklı temaların ortaya çıkartılması manasında önemlidir. Araştırmanın kısıtları arasında; zaman ve maliyet kısıtları yer almaktadır. Bunlarla birlikte kısıtlar arasında, örnekleme oluşturan akademik çalışanların yoğun mesai saatleri sebebiyle araştırmanın belli bir zaman dilimine sıkıştırılması bulunmaktadır. Tüm bunların dışında başka bir kısıt da, örneklemin ses kayıtlarının alınamamasından dolayı görüşmenin yazılı olarak alınmış olmasıdır.

3.2.Araştırmanın İnanırcılığı

Nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirlik kavramlarından daha önemli olan inanırcılıktır. İnanırcılığın altında yatan gereklilikler ise; inanılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik (Başkale, 2016: 23-25). Bunların dışında üye denetimi kavramı, verilerin sağlandığı bireylerin uyguladıkları öz denetimdir. Bu sebeple mülakat sonucunda oluşturulan yazılı metin öncelikli olarak örnekleme doğrulanmakta ve daha sonra rapor haline getirilmektedir (Punch, 2005: 245). Söz konusu araştırmalarda inanılabilirlik için üye denetimi, aktarılabilirlik içinse kasıtlı örneklem yöntemi uygulanmalıdır (Başkale, 2016: 23-24). Araştırma kapsamında bu hususların tamamına özen gösterilmiştir.

3.3.Örneklem

Araştırmada kasıtlı örneklem tekniği tercih edilmiştir. Bu tekniğin kullanılmasının nedeni, içerik analizlerinde en sık tercih edilen teknik olmasıdır (Kyngäs vd., 2011). Olgu bilim araştırmalarında genellikle bu teknik tercih edilmektedir (Padilla-Diaz, 2015: 104). Araştırma kapsamında Mersin ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim, Anadolu lisesi ve Mesleki Teknik Anadolu liselerinde görev yapan kadın öğretmenler ile görüşmeler yapılmıştır. Gönüllülük esasıyla farklı çalışma alanlarından on beş kadın öğretmen ile her biri en az bir saat süren görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.4.Veriler Toplama Araçları

Araştırmada Eroğlu Toraman (2011), Çalışkan (2012) ve Büyükyaprak (2015) tarafından geliştirilen cam tavan ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin maddelerinin puanlaması Likert tipi ve beşli derecelendirme ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca katılımcılara demografik bilgilerini öğrenmek adına sekiz soru sorulmuştur. Bununla birlikte çalışma kapsamında her soru detaylandırılarak dört veya beş soru haline getirilmiştir. Buradaki temel amaç cam tavana dair detayları ortaya çıkarabilmek ve anlayabilmektir. Olgu bilim araştırmalarında genel anlamda tercih edilen veri toplama yöntemi olduğundan, araştırma kapsamında derinlemesine mülakat yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Çünkü yarı yapılandırılmış mülakat formu, araştırma yapan kişinin önsezilerinden faydalanmasına ve araştırmacının soruları cevaplanabilecek forma dönüştürmesine imkân tanımaktadır (Bryman, 2012).

4.Bulgular

Araştırmanın bulgular bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine, temalara göre dağılımına ve ifadelerine yer verilmiştir. Katılımcılara (K) ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara (K) İlişkin Demografik Özellikler

N	Yaş	Eğitim Düzeyi	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Branş	Mesleki Kıdem	Yöneticilik Sınavı	Yöneticilik Deneyimi
K1	59	Lisans	Evli	1	Okul Öncesi	40	Girmedi	Yok
K2	50	Lisans	Evli	2	Sınıf	27	Girmedi	Yok
K3	37	Lisans	Evli	2	Sınıf	16	Girmedi	Var
K4	55	Yüksek Lisans	Evli	1	Almanca	27	Girmedi	Var
K5	46	Lisans	Bekâr	2	Resim –İş	21	Girmedi	Yok
K6	30	Yüksek Lisans	Evli	1	Matematik	7	Girdi	Yok
K7	32	Yüksek Lisans	Evli	1	Sınıf	9	Girmedi	Var
K8	57	Ön Lisans	Evli	1	Sınıf	37	Girmedi	Var
K9	47	Lisans	Evli	2	Türkçe	23	Girmedi	Var
K10	40	Yüksek Lisans	Evli	2	İngilizce	17	Girdi	Yok
K11	29	Yüksek Lisans	Bekâr	0	Okul Öncesi	8	Girmedi	Yok
K12	33	Yüksek Lisans	Evli	1	Okul Öncesi	12	Girdi	Yok
K13	34	Yüksek Lisans	Bekâr	0	Matematik	11	Girdi	Yok

Tablo 1'e göre katılımcıların altısı 29-39 yaş, üçü 40-49 yaş, dördü 50-59 yaş aralığındadır. Katılımcılar arasında dokuz evli, dört bekâr birey bulunmaktadır. Katılımcıların ikisinin çocuğu bulunmamaktadır, altısının 1 çocuğu, beşinin ise 2 çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların biri ön lisans, beşi lisans, yedisi ise yüksek lisans mezunudur. Katılımcılar arasında bir Almanca, bir Türkçe, bir İngilizce, bir Resim İş, iki Matematik, üç Okul Öncesi ve dört Sınıf Öğretmeni yer almaktadır. Katılımcıların dördü yöneticilik sınavına girdiğini, dokuzu girmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların beşinin yöneticilik deneyimi mevcut olup, sekizinin yöneticilik deneyimi bulunmamaktadır. Katılımcıların (alt)temalara göre dağılımı Tablo 2' de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Temalara Göre Dağılımı

(Alt) Temalar	Katılımcılar
Tema 1: Okul İle İlgili Sorunlar	
Alt Tema 1: Pozitif Cinsiyet Ayrımcılığının Olmaması	K5-K8-K12-K13
Alt Tema 2: Yöneticiler Tarafından Yapılan Baskılar	K1-K9
Alt Tema 3: Kadın Yöneticinin Tek Olma Arzusu	K1-K2-K9-K10-K11
Alt Tema 4: Sendika	K5-K8-K9-K10
Alt Tema 5: Erkek Yönetici İle Rahat İletişim Kuramama	K2-K4-K5-K8-K12
Alt Tema 6: Kadının Liderlik Yeteneğinin Zayıf Görülmesi	K1-K9-K10
Alt Tema 7: Kadınların Yönetilmeye Alıştırılması	K2-K3-K5-K8-K9
Tema 2: Toplumsal Sorunlar (Ataerkil Toplum)	
	K1-K2-K3-K4-K5-K6-K8-K9-K10-K11-K12-K13
Tema 3: Aile İle İlgili Sorunlar	
Alt Tema 1: Kadın Olmak	K1-K2-K4-K5-K6-K7-K8-K9-K10-K11-K12-K13
Alt Tema 2: Anne Olmak	K1-K2-K3-K4-K5-K6-K7-K8-K9-K10-K11-K12-K13
Alt Tema 3: Eşin Evdeki Sorumluluklarını Üstlenmemesi	K1-K2-K3-K4-K5-K6-K7-K8-K9-K10-K11-K12-K13

Tablo 2’de görüldüğü üzere en fazla ifade edilen sorunlar aile ile ilgilidir. Bunlar sırası ile; anne olmak (13 kişi) ve eşin evdeki sorumluluklarını üstlenmemesidir (13kişi). Daha sonra sırayı toplumsal sorunlar (12 kişi) ve kadın olmak (12 kişi) almaktadır. En az ifade edilen sorunlar ise okul ile ilgilidir. Katılımcıların temalara ilişkin doğrudan ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Tema 1. Okul ile İlgili Sorunlar

Bu ana tema başlığında yer alan alt temalar arasında; pozitif cinsiyet ayrımcılığının olmaması, yöneticiler tarafından yapılan baskılar, kadın yöneticinin tek olma arzusu, sendika, erkek yönetici ile rahat iletişim kuramama, kadının liderlik yeteneğinin zayıf görülmesi ve kadınların yönetilmeye alıştırılması yer almaktadır.

Alt Tema 1. 1. Pozitif Cinsiyet Ayrımcılığının Olmaması

(K5) *Okul ile ilgili ilk haberleri erkek öğretmenler, kadın öğretmenlerden daha önce alabiliyor. İlk teklifler onlara sunulmuş olabiliyor. Kadın öğretmenler daha sonra düşünülüyor. K8’ in soruya cevabı ise: Meslek hayatımda başarılı bir öğretmen olduğum için tayin olduğum okulda, veliler çocuklarını benim sınıfıma yazdırmak istiyordu. Yazılanlar iyi seviyede olan öğrencilerdi. Daha sonrasında teker teker telefonlar almaya başladım ve başarılı öğrencilerin velileri çocuklarını başka bir sınıfın erkek öğretmenine vermek istediklerini söylediler. Çok şaşırılmışım ve anlam verememişim. İşin arka planında okulumuzun erkek müdürünün olduğunu bilmiyordum. Benim sınıfıma ise; başarılı olmayan sıkıntılı ne kadar öğrenci varsa toplanmasını sağlamıştı. Velilerimize sürekli rapor alan bir öğretmen olduğumu, dersleri düzenli işlemediğimi ve çok yakında emekli olacağımı söylemiş. Ben bunları sonradan öğrendim. Sırf kadın olduğum için ve kendisiyle aynı zihniyette olmadığım için okuldaki görev sürecim boyunca farklı bahanelerle benimle uğraşmaya devam etti. Yılmadım, her seferinde daha güçlü kalcım ayağa. Bir kadın olarak beni pasifleştirmedi.*

(K12) *İzin konusunda erkek müdürümüz tarafından yaşadığım bir ayrımcılıktan bahsetmek istiyorum. Çocuğumun okul durumundan dolayı acil olarak çıkmam gereken bir günde izin istedim. İzin alırken şöyle bir tabirle karşılaştım; yerinize bakacak birini ayarlarsanız çıkabilirsiniz hocam. Bu sözle daha çok sıkıştırıldığımı hissettim ve koşullu izin aldım. Sık yaptığım bir şeyde değildi. Aynı kurumda erkek öğretmenlere daha rahat izin verildiğini biliyorum.*

(K13) *Şimdiye kadar hangi okula gittiysem en üstte her zaman erkek müdür vardı ikinci müdür olarak kadın olabiliyordu. Bu yüzden cinsiyet ayrımcılığı olmadığını söyleyemem. Benim çalıştığım okullarda erkek öğretmenler azınlıktaydı, azınlıkta olmalarına rağmen daha kıymetlilerdi, görüşlerine daha çok itibar ediliyordu.*

Alt Tema 1. 2. Yöneticiler Tarafından Yapılan Baskılar

(K1) *40 yıllık öğretmenim buradan önce görev yaptığım okulumda çalıştığım kadın yönetici sayesinde yaptığım meslekten soğudum, okula gitmek, mesleğimi ifa etmek işkence gibi geliyordu. Sıkı sıkıya bağlı olduğum aşkla yaptığım görevimi artık yapmak istemiyordum, hiç zevk de almıyordum. Çok şımarık terbiyesiz bir yöneticimiz vardı. Ben de bu yüzden diğer öğretmenlerin yaptığı itaati yapmıyordum. Yapmadıkça daha çok üzerime geliniyordu. Diğer öğretmenler yöneticimize yaranmak için her şeyi yapıyordu. Anneler günü oluyor hemen ona hediye alınıyordu. Müdüre hanım ben de anneyim, hepimiz anneyiz dedim. O bizim annemiz değildi ama sırf yönetici olduğu için, üstelik yönetimini hiç beğenmediğim bir yönetici. Ben o kadının yaptığı ukalalığı görünce Allah hiçbir kadını müdür yapmasın dedim. Müdür yardımcılarımız da kadın idi. Bu sebeplerden dolayı ana okuldan ayrıldım tabi bana dava açtı, Milli Eğitime şikâyet etti, benimle uğraştı. Milli Eğitimde çalışan erkekler de onun yandaşıydı. Ben kaybettim.. Oradaki yönetici de kadın idi. Ben bu olaylardan sonra bir daha kadının idaresindeki bir okula gitmek istemedim. Çünkü rahatsızlık duyuyorum.*

(K9) *Erkek müdürümüz fikir ayrılığından dolayı yerli yersiz sürekli kavga çıkarırdı. Yapacağım her işi engellemeye çalışırdı. Bir etkinlik yapmak istediğimde veya yaptığımda kusurlar bulurdu. En sonunda dayanamayıp tayin istedim. Tayin olduktan sonra hakkımda soruşturma açmış, o geldi. Ben gitmeden yeni okulumdaki yöneticiyi arayıp kötülemiş. Neyse ki itibar edilmedi, altı boş bir soruşturmaydı, bir şey çıkmadı.*

Alt Tema 1. 3. Kadın Yöneticinin Tek Olma Arzusu

(K1) *Birçok kadın yöneticiyle çalıştım, kadın olmama rağmen kadınları yöneticilik konumunda asla görmek istemiyorum. Kendilerini o konumda tanrıça gibi görüyorlar. Bu nedenle diğer kadın öğretmenleri ezici gücü ellerinde tutmayı seviyorlar.*

(K2) *Kadın müdürlerde çekememezlik oluyor. Kadın öğretmenin kıyafetiyle olsun tavırlarıyla olsun bir müdür havasında görünmelerini kabullenemiyorlar ve o öğretmenlere farklı işlerde zorluk çıkartabiliyorlar. Güç onlarda olduğu için kadın öğretmeni daha çok yorabiliyor.*

(K9) *Kadın müdürler tamamen egosunu kadın öğretmenler ile tatmin ediyor. O konuma geldiklerinde çok kaprisli oluyorlar. Buluttan nem kapıyorlar. Yanlarında kesinlikle kadın istemiyorlar.*

(K10) *İyi anlaştığım kadın öğretmen arkadaşım, yönetim kadrosuna geçtiğinde hal ve hareketlerinin değiştiğini gözlemledim. Kendini ayrı bir dünyada görüyordu.*

(K11) *Çalıştığım kadın yöneticilerin çok bencil olduğunu gördüm. Güç zehirlenmesi yaşadıklarını düşünüyorum.*

Alt Tema 1. 4. Sendika

(K5) *Sendikaya üye değilsen yönetici olma şansın çok zayıf. Bana yöneticilik sınavları çok güven telkin etmiyor. İşlerin farklı yürüdüğünü düşünüyorum. Herkes güçlü olabilmek için yandaşını arıyor. Bu sebeple %90 X Sendikası'ndan. Ben sendikamı değiştirmeyi düşünmediğim için yöneticiliği denemedim. Uğraşmak istemedim.*

K8'ye göre *Y sendikaliyseniz işiniz daha çabuk çözülmektedir. Tabi bu arka planda yapılıyor. K9 ve K10 de benzer cümleler kurarak sendika seçiminin ellerini güçlendireceğini ifade etmiştir.*

Alt Tema 1. 5. Erkek Yönetici ile Rahat İletişim Kuramama

(K2) *Kadın müdür ile iletişimlerin daha iyi daha güzel olabiliyor. Çünkü erkek idareci ile kadın öğretmen resmi bir ilişkide oluyor, sadece resmi işlerini paylaşabiliyorsun. Kadın yöneticilerin hemcinslerine daha yakın olduğunu düşünüyorum. Ama şu tezatlıklar da oluyor onu da iletmek isterim, herkes adına değil ama bazıları da hemcinsleriyle geçinmiyor.*

(K4) *Kadın ile her şeyi daha rahat paylaşabilirsin, kadınsal özel durumlar olabilir, bunları erkek müdür ile paylaşmada sıkıntı yaşıyoruz, bu nedenle de her okulda mutlaka bir tane de olsa kadın müdür yardımcısının olması gerektiğini düşünüyorum. Erkek müdürler biz kadınları anlayamayabiliyor ya da kadın idareciyle 1-2 dakikada halledeceğim sorunu erkek idareciye 10-15 dakika anlatmam gerekiyor. Bu noktada ben rahat iletişim kuramıyorum.*

(K5) *Erkek müdürlerin fevri çıkışları oluyor ve erkek idarecilerin erkek öğretmenlere daha yakın olduğunu düşünüyorum. Kadın öğretmenlere karşı daha mesafeli daha sınırlı bir iletişimde oluyorlar.*

(K8) *İletişim konusunda erkek yöneticileri kaba ve anlayışsız buluyorum. Kadınlarla iletişime kapalı daha kuralcı tavırda, anlaşmaya kapalı, dediğim dedik çaldığım düdüğüm modundalar.*

(K12) *Kadın yöneticiyle daha rahat iletişim kurarım, her durumu kolaylıkla anlatabilirim ama erkek yöneticiyle daha donuk az cümleli bir iletişim kuruluyor. Erkek yönetici empati yapamayabilir. Bu nedenle iletişim sıkıntısı olur.*

Alt Tema 1. 6. Kadının Liderlik Yeteneğinin Zayıf Görülmesi

K1' in ifadesi; *birçok kadın yöneticiyle çalıştım hiçbirinde liderlik özelliğini göremedim. Geldikleri konumda sadece daha havalı olduklarını düşündükleri için bulduklarına şahit oldum; K9'un ifadesi ise; kadınların yöneticiliği iyi yapamadığını düşünüyorum. Akli sürekli evinde veya çocuğunda olduğu için yönetime odaklanamıyor şeklindedir. Son olarak K10 deneyimlerini şu cümlelerle aktarmıştır: Kadın yöneticiler liderlik güdüsünden ziyade duygusallıklarıyla ön plandadır. Daha kapsamlı ayrıntılı düşündükleri için duygularının içinde boğulabilirler. Duygusallıktan dolayı liderlik vasıflarını zayıf buluyorum.*

Alt Tema 1. 7. Kadınların Yönetilmeye Alıştırılması : (K2) *Bence kadınlar genelde erkekler tarafından yönetiliyorlar. Bu örf adet gelenek göreneğe göre alışılmış olduğundan kaynaklanıyor. Ama yeni nesil yönetebiliyor artık ama okullarda çok fazla kadın yönetici bulunmamakta. Çünkü geçmişten günümüze böyle alıştırılmış, kadınlara yönetilmek aşılannmıştır.*

K3; *yönetilmek kadınların daha çok hoşuna gidiyor. İdare edilmeye alışmışız, her etkileşimde buna alıştırılmışız ifadelerini kullanmışız.*

(K5) *Benim gözlemlerime göre kadınlar yönetimde olmak istiyorlar ama daha çok yönetilen taraftalar, taşıdıkları sorumluluktan ve yüklerinin ağır olmasından dolayı. Okuldaki dersime gireyim hemen gidip evdeki çoluk çocuk işleri vs. o sorumluluklarıma geri döneyim düşüncesiyle yönetimde olmaktan kaçınıyorlar. Yönetimde olan arkadaşlar ise daha çok eşinden ayrılmış ya da hiç evlenmemiş öğretmen arkadaşlardır. Evli olanlara daha fazla sorumluluk yüklediği için çok sıcak bakmıyorlar. Toplum tarafından yüklenen görev ve sorumlulukları çok fazla olduğu için. Okuldan çıkıyor markete gidiyor, evle ilgileniyor, yetişemediği için bu tür görevlerden kaçınıyor.*

(K8) *Erkeklerdeki kadını ezerim mantığı, kadınların ise bilinçaltına yerleştirilen erkeklerin baskınlığını kabul edişi, bizi istemesek bile yönetilen konumuna getirmektedir.*

(K9) *Bence kadın yönetmeyi çok ister ama bunu yönetimde yer almadan yapmak ister çünkü cesareti yoktur.*

Tema 2. Toplumsal Sorunlar (Ataerkil Toplum)

Toplumsal sorunlar tek ana tema olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11, K12 ve K13 benzer ifadeleri kullanarak, ata erkil toplum zihniyetinde kadınların baskılandığı ve geri planda tutulduğunu söylemişlerdir. Bu bilinçle erkek kendini, kadını ezebilecek potansiyelde görmektedir ve on üç örneklem de velilerin kadın öğretmenlere daha sert davrandığını, tabiri caiz ise onları kale almadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamını şu cümleleri duyduklarını belirtmişlerdir: *Kadına mı kaptırdın, Kadınlar yönetmekten anlamaz. Daha önemli görevler alıp ne yapacaksın? Sen evinle ilgilen. Bu kadar erkeğin içinde kadının ne işi var?*

Tema 3. Aile ile İlgili Sorunlar

Bu ana tema başlığında yer alan alt temalar: kadın olmak, anne olmak, eşin evdeki sorumluluklarını üstlenmemesi şeklinde sıralanmaktadır.

Alt Tema 3. 1. Kadın Olmak

K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12 ve K13 benzer ifadelerde bulunarak, *toplumumuzda eskiden erkekler çalışıyordu kadınlar daha çok evdeydi, kadınların okuma ve meslek sahibi olma oranı arttıkça yönetim kadrolarındaki yerlerindeki engeller de artıyor* cümlelerini kurmuşlardır.

Alt Tema 3. 2. Anne Olmak

K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12 ve K13 *meslek unvanın ne olursa olsun eve gidince annesin* ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca okul örgütlerinde yönetici konuma gelmek istemelerine rağmen buna ayıracakları vakitleri çocuklarına ayırmaya tercih ettikleri için vazgeçmişlerdir. Yöneticiliği, evi ve çocuğu ihmal etmek olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Yöneticiliğin aile ve özel yaşamı aksattığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Alt Tema 3. 3. Eşin Evdeki Sorumluluklarını Üstlenmemesi

K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12 ve K13, eşlerinin ev işlerinden haberdar olmadıklarını, eve geldiklerinde zaten her şeyi hali hazırda buldukları için çabaların perde arkasını göremediklerini ifade etmişlerdir. On üç katılımcının tamamı, evde aktif olmayan erkeğin, iş hayatında aktif olmasının kolay olduğunu, bu nedenle erkekleri yönetici pozisyonlarında daha çok gördüklerini belirtmişlerdir. Benzer biçimde, evin içinde eşit iş dağılımının yapılması ve erkeklerin daha anlayışlı olmaları halinde kadınların engellerinin hafifleyeceğini ifade etmişlerdir.

5.Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgular arasında; okul, aile ve toplum ile ilgili sorunlar yer almaktadır. En fazla ifade edilen konular; anne olmak ve eşin evdeki sorumluluklarını üstlenmemesidir. Daha sonra ifade edilen konular, toplum ve kadın olmak ile ilgilidir. En az ifade edilen konular ise okul ile ilgili sorunlardır. Bu bulgular alanyazında yapılan benzer çalışmaların (Örücü vd., 2007; Gökkaya, 2014; Er ve Adıgüzel, 2015; Aksu vd., 2013; Karcioğlu ve Lelebici, 2014) sonuçları ile tutarlıdır.

Bu bulguların en olası nedenlerinin başında ataerkil toplum yapısı olduğu düşünülmektedir. Ataerkil toplum kültüründe yaşayan kadın öğretmenlerimizin, kendilerini sınırlama eğilimini isteseler de aşamadıkları, toplumun yön verdiği gibi yaşamlarını sürdürdükleri düşünülmektedir. Toplumsal nedenlerden dolayı geri planda durmayı tercih eden kadın öğretmenler okul içinde idari kadroda olmak gibi bir üst pozisyona geçme de geri durmaktadırlar. Aycan'ın (2001) yaptığı çalışmada da kadının, kimse zarar görmediği sürece kariyere değer verdiği ve dengeyi ve düzeni bozmamayı tercih ettiği görülmektedir (Anafarta vd., 2008: 130). Bir diğer temel nokta kadının ev içi yaşamda aldığı sorumluluklardır. Kadınlarda evde yetersiz kalacağı, ev işlerinin aksayacağı, annelik görevini layıkıyla yerine getirememeye korkusu oluşmuş ve geri planda durmaya itilmiştir. Nitekim Li ve Leung'un 2001 yılında yaptığı çalışmada eş desteğinin sağlanması aşamasında kadın yöneticilerin birtakım zorluklarla karşılaştığı bulgulanmıştır. Ayrıca genel itibarı ile okul kurumlarında erkek yöneticinin yönetiminin kabul gördüğü söylenebilir. Avlar Kaygısız'a göre de kadınlar genellikle alt ve orta düzeydeki yönetim kademelerinde görev alabilmekte fakat üst yönetim pozisyonlarına nadiren ulaşabilmektedir (Avlar Kaygısız, 2022: 18). Liderlik vasfının kadın ile bağdaştırılmadığı sonucu da çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Yoğun Erçen'e göre (2008: 32) bu durum, erkek egemen kültürün yarattığı kast sistemi ile ilgilidir. Kadın öğretmenlerin, idari kadroda erkeklere göre daha az oranda var olmalarının sebeplerinden biri olarak çocuğuna, eşine ve evine karşı sorumluluğu olması bununla birlikte zaman kısıdının bulunması olarak görülmüştür. Bir başka nedenin ise yöneticilik konumuna uygun görülmeyen kadınların geleneksel rollere daha uygun olarak görülmesi olduğu (Güney, 2022: 58) düşünülmektedir.

Cam tavan engellerini ortadan kaldırmanın, mümkün değil ise de en azından bu engelleri asgari düzeyde tutmanın elzem olduğu düşünülmektedir. Anafarta vd.'e göre (2008: 131) bu konudaki çözümler, kadının toplumsal rolünden, kariyer desteğine hatta örgütlerin kültürel değişimlerini planlamaya kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Alanyazında cam tavan engellerinin kaldırılmasına yönelik birçok bireysel ve örgütsel öneri sunulmuştur. Bu önerilerin hiçbirinin, kültürün değişmediği sürece uzun vadeli olacağı düşünülmemektedir. Çünkü birçok çalışmada yer alan ve en kapsayıcı sorunların başında gelen "kültür odaklılık" maalesef ki bu coğrafyanın kaderi haline gelmiştir. Ülkemizdeki spor (özellikle futbol) kültüründen çocuklarımıza anlattığımız fıkralara, aile içinde babanın karar verici olmasından kahramanlık hikâyelerine hatta masallardaki cinsiyet ayrımcılıklarına kadar birçok alanda erkek egemen kültürün kadını sınırladığı görülmektedir. Bu çalışmanın bulguları arasında da yer aldığı üzere, eşine destek vermeyenin de, anne olmasına vesile olanın da, kadınların üst düzey yönetici olmasını gereksiz görenin de erkek ve erkeksi kültür olduğu düşünülmektedir. Dolayısı ile feminen kültürün yaygın hale gelmesinin ve birçok sektörde feminen kültür göstergelerinin sayısının artmasının en önemli çözüm önerilerinden biri olacağı düşünülmektedir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalara öncelikle özel sektörde çalışan öğretmenlerin karşılaştıkları cam tavan engellerinin nitel olarak incelenmesi ilgili sektörler için faydalı olacağı düşünülmektedir. Benzer biçimde devlet ve özel sektör karşılaştırmasını konu alan nitel desenli çalışmaların yapılması, sürecin daha sağlıklı biçimde görülmesine katkı sağlayacaktır. Yine farklı şehirlerde hatta mümkün ise nüfus açısından farklılıkları olan şehirlerin karşılaştırarak yapılacak çalışmaların, yaşanılan şehir değişkeninin sürece nasıl etki ettiğini görmemizde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Son olarak cam tavan engellerinin detaylarına ilişkin farklı sebep, süreç ve sonuçlara farklı nitel desenli çalışmalarla ulaşılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin anlatı, kuramlaştırma ya da odak grup çalışmaları ile keşfedilen tema ve alt temaların, birbiriyle ilişkileri ve birbirlerine dönüşme ihtimalleri de incelenebilir. Böylelikle yönetim ve organizasyon alanına ait olan cam tavan kavramının bireysel ve kültürel öncülleri ve ardılları, psikolojik ve sosyolojik bakış açıları ile disiplinlerarası bir mecrada ortaya konulmuş olacaktır.

Kaynakça

- Aksu, A., Çek, F. ve Şenol, B. (2013). *Kadınların Müdür Olmalarının Önündeki Cam Tavan ve Cam Tavani Aşma Stratejilerine İlişkin İlköğretim Okulu Müdürlerinin Görüşleri*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 133-160.
- Anafarta, N., Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). *Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma*, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8 (15), 111-137.
- Avlar Kaygısız, M. (2022). *Öğretmen Ve Yöneticilerin Cam Tavan Algıları İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aycan, Z. (2001). *Kadınların Kariyer Gelişimlerini Etkileyen Bireysel, Ailevi, Kurumsal ve Toplumsal Tutumlar ve Destek Mekanizmaları*, 9. Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 24-26 Mayıs, 173-186.
- Barreto, M., Ryan, M. ve Schmitt, M. (2009). *The Glass Ceiling in The 21st Century: Understanding Barriers To Gender Equality*, American Psychological Association: Washington.
- Başkale, H. (2016). *Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlilik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 9 (1), 23-28.
- Bryman, A (2012). *Social Research Methods*, 4th ed. New York, NY: Oxford University Press.
- Büyükyaprak, F. (2015). *Çalışan Kadın Personelin Kariyer Gelişimi Engellerinden Cam Tavan Sendromu: Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Örneği*, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Cherian, J. (1993). *Asian Americans: An Emerging Force to Break the Glass Ceiling*, Journal of Library and Information Science, 24-31.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, Sage Publications, Thousand Oaks California.
- Çalışkan, A. (2012). *Kamu Sektöründe İstihdam Edilen Kadınların Kariyer Engellerini ve Cam Tavan Sendromunu Algılamalarına İlişkin Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Çetin, A. (2011). *Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavani Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa İli Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- De Vos, A. S., Strydom, H. ve Fouche, C.B. (2011). *Research at Grass Roots: For Social Sciences and Human Service Professions*, 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers.
- Er, O. ve Adıgüzel, O. (2015). *Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve Etkili Liderlik*, Recep Tayyip Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 163-175.
- Eroğlu Toraman, B. (2011). *Eğitim Örgütlerinde Kadınların Yönetimsel Konuma Yükselmelerinde Cam Tavan Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Gökkaya, B.V. (2014). *Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet*, International Journal of Social Science, 26, 371-383.
- Gül, H. ve Oktay, E. (2009). *Türkiye ve Dünya'da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma*, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1 (18), 421- 436.
- Güney, Ö. (2022). *Kadın Öğretmenlerin Önündeki Cam Tavan Engelleri Ve Algılanan Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki (Konya-Selçuklu Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- İpçioğlu, İ., Eğilmez, Ö. ve Şen, H. (2018). *Cam Tavan Sendromu: İnsan Kaynakları Yöneticileri Bağlamında Bir Araştırma*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (25), 686-709.
- Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karcioğlu, F. ve Leblebici, Y. (2014). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28 (4), 1-20.

- Kyngäs, H., Elo, S., Pölkki, T., Kääriäinen, M. ve Kanste, O. (2011). *Sisällönanalyysi Suomalaisessa Hoitotieteellisessä Tutkimuksessa [The Use Of Content Analysis in Finnish Nursing Science Research]*, *Hoitotiede*, 23 (2), 138-148.
- Li, L. ve Leung, R.W. (2001). *Female Managers in Asian Hotels: Profile and Career Challenges*, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13 (4), 189-196.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological Research Methods*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Onat Kocabıyık. (2016). *Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma*, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 55-66.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). *Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği*, *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), 118-135.
- Özcan, N. M. ve Sarıcı Bulut, S. (2012). *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eğitimle İlgili Anılarının Nitel Bir İncelemesi*, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (8), 313-336.
- Padilla-Diaz, M. (2015). *Phenomenology in Educational Qualitative Research: Philosophy as Science or Philosophical Science?*, *International Journal of Educational Excellence*, 1 (2), 101-110.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar (Çev.: Z. Etöz)*, Siyasal Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Severinsson, E. (2003). *Moral Stress and Burnout: Qualitative Content Analysis*, *Nursing and Health Sciences*, 5, 59-66.
- Soysal, A. (2010). *Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (1), 83-114.
- Terre Blanche, M.T., Durrheim, K. ve Painter, D. (2006). *Research in Practice: Applied Methods for The Social Sciences*, Cape Town: University of Cape Town Press. "The Persistence of Racial and Gender Inequalities in the 21st Century Workplace" by Williams and O'Reilly (2020).
- Tükeltürk, Ş.A. ve Perçin, N.Ş. (2008). *Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavani Kırmaya Yönelik Stratejiler*, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 113-128.
- Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science For An Action Sensitive Pedagogy*, Albany: State University of New York Press.
- Yoğun Erçen, A. E. (2008). *Kadınların Cam Tavani Aşma Stratejileri: Büyük Ölçekli Türk İşletmelerinde Bir İnceleme*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Zeybek, E. (2010). *Kariyer Engelleri ve Cam Tavan: Ankara’da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi. Ankara.

Nakit Akım ve Karlılık Odaklı Performans Analizi: Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektörü İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma

Hikmet Ubeyd BOYDAK¹, Hasan UYGURTÜRK²

ÖZ: İşletmelerde finansal performans ölçümü, yöneticilere, yatırımcılara, kredi sağlayıcılara ve diğer paydaşlara işletmenin mevcut durumu ve potansiyeli hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. İyi bir finansal performans, işletmenin rekabetçi bir piyasada ayakta kalmasını ve başarılı olmasını sağlar. Bu nedenle, işletmelerin düzenli olarak finansal durumlarını değerlendirmesi ve iyileştirmek için gerekli önlemleri alması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım sektöründe faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı finansal performanslarının belirlenmesi amaçlanmıştır. 2017-2021 dönemini kapsayan çalışmada işletmelerin performans sıralamaları MARCOS ve MABAC yöntemleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak MARCOS ve MABAC yöntemlerinin aynı performans sıralamasını verdiği ve KARTN işletmesinin başarılı performansı ile öne çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nakit Akımı, Finansal Performans, MARCOS, MABAC.

JEL Kodu: G30, G32

Cash Flow and Profitability Focused Performance Analysis: A Study on Paper and Paper Products Printing Sector Enterprises

ABSTRACT: Financial performance measurement in businesses provides crucial information to managers, investors, creditors, and other stakeholders about the current status and potential of the company. A strong financial performance enables a business to thrive and succeed in a competitive market. Therefore, it is of great importance for businesses to regularly assess their financial positions and take necessary measures to improve them. This study aims to determine the cash flow and profitability-focused financial performances of companies operating in the Paper and Paper Products Printing sector and traded on Borsa Istanbul. In the study covering the period 2017-2021, the performance rankings of the enterprises were tried to be determined using MARCOS and MABAC methods. As a result, it has been determined that MARCOS and MABAC methods give the same performance ranking and KARTN enterprise stands out with its successful performance.

Keywords: Cash Flow, Financial Performance, MARCOS, MABAC.

JEL Code: G30, G32

¹ Rektörlük, Karabük Üniversitesi, Karabük.

Email: hikmetboydak@karabuk.edu.tr ORCID: 0000-0002-7147-5113

² Girişimcilik, İşletme Fakültesi, Karabük Üniversitesi, Karabük.

Email: hasanuygurturk@karabuk.edu.tr ORCID: 0000-0002-9252-0155

1. Giriş

İşletmelerin sahip olduğu kaynakları ve bu kaynaklar ile elde edilen varlıkları optimum şekilde kullanıp kullanmadığını ya da ne derece verimli ve etkin kullanabildiğini anlayabilmek için finansal performansın ölçülmesi gerekmektedir. Bir işletmenin finansal performansı, yalnızca işletmenin hissedarları için değil aynı zamanda ilgili işletmeye yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar içinde son derece önemli bilgiler verebilmektedir. Dolayısıyla performans ölçümü, işletmenin finansal durumu ile gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların şimdiden görülebilmesine olanak sağlarken aynı zamanda yatırımcılara işletme hakkında önemli bilgiler sağlayarak yatırımlara yol gösterici olmaktadır.

Yatırımcılar, işletmelerin başarılı ve bu başarının da istikrarlı olduğunu bilerek yatırım kararlarını vermek istemektedirler. Bu bağlamda literatürde birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin başında ise finansal oranlar ile yapılan analiz uygulamaları gelmektedir. Bir işletmenin karlılığını, büyüme potansiyelini, ödeme gücünü, mali ve likidite durumunu finansal oranlar ile belirlemek mümkün olabilmektedir. Yüksek gelirler, güçlü kar marjları, artan varlık değeri ve sürdürülebilir bir nakit akışı bir işletmenin sağlam ve sağlıklı bir finansal performansa sahip olduğunun göstergesi kabul edilmektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte ticaretin ulusal sınırlar içinde kalmayıp uluslararası boyutlara taşınması ve rekabet koşullarının daha zorlu hale gelmesi karşısında işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri, işletmelerin sürdürebilir bir rekabet avantajına ve karlılık elde edebilmelerine büyük ölçüde bağlı olmaktadır. Ancak bütün bunlara ek olarak işletmelerin nakit akışlarının düzenli, nakit düzeylerinin de optimum seviyede olması önem arz etmektedir. Bu da işletmelerin nakit politikalarının sağlam bir temele oturtulmuş olmasını gerektirmektedir. Bir işletmenin nakit sağlama becerisinin düşük olması o işletmenin karlılığının sürekli olmasına engel olmakla birlikte, uzun vadede yükümlülüklerini yerine getirirken de sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin sürdürülebilir kar odaklı olarak faaliyetlerine devam etmeleri tek başına yeterli olmayıp, işletme yöneticilerinin aynı zamanda işletme faaliyetlerinden elde edecekleri nakitlerin sürekliliğini, düzenliliğini ve maksimizasyonunu ön planda tutma konusunda daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektöründe faaliyette bulunan ve Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören işletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı finansal performanslarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak işletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı performanslarını ortaya koyan finansal oranlar analiz dönemindeki (2017-2021) tüm yıllar için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Daha sonra MARCOS ve MABAC çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak işletmelerin performans sıralamaları oluşturulmuştur.

2. Literatür Taraması

Farklı araştırmacılar tarafından işletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı finansal performansına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Yılmaz (1999), varsayımsal bir işletmenin finansal tablo verilerinden yararlanarak yapmış olduğu çalışmada nakit akış oranlarını hesaplamış ve elde edilen sonuçları yorumlamıştır. Çalışmada nakit akış rasyo analizinin işletmelerin finansal sağlığını ve nakit etkinliğini ölçmede etkili araçlar olduğu ifade edilmiştir. Ryu ve Jang (2004), 1998-2002 dönemini kapsayan çalışmalarında ticari otel ve kumarhane oteli işletmelerinin performansını değerlendirmek için nakit akım ve geleneksel oranları kullanmışlardır. Çalışma sonucunda likidite açısından, geleneksel oranlar ile nakit akım oranlarının farklılaştığı belirtilmiştir.

Armen (2013) yaptığı çalışmada, ABD'deki büyük havayolu şirketlerinin performansını nakit akış oranları ile değerlendirmiştir. 2007-2011 dönemini kapsayan çalışmada, havayolu şirketlerinin likidite sorunları olduğu, mecburi giderleri ve yükümlülükleri karşılamada zorlandıkları belirtilmiştir. Kajanathan ve Velnampy (2014) tarafından yapılan çalışmada, Sri Lanka telekomünikasyon sektöründeki işletmelerin likidite, ödeme gücü ve karlılık analizleri için nakit akım ve geleneksel oranlar birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, geleneksel oranların likidite, ödeme gücü ve karlılık konularında nakit akım oranlarından farklı sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Frank ve James (2014) Nijerya'daki yiyecek ve içecek sektöründeki işletmelerin nakit akışları ile işletme performansları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, nakit akışı ile işletme performansı arasında önemli ve olumlu bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Sakarya ve Akkuş (2015), çalışmalarında BİST çimento sektöründeki işletmelerin 2010-2013 dönemindeki finansal performanslarını analiz etmişlerdir. Çalışmada geleneksel oranlar ile nakit akım oranları hesaplanmış ve TOPSIS yöntemi kullanılarak işletmelerin performans sıralamaları belirlenmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin finansal performanslarının farklılık sergilediği belirtilmiştir.

Yılmaz ve İçten (2018), BİST’de işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının 2007-2016 dönemindeki nakit akıma dayalı performansını TOPSIS yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, sektörün nakit yaratma gücünün 2009 yılında en üst seviyeye ulaştığı, 2010 yılından sonra azaldığı, 2015 yılından sonra ise tekrar bir toparlanma eğilimine girdiği tespit edilmiştir. Apan ve Öztel (2020), çalışmalarında, BİST Orman Kâğıt Basım Endeksinde yer alan firmaların nakit akıma dayalı finansal performanslarını bütünlük Entropi-EDAS yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada EDAS yöntemiyle yapılan performans sıralamasında, KARTN işletmesi 2015 yılı hariç diğer yıllarda gösterdiği yüksek performans ile en başarılı işletme olarak belirlenmiştir. Gürkan ve Büyükatak (2021), BİST Kimya, Petrol ve Plastik Endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarını nakit akım oranları ile belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada, geleneksel finansal oranlarla birlikte nakit akım oranlarının kullanılmasının daha sağlıklı değerlendirmelere imkan sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Farklı alanlarda MARCOS ve MABAC yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Stevic vd. (2020), Bosna Hersek’te sağlık sektöründeki bir poliklinikte sürdürülebilir tedarikçi seçimi için MARCOS yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda MARCOS yönteminin söz konusu durum için kullanılabilir geçerli bir yöntem olduğu ifade edilmiştir. Dwivedi vd. (2021), Hindistan’daki çelik endüstrisinin performansını analiz etmek için CRITIC-MARCOS tekniklerini birlikte kullanmışlardır. Çalışmada entegre CRITIC-MARCOS modelinin uygulanmasından elde edilen sonuçların, çeşitli paydaşların bilinçli yatırım kararları almasına yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Gençtürk vd. (2021), çalışmalarında katılım bankalarının pandemi dönemindeki genel performanslarının MARCOS yöntemi ile değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Çalışmada, Vakıf Katılım Bankası’nın en iyi performans gösteren banka olduğu tespit edilmiştir. Çınaroğlu (2021), CRITIC ve MARCOS yöntemleri ile Türkiye’deki üniversitelerin yenilikçilik ve girişimcilik performanslarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Çalışmada Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi yenilikçilik ve girişimcilik açısından önde gelen üniversiteler olarak tespit edilmiştir. Koca ve Bingöl (2022), Türkiye’de hayat dışı branşta faaliyet gösteren 26 sigorta işletmesinin 2016-2020 dönemindeki finansal performansını CRITIC ve MARCOS yöntemleriyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, ele alınan dönemde en yüksek performans gösteren ilk üç işletmenin Allianz Sigorta, Anadolu Anonim Türk Sigorta ve Euler Hermes Sigorta olduğu belirlenmiştir.

Bakır (2019), Avrupa’daki başlıca havayolu işletmelerine yönelik memnuniyet seviyesinin incelenmesini SWARA ve MABAC yöntemlerini kullanarak gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda memnuniyet üzerindeki en belirleyici kriterin “paranın karşılığı” olduğu, en önemsiz kriterin ise “yemek ve içecek” olduğu ifade edilmiştir. Ayçin ve Çakın (2019), Entropi ve MABAC yöntemlerini bir arada kullanarak ülkelerin inovasyon performansını ölçmeyi amaçlamışlardır. İnovasyon performansı en yüksek olan ülkelerin İsviçre, İsveç ve Danimarka, en düşük olan ülkelerin ise Ukrayna, Romanya ve Makedonya olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çınaroğlu (2020), yenilikçi girişimlere ait faaliyetlerin sektörel olarak değerlendirilmesini bütünlük Entropi-MABAC yöntemi ile gerçekleştirmiştir. Analiz sonuçları, yenilikçi faaliyetler açısından öncü sektörün “toptan ticaret” sektörü olduğunu ortaya koymuştur. Lukić (2021), çalışmasında Sırbistan’daki sektörel verimliliği MABAC yöntemi temelinde analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, ulaştırma ve depolama, bankacılık ile gıda ve konaklama sektörünün Covid-19 pandemisinin verimlilik üzerindeki olumsuz etkilerini önemli ölçüde hissettiği ifade edilmiştir. Sonar ve Kulkarni (2021), çalışmalarında elektrikli araç seçimi problemine bütünlük AHP-MABAC yöntemi ile bir çözüm önerisi sunmuşlardır. Araştırmacılar çalışmanın, kapsamlı bir dizi seçim kriterini dikkate alarak mevcut elektrikli araçlar arasında en iyi alternatifin seçimine katkı sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Kalem ve Akpınar (2022), çalışmalarında Entropi ve MABAC yöntemlerini birlikte kullanarak gıda sektöründeki bir işletmede personel performans değerlendirmesini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada gerçek hayattaki bir uygulama üzerinden çözüm elde edilmesinin, işletmeler açısından sektöre katkı ve yol gösterici olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

3. Çalışmanın Amacı, Veri Seti ve Yöntemi

İşletmeler için nakit akımı ve karlılık arasında bir ilişki bulunmaktadır. Nakit akımı ve karlılık arasındaki ilişki işletmenin faaliyet gösterdiği sektöre, işletmenin büyüklüğüne ve finansal yapısına bağlı olarak değişebilir. Yüksek kar marjları işletmenin nakit varlıklarını artırabilir ve nakit akışını güçlendirebilir. Karlılığı artırmanın yollarından biri, gelirleri artırırken maliyetleri kontrol etmek veya azaltmaktır. Bu da nakit akışının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla nakit akımı ve karlılık

işletmelerin finansal performanslarını değerlendirmek için kullanılan önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada BİST’de işlem gören, Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektöründe yer alan işletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı finansal performanslarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Kağıt sektörü, bünyesinde barındırdığı işletme sayısı, istihdam ve artan ihracat değeri ile imalat sanayinin önemli bir kolunu oluşturmaktadır. Sektör küreselleşme, çevrecilik, dijitalleşme ve e-ticaret dahil olmak üzere birçok önemli trend aracılığıyla yeniden şekillenmektedir. Bununla birlikte kentleşme ve nüfus artışının kağıt ve ilişkili ürünlerin talebini yükselteceği beklentisi de bu sektöre ve sektörde yer alan işletmelere olan ilgiyi artırmaktadır. Söz konusu nedenlerle çalışma kağıt sektörü üzerine gerçekleştirilmiştir.

2017-2021 zaman aralığını kapsayan çalışmada, BİST Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektöründe yer alan ve eksiksiz verisi olan 8 işletme analize alınmıştır. İlgili işletmeler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Analize Dahil Edilen İşletmeler

BİST Kodu	İşletme Adı
ALKA	Alkim Kağ. San. ve Tic. A.Ş.
BAKAB	Bak Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.
DURDO	Duran Doğan Basım ve Ambalaj San. A.Ş.
KAPLM	Kaplamin Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.
KARTN	Kartonsan Karton San. ve Tic. A.Ş.
PRZMA	Prizma Pres Mat. Yay. San. ve Tic. A.Ş.
SAMAT	Saray Mat. Kağ. Kır. Tic. ve San. A.Ş.
VKING	Viking Kağ. ve Selüloz A.Ş.

İşletmelerin nakit akım ve karlılık odaklı finansal performanslarını ölçmek amacıyla 4 karlılık ve 5 nakit akım oranı olmak üzere toplam 9 finansal oran kullanılmıştır. Oranlar, finansal tablolarda bulunan hesap/hesap grupları arasında matematiksel ilişki kurularak işletmelerin farklı yönleri (mali yapı, likidite, karlılık vb.) hakkında bilgi sağlayan önemli bir yöntemdir. Bununla birlikte oranlar işletmelerin etkinliklerinin ölçülmesinde de yaygın olarak kullanılmaktadırlar (Uygurtürk vd., 2013: 521; Uygurtürk ve Uygurtürk, 2018: 263).

Analiz için hesaplanan oranlar 2017-2021 dönemindeki yıllar için ayrı ayrı hesaplanmış ve söz konusu oranlar yardımıyla MARCOS ve MABAC analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Oranların hesaplanmasında kullanılan işletmelere ait veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu’nun (KAP) resmi internet sitesinden elde edilmiştir (KAP, 2023). Çalışma kapsamında kullanılan oranlar literatürde sıklıkla kullanılan oranlar arasından seçilmiş olup hesaplama yöntemleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Oranlar

Oran Kodu	Hesaplama Yöntemi
K1	*DNK/Özkaynaklar
K2	DNK/Net Satışlar
K3	DNK/Toplam Varlıklar
K4	Brüt Satış Karı/Net Satışlar
N1	**İFNA /Kısa Vadeli Borçlar
N2	İFNA/Toplam Varlıklar
N3	İFNA /Toplam Borçlar
N4	İFNA /Net Satışlar
N5	İFNA /Özkaynaklar
* DNK: Dönem Net Karı, **İFNA: İşletme Faaliyetlerinden Nakit Akımı	

Karmaşık karar süreçlerinde etkili ve verimli bir şekilde karar almayı sağlayan önemli araçların başında ÇKKV yöntemleri gelmektedir. Sistematik bir yaklaşımla alternatiflerin ve sonuçların değerlendirilmesine imkan tanınması ile karar vericiye rasyonel ve verimli bir karar süreci sunan ÇKKV

yöntemleri pek çok alanda başarıyla uygulanmaktadır. Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden MARCOS ve MABAC yöntemleri kullanılmış olup söz konusu yöntemler aşağıda açıklanmıştır.

3.1. MARCOS Yöntemi

MARCOS (Measurement of Alternatives and Ranking According to Compromise Solution - Uzlaşık Çözüme Göre Alternatifleri Değerlendirme ve Sıralama) yöntemi, Stević, Pamucar, Puska ve Chatterjee (2019) tarafından geliştirilmiş ve literatüre kazandırılmıştır. MARCOS, alternatifler ile referans değerler (ideal ve anti-ideal alternatifler) ilişkisini esas alarak alternatiflerin performanslarını ortaya koymayı amaçlayan bir yöntemdir. Belirlenen ilişkiler bağlamında alternatiflerin fayda fonksiyonları oluşturulmakta, ideal ve anti-ideal çözümlere göre uzlaşık bir değerlendirme yapılmaktadır. Burada en iyi alternatif, ideal çözüme en yakın ve aynı zamanda da anti-ideal çözüme de en uzak olan alternatiftir (Ecer, 2020: 338). MARCOS yöntemi işlem adımları aşağıda yer almaktadır (Stević vd., 2019; Ecer, 2020: 339-342).

1. Adım: Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması

MARCOS yönteminin ilk adımında m alternatif ve n kriterden oluşan başlangıç karar matrisi oluşturulmaktadır. Söz konusu matris Eşitlik (1)'de yer almaktadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Adım: Genişletilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

Başlangıç karar matrisine ideal (AI) ve anti-ideal (AAI) çözümler eklenerek genişletilmiş karar matrisi oluşturulmaktadır. Genişletilmiş karar matrisi Eşitlik (2)'de gösterilmiştir.

$$X = \begin{matrix} & C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ A_1 & \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \\ x_{ai1} & x_{ai2} & \dots & x_{ain} \\ x_{aa1} & x_{aa2} & \dots & x_{aan} \end{bmatrix} \\ A_2 & \\ \vdots & \\ A_m & \\ AI & \\ AAI & \end{matrix} \quad (2)$$

AI ve AAI değerlerinin hesaplanmasında fayda temelli kriterler için Eşitlik (3), maliyet temelli kriterler için de Eşitlik (4) kullanılmaktadır.

$$\begin{cases} AAI = \min_i x_{ij}, & \text{fayda temelli kriter ise } (j \in B) \\ AI = \max_i x_{ij}, & \text{fayda temelli kriter ise } (j \in B) \end{cases} \quad (3)$$

$$\begin{cases} AAI = \max_i x_{ij}, & \text{maliyet temelli kriter ise } (j \in C) \\ AI = \min_i x_{ij}, & \text{maliyet temelli kriter ise } (j \in C) \end{cases} \quad (4)$$

3. Adım: Genişletilmiş Karar Matrisinin Standartlaştırılması

Standartlaştırma fayda temelli kriterler için Eşitlik (5), maliyet temelli kriterler için de Eşitlik (6) kullanılarak yapılmaktadır.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}}, j \in B \quad (5)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}}, j \in C \quad (6)$$

4. Adım: Ağırlıklı Matrisin Elde Edilmesi

Eşitlik (7) yardımıyla ağırlıklı matris oluşturulmaktadır. Buna göre standartlaştırılmış matris elemanlarıyla kriter ağırlıklarının w_j 'nin çapılmasıyla ağırlıklı matris elde edilmektedir.

$$v_{ij} = n_{ij}w_j \quad (7)$$

5. Adım: Alternatiflerin Fayda Derecelerinin Hesaplanması

Ağırlıklı matris elemanlarının toplamı (S_i) Eşitlik (8) ile hesaplanmaktadır. Eşitlik (9) ve Eşitlik (10) ile de sırasıyla alternatiflerin ideal ve anti-ideal çözüme göre fayda dereceleri hesaplanmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n v_{ij} \quad (8)$$

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (9)$$

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}} \quad (10)$$

6. Adım: *Alternatiflerin Fayda Fonksiyonlarının Belirlenmesi*

Fayda fonksiyonu, ideal ve anti-ideal çözüm kapsamında söz konusu alternatifin uzlaşık çözümünü ifade etmekte ve Eşitlik (11) yardımıyla hesaplanmaktadır. Eşitlik (11)'deki $f(K_i^+)$ ve $f(K_i^-)$ sırasıyla ideal ve anti-ideal çözüme göre fayda fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyonlar da Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) yardımıyla elde edilmektedir.

$$f(K_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1-f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1-f(K_i^-)}{f(K_i^-)}} \quad (11)$$

$$f(K_i^+) = \frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-} \quad (12)$$

$$f(K_i^-) = \frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-} \quad (13)$$

7. Adım: *Alternatiflerin Sıralanması*

Eşitlik (11) yardımıyla elde edilen fayda fonksiyonlarına göre alternatifler sıralanmaktadır. Bu sıralamada en yüksek değere sahip olan alternatif en çok tercih edilen olmaktadır.

3.2. MABAC Yöntemi

MABAC (Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison-Çok Ölçütlü Sınır Yaklaşım Alanı Kıyaslaması) yöntemi literatüre Pamučar ve Čirović (2015) tarafından kazandırılmıştır. Yöntem, değerlendirme sürecinde, karar alternatiflerinin kriter fonksiyonlarına olan uzaklıklarını sınır yakınlık alanına odaklanarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle MABAC yöntemi, alternatiflerin kriter fonksiyonlarına olan uzaklıklarının belirlenmesi ilkesine dayanmaktadır. MABAC yöntemi, pratik, faydalı ve güvenilir bir matematiksel araç olarak rasyonel kararlar almak için sıklıkla kullanılmaktadır. Yöntem kolay, anlaşılır hesaplama prosedürü ve tutarlı çözüm üretme özelliği ile öne çıkmaktadır. Ayrıca, yöntem, sonucun daha kapsamlı olabilmesi için potansiyel kayıp ve kazanç değerlerini dikkate almaktadır. Başka bir deyişle, bu yöntem, potansiyel kazanç ve kayıpları hesaplayarak sonuçları mümkün olduğunca kesin hale getirmektedir (Milosavljević vd., 2018: 10; Ecer, 2020: 282). MABAC yönteminin işlem adımları aşağıdaki gibidir (Çınaroğlu, 2020: 119-121; Ecer, 2020: 283-286):

1. Adım: *Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması*

MABAC yönteminin ilk işlem adımında m alternatif ve n kriterden oluşan başlangıç matrisi Eşitlik (14)'teki gibi elde edilir.

$$X = \begin{matrix} & \mathbf{C}_1 & \mathbf{C}_2 & \dots & \mathbf{C}_n \\ \mathbf{A}_1 & \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \end{bmatrix} \\ \mathbf{A}_2 & \begin{bmatrix} x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \end{bmatrix} \\ \vdots & \begin{bmatrix} \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \end{bmatrix} \\ \mathbf{A}_m & \begin{bmatrix} x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (14)$$

2. Adım: *Başlangıç Karar Matrisinin Standartlaştırılması*

Kriterler fayda ya da maliyet yönlü olmalarına bağlı olarak standartlaştırılmaktadır. Fayda temelli kriterlerin standartlaştırılmasında Eşitlik (15), maliyet temelli kriterlerin standartlaştırılmasında ise Eşitlik (16) kullanılmaktadır. Eşitliklerde x_i^+ maksimum değeri ifade ederken, x_i^- minimum değeri ifade etmektedir.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad (15)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^+}{x_i^- - x_i^+} \quad (16)$$

3. Adım: *Ağırlıklı Standardize Matrisin Elde Edilmesi*

Kriter ağırlıkları dikkate alınarak standartlaştırılan matrisin her elemanı Eşitlik (17) yardımıyla ağırlıklandırılır.

$$v_{ij} = w_i n_{ij} + w_i \quad (17)$$

4. Adım: *Sınır Yaklaşım Alanı Matrisinin Oluşturulması*

Bu işlem adımında Eşitlik (18) kullanılarak bir önceki adımda oluşturulan ağırlıklı matris elemanlarının geometrik ortalaması alınmaktadır.

$$g_i = \left(\prod_{j=1}^m v_{ij} \right)^{1/m} \quad (18)$$

Eşitlik (18)'deki v_{ij} bir önceki adımda hesaplanan ağırlıklandırılmış standardize matrisin elemanlarını, m ise toplam alternatif sayısını ifade etmektedir. Her bir kriterle ait g_i değerinin bulunmasından sonra Eşitlik (19)'da gösterilen Sınır Yaklaşım Alanı Matrisi (G) oluşturulur.

$$G = [g_1 \quad g_2 \quad \dots \quad g_n] \quad (19)$$

5. Adım: Alternatiflerin Sınır Yaklaşım Alanı Matrisine Uzaklıklarının Hesaplanması

Eşitlik (20)'de görüldüğü gibi ağırlıklı standardize matris (V)'den sınır yaklaşım alanı matrisi (G)'nin çıkarılmasıyla Q uzaklık matrisi elde edilmektedir.

$$Q = V - G = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & v_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} & v_{m2} & \dots & v_{mn} \end{bmatrix} - [g_1 \quad g_2 \quad \dots \quad g_n] = \begin{bmatrix} q_{11} & q_{12} & \dots & q_{1n} \\ q_{21} & q_{22} & \dots & q_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ q_{m1} & q_{m2} & \dots & q_{mn} \end{bmatrix} \quad (20)$$

Her bir alternatif için sınır yaklaşım alanına göre durumlar Eşitlik (21) yardımıyla belirlenmektedir.

$$A_i \in \begin{cases} G^+ \text{ eğer } q_{ij} > 0 \text{ ise} \\ G \text{ eğer } q_{ij} = 0 \text{ ise} \\ G^- \text{ eğer } q_{ij} < 0 \text{ ise} \end{cases} \quad (21)$$

Bir karar alternatifi, sınır yaklaşım alanında (G), üst sınır yaklaşım alanında (G^+) veya alt sınır yaklaşım alanında (G^-) yer alabilir. Kriterlere ait değerlerinin çoğu üst yaklaşım alanında bulunan alternatif, karar problemi için en iyi alternatif adayı olma niteliğini taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir A_i alternatifi için $q_{ij} > 0$ durumu A_i 'nin ideal alternatife yakınlığını gösterirken, $q_{ij} < 0$ durumu ise A_i 'nin negatif ideal alternatife yakınlığını göstermektedir.

6. Adım: Alternatiflerin Sıralanması

Her bir alternatif için sınır yaklaşım alanlarına olan uzaklıklar toplamı Eşitlik (22) yardımıyla hesaplanmaktadır. Hesaplanan değerlerin büyükten küçüğe doğru sıralanmasıyla alternatiflerin sıralaması gerçekleştirilmiş olmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (22)$$

4. Bulgular

Çalışmaya dahil edilen işletmeler için ilk olarak nakit akım ve karlılık oranları hesaplanmış sonrasında ise ilgili oranlar yardımıyla MARCOS ve MABAC yöntemleri ile analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kapsadığı zaman diliminde bazı işletmelerin nakit akım ve karlılık oranlarının negatif değerli olması nedeniyle, MARCOS ve MABAC yöntemlerinin ilgili negatif değerli oranlara bağlı olarak yanlış sonuçlar ortaya koymaması adına Z-skor standardizasyonu gerçekleştirilmiştir. Zhang vd. (2014) tarafından tanıtılan Z-skor standardizasyonunun işlemleri aşağıdaki gibidir (Zhang vd., 2014: 3).

Eşitlik (23) kullanılarak karar matrisi elemanları dönüştürülmektedir.

$$x_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_j}{S_j} \quad (23)$$

Burada x_{ij} , i. alternatifi j . kritere göre standartlaştırılmış değerini, X_{ij} orijinal veriyi, \bar{X}_j ve S_j ise j. kriterinin ortalama değerini ve standart sapmasını göstermektedir.

Daha sonra Eşitlik (24) yardımıyla verilerin pozitif değerlere dönüşümü gerçekleştirilmektedir.

$$x'_{ij} = x_{ij} + A \quad A > |\min x_{ij}| \quad (24)$$

x'_{ij} dönüşümden sonraki standart değeri temsil etmektedir. $x'_{ij} > 0$

A değişkeninin belirlenmesinde, $(\min x_{ij})$ 'ye yakınlık önemlidir. A, $(\min x_{ij})$ 'ye ne kadar yakın değer seçilirse, değerlendirme sonucu o kadar anlamlı olacaktır.

4.1. MARCOS Yöntemiyle Elden Edilen Bulgular

İşlem sürecine örnek olması bakımından 2021 yılına ait işlemler tablolarda gösterilmiştir. Aynı işlemler diğer yıllar içinde gerçekleştirilmiştir. Eşitlik (23) ve (24)'de yer alan Z-skor standardizasyon işlemleri kullanılarak düzeltilen genişletilmiş karar matrisi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2021 Yılı Genişletilmiş Karar Matrisi

	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.	Mak.
İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	2.9778	3.2187	2.9817	1.2636	1.6503	2.3000	1.6872	2.6055	3.0255
BAKAB	2.8197	2.2817	1.5488	0.2582	0.3893	0.5127	0.3689	1.0404	2.2184
DURDO	2.7098	1.8471	1.1722	3.1518	0.4506	0.6546	0.3981	1.1641	2.8253
KAPLM	2.9032	2.2189	1.6828	0.9821	0.4721	0.8132	0.4712	1.2076	2.6635
KARTN	2.9223	3.0903	2.9613	1.8778	2.9912	2.7267	2.9599	2.8168	3.0079
PRZMA	2.7066	1.9309	1.2072	0.7061	0.0025	0.0028	0.0025	0.0070	1.8747
SAMAT	2.6378	1.5694	0.9988	0.7930	0.4621	0.7764	0.4573	1.7016	2.6217
VKING	0.0029	0.0029	0.0073	0.0074	0.2220	0.0537	0.2149	0.2571	0.0029
AI	2.9778	3.2187	2.9817	3.1518	2.9912	2.7267	2.9599	2.8168	3.0255
AAI	0.0029	0.0029	0.0073	0.0074	0.0025	0.0028	0.0025	0.0070	0.0029

***Mak.:** Maksimum, **AI:** İdeal çözüm, **AAI:** Anti-ideal çözüm.

Eşitlik (5) kullanılarak gerçekleştirilen standardizasyon işlemi sonrasında elde edilen matris Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. 2021 Yılı Standartlaştırılmış Karar Matrisi

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	1.0000	1.0000	1.0000	0.4009	0.5517	0.8435	0.5700	0.9250	1.0000
BAKAB	0.9469	0.7089	0.5194	0.0819	0.1301	0.1880	0.1246	0.3693	0.7332
DURDO	0.9100	0.5739	0.3931	1.0000	0.1506	0.2401	0.1345	0.4133	0.9338
KAPLM	0.9749	0.6894	0.5644	0.3116	0.1578	0.2982	0.1592	0.4287	0.8803
KARTN	0.9814	0.9601	0.9931	0.5958	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	0.9942
PRZMA	0.9089	0.5999	0.4049	0.2240	0.0008	0.0010	0.0009	0.0025	0.6196
SAMAT	0.8858	0.4876	0.3350	0.2516	0.1545	0.2848	0.1545	0.6041	0.8665
VKING	0.0010	0.0009	0.0024	0.0023	0.0742	0.0197	0.0726	0.0913	0.0010
AI	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
AAI	0.0010	0.0009	0.0024	0.0023	0.0008	0.0010	0.0009	0.0025	0.0010

Standartlaştırılmış karar matris elemanlarının her biri ağırlık değerleriyle çarpılarak ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilmiş ve Tablo 5'te gösterilmiştir. Ağırlıklandırmada her bir kriterin eşit ağırlığa (0.11) sahip olduğu varsayılmıştır.

Tablo 5. 2021 Yılı Ağırlıklı Standardize Karar Matrisi

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	0.1111	0.1111	0.1111	0.0445	0.0613	0.0937	0.0633	0.1028	0.1111
BAKAB	0.1052	0.0788	0.0577	0.0091	0.0145	0.0209	0.0138	0.0410	0.0815
DURDO	0.1011	0.0638	0.0437	0.1111	0.0167	0.0267	0.0149	0.0459	0.1038
KAPLM	0.1083	0.0766	0.0627	0.0346	0.0175	0.0331	0.0177	0.0476	0.0978
KARTN	0.1090	0.1067	0.1103	0.0662	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1105
PRZMA	0.1010	0.0667	0.0450	0.0249	0.0001	0.0001	0.0001	0.0003	0.0688
SAMAT	0.0984	0.0542	0.0372	0.0280	0.0172	0.0316	0.0172	0.0671	0.0963
VKING	0.0001	0.0001	0.0003	0.0003	0.0082	0.0022	0.0081	0.0101	0.0001
AI	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111
AAI	0.0001	0.0001	0.0003	0.0003	0.0001	0.0001	0.0001	0.0003	0.0001

Ağırlıklandırılmış karar matrisinden sonra Eşitlik (8), (9) ve (10) kullanılarak alternatiflerin fayda dereceleri hesaplanmış olup sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. 2021 Yılı Alternatiflerin Fayda Dereceleri

İşletmeler	S_i	K_i-	K_i+
ALKA	0.8101	569.3006	0.8101
BAKAB	0.4225	296.9049	0.4225
DURDO	0.5277	370.8307	0.5277
KAPLM	0.4961	348.5972	0.4961
KARTN	0.9472	665.6107	0.9472
PRZMA	0.3069	215.7023	0.3069
SAMAT	0.4471	314.2257	0.4471
VKING	0.0295	20.7240	0.0295
AI	1.0000		
AAI	0.0014		

Ki: Fayda derecesi

Alternatiflerin fayda derecelerinin hesaplanmasını takiben alternatiflerin fayda fonksiyonları Eşitlik (11), (12) ve (13) ile hesaplanmış ve fayda fonksiyonlarına göre işletmelerin sıralamaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. 2021 Yılı Alternatiflerin Fayda Fonksiyonu ve Sıralamaları

İşletmeler	$f(K_i-)$	$f(K_i+)$	$f(K_i)$	Sıra
ALKA	0.0014	0.9986	0.8101	2
BAKAB	0.0014	0.9986	0.4225	6
DURDO	0.0014	0.9986	0.5277	3
KAPLM	0.0014	0.9986	0.4961	4
KARTN	0.0014	0.9986	0.9472	1
PRZMA	0.0014	0.9986	0.3070	7
SAMAT	0.0014	0.9986	0.4472	5
VKING	0.0014	0.9986	0.0295	8

İşletmelerin 2017-2021 dönemi MARCOS analizi bulguları ve bunlara ilişkin tespit edilen performans sıralamaları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. 2017-2021 Dönemine İlişkin MARCOS Yöntemi Sıralamaları

İşletmeler	2017		2018		2019		2020		2021	
	$f(K_i)$	Sıra	$f(K_i)$	Sıra	$f(K_i)$	Sıra	$f(K_i)$	Sıra	$f(K_i)$	Sıra
ALKA	0.6202	4	0.3788	4	0.8944	1	0.5173	2	0.8101	2
BAKAB	0.6532	3	0.3930	3	0.6108	4	0.2848	6	0.4225	6
DURDO	0.6907	2	0.3287	7	0.6536	3	0.3942	3	0.5277	3
KAPLM	0.5576	5	0.3354	6	0.4966	7	0.2961	5	0.4961	4
KARTN	0.7659	1	0.7946	1	0.8387	2	0.7763	1	0.9472	1
PRZMA	0.4407	6	0.4637	2	0.5288	6	0.2810	7	0.3069	7
SAMAT	0.2582	8	0.3422	5	0.5333	5	0.3656	4	0.4471	5
VKING	0.3161	7	0.2347	8	0.0771	8	0.2110	8	0.0295	8

Tablo 8’e göre analiz döneminde KARTN işletmesi 2019 yılı hariç diğer yıllarda ilk sırada yer alarak önemli bir başarı sergilemiştir. Analiz döneminde dikkati çeken işletmelerden bir diğeri de DURDO olmuştur. DURDO işletmesi 2018 yılında 7. sırada yer almasına rağmen 2017 yılında 2. diğer yıllarda da 3. sırada yer alarak genel olarak başarılı bir performans sergilemiştir. ALKA işletmesi 2017 ve

2018 yıllarında 4. sırada yer almasına karşın analiz döneminin diğer yıllarında performans artışı göstererek ilk sıralarda yer almıştır. VKING işletmesi ise analiz döneminde son sıralarda yer alarak nakit ve karlılık açısından düşük bir performansa sahip olmuştur. Çalışma kapsamına alınan diğer işletmeler analiz döneminde değişken bir performans sergileyerek performans sıralamalarında farklı sıra değerleri elde etmişlerdir.

4.2. MABAC Yöntemiyle Elden Edilen Bulgular

MARCOS analiz işlem sürecinde olduğu gibi MABAC işlemlerine örnek olması bakımından 2021 yılı analiz süreci aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Negatif değerli oranların MABAC işlem sürecinde yanlış sonuçlara neden olmaması için Eşitlik (23) ve (24)'de yer alan Z-skor standardizasyon işlemleri başlangıç karar matrisine uygulanmış ve düzeltilen karar matrisi Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. 2021 Yılı Başlangıç Karar Matrisi

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	2.9778	3.2187	2.9817	1.2636	1.6503	2.3000	1.6872	2.6055	3.0255
BAKAB	2.8197	2.2817	1.5488	0.2582	0.3893	0.5127	0.3689	1.0404	2.2184
DURDO	2.7098	1.8471	1.1722	3.1518	0.4506	0.6546	0.3981	1.1641	2.8253
KAPLM	2.9032	2.2189	1.6828	0.9821	0.4721	0.8132	0.4712	1.2076	2.6635
KARTN	2.9223	3.0903	2.9613	1.8778	2.9912	2.7267	2.9599	2.8168	3.0079
PRZMA	2.7066	1.9309	1.2072	0.7061	0.0025	0.0028	0.0025	0.0070	1.8747
SAMAT	2.6378	1.5694	0.9988	0.7930	0.4621	0.7764	0.4573	1.7016	2.6217
VKING	0.0029	0.0029	0.0073	0.0074	0.2220	0.0537	0.2149	0.2571	0.0029
Mak.	2.9778	3.2187	2.9817	3.1518	2.9912	2.7267	2.9599	2.8168	3.0255
Min.	0.0029	0.0029	0.0073	0.0074	0.0025	0.0028	0.0025	0.0070	0.0029

Analizde kullanılan kriterlerin tamamı fayda temelli olduğundan Eşitlik (15) kullanılarak başlangıç karar matrisinin standardizasyonu gerçekleştirilmiştir. Standardizasyon işlemi sonrasında elde edilen matris Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. 2021 Yılı Standartlaştırılmış Karar Matrisi

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	1.0000	1.0000	1.0000	0.3995	0.5513	0.8433	0.5696	0.9248	1.0000
BAKAB	0.9469	0.7086	0.5183	0.0798	0.1294	0.1872	0.1239	0.3678	0.7330
DURDO	0.9099	0.5735	0.3916	1.0000	0.1499	0.2393	0.1338	0.4118	0.9338
KAPLM	0.9749	0.6891	0.5633	0.3100	0.1571	0.2975	0.1585	0.4273	0.8802
KARTN	0.9814	0.9600	0.9931	0.5949	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	0.9942
PRZMA	0.9088	0.5995	0.4034	0.2222	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.6192
SAMAT	0.8857	0.4871	0.3333	0.2498	0.1538	0.2840	0.1538	0.6031	0.8664
VKING	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0734	0.0187	0.0718	0.0890	0.0000

Standartlaştırılmış karar matris elemanlarının her biri kriterlerin eşit ağırlık değerleriyle (0.11) çarpılarak ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilmiş ve Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. 2021 Yılı Ağırlıklı Standardize Karar Matrisi

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	0.2222	0.2222	0.2222	0.1555	0.1724	0.2048	0.1744	0.2139	0.2222
BAKAB	0.2163	0.1898	0.1687	0.1200	0.1255	0.1319	0.1249	0.1520	0.1926
DURDO	0.2122	0.1748	0.1546	0.2222	0.1278	0.1377	0.1260	0.1569	0.2149
KAPLM	0.2194	0.1877	0.1737	0.1456	0.1286	0.1442	0.1287	0.1586	0.2089
KARTN	0.2202	0.2178	0.2215	0.1772	0.2222	0.2222	0.2222	0.2222	0.2216
PRZMA	0.2121	0.1777	0.1559	0.1358	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1799
SAMAT	0.2095	0.1652	0.1481	0.1389	0.1282	0.1427	0.1282	0.1781	0.2074
VKING	0.1111	0.1111	0.1111	0.1111	0.1193	0.1132	0.1191	0.1210	0.1111

Ağırlıklı standardize karar matrisinin oluşturulmasından sonra söz konusu matrisin elemanlarının geometrik ortalaması Eşitlik (18) yardımıyla hesaplanmış ve Tablo 12’de yer alan sınır yaklaşım alanı matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 12. 2021 Yılı Sınır Yaklaşım Alanı Matrisi

	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
G	0.1987	0.1775	0.1658	0.1475	0.1383	0.1466	0.1382	0.1600	0.1909

Ağırlıklı standardize karar matrisi elemanları ile sınır yaklaşım alanı matrisi elemanları arasındaki farklar hesaplanarak alternatiflerin sınır yaklaşım alanından uzaklık değerleri elde edilmiş ve Tablo 13’te gösterilmiştir. Burada ağırlıklandırılmış karar matrisi elemanlarının sınır yaklaşım alanı matris değerlerinden yüksek olması istenmektedir. Bu durum alternatiflerin arzu edilebilirliğe yakınlığını ifade etmektedir.

Tablo 13. 2021 Yılı Alternatiflerin Sınır Yaklaşım Alanı Matrisine Uzaklıkları

İşletmeler	K1	K2	K3	K4	N1	N2	N3	N4	N5
ALKA	0.0235	0.0448	0.0564	0.0080	0.0340	0.0582	0.0362	0.0538	0.0313
BAKAB	0.0176	0.0124	0.0028	-0.0275	-0.0128	-0.0147	-0.0133	-0.0081	0.0016
DURDO	0.0135	-0.0026	-0.0112	0.0747	-0.0106	-0.0089	-0.0122	-0.0032	0.0240
KAPLM	0.0207	0.0102	0.0079	-0.0019	-0.0098	-0.0025	-0.0095	-0.0015	0.0180
KARTN	0.0214	0.0403	0.0556	0.0297	0.0839	0.0756	0.0840	0.0622	0.0307
PRZMA	0.0134	0.0003	-0.0099	-0.0117	-0.0272	-0.0355	-0.0271	-0.0489	-0.0110
SAMAT	0.0108	-0.0122	-0.0177	-0.0086	-0.0101	-0.0040	-0.0100	0.0181	0.0165
VKING	-0.0876	-0.0664	-0.0547	-0.0364	-0.0191	-0.0335	-0.0191	-0.0390	-0.0798

Son olarak Eşitlik (22) yardımıyla her bir alternatif için sınır yaklaşım alanlarına olan uzaklıklar toplamı hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değerlerin büyükten küçüğe doğru sıralanmasıyla alternatiflerin sıralaması gerçekleştirilmiş ve Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. 2021 Yılı Alternatiflerin S_i Değerleri ve Sıralamaları

İşletmeler	S_i	Sıra
ALKA	0.3462	2
BAKAB	-0.0420	6
DURDO	0.0634	3
KAPLM	0.0316	4
KARTN	0.4834	1
PRZMA	-0.1578	7
SAMAT	-0.0173	5
VKING	-0.4356	8

İşletmelerin 2017-2021 dönemi MABAC analizi bulguları ve bunlara ilişkin tespit edilen performans sıralamaları Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15. 2017-2021 Dönemine İlişkin MABAC Yöntemi Sıralamaları

İşletmeler	2017		2018		2019		2020		2021	
	S_i	Sıra	S_i	Sıra	S_i	Sıra	S_i	Sıra	S_i	Sıra
ALKA	0.1127	4	0.0027	4	0.3524	1	0.1567	2	0.3462	2
BAKAB	0.1458	3	0.0169	3	0.0684	4	-0.0762	6	-0.0420	6
DURDO	0.1834	2	-0.0476	7	0.1113	3	0.0334	3	0.0634	3
KAPLM	0.0500	5	-0.0408	6	-0.0460	7	-0.0649	5	0.0316	4
KARTN	0.2587	1	0.4192	1	0.2966	2	0.4163	1	0.4834	1
PRZMA	-0.0670	6	0.0879	2	-0.0137	6	-0.0799	7	-0.1578	7
SAMAT	-0.2499	8	-0.0340	5	-0.0091	5	0.0047	4	-0.0173	5
VKING	-0.1917	7	-0.1418	8	-0.4663	8	-0.1499	8	-0.4356	8

Tablo 15’teki bilgilere göre KARTN işletmesi analiz döneminde başarılı bir performans sergileyerek ilk sıralarda yer almıştır. ALKA işletmesi analiz döneminin ortasından itibaren performans artışı göstererek ilk sıralarda yer alırken, BAKAB işletmesi ise tersi bir durum sergileyerek sıralamada geriye düşmüştür. DURDO işletmesi analiz döneminde 2018 yılı hariç ilk sıralarda yer alma başarısı göstermiştir. Analiz döneminde diğer işletmelere kıyasla daha başarısız bir performansa sahip işletmenin ise VKING olduğu tespit edilmiştir. PRZMA işletmesi de 2018 yılında 2. sırada yer almasına karşın diğer yıllarda sonlarda yer alarak genel olarak düşük bir performansa sahip olmuştur.

Her iki yönetime göre elde edilen işletmelerin performans sıralamaları Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16. MARCOS ve MABAC Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Sonuçları

İşletmeler	2017 Sıralama		2018 Sıralama		2019 Sıralama		2020 Sıralama		2021 Sıralama	
	MARCOS	MABAC S	MARCOS	MABAC S	MARCOS	MABAC S	MARCOS	MABAC	MARCOS	MABAC
ALKA	4	4	4	4	1	1	2	2	2	2
BAKAB	3	3	3	3	4	4	6	6	6	6
DURDO	2	2	7	7	3	3	3	3	3	3
KAPLM	5	5	6	6	7	7	5	5	4	4
KARTN	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1
PRZMA	6	6	2	2	6	6	7	7	7	7
SAMAT	8	8	5	5	5	5	4	4	5	5
VKING	7	7	8	8	8	8	8	8	8	8

Tablo 16’dan görülebileceği gibi Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektöründe yer alan ve Borsa İstanbul’da işlem gören işletmelerin hem MARCOS hem de MABAC yöntemine göre elde edilen sıralamaları her yıl için aynı hesaplanmıştır. Bu durum yöntemlerin sonuçlarının birbirlerini destekler nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle MARCOS yöntemine göre başarılı veya başarısız olan bir işletme MABAC yöntemine göre de başarılı veya başarısız olarak tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Sürdürülebilir karlılık ve büyümenin işletmelerin başta gelen amaçlarından biri olduğu göz önüne alındığında işletmelerin başarısı için hem nakit akışının etkin bir şekilde yönetilmesi hem de karlılığın sağlanması önem arz etmektedir. Nakit akışı, genellikle işletmelerin kısa vadeli faaliyetlerini ve günlük

masraflarını finanse etmek için gerekirken, karlılık, uzun vadeli büyüme ve sürdürülebilirlik için ön plana çıkmaktadır. İşletmeler bu iki unsuru dengeli bir şekilde yöneterek finansal istikrarı sağlayabilir ve rekabetçi piyasa koşullarında başarılı olabilirler.

Bu çalışmada Kağıt ve Kağıt Ürünleri Basım Sektöründe yer alan ve BİST’de işlem gören işletmelerin 2017-2021 dönemindeki nakit akım ve karlılık odaklı finansal performansları MARCOS ve MABAC yöntemleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen analiz işlemleri sonucunda MARCOS ve MABAC yöntemlerinin aynı performans sıralamasını verdiği belirlenmiştir. Analiz işlemleri sonucunda KARTN işletmesi analiz dönemindeki başarılı performansı ile öne çıkmaktadır. ALKA, KAPLM ve SAMAT işletmeleri analiz döneminin başlangıcına göre performans artışı sergilemişlerdir. BAKAB, PRZMA ve VKING işletmeleri ise analiz döneminin başlangıcına göre performans düşüşü göstermişlerdir. DURDO işletmesi ise 2018 yılında yaşadığı performans düşüşü sonrası toparlanmış ve takip eden yıllarda ilk sıralarda yer alma başarısı sergilemiştir.

Nakit akımı ve karlılık, bir işletmenin finansal performansını değerlendirmek için kullanılan iki önemli finansal göstergedir. Her iki gösterge de işletmenin finansal sağlığını ortaya koymak için kullanılmakla birlikte farklı perspektifler sunmaktadırlar. İlk bakışta, karlı bir işletmenin iyi bir nakit akışına sahip olması beklenir, ancak bu her zaman geçerli olmayabilir. İşletmeler, kar elde etseler bile, stokların uzun vadelerle satıldığı veya müşterilerin ödemeleri geciktirdiği durumlar karşısında işletmeler nakit akışı sorunları yaşayabilirler. Diğer taraftan, bir işletme düşük karlılık gösterebilir, ancak etkili nakit yönetimi sayesinde sürdürülebilir bir nakit akışına sahip olabilir. Bu doğrultuda işletmeler hem karlılık hem de nakit akımını dikkate almalıdırlar. İdeal olarak, işletmeler sadece karlı değil aynı zamanda sürdürülebilir bir nakit akışına sahip olmalıdırlar. İşletmeler, operasyonel verimliliklerini artırmak ve likidite yönetimini iyileştirmek için stratejiler geliştirmelidirler.

Çalışmada elde edilen sıralamalar işletmelerin performansını takip etmek ve rekabet ortamında nasıl konumlandıklarını anlamak için faydalı bilgiler sunabilmektedir. Ayrıca, ulaşılan sonuçlar rekabet avantajı sağlamak, sürekli gelişmek ve sürdürülebilir bir başarı sağlamak için işletmeyle ilgili karar alıcılara yardımcı olabilecektir.

Finansman maliyetlerindeki artışlar ve döviz kurlarındaki değişimler, işletmelerin nakit akışlarına ve karlılıklarına doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunabilmekte ve bu durumda işletmelerin performans sıralamalarını değiştirebilmektedir. Bununla birlikte Covid-19 Pandemisinin 2020 ve 2021 yıllarında tedarik zincirinde aksamalara ve talep azalışına yol açması da birçok işletmenin nakit akışını ve karlılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu durumların analize dahil edilen işletmelerin performansında bir değişime neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca analiz döneminin, değerlendirme kriterlerinin ve yöntemlerin farklılaştırılmasının işletmelerin performanslarında değişiklikler ortaya çıkarabileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Apan, M. ve Öztel, A. (2020). *Bütünleşik Entropi-EDAS Yöntemi ile Nakit Akım Odaklı Finansal Performans Analizi: BİST Orman, Kâğıt, Basım Endeksi'nde İşlem Gören Firmaların 2011-2018 Dönem Verisinden Kanıtlar*, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22(1): 170-184.
- Armen, S. (2013). *Performance Assessment of Major U.S. Airlines via Cash Flow Ratios*, Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, 1(2): 398-468.
- Ayçin, E. ve Çakın, E. (2019). *Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçümünde Entropi ve MABAC Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Bütünleşik Olarak Kullanılması*, Akdeniz İİBF Dergisi, 19(2): 326-351.
- Bakır, M. (2019). *SWARA ve MABAC Yöntemleri ile Havayolu İşletmelerinde eWOM'a Dayalı Memnuniyet Düzeyinin Analizi*, İzmir İktisat Dergisi, 34(1): 51-66.
- Çınaroğlu, E. (2020). *Yenilikçi Girişimlere Ait Faaliyetlerin Entropi Destekli MABAC Yöntemi ile Değerlendirilmesi*, Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, 9(1): 111-135.
- Çınaroğlu, E. (2021). *CRITIC Temelli MARCOS Yöntemi İle Yenilikçi ve Girişimci Üniversite Analizi*, Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, 10(1): 111-133.
- Dwivedi, R., Prasad, K., Jha, P. K. ve Singh, S. (2021). *An Integrated CRITIC-MARCOS Technique for Analysing the Performance of Steel Industry*, s. 115-127, (Ed) Kalita, K., Ghadai, R. K. ve Gao, X. Z., *Data-Driven Optimization of Manufacturing Processes*, IGI Global.

- Ecer, F. (2020). Çok Kriterli Karar Verme-Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım, Seçkin Yayıncılık, Bursa.
- Frank, B. P. ve James, O. K. (2014). *Cash Flow and Corporate Performance: A Study of Selected Food and Beverages Companies*, European Journal of Accounting Auditing and Finance Research, 2(7): 77-87.
- Gençtürk, M., Senal, S. ve Aksoy, E. (2021). *COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi ile İncelenmesi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (92): 139-160.
- Gürkan, S. ve Büyükatak, E. (2021). *Nakit Akış Oranları Bazlı Finansal Performans Analizi: BİST Kimya Petrol Plastik Endeks Şirketleri Üzerine Bir Araştırma*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 13(1): 51-71.
- Kajananthan, R. ve Velnamby, T. (2014). *Liquidity, Solvency and Profitability Analysis Using Cash Flow Ratios and Traditional Ratios: The Telecommunication Sector in Sri Lanka*, Research Journal of Finance and Accounting, 5(23): 163-170.
- Kalem, R. N. ve Akpınar, M. E. (2022). *Personnel Performance Assessment Using Entropy Based MABAC Method: An Application in the Food Sector*, Journal of Economics, Business & Political Studies, 9(1): 89-106.
- KAP (2022). Finansal Tablolar, <https://www.kap.org.tr/>, Erişim Tarihi: 22.04.2023.
- Koca, G. ve Bingöl, M. S. (2022). *Hayat-Dışı Sigorta Şirketlerinin Performanslarının CRITIC Tabanlı MARCOS Yöntemi ile Değerlendirilmesi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1): 70-83.
- Lukic, R. (2021). *Application of MABAC Method in Evaluation of Sector Efficiency in Serbia*, Revista de Management Comparat International, 22(3): 400-418.
- Milosavljević, M., Bursać, M. ve Tričković, G. (2018). *Selection of The Railroad Container Terminal in Serbia Based on Multi Criteria Decision Making Methods*, Decision Making: Applications in Management and Engineering, 1(2): 1-15.
- Pamučar, D. ve Ćirović, G. (2015). *The Selection of Transport and Handling Resources in Logistics Centers Using Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison (MABAC)*, Expert Systems with Applications, 42(6): 3016-3028.
- Ryu, K. ve Jang, S. (2004). *Performance Measurement Through Cash Flow Ratios and Traditional Ratios: A Comparison of Commercial and Casino Hotel Companies*, The Journal of Hospitality Financial Management, 12(1): 15-25.
- Sakarya, Ş. ve Akkuş, H. T. (2015). *Finansal Performansın Ölçülmesinde Geleneksel Oranlar ile Nakit Akım Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi: BİST Çimento Şirketleri Üzerine TOPSIS Yöntemi ile Bir Uygulama*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1): 109-123.
- Sonar, H. C. ve Kulkarni, S. D. (2021). *An Integrated AHP-MABAC Approach for Electric Vehicle Selection*, Research in Transportation Business & Management, 41: 100665.
- Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A. ve Chatterjee, P. (2019). *Sustainable Supplier Selection in Healthcare Industries Using A New MCDM Method: Measurement of Alternatives and Ranking According to COmpromise Solution (MARCOS)*, Computers & Industrial Engineering, 140: 106231.
- Uygurtürk, H., Korkmaz, T. ve Uygurtürk, H. (2013). *Determination of Financial Performances of Tourism Companies Traded at Istanbul Stock Exchange*, Actual Problems of Economics, 9: 519-533.
- Uygurtürk, H. ve Uygurtürk, H. (2018). *Turizm İşletmelerinin Etkinliklerinde Pazarlama Giderlerinin Rolü*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3): 261-270.
- Yılmaz, H. (1999). *İşletmelerin Finansal Yönetiminde Nakit Akışrasyo Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1): 185-198.
- Yılmaz, M. K., ve İçten, O. (2018). *Borsa İstanbul'da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Nakit Akımı Odaklı Finansal Performans Analizi (2007-2016)*, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 55(635), 73-87.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E. ve Xu, C. (2014). *Assessment Model of Ecoenvironmental Vulnerability Based on Improved Entropy Weight Method*, The Scientific World Journal, 2014: 1-7.

Türkiye’deki Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarında Alınan Ücret ve Komisyonların Aktif Karlılığına Etkisi

Caner ATIŞ¹, Murat KURTLAR²

ÖZ: Mevduat bankaları, temel olarak müşterilerden mevduat kabul eden ve bu mevduatları çeşitli finansal araçlarla kazançlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlayan finansal kurumlardır. Mevduat bankaları, ekonomik büyümenin ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada özellikle faiz dışı gelirlerin banka aktif karlılığına etkisini ortaya koyabilmek amacıyla bir takım faktörler bağımsız değişken olarak kullanılarak aktif karlılığına etkileri analiz edilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren özel ve kamu mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan döneme ait verileri kullanılarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Aktif karlılığı ile likidite, riske maruz kalma, alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı ve kullanılan kredilerin toplam varlıklara oranı arasında anlamlı ve negatif ilişki; enflasyon, alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranı ve net faiz marjı arasında anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faiz dışı giderler, Aktif karlılığı, Alınan ücret ve komisyonlar, Regresyon analizi

JEL Kodu: M40, M49

The Effect of Fee and Commission Income on Return on Assets of Public and Private Deposit Banks in Turkey

ABSTRACT: Deposit banks are financial institutions which collect funds from depositors and use these funds by means of various financial instruments to make profit. They play an important role for economic development and financial stability. This study investigates especially the effect of non-interest income on return on assets by using a group of factors together with non-interest income as independent variables. Multiple regression analysis is used with the data of public and private deposit banks operating in Turkey covering 2010-2022 periods. As a result of this analysis, significant negative correlation determined with bank liquidity, exposure to risk, fee and commission income to total income, and credit issued to total assets; significant positive correlation determined with inflation, fee and commission income to non-interest expenses and net interest margin.

Keywords: Non-interest expenses, Return on assets, Fee and commission, Regression analysis

JEL Code: M40, M49

¹ İşletme, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

E-mail: caneratis@mersin.edu.tr

ORCID:0000-0003-3502-7644

² Yönetim Bilişim Sistemleri, Erdemli UTİYO, Mersin Üniversitesi, Mersin.

E-mail: muratkurtlar@mersin.edu.tr

ORCID:0000-0002-3266-275X

1.Giriş

Bankalar, temel fonksiyonu fon fazlası olanların tasarruflarını toplayarak fon ihtiyacı olanlara aktarılmasında aracılık hizmeti sunan finansal kuruluşlardır. Finansal piyasanın ihtiyaç duyduğu büyük tutarlardaki fonları küçük tutarlardaki tasarrufları toplayarak bunları daha büyük tutarlarda fonlara dönüştürmektedirler. Böylelikle ekonomideki atıl paranın karlı ve verimli faaliyet alanlarında kullanılmasına aracılık etmektedirler.

Türkiye bankacılık sektöründe özellikle 2000’li yılların başından itibaren küreselleşme, teknolojik gelişmeler, enflasyon ve faiz oranlarındaki düşme eğilimi, rekabetin artması ve kar marjlarındaki daralmanın etkisiyle bankalar karlılıklarını koruyabilmek ve artırabilmek için müşteri odaklı hizmet anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayış kapsamında mevduat kabul etme ve kredi kullandırmanın yanı sıra yeni ürün ve hizmetler geliştirerek gelir kaynaklarını artırılması amaçlanmıştır. Böylelikle bankalar esas gelir kaynakları ile geleneksel olmayan gelir kaynaklarının çeşitlendirildiği faaliyetlere doğru bir yönelme süreci ortaya çıkmıştır. Faiz dışı gelir kaynaklarına doğru yönelen bankaların faaliyet gelirleri içerisinde bu kalemlerin payının artma eğilimi görülmeye başlanmıştır (Yazgan, 2023:49).

Bankalar tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olanlar arasında sermayenin aktarılması sonucunda faaliyet geliri elde etmektedir. Bu faaliyet gelirlerinin büyük bir bölümünü müşterilere kullandırılan kredilerden alınan faiz gelirleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra faiz dışı gelirler de diğer bölümünü oluşturmaktadır. Faiz dışı gelirler, bankaların esas faaliyetlerinin yanı sıra sunduğu hizmetler karşılığında ücret ve komisyon adı altında aldığı gelir kalemleridir. Faiz gelirleri, kredilerden, para piyasalarından, bankalardan ve menkul kıymetlerden alınan faizlerdir. Faiz dışı gelirler faiz gelirlerine göre heterojen bir yapıya sahip olup piyasa fiyatında meydana gelen değişimlere göre belirlenen, dalgalanmaların yüksek ve elde edilen getirinin de değişken yapıya sahip olduğu gelir kaynaklarıdır (Babuşçu vd., 2017:84).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan dönemde likidite, riske maruz kalma (RMK), sermaye yeterlilik oranı (SYO), enflasyon, kullandırılan kredilerin toplam varlıklara oranı (KO), net faiz marjı (NFM), alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı (AÜK/TG) ve alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranının (AÜK/FDG) aktif karlılığı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır.

2. Kavramsal Çerçeve

a. Literatür Taraması

Bankaların karlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yurt içi ve yurt dışında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Bodla ve Verma (2006): Karlılığın büyüme ve verimlilik açısından etkin bir şekilde yönetilmesinin bankanın karına bağlı olan tüm faktörlerle ilgili güncel bilgiye sahip olunmasının gerektiği ifade edilmiştir. Bu gereklilik doğrultusunda, Hindistan’daki kamu sermayeli bankaların karlılığının temel belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Analiz, 1991-92’den 2003-04’e kadar olan döneme ait zamansal verilere dayanan çok değişkenli regresyon modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, faiz dışı gelir, işletme giderleri, karşılıklar ve şarta bağlı kalemler ile faiz marjı değişkenlerinin net karla önemli bir ilişkiye sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

Demirel, Atakişi ve Abacıoğlu (2013): Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların faaliyet oranları ile birlikte karlılık eğilimleri analiz edilmiştir. Çalışmada özel sermayeli, kamu sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının faaliyet oranları ve karlılık göstergeleri zaman serisi-panel veri analizi yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Karlılık göstergeleri olarak aktif karlılığı, net faiz marjı, özkaynak karlılığı ve diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler kullanılmıştır. 2002 Mart-2012 Haziran arası döneme ilişkin üçer aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, personel giderleri/toplam aktif ve operasyonel giderler/toplam aktif oranlarında kamu sermayeli bankaların diğer gruplara göre daha verimli çalıştığı ancak yabancı sermayeli bankalarda bu oranların yüksek olduğu belirlenmiştir. Kamu sermayeli bankalarda (personel giderleri + kıdem tazminatı)/toplam aktifler ve diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler oranlarında verimliliğin yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Samırkaş, Evcı ve Ergün (2014): Çalışmada, Ocak 2003-Haziran 2012 arası dönemde Türkiye’deki mevduat bankalarının karlılığını etkileyen faktörlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, mevduat bankalarının karlılıklarını etkileyen bankaya özgü ve makroekonomik faktörlerin çoklu doğrusal regresyon analiziyle belirlendiği ifade edilmiştir. Faiz dışı gelir/toplam aktif ile özkaynak/toplam aktif oranlarının mevduat bankalarının aktif karlılığını ve özkaynak karlılığını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmada mevduat bankalarında aktif karlılığını etkileyen en önemli

faktörün faiz dışı gelir/toplam aktif oranının olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca mevduat faiz oranlarında meydana gelebilecek bir değişimin aktif karlılığını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçların özkaynak karlılığı açısından da elde edildiği ifade edilmiştir.

Damankah, Anku-Tsede ve Amankwaa (2014): Son dönemde bankacılık operasyonlarının çeşitliliğinin bankaların yönetimleri, düzenleyiciler, banka müşterileri ve diğer paydaşlar için ilgi konusu haline geldiği ifade edilmektedir. Bu çalışmada, geleneksel olmayan faaliyetlere ağırlık veren bankalar arasında ortak olan bazı faktörler belirlenerek incelenmiştir. Gana'da bankaların geleneksel olmayan faaliyetleri gerçekleştirmesindeki temel etkenlerin faiz geliri, riske maruz kalma ve likidite olduğu tespit edilmiştir. Bulgularda ayrıca daha düşük mevduat seviyelerine sahip küçük bankalar ile daha yüksek beklenen kredi kayıplarına ve yüksek likiditeye sahip bankaların genellikle geleneksel olmayan faaliyetleri gerçekleştirdiği ortaya koyulmuştur. Faiz dışı gelir ile banka büyüklüğü arasındaki negatif ilişkinin, geleneksel olmayan faaliyetlerin büyük bankalar tarafından domine edildiği, daha küçük bankaların ise kendilerine güvenilir gelir sağlayabilecek alanlarda uzmanlaştığı yaygın görüşünün aksini ifade ettiği belirtilmiştir.

Erol, Çınar ve Duramaz (2015): Türkiye'de bankacılık sisteminde yer alan kanalların kullanımına ilişkin verileri inceleyerek bu kanalların kullanılması ile bankaların tahsil ettikleri komisyon ücretleri karşılaştırılmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda daha çok özel sermayeli bankaların müşterilerine işlem ve komisyon ücreti yansıttığı belirlenmiştir. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda, 2006-2012 yıllarını kapsayan dönemde bankaların kârlılıklarındaki artışların faiz dışı gelirler kalemlerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Faiz gelirlerindeki bir birimlik artışın kârlılıkta 0,49 birimlik bir artışa, alınan ücretler ve komisyonlardaki bir birimlik artışın karlılıkta 1,12 birimlik bir artışa neden olduğu hesaplanmıştır. Türkiye'deki bankacılık sisteminin 2002 yılından sonra yaşanan düşük enflasyon döneminde faiz dışı gelirlerini arttırdığı ve yapılan analiz sonucunda, 2006-2012 yıllarını kapsayan dönemde bankaların karlılığının faiz gelirlerinden ziyade daha çok faiz dışı gelirlerden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Saunders, Schmid ve Walter (2016) tarafından 2002-2013 yılların kapsayan dönemde Amerikan bankaları üzerine yapılan analizde, faiz dışı gelirin (ücretlerden, yatırım bankacılığı, risk sermayesi ve ticaret gibi esas faaliyet dışı gelirler) faiz gelirine (perakende ve ticari müşterilerden mevduat kabul etme ve kredi vermeyle ilişkili olan gelir) oranının daha yüksek olmasının, daha düşük başarısızlık olasılığıyla olduğu kadar daha yüksek karlılık ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgunun kriz döneminde kriz öncesi ve sonrası dönemlere kıyasla daha güçlü olduğu ifade edilmiştir. Dizgil (2017): Türkiye'de faaliyet gösteren ve aktif büyüklüğü açısından en büyük 10 mevduat bankasının 2009-2017 yıllarını kapsayan dönemde karlılığına etki eden mikro faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Panel veri analizi sonucunda, aktif karlılığı ile sermaye yeterlilik, faaliyet giderleri, finansal varlık/toplam varlık oranları arasında ve özkaynak karlılığı ile sermaye yeterlilik, faaliyet gideri ve likit varlık/toplam varlık oranları arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Ahamed (2017): Hindistan bankalarının karlılığını artırmak için geleneksel olmayan gelir faaliyetlerine doğru bir yönelmenin olup olmadığını ve varsa bu değişimin sahiplik grupları ve farklı varlık kalitesine sahip bankalar arasında nasıl değiştiği araştırılmaktadır. Özellikle daha fazla ticari faaliyetlerde bulunan bankalarda, daha yüksek faiz dışı gelirin daha yüksek karlara ve riske göre düzeltilmiş karlara yol açtığı saptanmıştır. Özel yabancı bankaların kamu sektörü ve özel yerli bankalara göre daha fazla riske göre düzeltilmiş kar elde ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, gelir çeşitlendirmenin, daha düşük varlık kalitesine sahip bankalara, daha yüksek varlık kalitesine sahip bankalardan daha fazla fayda sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Aydın (2019): Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların 2005-2015 yıllarını kapsayan dönemde karlılıkları üzerinde etkili olan bankaya, sektöre özgü ve makroekonomik faktörlerin belirlenmesinde panel veri regresyon analizi kullanılmıştır. Bu bankaların karlılıklarının ölçülmesinde aktif ve özkaynak karlılıkları gösterege olarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda kredi riski, banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, sermaye, faiz dışı gelirler ve ekonomik büyüme değişkenlerinin aktif karlılığının belirlenmesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Özkaynak karlılığının belirlenmesinde ise banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, enflasyon oranı ve yoğunlaşma gibi değişkenler istatistiksel olarak anlamlı belirleyiciler olarak tespit edilmiştir. Aktif karlılığını faiz dışı gelirler, sermaye ve ekonomik büyüme pozitif yönde, kredi ve likidite riski negatif yönde etkilediği; özkaynak karlılığını ise net faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, enflasyon ve yoğunlaşma değişkenleri pozitif yönde, faaliyet giderleri negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Atik (2019): Çalışmada, mevduat bankalarının faiz gelirinden faiz dışı gelir yaratan kaynaklara doğru yönelmesinden kaynaklanan çeşitlendirmenin banka geliri ve riski üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Panel veri analizi yöntemine göre yapılan analiz sonucunda, faiz gelirinden faiz dışı gelire doğru yönelmenin sağladığı pozitif çeşitlendirme etkisinin, daha değişken yapıya sahip olan faiz dışı gelir kaynağına eğilimin yol açtığı negatif etkiyi karşılayamadığı, sanılanın aksine performansı artırmadığı, gelir kaynağında istikrar sağlamadığı ve risk seviyesini olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Bankaların temel fonksiyonunun tasarruf sahiplerinden fonların toplanması ve bu fonların ihtiyacı olanlara aktarılması ve bu faaliyet sonucunda faiz geliri elde edilmesi olduğunu vurgulayarak, bankaların belirliliği ve sürekliliği olmayan faiz dışı gibi bir gelir kaynağını elde etmek için harcanan zaman ve enerjinin asıl faaliyetinin sonucu olan faiz geliri elde edilmesine yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu durumun faiz dışı gelir ile faiz geliri arasında negatif ve güçlü bir korelasyon sağlanıncaya kadar sürdürülmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

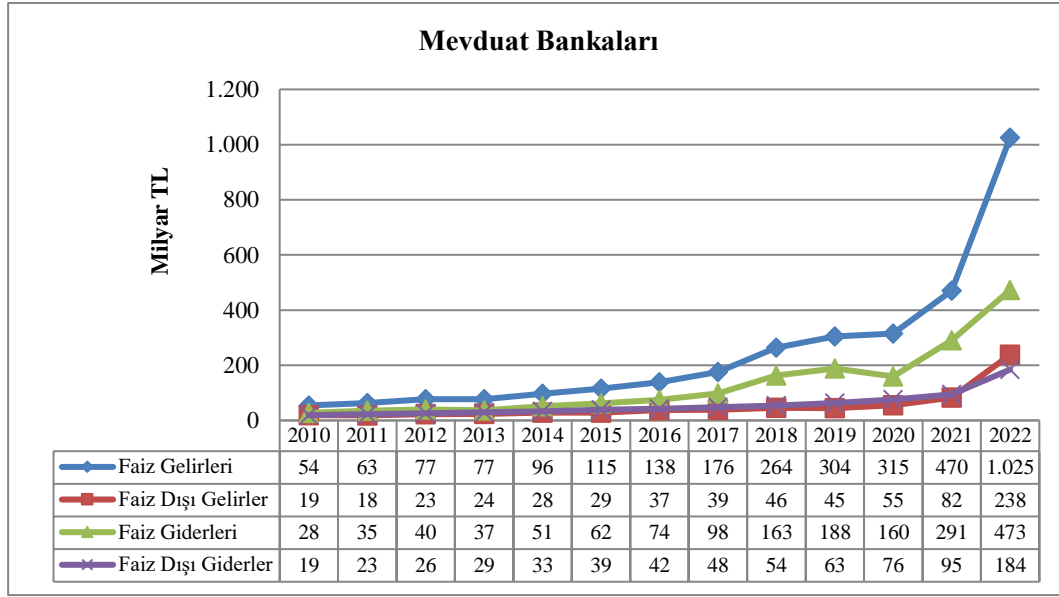
b. Türkiye’deki Mevduat Bankaları

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) Aralık 2022 raporuna göre, Türkiye’deki bankacılık sektöründe 2022 yılı sonunda, fonksiyon grupları bazında 35 mevduat bankası, 6 katılım ve yatırım bankası, sahiplik gruplarına göre ise 13 kamu sermayeli, 16 özel sermayeli ve 28 yabancı sermayeli olmak üzere toplam 57 banka faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörünün toplam varlıkları 2022 yılı sonunda 2021 yılına göre %56 oranında artmıştır. Türk Parası varlıklar %86 oranında büyürken Yabancı Para varlıkları ise dolar bazında %10 küçülmüştür. Aralık 2022 dönemi sonunda sektörün toplam varlıklarının %86’sına mevduat bankaları sahiptir (www.bddk.org.tr).

Türkiye’deki bankaların gelir yapısı, bankanın büyüklüğüne, faaliyet alanına ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişebilmektedir. Türkiye’deki bankalar, müşterilerine kredi vererek (tüketici kredileri, konut kredileri, ticari krediler ve diğer kredi türleri) faiz gelirleri elde etmektedirler. Müşterilerine sundukları hizmetler karşılığında komisyon ve ücret almaktadırlar. Bunlara hesap işletim ücretleri, kart kullanım ücretleri, havale ve EFT ücretleri, döviz işlemleri, sigorta satışları gibi çeşitli işlemler örnek olarak verilebilir. Döviz alım satım işlemleriyle gelir elde edebilirler. Müşterilerin döviz alım-satım taleplerini karşılayarak aracılık faaliyetleri gerçekleştirirler. Portföy yönetimi, emeklilik fonları, gayrimenkul yatırım fonları gibi kurumsal müşterilere yönelik finansal ürünler sunarak gelir elde ederler. Büyük bankalar, şirketlere finansman sağlama, sermaye piyasalarında faaliyet gösterme, birleşme ve satın almalara aracılık etme gibi ticari ve yatırım bankacılığı hizmetleri sunarak gelir elde ederler.

5411 sayılı Bankacılık Kanununda, mevduat bankaları, kendi nam ve hesabına mevduat kabul eden ve kredi kullandıran finansal kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri şeklinde tanımlanmıştır. Bu bankaların temel fonksiyonu, fon fazlası olan taraflardan vadeli ve vadesiz mevduatların toplanması, fon ihtiyacı olanlara toplanan bu mevduatların kredi şeklinde kullandırılmasıdır. Dolayısıyla bu bankalar faiz esasına göre faaliyet gösteren finansal kuruluşlardır.

Araştırma kapsamında özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının 2010-2022 yıllarını kapsayan dönemde faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri ve faiz dışı giderlerine ilişkin toplam tutarlar hesaplanarak Şekil 1’de gösterilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde, 2022 yılında 2010 yılına göre faiz gelirlerinde %1.782, faiz dışı gelirlerde %1.133, faiz giderlerinde %1.606 ve faiz dışı giderlerde ise %860 oranında artış meydana gelmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Faiz Gelirleri ve Giderleri, Faiz Dışı Gelirleri ve Giderleri

3. Araştırmanın Metodolojisi ve Amacı

Araştırmada, Türkiye’de faaliyet gösteren özel sermayeli mevduat bankaları (Akbank, AnadoluBank, Fibabanka, İş Bankası, Şekerbank, TEB, Yapı ve Kredi Bankası ve Turkish Bank) ile kamu sermayeli mevduat bankalarının (Halkbank, Vakıflar Bankası ve Ziraat Bankası) 2010-2022 yıllarını kapsayan döneme ilişkin yıllık finansal durum tabloları ve gelir tabloları kullanılmıştır. Veriler, www.kap.gov.tr ve www.bddk.org.tr adreslerinden elde edilmiştir. Mevduat bankalarının aktif karlılığını etkileyebilecek bazı faktörler SPSS 26.0 programı kullanılarak çoklu regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olarak dönem net karının toplam varlıklara bölünmesi ile elde edilen aktif karlılığı, bağımsız değişkenler olarak da likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FDG, NFM ve KO belirlenmiştir. Alınan ücret ve komisyonların toplam gelire oranı ile alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderlere oranının bağımsız değişkenler olarak belirlenmesindeki amaç, mevduat bankalarının aktif karlılığı üzerinde geleneksel olarak elde edilen faiz gelirlerinin yanı sıra geleneksel olmayan faaliyetlerden elde edilen alınan ücret ve komisyonların da etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir.

Bankacılık sektöründe genellikle alınan ücret ve komisyonlarla faiz dışı giderlerin karşılanması hedeflenir. Böylelikle net faiz gelirleri ve yatırım faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerin doğrudan karlılığa katkı sunması sağlanmış olur. Bu nedenle alınan ücret ve komisyonların faiz dışı giderleri karşılama oranının bankanın aktif karlılığına etkisi özellikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu konu bankaların faiz dışı giderleri yönetmedeki başarısı açısından da önemlidir.

Çalışmada bağımsız değişkenlerin açıklamaları şu şekildedir:

- Riske Maruz Kalma (RMK), geleneksel olmayan faaliyetlere katılım, risk ve diğer özelliklerdeki farklılıklar nedeniyle bankalar arasında büyük farklılıklar gösterir. Risk, bankaların hem geleneksel hem de geleneksel olmayan faaliyetlerinde işlerini yürütürken çok önemli bir unsur olduğundan, tahminlere dâhil edilmesi önemlidir. Ülke olarak, bir bankanın beklenmedik kayıpları karşılama kapasitesi, risk seviyesini belirler (Goddard, vd., 2004:366). Kredi zarar karşılıkları, bankaların kredi risklerini veya geri ödenmeyen kredilerini yönetmenin geleneksel yoludur. Kredi zararları için ayrılan karşılık tutarlarının toplam varlıklara oranı, bankanın riske maruz kalmasının bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır (Damankah, vd., 2014:266).

- Likidite, bankaların karşılaştığı başka bir belirsizlik de likidite riskidir, bu da beklenmedik mevduat çekilmeleri ve beklenmedik kredi talepleri şeklinde ortaya çıkar. Daha fazla likit varlığa sahip olan bir banka, bu beklenmedik durumlara karşı daha iyi durumdadır. Yeterli nakit ile çekilmeler ve kredi talepleri gibi beklenmedik ihtiyaçları karşılamak için daha iyi bir konumda olan bir banka yüksek

likiditeye sahip olarak tanımlanabilir. Bu likidite, varlık satışlarıyla likidite ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan kayıplara karşı bir tampon veya koruma görevi görür çünkü diğer tüm faktörler eşit olduğunda, bir banka yeterli rezerv likiditeye sahip olduğunda daha güvenlidir. Bununla birlikte, bu likidite atıl fonlara yol açar ve hissedarlara düşük getiri sağlar. Daha fazla likiditeye ihtiyaç duyan bankaların daha yüksek düzeyde geleneksel olmayan faaliyetlere katılmak için bu faaliyetler arasındaki ampirik ilişki pozitif olacaktır (Rogers ve Sinkey, 1999:2).

- Enflasyon, belirli bir zaman diliminde fiyatların artış hızıdır. Enflasyon genellikle geniş bir ölçüdür, genel olarak fiyatların genel artışı veya bir ülkedeki yaşam maliyetinin artışı olarak ifade edilebilir. Enflasyon, ilgili mal ve/veya hizmetlerin belirli bir dönemde ne kadar daha pahalı hale geldiğini temsil eder, genellikle bir yıl olarak kabul edilen bir süre içinde. (Oner, 2010:44). Enflasyon, bankaların mali performansına ve hem faiz hem de faiz dışı gelir elde etme faaliyetlerine katkıda bulunan olası bir faktör olarak kabul edilebilir. Genel olarak emtia fiyatları arttıkça, bankaların işletme giderleri de artar ve bu da bankaların işletme maliyetlerindeki artışları telafi etmek için marjlarını yukarıya çekme ihtiyacını doğurur. Ancak, bazı durumlarda, bazı bankalar müşterileri elde tutmak ve rekabette önde olmak için mevcut işlem ücretlerini koruyabilirler (Damankah, vd., 2014:267). Analiz için ilgili yılların yıllık enflasyon oranları kullanılmıştır.

- Alınan Ücret ve Komisyonlar / Toplam Gelir ve Alınan Ücret ve Komisyonlar / Faiz Dışı Giderler

Alınan ücret ve komisyonlar gelir kalemi bankaların esas faaliyetleri dışında sundukları hizmetler karşılığında tahsil edilen ücret ve komisyonlardan oluşmaktadır. Bu gelir kalemine, hesap açma ve kapama ücreti, kredi kartı aidatı, dosya ücreti, kredi istihbarat ücreti, ipotek kaldırma ücreti, kiralık kasa ücreti vb. örnek olarak verilebilir. (Özdemir, 2015:58). Toplam gelir kalemi ise faiz gelirleri ve faiz dışı gelir kalemlerinin toplamlarından oluşmaktadır. Faiz gelirleri; kredilerden alınan faizler, para piyasası işlemlerinden alınan faizler, bankalardan alınan faizler, menkul kıymetlerden alınan faizler, finansal kiralama gelirleri vb. kalemlerden; faiz dışı gelirler ise; kredilerden alınan komisyon ve ücretler, temettü gelirleri, diğer faaliyet gelirleri, kambiyo gelirleri vb. kalemlerden oluşmaktadır. Faiz dışı giderler, personel ücretleri, kıdem tazminatları, amortisman giderleri, karşılıklar ve diğer faaliyet giderlerinin toplamından oluşmaktadır.

- Sermaye yeterlilik oranı, özkaynakların toplam varlıklara oranıdır. Bu oran, bankanın yapmış olduğu varlık yatırımlarının borçlarını karşılamak için yeterli olup olmadığı sorusuna cevap vermektedir. Teoride, aşırı yüksek sermaye yeterlilik oranına sahip olan bir bankanın potansiyel olarak karlı yatırım fırsatlarını göz ardı ettiğini gösterebilir (Güngör, 2007:43). Sermaye yeterlilik oranının düşük olması ise bankaların finansal kaldıraç oranının yüksek olmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda da bankaların finansal riski artacaktır. Riskin artması fonlama maliyetlerinin artmasına neden olacağından karlılığı olumsuz yönde etkileyecektir (Küçükbay, 2017:139).

- Net Faiz Marjı, toplam faiz gelirlerinden faiz giderlerinin çıkarılması ile net faiz geliri elde edilmiştir. Hesaplanan net faiz geliri de toplam faiz gelirine bölünerek bu bağımsız değişken hesaplanmıştır.

- Kullandırılan kredilerin toplam varlıklara oranı, bankanın müşterilerine kullandığı kredi toplamının aktif/pasif toplamına bölünerek hesaplanmıştır.

4. Bulgular

Korelasyon, bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemekte ve çoklu bağıntıyı kontrol etmektedir. Korelasyon tablosunda yer alan Pearson korelasyon katsayısı (r), aralıklı ölçekte ölçülmüş olan değişkenlerin arasındaki doğrusal ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesinde kullanılan katsayıdır. r katsayısı -1 ile +1 ($-1 \leq r \leq +1$) arasında değişen değerler almaktadır. r katsayısının eksi değerler alması değişkenler arasındaki ilişkinin ters orantılı, artı değerler alması ilişkinin doğru orantılı olduğunu gösterir. r katsayısı +/- 1'e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artarken 0'a yaklaşması ilişkinin kuvvetinin az olduğunu işaret etmektedir (Durmuş, vd., 2013:143-144).

Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, likidite ile SYO, AÜK/TG ve KO arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak sadece SYO ile bu ilişki anlamlı iken AÜK/TG ve KO arasında anlamsız olarak tespit edilmiştir. Likidite ile RMK, enflasyon, AÜK/FDGİDER arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilirken likidite ile NFM arasında ise pozitif yönlü ancak anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 1. Bağımsız Değişkenler Korelasyon Tablosu

		Likidite	RMK	SYO	Enflasyon	AÜK/ TG	AÜK/ FDGİDER	NFM	KO
Likidite	Pearson	1							
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)								
RMK	Pearson	,224**	1						
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,007							
SYO	Pearson	-262**	-269**	1					
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,002	,001						
Enflasyon	Pearson	,629**	,171*	-,277**	1				
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,000	,041	,001					
AÜK/TG	Pearson	-,113	-,052	,285**	-,096	1			
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,180	,539	,001	,255				
AÜK/FDGİDER	Pearson	,364**	,284**	-,041	,281**	,605**	1		
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,000	,001	,630	,001	,000			
NFM	Pearson	,090	-,289**	,531**	-,030	,357**	,001	1	
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,287	,000	,000	,720	,000	,994		
KO	Pearson	-,033	-,099	-,168*	-,108	-,186*	-,009	-,208*	1
	Korelasyon								
	P Değeri (2- kuyruklu)	,695	,237	,045	,199	,026	,916	,013	

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde (2 kuyruklu) anlamlıdır.

* . Korelasyon 0,05 düzeyinde (2 kuyruklu) anlamlıdır.

Tablo 1. Regresyon Modelleri

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin-Watson
1	,798 ^a	,636	,614	,0056741	1,375
2	,796	,633	,614	,0056738	1,422

a. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FDG, SYO, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

b. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

R^2 , regresyon modeli tarafından açıklanabilen değişimin toplam değişken içindeki payı olarak tanımlanmaktadır. Yani bağımlı değişkendeki değişimin yüzde kaçının bağımsız değişken tarafından açıklanabildiğini ifade etmektedir. R^2 değeri 0 ile 1 arasında değişmekte olup 1'e yaklaşması bağımlı değişkendeki değişimin büyük bir bölümünün bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir (Alpar, 2017:413).

Tablo 2'de, düzeltilmiş R^2 değeri % 61,4 olarak hesaplanmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak belirlenen aktif karlılığındaki değişimin % 61,4'nün bağımsız değişkenler olan likidite, RMK, SYO,

Türkiye’deki Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarında Alınan Ücret ve Komisyonların Aktif Karlılığına Etkisi

enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO tarafından açıklanabildiğini ifade etmektedir. Çalışmada 2 regresyon modeli kurulmuştur. Çünkü model 1’e ilişkin Tablo 3’te yer alan F değeri 29,287 ve p değeri (sig.) 0,05’ten küçük olduğundan dolayı model 1’in aktif karlılığının tahmininde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir. Ancak model 1’de bağımsız değişkenlerden biri olarak kullanılan SYO’nun p değeri 0,05’ten büyük hesaplanmıştır. Bu yüzden SYO bağımsız değişkeni çıkarılarak model 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2. Model 1 Anova Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F Değeri	P Değeri
1 Regresyon	,008	8	,001	29,287	,000 ^b
Artık	,004	134	,000		
Toplam	,012	142			

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

b. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FGD, SYO, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

Tablo 3. Model 2 Anova Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F Değeri	P Değeri
2 Regresyon	,008	7	,001	33,333	,000 ^b
Artık	,004	135	,000		
Toplam	,012	142			

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

b. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), KO, AÜK/FGD, RMK, Enflasyon, NFM, Likidite, AÜK/TG

Çalışmada belirlenen bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı üzerindeki etkisini belirlemek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H_0 = Likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığının tahmininde kullanılması istatistiksel olarak anlamsızdır.

H_1 = Likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığının tahmininde kullanılması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4’te yer alan Anova analizi sonuçlarına göre, F değeri 33,333 ve p değeri (sig.) 0,000 olduğundan dolayı H_0 hipotezinin reddine karar verilir. Bunun anlamı oluşturulan regresyon modelinin genelde istatistiksel olarak anlamlı olduğudur. Başka bir deyişle aktif karlılığı bağımlı değişkenini, likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO bağımsız değişkenlerinden en az biri ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Yani, aktif karlılığındaki değişime likidite, RMK, enflasyon, AÜK/TG, AÜK/FGİDER, NFM ve KO değerlerindeki değişimin neden olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bağımsız değişkenlerden hangilerinin anlamlı olarak regresyon modeline katkı sağladığının bulunabilmesi için her bir bağımsız değişkenin katsayısının t istatistiği kullanılarak test edilmesi gerekmektedir. Tablo 5’de her bir bağımsız değişkenin t istatistiği ve p değerleri yer almaktadır.

Tablo 4. Model 2 Katsayılar

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		P Değeri	Çoklu Değişkenlik	
	Beta	Standart Hata	Beta	t		Tolerans	VEF
2 (Sabit)	-,011	,005		-2,242	,027		
Likidite	-6,212E-11	,000	-,436	-5,569	,000	,443	2,258
RMK	-,483	,084	-,341	-5,730	,000	,766	1,305
Enflasyon	,022	,004	,388	5,652	,000	,576	1,735
AÜK/TG	-,168	,018	-,861	-9,472	,000	,329	3,043
AÜK/FGD	,042	,004	,945	10,301	,000	,323	3,100
NFM	,069	,008	,577	8,889	,000	,645	1,551
KO	-,011	,004	-,154	2,736	,007	,860	1,162

a. Bağımlı Değişken: Aktif Karlılığı

Tablo 5’de yer alan bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı bağımlı değişkenini tahmin etmede kullanılabileceği ifade edilebilir. SYO bağımsız değişkeninin p değeri 0,05’ten büyük olduğu için bu değişkenin modele anlamlı bir katkı sağlamayacağından modelden çıkarılarak analiz yeniden yapılmıştır.

Tablo 5 incelendiğinde, likidite , -6.212×10^{-14} , RMK $-0,483$, enflasyon $0,022$, AÜK/TG $-0,168$, AÜK/FGİDER $0,042$, NFM $0,069$ ve KO $-0,011$ katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu katsayılar incelendiğinde, aktif karlılığı üzerinde likidite, RMK, AÜK/TG ve KO bağımsız değişkenlerinin anlamlı ve negatif; enflasyon, AÜK/FGİDER ve NFM bağımsız değişkenlerinin ise anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyinin $0,05$ 'ten küçük olması da bu durumu desteklemektedir. Likidite bir birim arttığında aktif karlılığı -6.212×10^{-14} birim, RMK bir birim arttığında aktif karlılığı $-0,483$ birim, AÜK/TG bir birim arttığında aktif karlılığı $-0,168$ birim ve KO bir birim arttığında aktif karlılığı $-0,011$ birim azalmaktadır. Ancak enflasyon bir birim arttığında aktif karlılığı $0,022$, AÜK/FGİDER bir birim arttığında aktif karlılığı $0,042$ birim ve NFM bir birim arttığında aktif karlılığı $0,069$ birim artmaktadır.

5. Sonuç

Çalışmada aktif karlılığına etkisi araştırılan bağımsız değişkenlerden likidite, RMK, AÜK/TG ve KO ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve negatif ilişki olduğu belirlenmiştir. Likidite arttıkça aktif karlılığının azalması finans teorisi ile tutarlıdır. Likit varlıkların yüksek olması daha çok fonun kar getiren alanlara yatırılmak yerine temerrüt riskine karşı elde tutulması anlamına gelir. Bunun da aktif karlılığını azaltması normaldir.

RMK arttıkça karşılık tutarı da artacağından bu durumun aktif karlılığını azaltması beklenen bir sonuçtur. Toplam gelir içerisinde alınan ücret ve komisyonların oranının artması aktif karlılığını azaltmaktadır. Bankaların ücret ve komisyon gelirlerinin önemli bir kısmı kredilerden alınan ücret ve komisyonlardan sağlanmaktadır. Bankalar, müşterilerine düşük faiz yüksek ücret ve komisyon ya da yüksek faiz ve komisyonsuz kredi seçenekleri sunabilmektedir. Bu da faiz geliri ile faiz dışı gelir arasında geçişkenlik anlamına gelmektedir. Aktif karlılığı ile negatif ilişki olması iki şekilde değerlendirilebilir. Birincisi, bankaların faiz oranını düşürme karşılığında bunu kompanse edecek düzeyde bir ücret ve komisyon almamasından kaynaklanabilir. Bunun nedeni de bankanın paranın zaman değerini düşünerek zamana yayılı faiz geliri yerine peşin ücret ve komisyon almak için müşterilerini komisyonlu seçeneği tercih etmesi için daha cazip hale getirmesi şeklinde açıklanabilir. Bu durumun zayıf bir ihtimal olduğu değerlendirilmektedir. İkincisi ise, banka şubelerinin genel müdürlük tarafından belirlenen faiz dışı gelir hedefini tutturmak için müşterilerinden yüksek ücret ve komisyon almaları bunun sonucunda müşterilerin banka ile çalışmalarını sınırlandırarak ve bankada daha az mevduat tutarak bankaların karlarını azaltması olabilir. Bu durumun daha gerçekçi bir değerlendirme olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bankaların daha iyi müşteri verimlilik analizleri yaparak alınan ücret ve komisyonları artırmak uğruna toplam karlarını azaltmamaları gerekmektedir.

KO ile aktif karlılığı arasındaki negatif anlamlı ilişkinin ise daha çok kredi verilmesinin şüpheli kredileri artırması ve daha az fonun yüksek getirili finansal araçlara yatırılmasını engellemesi nedeniyle olduğu değerlendirilmektedir. Bankaların kararlarında bunu dikkate almaları önerilmektedir.

AÜK/FGİDER, enflasyon ve NFM ile aktif karlılığı arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. AÜK/FGİDER ile anlamlı ve pozitif ilişki olmasının bankaların maliyet yönetimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bankalar alınan ücret ve komisyon tutarını artırarak ya da daha verimli çalışmak suretiyle faiz dışı giderlerini azaltarak bu oranı büyütebilirler. Bankaların faiz dışı giderlerini kontrol etmek suretiyle daha düşük faiz dışı giderle daha fazla ücret ve komisyon elde etme yolunu seçebilir. Bu da bankaların verimli çalışması, diğer bir ifadeyle, daha az maliyetle daha fazla gelir üretilmesi anlamına gelir. Bankalar geleneksel olarak faiz gelir ve giderlerinin yönetimine daha fazla önem vermektedirler. Ancak son yıllarda faiz dışı gelirlere de yöneldiklerinden faiz dışı gelir ve giderlerinin yönetimine daha fazla ağırlık vererek aktif karlılıklarını artırabilirler.

Enflasyon ile NFM bağımsız değişkenlerinin aktif karlılığı ile ilişkisinin anlamlı ve pozitif olması beklenen bir durumdur. Enflasyon arttığı zaman bankaların net faiz marjları büyümektedir. Faiz gelirleri bankaların karlarının büyük bir kısmını oluşturduğundan bu durumun aktif karlılığını artırmasının normal olduğu değerlendirilmektedir.

Bankaların son yıllarda geleneksel olmayan gelir kalemlerine yöneldiği görülmektedir. Ancak faiz dışı giderler ve alınan ücret ve komisyonlar arasındaki ilişkiye yeterince önem vermedikleri çalışmanın

bulgularına göre söylenebilir. Bankalar aktif karlılıklarını artırabilmek ve ekonomik istikrarın bozulduğu dönemleri daha az zararlı bir şekilde atlatabilmek için bu iki kalem arasındaki sebep sonuç ilişkisini daha iyi bir şekilde ortaya koyabilecek bir maliyet yönetim sistemi geliştirmelidirler.

Kaynakça

- Ahamed, M. M. (2017). *Asset quality, Non-Interest Income and Bank Profitability: Evidence from Indian Banks*, Economic Modelling, 63, 1-14.
- Alpar, R. (2017). Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Atik, M. (2019). *Türk Bankacılık Sektöründeki Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (81), 271-292.
- Aydın, Y. (2019). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 181-189.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). www.bddk.org.tr Erişim Tarihi: 20.06.2023
- Babuşçu, Ş., Hazar, A. ve İskender A. (2017). Bankacılığa Giriş. Bankacılık Akademisi Yayınları. Ankara.
- Bodla, B. S. ve Verma, R. (2006). *Determinants of Profitability of Banks in India: A Multivariate Analysis*, Journal of Services Research, 6(2), 75-89.
- Damankah, B. S., Anku-Tsede, O., ve Amankwaa, A. (2014). *Analysis of Non-Interest Income of Commercial Banks in Ghana*. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, Vol. 4, No.4, October 2014, pp. 263-271.
- Demirel, E., Atakişi, A. ve Abacıoğlu, S. (2013). *Bankacılık Faaliyet Oranlarının Panel Veri Analizi: Türkiye'deki Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Bankaların Durumu*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (59), 101-112.
- Dizgil, E. (2017). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Mikro Düzeyli Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 11(2), 31-52.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2013). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Erol, İ., Çınar, S. ve Duramaz, S. (2015). *Bankaların Yeni Gelir Kaynağı: Elektronik Bankacılık İşlem Ücretleri, Türk Bankacılık Sektöründe Banka Kârlılığı Üzerindeki Etkisi*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 1-22.
- Goddard, J., Molyneux, P. ve Wilson, J. O. S. (2004). *The Profitability of European Banks: A Cross-Sectional and Dynamic Panel Analysis*, The Manchester School, 72(3), 363- 381.
- Güngör, B. (2007). *Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yerel ve Yabancı Bankaların Kârlılık Seviyelerini Etkileyen Faktörler*, İşletme ve Finans Dergisi, 41-61.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP). www.kap.gov.tr Erişim Tarihi: 20.06.2023
- Küçükbaş, F. (2017). *Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Bir Karşılaştırma*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 137-149.
- Oner, C. (2010). *What is İnflation*. Finance & Development, 47(1), 44.
- Özdemir, O. (2015). *Bankaların Ücret ve Komisyon Gelirlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Finansal Göstergelere Etkisi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (67), 55-70.
- Rogers, K. ve Sinkey Jr, J. F. (1999). *An Analysis of Nontraditional Activities at US Commercial Banks*, Review of Financial Economics, 8(1), 25-39.
- Samırkaş, M. C., Evcı, S. ve Ergün, B. (2014). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri*, Kafkas University, Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty/Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(8).
- Saunders, A., Schmid, M. ve Walter, I. (2016). *Non-interest Income and Bank Performance: Does Ring-Fencing Reduce Bank Risk*, Working Papers on Finance,(2014/17), 1417-1477.
- Yazgan, G. (2023). *Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Gelir Çeşitlendirme Derecelerinin Herfindahl-Hirschman (HHI) Endeksi ile Ölçülmesi: 2012-2021 Dönemi*, Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi, 3(1), 48-60.

Öz Yeterlik, İstihdam Edilebilirlik Algısı ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma

Burcu Şefika DOĞRUL¹, Ceren EVCİMEN², Ayşehan ÇAKICI³

ÖZ: Girişimcilik, yeni veya yenilikçi bir işletme kurmak yoluyla ekonomilere yön veren, ilerlemeye yol açan küresel bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle tüm dünyada bireylerin girişimci olmalarını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmektedir. Özellikle genç nüfusun girişimciliğe yönelmesi özendirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin girişimcilik yönelimlerinin anlaşılmasında, algılanan istihdam edilebilirlik ile öz yeterliğin rolü analiz edilmek istenmektedir. Üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine kayıtlı, 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden anket yöntemi ile toplanan 400 veri, çoklu regresyon analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, öz yeterlik girişimcilik yönelimini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca öğrencilerin istihdam edilebilirlik algısının boyutları olan algılanan gelecekteki iletişim ağı ve deneyimlerin, girişimcilik yöneliminin risk alma boyutunu; algılanan gelecekteki deneyimler ve gelecekteki iş gücü piyasası bilgisi ve becerilerin ise girişimcilik yöneliminin proaktiflik boyutunu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Öz Yeterlik, İstihdam Edilebilirlik Algısı, Girişimcilik Yönelimi.

JEL Kodu: J21, L26, M13

The Relationship Between Self-Efficacy, Perception of Employability and Entrepreneurial Orientation: A Research on University Students

ABSTRACT: Entrepreneurship is accepted as a global phenomenon that directs economies and leads to progress through establishing a new or innovative business. For this reason, all over the world, emphasis is placed on studies aimed at determining the factors affecting individuals' becoming entrepreneurs. Particularly efforts are being made to encourage the young population to turn to entrepreneurship. Therefore, this research aims to analyze the role of perceived employability and self-efficacy in understanding the entrepreneurial orientation of university students. 400 data collected by survey method from 3rd and 4th year students enrolled in the Faculty of Economics and Administrative Sciences of the university were analyzed by multiple regression analysis method. According to the analysis results, self-efficacy positively affects entrepreneurial orientation. It has been determined that perceived future networks and experiences, which are the dimensions of students' employability perception, positively affect the risk-taking dimension of entrepreneurial orientation. In addition, it has been determined that perceived future experiences and future labor market knowledge and skills positively affect the proactiveness dimension of entrepreneurial orientation.

Keywords: Self-Efficacy, Self-Perceived Employability, Entrepreneurial Orientation.

JEL Code: J21, L26, M13

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İşletme, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Email: sburcudogrul@mersin.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8285-6683

² Dr. Öğr. Üyesi, İşletme Yönetimi, Erdemli Meslek Yüksekokulu, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Email: cerenevcimen@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-7915-2984

³ Prof. Dr., İşletme, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Email: aysehancakici@mersin.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-4090-5309

1. Giriş

Dünyada genç nüfusun işsizlik oranı toplam işsizlik oranı içinde dikkat çeken boyutlara ulaşmış durumdadır. Öyle ki işsiz nüfusun büyük bölümü genç işsizlerden oluşmaktadır. Türkiye'de, 2023 yılı Ocak ayı itibarıyla toplam işsizlik oranı %9,7 olarak raporlanırken, 15-24 yaş nüfusun işsizlik oranı %20,2 olarak bildirilmiştir (TÜİK, Ocak 2023 yılı işgücü istatistikleri). Genç işsizliğinin toplam işsizlik oranının yaklaşık iki katı olduğu gözlenmektedir.

Genç işsizliği, bir ülkenin elindeki en aktif ve üretken kaynağı etkin kullanamaması olarak değerlendirilebilir. Bu durum ülke ekonomisi ve ulusal gelişim için uzun vadede yoksulluk ve üretim kaybı gibi kritik sonuçlar doğurur. Genç işgücünün yüksek potansiyelini üretim süreçlerine dâhil edememenin kalkınmanın engellerinden biri haline gelebildiği düşünülmektedir.

Beşerî sermaye kaybına neden olan genç işsizliği, ülke için bu nüfusun üretici potansiyelinden yararlanılamaması, gençler için ise cesaretlerinin kırılması olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bütün bunların yanı sıra yoksulluk ile eğitim kurumundaki sistemsel aksaklıkların bütüncül etkisinin gençlerin öğrenilmiş çaresizlik yaşamasına, dolayısıyla güvensizlik, umutsuzluk hatta sosyal izolasyona varan sonuçlara sebep olabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda suç oranlarında artış ve toplumsal çözümlerin gözlenebileceğinden ve sosyal iyi oluşun gerileyebileceğinden söz etmek mümkündür. Sorunun çözümü için, genç nüfusun istihdamına yönelik çalışmalarda uluslararası kuruluşların girişimcilik vurgusu dikkat çekmektedir (Erdayı, 2009:136-153).

Girişimciliği gençlere bir alternatif olarak sunmak ve desteklemek, genç işsizliği geriletmek için büyük önem taşımaktadır. Kamuda ve özel sektörde iş fırsatlarının sınırlı olması da girişimciliği öne çıkarmaktadır. Girişimcilik, işsizlikle mücadelede artan bir şekilde önem kazanan bir istihdam politikası olmakta ve bu kapsamda KOSGEB ve İŞ-KUR gibi devlet kurumları, girişimcilik programları uygulamaktadır.

Girişimciliği destekleyen program ve politikalara ayrılan kaynakla elde edilen sonucun tatminkâr olabilmesi, girişimciliğe ilginin artırılabilmesi ve girişimcilik özelliğine/potansiyeline sahip olanların sürece dâhil edilebilmesine bağlıdır. Tüm destek politika ve programlara, girişimcilik eğitimleri, fikir yarışmaları, girişimcilik merkezleri gibi üniversite içi faaliyetlere rağmen, üniversite öğrencilerinin girişimciliğe ilgisinin yüksek olduğunu söylemek zordur. Üniversite öğrencilerinin kendi işini kurmaya ilgisinin artırılabilmesi için, mezunların girişimci tutumlarını ve bunların istihdam edilebilirlikle ilişkilerini araştırmaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, mevcut literatürde girişimcilik yönelimi ve bireysel istihdam edilebilirlik algısı gibi girişimci tutum ve davranışlarını araştıran az sayıda çalışma olduğunun altı çizilmektedir (Wei-Loon Koe, 2019: 72; Atitsogbe, vd. 2019:70).

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin girişimcilik yönelimlerinin anlaşılmasında, algılanan istihdam edilebilirlik ile öz yeterliğin rolü analiz edilmek istenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde girişimcilik ve girişimcilik yönelimi, öz yeterlik ile istihdam edilebilirlik algısı kavramlarına ilişkin tanım ve literatür çalışmalarına yer verilmektedir.

a. Girişimcilik ve Girişimcilik Yönelimi

Drucker (2014: 13) girişimciliği, yeniliği (inovasyon) yönetmek ve oluşturmak şeklinde ele almıştır. Girişimcilik; kabiliyet, düşünce ve kaynakları bir araya getiren aktif bir yapı olarak da tanımlanmaktadır (Sexton ve Similar, 1996: 2; akt. Ballı, 2017: 145). Girişimci talep boşluklarını yakalayabilen (Deakins 1999: 11), yeni talepler yaratabilen, kaynakları birleştirip yatırımları gerçekleştiren, rekabet etmekten riskten ve sorumluluk almaktan kaçınmayan, aktif ve yaratıcı yeteneklere sahip birey olarak betimlenmekte ve dinamik kapitalizmin kahramanı, olağandışı işleri başaran özel kişiler (Müftüoğlu, 2000; Yıldırım, 2013: 34) olarak görülmektedir.

Shane ve Venkatraman (2000), girişimciliğin bireyin; sosyo-ekonomik, kültürel, demografik bileşimine ve kişilik özelliklerine bağlı olduğu kadar, girişimciliğe yönelik yönelim ve isteklerine de bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda girişimcilik, hem kârlı fırsatların hem de girişimci bireylerin varlığı arasındaki bağ olarak tanımlanmıştır. Girişimcilik yönelim ve isteği; aile, sosyal çevre, kültür, eğitim, teknolojik ve politik çevre gibi faktörlerle ilişkili olup, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Yenilikçilik, sebatkârlık, risk alma, öz yeterlik, yaratıcılık, fırsatları belirleyebilme, liderlik gibi kişisel özellikler de girişimcilik yöneliminde etkilidir. İlaveten, elverişli ortam, fırsatlar ve sahip olunan sosyal

sermaye gibi çevresel özelliklerin girişimcilik davranışını şekillendirdiği belirtilmektedir (Besler, 2010: 165).

Eğilim (meyil, temayül), “bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, sozluk.gov.tr). Girişimcilik eğilimi veya yönelimi, bir bireyin girişimci olma konusunda kendisine inanması, güvenmesi ve bu bağlamdaki yatkınlığı, istekliliği olarak tanımlanabilmektedir (Büyükyılmaz, Karakaya, & Yıldırım, 2015: 109). Girişimcilik yönelimi, girişimcilik niyeti kavramından farklıdır. Yönelim, iş kurmaya yatkınlık ile ilgiliyken, niyet, iş kurma planı ve kararı ile ilişkilidir (Tefek, 2023:24).Yönelim, girişimcilik niyetinden önceki aşamadır. Girişimcilik yönelimi (eğilimi) bireylerin girişimcilik özelliklerini meydana çıkarması ve girişimcilik potansiyelini harekete geçirmesi açısından önemlidir (Kalfaoğlu, 2018: 2831).

Gençlerin girişimcilik potansiyelini belirlemek ve onları üretime dâhil etmenin önemli olduğu bunun için de özellikle üniversite öğrencilerinin girişimcilik yönelimini açığa çıkarıp geliştirmek gerektiği alan yazında üzerinde durulan ortak bir görüştür (Demir ve Demiryürek, 2018: 171; Özdemir 2014). Bununla birlikte yapılan araştırmalar, girişimciliğe ilginin istenen düzeyde olmadığına işaret etmektedir.

b. Öz Yeterlik

Öz yeterlik, bireyin karşılaştığı zorluklar karşısında sorunlarını çözebileceğine dair kendisine duyduğu inanç (Bandura, 1977: 191), kendi performansına ilişkin yargısı (Brophy, 1998: 57), yapmayı hedeflediği bir işi tamamlayabileceğine ve sonunda başarılı olacağına yönelik bireysel yargı (Zimmerman, 2000: 82), zorluklarla başa çıkma konusunda kendi yetkinliklerine olan inanç (Lunenburg, 2011: 2) gibi değişik şekillerde tanımlanmaktadır.

Tanımların ortak noktası; bireyin kendine ilişkin yeterliklere güvenmesidir. Buradan hareketle öz yeterlik; bireyin sahip olduğu yeterlikleri hali hazırda yaptığı işe ne kadar yansıtılabildiğine yön veren, kendini tam olarak işe kanalize etmesine neden olan ve sonuçta benliğine ilişkin duruşunu belirleyen becerilerine dair içsel biçimde oluşturduğu güven duygusu ve inancıdır (Aydınay, 2019: 71). Öz yeterlik, girişimci davranışta bulunmada tetikleyici bilişsel bir özellik olarak görülmektedir. Bu özellik sayesinde girişimci sahip olduğu becerileriyle ne yapabileceğine ilişkin öz değerlendirme yapmasını sağlayarak, işi başlatmaya yönelik niyet oluşumunu, işi sürdürmedeki azmini ve görevdeki performansını olumlu etkilediği belirtilmektedir. Dolayısıyla öz yeterliğin başarılı bir girişimci olmayı sağlayan önemli bir faktör olduğunun altı çizilmektedir (Kümbül Güler, 2010: 174). Öz yeterlik algısı yüksek olan bireylerin; yüksek hedefler belirleyen, zorluklardan kaçınmayan hatta bunlar karşısında daha dirençli ve daha fazla çaba sarf eden, çevresini keşfetmeyi ve yeni çevreler oluşturmayı seven ve tüm bunları gerçekleştirebilmek için kendine inanan kişiler olduğu ifade edilmektedir (Bandura, 2000: 213; Bandura, 1977:195). Bu özellikler, iş kuran bireyin, olumsuz ekonomik koşullarda bırakmak veya pes etmek yerine başarılı girişimci olarak yoluna devam etmesinin nedenini de açıklayabilir.

Anlaşılabacağı üzere, girişimci bireylerin öz yeterlik düzeyleri onları diğer insanlardan ayırmaktadır. Öz yeterlik algısı, girişimci bireylerin belirledikleri amaçlara erişmek için gösterdikleri azmi ve karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etme yetilerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda öz yeterlik algısı, bireylerin girişimcilik süreçlerinde göstermeleri gereken yüksek performansın açıklayıcı faktörlerinden biri olarak görülebilir (Çolakoglu ve Çolakoglu, 2016).

c. İstihdam Edilebilirlik Algısı

UNESCO 2012 yılında istihdam edilebilirliği “iş arayan işgören adayının istihdam edilmesini ve işgücü piyasasında varlığını sürdürebilmesini sağlayan her türlü beceri ve rekabet gücünü kapsayan bir kavram” biçiminde tanımlanmaktadır. Algılanan istihdam edilebilirlik ise, bireyin işgücü piyasasındaki seçenekleri algılaması ve kendine yeterli olacak şekilde davranarak, potansiyelini gerçekleştirme kapasitesi (Özçelik, Aybaş ve Uyargil, 2019: 5) ve iş bulabilme, kurabilme, koruyabilme, geliştirebilme, değişim halinde uyum sağlayabilme yeteneği (Yağmur, 2009: 10) olarak tanımlanmaktadır.

İstihdam edilebilirlik genel olarak, aktif çalışma yaşamında olmayanlar için istihdam edilebilmenin kolaylığı ile ilişkili görülmektedir. Bireysel boyutta algılanan istihdam edilebilirlik ise aktif biçimde çalışanların yaşanan örgütsel değişimlere rağmen mesleki pozisyonunu koruma ve iş yapabilme yeterliliğiyle ayakta kalma olanağına sahip olma biçiminde ele alınmaktadır (Bernston ve Marklund, 2007: 280'den akt. Sezici ve Yıldız, 2017: 58). İstihdam edilebilirlikte, bireysel özelliklerin yanı sıra iş

gücü piyasasının özellikleri de önem taşır. Rothwell ve Arnold (2007: 25) istihdam edilebilirlik kavramını, “bireyin istediği işe girme, ya da hâlihazırda çalışmakta olduğu işinde çalışmaya devam edebilme yeteneği şeklinde tanımlamıştır.

İstihdam edilebilirliğin alanyazında, mikro ve makro olarak analiz edildiği görülmektedir (Fugate, Kinicki ve Ashforth, 2004: 16; Rothwell ve Arnold, 2007: 24). Kavram mikro düzeyde birey odaklı incelenmekte (Carbery ve Garavan, 2005: 493; Rothwell ve Arnold, 2007: 24; Rothwell, Herbert ve Rothwell, 2008 akt. Çakmak Otluoğlu, 2014: 29) makro analiz düzeyinde ise işgücü piyasalarındaki arz talep dengeleri, kamu politikaları ve ekonomik koşullar temelinde ele alındığı gözlenmektedir. Küresel krizlerin ardı ardına yaşandığı günümüz koşullarında hükümetlerin ekonomi politikaları belirlerken istihdam edilebilirliğe özellikle vurguda bulduklarından söz edilmektedir (Finn, 2000: 384-399).

Bu araştırmada algılanan istihdam edilebilirlik, mikro analiz düzeyinde ele alınmış olup, aktif olarak çalışma yaşamında olmayanlar için bireyin işgücü piyasasındaki seçenekleri algılaması, kendine yeterli olacak şekilde hareket edebilmesi ve potansiyelinin farkında olması dikkate alınmıştır. Mezun olmak üzere olan gençlerin istihdam olanaklarının ve kendi becerilerinin farkındalığının onları girişimciliğe sürüklemeye etkisi olup olmadığı merak edilmektedir.

Öz yeterlik algısı, bireyin bir işe başlamadan önce o iş için kendini ne düzeyde yeterli algıladığı ile ilgilidir. Aynı şekilde istihdam edilebilirlik algısı da bireyin kendi becerileri ve kapasitesiyle ilgilidir. Bu nedenle bu iki kavramın girişimciliğe yönelim oluşturmada belirleyici olabileceği düşünülmektedir.

3. Yöntem

a. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Hipotezleri

Yerli yazında üniversite öğrencilerine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında girişimcilik yönelimi üzerine çok sayıda araştırma olduğu göze çarpmaktadır. Bu araştırmalarda girişimcilik yönelimi genellikle, demografik değişkenlerle (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi vb.) (Yüzüak 2010), girişimcilik eğitimiyle (Uluyol, 2013; Balaban ve Özdemir, 2008), kişilik özellikleriyle (Korkmaz, 2012; Bozkurt, 2016; Çiçeklioğlu ve Afşar, 2017), kültürel kimlikle (Top ve Sevensan, 2006; Erbatu, 2008) ve girişimcilik algısıyla (Uygun ve Güner, 2016; Abdyldaev ve Yurekli, 2018) ilişkilendirilmiştir. Sadece girişimcilik yönelimini (Bilge ve Bal, 2012; Demir ve Demiryürek, 2018) ve etkileyen faktörleri (Aksoy ve Yalçınsoy, 2017) de araştıran çalışmalar bulunmaktadır.

Yazında öz yeterlik ve girişimcilik ilişkisi üzerine ise daha az sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Çolakoğlu ve Çolakoğlu (2016)’nın üniversitelerde verilen girişimcilik eğitimiyle girişimcilik potansiyeli ve öz yeterlik algısı ilişkisi üzerine yürüttükleri araştırmanın sonuçları, öz yeterlik algısının öğrencilerin girişimcilik potansiyelini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Ergun Özler, Giderler ve Baran (2017), öz yeterlik ile kontrol odaklı olmanın girişimcilik niyeti üzerindeki rolünü belirlemeye yönelik işletme öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada, iç kontrol odağı ve öz yeterliğin girişimcilik niyetini olumlu etkilediğini saptamışlardır. Çankır (2016)’ın yaptığı araştırmada, girişimcilik niyetleri yüksek çıkan öğrencilerin öz yeterlikleri de yüksek bulunmuştur.

Özdemir (2014) ise, Amerikan ve Türk üniversite öğrencileri örneğinde benlik saygısı ve girişimcilik eğilimini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların benlik saygısı düzeyinde bir farklılık bulunmamıştır. Ayrıca benlik saygısı ve girişimcilik yönelimi ilişkisi de saptanamamıştır. Bununla birlikte girişimcilik yönelimleri bağlamında Amerikan üniversite öğrencilerinin Türk üniversite öğrencilerinden daha yüksek bir yönelime sahip oldukları ve bu yönelim ile dikey bireycilik arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Türkçe alanyazın taramasında istihdam edilebilirlik algısı ile girişimcilik yönelimi ilişkisi üzerine araştırmaya rastlanmamıştır. Yabancı yazında az sayıda girişimcilik yönelimi ile istihdam edilebilirlik ilişkisi üzerine araştırmalar bulunmakla birlikte bu iki yapı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak inceleyen ampirik araştırmalara gereksinim olduğu belirtilmektedir (Misra ve Mishra, 2016: 75; Atitsogbe vd., 2019:70).

Girişimcilik, tüm toplumlarda ekonomik ve sosyal gelişimin dinamiğini oluşturmaktadır. Bu dinamizmin kilit taşı, girişimci bireylerdir. İstihdam yaratmanın ve ekonomik büyümenin itici gücü olarak görülen girişimcilik, politika yapıcılar tarafından da sürekli desteklenmektedir. Girişimcilik, genç işsizliğin yüksek olduğu bizim gibi ülkelerde, işsizlik ve yoksullaşmayla mücadelenin de kaçınılmaz aracı olmakta ve gençleri girişimciliğe teşvik etmek için politikalar belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Bu politikaların başarılı olması girişimcilik özelliği gösteren gençleri bu sürece dâhil etme başarısına

bağlıdır. Bu nedenle girişimcilik yönelimini olumlu etkileyen bireysel ve durumsal özelliklerin neler olduğuna ilişkin (etki derecesine ilişkin) araştırmalara da gereksinim duyulmaktadır. Ülkelerde girişimciliğe duyulan ihtiyaç arttıkça bu yönde araştırmalar da artmaktadır.

Girişimciliği destekleyen program ve politikalara ayrılan kaynakla elde edilen sonucun tatminkâr olabilmesi için girişimcilik davranışını şekillendiren psikolojik, demografik ve kişilik özelliklerinin belirlenmesine dönük araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, öğrencilerin öz yeterlik algısı, istihdam edilebilirlik algısı ile girişimcilik yönelimi ilişkisi, üniversite öğrencileri üzerinden ele alınmaktadır. Bu araştırmanın, öğrencilerin girişimciliğe yönelmeleri noktasında neler yapılabileceği konusunda karar alıcılara ve uygulamacılara, fikir geliştirme ve politika üretmeleri konusunda katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Zor sosyo-ekonomik koşullardaki bireylerin, kariyer uyum yetenekleri gibi kaynakları aktive etmeleri halinde başarılı bir istihdama ulaşabilecekleri vurgulanmıştır (Duffy vd., 2016). Bu nedenlerden ötürü, yüksek işsizlik seviyesi ile karakterize edilen ekonomik koşulların, özellikle yüksek düzeyde kendini istihdam edilebilir olarak algılayan bireyleri, işgücü piyasasına entegre olmak için kendi istihdamlarını yaratmaya yönlendirebileceğini ve bu nedenle girişimci yönelimini olumlu yönde etkileyeceği belirtilmektedir (Chou ve Shen 2012: 10). Bu nedenle, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, algılanan daha yüksek istihdam edilebilirlik düzeylerinin bireylerin girişimci davranışları uygulama niyetlerini artırabileceğini düşünülebilir.

İstihdam edilebilirlik, bireyin işgücü piyasasında iş bulma şansıdır. İş değişikliği ve beraberindeki işsizlik tehlikeleri ile başa çıkmada algılanan istihdam edilebilirliğin ve öz yeterliliğin önemi büyüktür. Öz yeterlik, öğrenciler için istihdam edilebilirlik becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olma rolünü oynar (Chou ve Shen 2012: 10).

Girişimcilik yönelimi, girişimcilik potansiyeli ve özelliklerine sahip olma durumuyla ziyadesiyle ilgilidir. Bu özelliklerden öz yeterlik ve istihdam edilebilirlik algısı girişimciliğe niyet etme davranışını tetikleyebilir. Girişimciliğe yönelim de, istihdam edilebilirliği artırabilir. Öz yeterlik düzeyi bu yönelimi biçimlendirebilir. Yani makro ve mikro istihdam edilebilirlik algısı yüksek ise girişimcilik yönelimi artar ve yüksek öz yeterlik düzeyi, bu artışta itici güç oluşturur. Yüksek düzeyde algılanabilir istihdam edilebilirliğin bireyin işle ilgili kimi sorunları çözebilme ve güç durumların üstesinden gelebilme yeteneğini yansıttığı öngörülebilir. Buradan hareketle; istihdam edilebilirlik algısı ile girişimcilik arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenebilir ve aşağıdaki hipotez öne sürülebilir.

H₁: İstihdam edilebilirlik algısı girişimcilik yönelimini pozitif yönde etkiler.

Bandura (1977a: 192), öz yeterliğin, yeni bir iş ortaya çıkarmanın zorlu ve karmaşık sürecini etkileyen bireysel bir iş başarıma kapasitesi olduğunu belirtmiştir. Boyd ve Vozikis, öz yeterliliğin girişimcilik niyetini geliştirdiğini ve bu niyetin, girişime dönüşmesindeki koşulları açıklamışlardır (Boyd ve Vozikis 1994: 2–3 akt. Sevencan ve Top, 2006). Dolayısıyla girişimcilik yönelimi, güçlü öz yeterlik inancından etkilenebilir. Buradan yola çıkarak, öz yeterlik ile girişimcilik yönelimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu öngörüsüyle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Öz yeterlik girişimcilik yönelimini pozitif yönde etkiler.

b. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Öğrencilerin girişimcilik yönelimleri, öz yeterlik algıları ve istihdam edilebilirlik algıları konusunda kapsamlı bir alan yazın taraması yapılmasının ardından, tanımlayıcı türde tasarımılanan bu çalışmada, veriler literatür taramasına dayalı geliştirilen bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunda, demografik bilgilerin yanı sıra, üç adet de ölçek bulunmaktadır.

Bu ölçekler; girişimcilik yönelimi, öz yeterlik algısı ve istihdam edilebilirlik algısı ölçekleridir. *Girişimcilik yönelimini* ölçmek için, Bolton ve Lane (2012)'nin ölçeğini Türkçe'ye uyarlayan Ercan ve Yıldırım (2021)'nin 10 maddelik girişimcilik ölçeği; *istihdam edilebilirlik algısını* ölçmek için, Gunawan vd. (2019)'nin genç yetişkinlerin gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algılarını ölçmek amacıyla geliştirilen, 24 madde ve altı boyuttan oluşan ve Türkçe 'ye Alkın, Korkmaz ve Çelik (2020) tarafından uyarlanan, Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeği kullanılmaktadır. *Öz yeterlik*

algısını ölçmek için ise, Schwarzer ve Jerusalem’in (1995) geliştirdiği Genel Öz Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Aypay (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşmaktadır.

Ölçeklerdeki maddelerin tepki kategorilerinde, öz yeterlik için 4’lü; girişimcilik yöneliminde 5’li; algılanan istihdam edilebilirlik ölçeği için ise 6’lı Likert derecelemesi temel alınmıştır. Kullanılacak ölçeklerin belirlenmesinde geçerliği ve güvenilirliği daha önceki araştırmalarda test edilmiş olmalarına özen gösterilmiştir. Taslak anket, kolayda örnekleme ile seçilen 100 öğrenci üzerinde ön teste tabi tutulmuştur. Ön test sonucunda ankete son hali verilmiştir.

Araştırmanın çalışma evrenini, Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde 2022-2023 bahar döneminde lisans düzeyinde eğitim gören 3. ve 4. sınıf öğrencisi (788 öğrenci) oluşturmaktadır. Çalışmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışıldığından ayrıca bir örneklem belirlenmemiştir.

Anket formu hazırlandıktan sonra Mersin Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 29/03/2022-152 sayılı etik izni alınmıştır. Anketler, 1 Nisan-15 Mayıs 2022 tarihleri arasında öğrencilere yüz yüze uygulanmıştır. Elde edilen 400 anketin verileri, bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Analizlerde; frekans- yüzde dağılımın yanı sıra, tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ve çok değişkenli regresyon analizinden yararlanılmıştır.

c. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmanın ölçeklerine ilişkin olarak ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerlerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Hair vd., (2010) ve Bryne (2010) çarpıklığın -2 ile +2 arasında ve basıklığın -7 ile +7 arasında olması durumunda verilerin normal kabul edileceğini ileri sürmüşlerdir. Gözlenen değişkenlere ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri, her bir gözlenen değişkenin normal dağılıma uyduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Ölçek Maddelerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

DEĞİŞKENLER	MADDE	n=400			
		Ort.	S.S.	Basıklık	Çarpıklık
Öz Yeterlik (ÖY)	ÖY 1	3,470	0,707	1,962	-1,388
	ÖY 2	3,173	0,748	0,805	-0,834
	ÖY 3	3,100	0,746	0,471	-0,674
	ÖY 4	3,138	0,728	0,433	-0,648
	ÖY 5	3,135	0,747	0,313	-0,659
	ÖY 6	3,478	0,686	1,545	-1,276
	ÖY 7	3,275	0,725	0,553	-0,828
	ÖY 8	3,315	0,676	0,407	-0,724
	ÖY 9	3,358	0,683	0,948	-0,924
	ÖY 10	3,088	0,762	0,009	-0,558
Girişimcilik Yönelimi (GY)	GY 1	3,260	1,181	-0,712	-0,314
	GY 2	3,620	1,106	-0,328	-0,535
	GY 3	3,533	1,047	-0,595	-0,277
	GY 4	3,583	1,049	-0,428	-0,409
	GY 5	3,658	0,981	0,106	-0,630
	GY 6	3,835	0,995	0,420	-0,830
	GY 7	3,790	0,953	-0,014	-0,512
	GY 8	3,815	0,918	0,437	-0,680
	GY 9	3,903	1,013	-0,044	-0,735
	GY 10	4,048	0,984	0,893	-1,048
Algılanan İstihdam Edilebilirlik (AİE)	AİE 1	4,783	1,323	1,024	-1,253
	AİE 2	4,943	1,154	2,708	-1,558
	AİE 3	4,748	1,191	0,972	-1,087
	AİE 4	4,848	1,191	1,110	-1,180
	AİE 5	4,958	1,120	1,751	-1,326
	AİE 6	4,745	1,165	1,107	-1,067
	AİE 7	4,843	1,169	1,176	-1,167
	AİE 8	4,828	1,154	1,185	-1,145
	AİE 9	4,935	1,113	1,467	-1,230

AİE 10	5,058	1,026	2,888	-1,559
AİE 11	5,035	0,993	2,175	-1,320
AİE 12	4,928	1,215	1,098	-1,260
AİE 13	3,835	1,554	-0,878	-0,376
AİE 14	3,808	1,545	-0,897	-0,335
AİE 15	3,600	1,517	-0,938	-0,233
AİE 16	3,718	1,544	-0,982	-0,255
AİE 17	4,445	1,263	0,159	-0,801
AİE 18	4,920	1,080	1,668	-1,232
AİE 19	4,970	1,092	2,959	-1,554
AİE 20	4,970	1,110	2,598	-1,521
AİE 21	5,038	1,051	2,845	-1,522
AİE 22	5,055	1,093	3,240	-1,660
AİE 23	4,958	1,088	2,377	-1,406
AİE 24	4,975	1,148	1,964	-1,420

d. Ölçeklerin Güvenirlik ve Geçerliliği

Araştırmanın ölçeklerinin geçerlik incelemesi için ilk olarak öz yeterlik ölçeğine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizinin yapılabirliği Kaiser-Meyer-Olkin testi ve Bartlett'in küresellik testinin sonuçlarına göre belirlenmektedir. Örneklem uygunluğu KMO ölçüm değerinin 0.899 olduğu Tablo 2' den görülmektedir. Bartlett küresellik testi ki-kare değeri de ($\chi^2=1430,976$; $df=40$, $p<.000$) istatistiksel olarak anlamlıdır. Her iki sonuç da dikkate alındığında veriler açıklayıcı faktör analizi için yeterli ve uygundur (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bireylerin algıladıkları öz yeterliklerine ilişkin boyutları değerlendirmek ve araştırma örnekleme bağlamında ilgili literatür ile bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, 10 ifadeden oluşan ölçeğe Varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Bu çalışmada örneklem sayısı da dikkate alınarak madde faktör yüklerinin alt sınırı 0.50 ve aynı maddenin iki faktör yükü arasındaki farkın en az 0.10 olmasına dikkat edilmiştir (Hair, 2010). Bu kriteri sağlamayan ÖY 2 maddesi düzeltilmiş madde toplam korelasyonu 0.50'nin altında kaldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Faktör analizi sonucuna göre, algılanan öz yeterliliğe ilişkin varyansın %46,35' ini açıklayan ve öz değeri en az 1 olan tek faktör belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan tek boyut, ölçeğin orijinal faktör yapısı ile paralellik göstermiştir.

Tablo 2. Öz Yeterlik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçek maddeleri	Faktörler 1
ÖY 8	0,775
ÖY 7	0,770
ÖY 6	0,713
ÖY 10	0,710
ÖY 5	0,708
ÖY 9	0,700
ÖY 4	0,686
ÖY 3	0,616
ÖY 1	0,600
Özdeğer	4,635
Açıklanan varyans	%46,355
Toplam varyans	%46,355
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	0,899
Bartlett'in küresellik testi	1430,976
df	45
Sig. (value)	0,000

Daha sonra girişimcilik yönelimi ölçeğine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizde KMO ölçüm değerinin 0,870 olduğu ve Bartlett Sphericity testi ki-kare değerinin ($\chi^2=3399,405$;

df=253, p<.000) ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu Tablo 3’ te görülmektedir. Veri seti, açıklayıcı faktör analizi için yeterli ve uygundur. 10 ifadeden oluşan girişimcilik ölçeğine uygulanan Varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi sonucunda girişimcilik yönelimine ilişkin varyansın %56,389’ unu açıklayan ve özdeğeri en az bir olan iki faktör belirlenmiştir. Tablo 3’ te görüldüğü üzere birinci faktör varyansın %42,035’ ini, ikinci faktör %14,354’ ünü açıklamaktadır. Faktör analizi sonucunda oluşan iki alt boyut, ölçeğin orijinal faktör yapısı ile farklılık göstermiştir. Orijinal ölçekte risk alma, proaktiflik ve yenilikçilik olarak üç boyut bulunmaktadır. Ancak yapılan faktör analizi sonucu iki alt boyut ortaya çıkmıştır. Boyutları oluşturan ölçek ifadeleri ilgili literatür kapsamında değerlendirilmiş ve beş ifadeden oluşan birinci alt boyut risk alma (GY 3, GY 4, GY 1, GY 2, GY 5) yine beş ifadeden oluşan ikinci alt boyut ise proaktiflik (GY 9, GY 10, GY 7, GY 6, GY 8) olarak adlandırılmıştır.

Tablo 3. Girişimcilik Yönelimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçek maddeleri	Faktörler	
	1	2
GY 3	0,800	
GY 4	0,729	
GY 1	0,697	
GY 2	0,608	
GY 5	0,592	
GY 9		0,850
GY 10		0,833
GY 7		0,630
GY 6		0,611
GY 8		0,583
Özdeğer	4,203	1,435
Açıklanan varyans	42,035	14,354
Toplam varyans		%56,389
Kaiser–Meyer–Olkin (KMO)		0,855
Bartlett’in küresellik testi		1401,740
df		45
Sig. (value)		0,000

Son olarak algılanan istihdam edilebilirlik ölçeğine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. KMO değerinin 0,952 olduğu, Bartlett’ in küresellik testi ki-kare değerinin ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=8576,441,405$; df=276, p<.000). Dolayısıyla veri setinin örnekleme bu analizi yapmaya yeterli ve uygun olduğu saptanmıştır. 24 ifadeden oluşan algılanan istihdam edilebilirlik ölçeğine Varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi uygulanmış ve algılanan istihdam edilebilirliğe ilişkin varyansın %74,570’ ini açıklayan ve özdeğeri en az bir olan dört faktör belirlenmiştir. Her bir faktörün varyanstaki değişimi açıklama yüzdesi Tablo 4’ te görülmektedir. Faktör analizi sonucunda oluşan dört alt boyut, ölçeğin orijinal faktör yapısı ile büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Sadece orijinal ölçekte ayrı faktörlerde toplanan “algılanan gelecekteki piyasadaki iş gücü bilgisi” ve “algılanan gelecekteki beceriler” faktörleri çalışmamızda tek faktörde toplanmıştır. Ayrıca orijinal ölçekte var olan “algılanan kişisel özellikler” faktörüne ilişkin ifadeler binişik ifadeler (AİE 10, AİE 11, AİE 12) olduğu için analizden çıkartılmıştır. Bu doğrultuda “kişisel özellikler” alt faktörü çalışmamızın faktör yapıları içerisinde yer almamıştır. Böylelikle orijinal ölçekte altı alt faktörden oluşan, istihdam edilebilirlik algısı ölçeği çalışmamızda dört faktörle boyutlandırılmıştır. Boyutları oluşturan ölçek ifadeleri ilgili literatür kapsamında değerlendirilmiş ve yedi ifadeden oluşan birinci alt boyut “Algılanan Gelecekteki İş Gücü Piyasa Bilgisi ve Beceriler” (AİE 20, AİE 22, AİE 21, AİE 19, AİE 18, AİE 24, AİE 23), 5 ifadeden oluşan ikinci alt boyut “Algılanan Gelecekteki Deneyimler” (AİE 7, AİE 6, AİE 8, AİE 9, AİE 5), dörder ifadeden oluşan üçüncü ve dördüncü alt boyutlar sırasıyla “Eğitim Kurumunun Beklenen İtibarı” (AİE 15, AİE 14, AİE 16, AİE 13) ve “Algılanan Gelecekteki İletişim Ağı” (AİE 1, AİE 2, AİE 3, AİE 4) olarak adlandırılmıştır.

Tablo 4. Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçek maddeleri	Faktörler			
	1	2	3	4
AİE 20	0,833			
AİE 22	0,779			
AİE 21	0,776			
AİE 19	0,767			
AİE 18	0,759			
AİE 24	0,757			
AİE 23	0,744			
AİE 7		0,783		
AİE 6		0,735		
AİE 8		0,714		
AİE 9		0,678		
AİE 5		0,661		
AİE 15			0,909	
AİE 14			0,877	
AİE 16			0,856	
AİE 13			0,804	
AİE 1				0,796
AİE 2				0,793
AİE 3				0,787
AİE 4				0,720
Özdeğer	12,613	2,736	1,402	1,146
Açıklanan varyans	52,556	11,398	5,843	4,773
Totlam varyans				%74,570
Kaiser–Meyer–Olkin (KMO)				0,952
Bartlett'in küresellik testi				8576,441
df				276
Sig. (value)				0,000

Açıklayıcı faktör analizi sonrası ortaya çıkan faktör yapılarının doğrulanıp doğrulanmayacağını ortaya koymak ve faktör yapılarının oluşturduğu ölçüm modelinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Modelin bir bütün olarak kabul edilebilirliğini test etmek için uyum iyiliği değerleri incelenmiş (χ^2/df : 2,27; RMSEA:0,053; CFI:0,97; GFI:0,90; IFI: 0,98;NFI: 0,96; NNFI:0,97; RFI:0,95; SRMR: 0,049) ve modele ait tüm uyum iyiliği kriterlerinin iyi ve kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiştir (Schermelleh-Engel, K., vd; 2003).

Yapısal uygunluğun yanı sıra modelin yakınsama ve ayrışma geçerliliklerinin de test edilmesi gerekmektedir. Yakınsama geçerliliğinin test edilmesinde değişkenlere ait ortalama varyans (AVE) değerleri ve birleşik güvenilirlik katsayıları (CR) hesaplanmıştır. Tablo 5 incelendiğinde ölçüm modelini oluşturan boyutların önerilen (CR) katsayılarının 0,70' in üzerinde olduğu saptanmıştır (Hair, 1995). Ancak öz yeterlik (0,426), risk alma (0,432) ve proaktiflik (0,448) boyutlarının (AVE) değerlerine ilişkin katsayının önerilen 0,50'nin altında, diğer boyutların ise üstünde olduğu tespit edilmiştir. Fornel ve Larcker (1981), birleşik güvenilirlik katsayısının 0,6' dan yüksek olduğu durumlarda AVE değerlerinin 0,4' ün üstünde olmasının da yakınsama geçerliliğinin sağlanması açısından yeterli olabileceğini ileri sürmüştür.

Tablo 5. Ölçüm Modeline İlişkin Sonuçlar ve Güvenilirlikleri

Değişkenler	Ölçek Maddeleri	β	CR	AVE	α					
Öz yeterlik <i>Öz yeterlik</i>	ÖY 1	0,52	0,871	0,432	0,869					
	ÖY 3	0,56								
	ÖY 4	0,64								
	ÖY 5	0,68								
	ÖY 6	0,66								
	ÖY 7	0,76								
	ÖY 8	0,75								
	ÖY 9	0,65								
	ÖY 10	0,66								
	Girişimcilik Yönelimi <i>Risk Alma</i>	GY 1				0,62	0,786	0,426	0,768	
GY 2		0,55								
GY 3		0,71								
GY 4		0,70								
GY 5		0,67								
<i>Proaktiflik</i>		GY 6	0,70	0,802	0,448	0,804				
		GY 7	0,72							
		GY 8	0,62							
		GY 9	0,63							
		GY 10	0,67							
Algılanan İstihdam Edilebilirlik	<i>Algılanan</i>	AİE 1	0,914	0,728	0,911					
	<i>Gelecekteki İletişim</i>	AİE 2				0,91				
	<i>Ağı</i>	AİE 3				0,83				
		AİE 4				0,82				
		<i>Algılanan Gelecekteki Deneyimler</i>				AİE 5	0,73	0,906	0,658	0,903
						AİE 6	0,82			
	AİE 7					0,86				
	AİE 8					0,85				
	AİE 9					0,79				
	<i>Eğitim Kurumunun Beklenen İtibarı</i>	AİE 13				0,79	0,911	0,721	0,909	
		AİE 14				0,90				
		AİE 15				0,89				
		AİE 16				0,81				
	<i>Algılanan Gelecekteki İş Gücü Piyasa Bilgisi ve Beceriler</i>	AİE 18				0,83	0,954	0,733	0,950	
		AİE 19				0,86				
		AİE 20				0,90				
		AİE 21				0,87				
		AİE 22				0,86				
		AİE 23				0,82				
		AİE 24				0,85				

Ölçeklerin ayırışma geçerliliğini sınamak için her bir değişkenin açıkladığı ortalama varyansın karekökü ile değişkenler arası korelasyon değerleri karşılaştırılmıştır. Tablo 6'da görüleceği üzere her bir değişken için, açıklanan ortalama varyansın karekökünün boyutlar arası korelasyon değerlerinden yüksek olduğu gözlenmiş ve çalışmanın ölçeklerinin yapı geçerliliğini sağladığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Yapılar Arası Korelasyonlar ve Ayrışma Geçerlilikleri

	1	2	3	4	5	6	7	\sqrt{VE}
1	1							0,69
2	0,443**	1						0,65
3	0,512**	0,533**	1					0,67
4	0,462**	0,384**	0,359**	1				0,85
5	0,498**	0,418**	0,451**	0,676**	1			0,81
6	0,275**	0,236**	0,269**	0,281**	0,371**	1		0,85
7	0,388**	0,277**	0,395**	0,650**	0,724**	0,338**	1	0,76
1. Öz yeterlik	3. Proaktiflik		5. Algı Gelecek. Den.		7. Alg. Gel. İş Gücü Piy. Bil. ve Bec.			
2. Risk alma	4. Alg. Gel. İlet. Ağı		6. Eğt. Kur. Bek. İtibarı		**p < 0.01; *p < 0.05			

Ayrıca araştırmanın hipotezlerini test etmeden önce açıklayıcı faktör analizi ile ortaya çıkartılan risk boyutlarına ait ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. Değerler Tablo 5’te verilmiştir. Araştırmanın faktörlerinin ölçeklerine ait alfa değerlerinin önerilen 0,70 değerinin üzerinde görülmektedir (Nunnally, 1978).

Yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları dikkate alındığında oluşan alt boyutlar çerçevesinde araştırmanın yeni hipotezleri şu şekilde ifade edilebilir:

H1a= İstihdam edilebilirlik algısı (**H1a1:** Algılanan gelecekteki iletişim ağı, **H1a2:** Algılanan gelecekteki deneyim, **H1a3:** Eğitim kurumunun beklenen itibarı, **H1a4:** Algılanan işgücü piyasası bilgisi ve becerisi) risk alma yönelimini pozitif yönde etkiler

H1b= İstihdam edilebilirlik algısı (**H1b1:** Algılanan gelecekteki iletişim ağı, **H1b2:** Algılanan gelecekteki deneyim, **H1b3:** Eğitim kurumunun beklenen itibarı, **H1b4:** Algılanan işgücü piyasası bilgisi ve becerisi) proaktiflik yönelimini pozitif yönde etkiler

H2a= Öz yeterlik risk alma yönelimini pozitif yönde etkiler

H2b= Öz yeterlik proaktiflik yönelimini pozitif yönde etkiler.

4. Bulgular

a. Katılımcılara İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen katılımcılara ilişkin tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında (Tablo 7), öğrencilerin %54,3 ‘ünün kadın, %45,7’sinin erkek olduğu; büyük bir çoğunluğunun (%70, 25) bir iş deneyimi yaşamış oldukları, yine büyük çoğunluğunun kamuda çalışmanın yanı sıra iş kurma, girişimcilik yapma yönünde bir arzuları olduğu da görülmektedir.

Tablo 7. Örneklemin Özellikleri

Değişkenler	(n=400)		Değişkenler	(n=400)	
Cinsiyet	n	%	Kariyer planı	n	%
Kadın	217	54,3	Kendime iş kurmak	140	35,0
Erkek	183	45,7	Kamuda çalışmak	122	30,5
Eğitim	n	%	Özel sektörde çalışmak	99	24,7
İşletme	60	15,0	Aile şirketinde çalışmak	8	7,8
ÇEKO	60	15,0	Diğer	31	2,0
Maliye	73	18,3	Sınıf	n	%
İktisat	78	19,5	3. sınıf	146	36,5
Ulus. İlişk.	65	16,3	4. sınıf	254	63,5
Kamu Yön.	64	16,0	Deneyim	n	%
			Evet	281	70,25
			Hayır	119	29,75

b. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Bu araştırmada öz yeterlik ve istihdam edilebilirlik algısının girişimcilik yönelimine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan faktör analizi sonuçlarında öz yeterliğin bir boyuttan, istihdam edilebilirlik algısının dört alt boyuttan, girişimcilik yöneliminin ise iki alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırma hipotezlerine uygun olarak öz yeterliğin ve istihdam edilebilirlik algısını oluşturan; algılanan gelecekteki iletişim ağı, algılanan gelecekteki deneyimler, eğitim kurumunun beklenen itibarı, algılanan iş gücü piyasası bilgisi ve becerisi boyutlarının girişimcilik yönelimini oluşturan girişimcilik riski ve proaktifliğine etkisini ölçmek amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır.

Bu kapsamda yapılan analizlere ilişkin sonuçlar Tablo 8' de raporlanmıştır. Çoklu regresyon analizinde ilk etapta bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığı analiz edilmiştir. Tablo 8'de görüldüğü üzere, 0,2'den daha düşük bir tolerans değeri ve 5'ten yüksek bir VIF değeri olmadığından, bağımsız değişkenlere dair çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı bulgulanmıştır (Craney ve Surles, 2002).

Regresyon analizinde öncelikle öz yeterliliğin ve istihdam edilebilirliğin dört alt boyutunun girişimcilik yöneliminin risk alma boyutuna etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde regresyon modelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F(3,399)=45,390$; $p=0,000$). Bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkileri tek tek incelendiğinde öz yeterliğin ($\beta=0,293$, $t=5,748$, $p<0,01$), algılanan gelecekteki iletişim ağı ($\beta=0,119$, $t=1,979$, $p<0,05$) ve algılanan gelecekteki deneyimlerin ($\beta=0,192$, $t=3,336$, $p<0,01$) girişimcilikte risk alma yönelimini olumlu yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Eğitim kurumunun beklenen itibarı ($\beta=0,06$, $t=1,285$, $p>0,10$) ve algılanan gelecekteki iş gücü piyasa bilgisi ve becerilerinin ($\beta=-0,094$, $t=-1,878$, $p>0,10$) ise risk alma yönelimini etkilemediği ortaya konmuştur. Analiz sonuçlarına göre H1a₁, H1a₂ ve H2a hipotezleri kabul edilirken; H1a₃ ve H1a₄ hipotezleri reddedilmiştir. Öz yeterlik algısı ve algılanan istihdam edilebilirliğin alt boyutları risk alma yönelimindeki değişimin %25,6' sını açıklamaktadır.

Tablo 8. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Risk alma (bağımlı değişken)			Proaktiflik (bağımlı değişken)		
	β	Tolerans	VIF	β	Tolerans	VIF
Özyeterlilik						
Özyeterlilik	0,293**	0,723	1,382	0,378**	0,751	1,332
Algılanan İstihdam Edilebilirlik						
Alg. Gel. İletişim Ağı	0,119*	0,523	1,913	-0,026	0,471	2,121
Algı Gel. Deneyimler	0,192**	0,500	2,000	0,175**	0,420	2,381
Eğt. Kurumunun Beklenen İtibarı	0,060	0,851	1,175	0,070	0,842	1,187
Alg. Gel. İş Gücü Piy. Bil. ve Bec.	-0,094	0,428	2,337	0,122*	0,474	2,108
R ²	0,256			0,315		
F Değeri	45,390**			62,290**		

** $p < 0.01$; * $p < 0.05$; Method: Stepwise

Öz yeterlik ve algılanan istihdam edilebilirliğin girişimcilik yöneliminin proaktiflik boyutuna etkilerine ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları incelendiğinde oluşturulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($F(3, 399) = 62,2900$; $p=0,000$). Bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkileri tek tek incelendiğinde ise öz yeterliğin ($\beta=0,378$, $t=7,911$, $p<0,01$), algılanan gelecekteki iş gücü piyasa bilgisi ve becerilerinin ($\beta=0,122$, $t=2,027$, $p<0,05$) ve algılanan gelecekteki deneyimlerin ($\beta=0,175$, $t=2,731$, $p<0,01$) proaktifliği olumlu yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Algılanan gelecekteki iletişim ağının ($\beta=-0,026$, $t=-0,043$, $p>0,10$) ve algılanan kurumunun beklenen itibarının ($\beta=0,070$, $t=1,552$, $p>0,10$) ise proaktifliği etkilemediği ortaya konmuştur. Analiz sonuçlarına göre H1b₂, H1b₄ ve H2b hipotezleri kabul edilirken; H1b₁ ve H1b₃ hipotezleri reddedilmiştir. Öz yeterlik algısı ve algılanan istihdam edilebilirliğin alt boyutları proaktiflikteki değişimin %31,5' ini açıklamaktadır.

5. Bulguların Değerlendirilmesi ve Sonuç

Küresel düzeyde ekonomi dinamiklerinin temel göstergelerinden biri olan işsizlik olgusu, hemen her ülkenin çözüm üretmeye çalıştığı konuların başında gelmektedir. Ülkelerin eğitim politikaları da uzun vadede bu soruna çözüm üretmenin temel yollarından biri olarak kabul edilir. Özellikle eğitilmiş genç nüfusun istihdam edilebilmesi, hem ekonomi politikalarının, hem de eğitim politikalarının başarısının göstergeleri arasında yer alır. Şüphesiz bir bireyin istihdam olanağına kavuşmasını etkileyen veya belirleyen çok sayıda içsel ve dışsal faktör bulunur. Tüm faktörleri ve ilişkilerini tespit etmenin zorluğu çerçevesinde bu çalışmada, mezun olmasına az bir zaman kalmış, aldığı işletmecilik, girişimcilik, ekonomi gibi derslerle mezun olduğunda seçtiği branşlarda iş bulma veya kendi işini kurma potansiyeli yüksek olan öğrencilerin/genç yetişkinlerin, bu süreçte kendilerini ne kadar öz yeterli ve istihdam edilebilir gördükleri ve girişimcilik yönelimlerinin bu algılarından etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır.

Araştırmanın ilk bulguları arasında katılımcıların büyük çoğunluğunun daha önce kısa dönem iş deneyimlerine sahip oldukları tespiti yer almaktadır. Bu durum hem piyasa bilgisi, hem de kişisel özelliklerinin/ becerilerinin ve aldıkları eğitimin istihdam edilebilirliklerini değerlendirme konusunda onlara fikir vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca katılımcı öğrencilerin kamu alanında çalışmanın yanı sıra kendi işlerini kurma, mevcut aile işletmelerini devam ettirme yönünde de bir girişimcilik niyetleri olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, öz yeterlik algısının, girişimcilik yöneliminin hem risk alma hem de proaktiflik boyutlarını pozitif yönde etkilediğinin tespit edilmesidir. Bu tespit literatürle paralel sonuçları yansıtmaktadır (Alam vd., 2015; Çankır, 2017; Işık ve Çiçek, 2020). Girişimcilik literatüründe, bireyde girişimcilik yönelimi olması ile bunun bir iş kurma eylemi ile sonuçlanması arasında bir boşluk bulunduğu vurgulanmaktadır (Gielnik vd., 2019). Yönelimden niyete, niyetten eyleme geçmenin ve nihayetinde bir iş kurmanın ancak öz yeterliğin de içinde olduğu bir takım öz-düzenleme (self-regulatory) süreçlerinin desteğiyle başarılacağı ifade edilmiştir (Bandura, 1991). Yine Bandura (1991, 2012)'nin belirttiği üzere, Sosyal Bilişsel Teori'ye göre, bireyin öz yeterliği, daha yüksek hedefler belirlemesine neden olduğu gibi, aynı zamanda bu hedeflere ulaşması yönündeki çabalarının da güçlenmesine imkan tanır. Öz yeterliği yüksek olan bireylerin motivasyonları daha yüksek, karşılaştıkları olumsuzlukların üstesinden gelme kapasiteleri ise daha gelişmiştir. Shane vd. (2003), öz-yeterliği göreve özgü özgüven olarak tanımlamışlar ve aynı zamanda eşit yeteneklere sahip insanların neden farklı performans gösterdiğini açıklayan önemli bir değişken olarak görmüşlerdir. Girişimcilik yönelimi açısından değerlendirildiğinde, bireylerin öz yeterlik düzeyleri arttıkça, girişimciliğin gerektirdiği risk alma, yenilik arayışında olma ve proaktif olma özelliklerini gösterme özelliklerinin de artması söz konusudur. Bireylerin girişimcilik yönelimlerinin oluşması ise, yeni fırsatları fark etmelerini ve planladıkları yeniliklere kaynak yaratma olasılıklarını mümkün kılacaktır (Cho ve Lee, 2018).

Araştırmanın bir diğer hipotezi, istihdam edilebilirlik algısının girişimcilik yönelimi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Knezović (2023)'e göre, istihdam edilebilirlik, Hobfoll (2001)'un Kaynakların Korunması Teorisi çerçevesinde bireylerin sahip olduğu kişisel bir kaynak olarak ele alınabilir. Bu teoriye göre, bireyler değer verdikleri bazı kaynakların elde edilmesi, korunması ve hatta artırılması için çaba gösterirler. Zira çevresel koşullar kaynakların azalması yönünde tehdit oluşturur. Bu kaynakların arasında kişisel özellikler, kıdem gibi sosyal koşullar, maddi imkanlar, zaman, enerji sayılabilir. Bireyler bu kaynaklarını artırdıkça ve koşullarını korumayı başardıkça yine kendilerine ait olan iyi bir yaşam sağlama amacına ulaşabilmektedir (Yürür, 2011: 109-110). Hobfoll (2001)'e göre, kişisel kaynaklar bireylerin çevrelerini başarılı bir şekilde kontrol etme ve etkileme yeteneklerine ilişkin algılarını ifade eden olumlu öz değerlendirmelerdir. Dolayısıyla istihdam edilebilirliği yüksek olan bir birey, bu alanda daha az kaynağa sahip olan birine kıyasla stresli olaylar ve değişikliklerle başa çıkma konusunda daha donanımlı olmaktadır. Üstelik günümüz çalışma koşullarının güvensiz ortamı göz önüne alındığında, istihdam edilebilirliği yüksek olan çalışanlar, farklı işlerde yahut kuruluşlarda çalışabilen, bilgi, beceri ve deneyimlerini aktarabilen, yetkin ve aranan bir insan kaynağına dönüşmüş olmaktadır (Lu vd., 2016). Berntson ve Marklund (2007)'a göre algılanan istihdam edilebilirlik, bireyin sosyal yaşamda varlığını sürdürmek yahut yeni bir istihdam olanağına kavuşmak için kendi imkânlarını algılamasıdır. Algılanan istihdam edilebilirliğin; beceriler, deneyim, iletişim ağı, kişisel özellikler ve işgücü piyasası bilgisi gibi boyutları vardır.

Araştırma bulgularına göre, istihdam edilebilirliğin alt boyutları olan algılanan gelecekteki iletişim ağı ve algılanan gelecekteki deneyimlerin, girişimcilik yöneliminin risk alma boyutunu olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bu tespit, katılımcı öğrencilerin; başarılı, yenilikçi ve riskleri göğüsleyebilen bir girişimci olmalarının daha çok oluşturdukları veya dahil olacakları iletişim ağlarına bağlı olduğunu ve girişimcilikte ilerlemelerinin o güne kadar biriktirdikleri iş, yaşam ve çalışma deneyimlerinin bir sonucu olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca katılımcıların algıladıkları gelecekteki deneyimlerinin ve algıladıkları gelecekteki piyasa bilgisi ve becerilerinin, girişimcilik yöneliminin proaktiflik boyutunu, yani ortaya çıkan yeni durum ve eğilimleri, önceden tespit etme ve bilgiyi doğru kullanma arayışı içinde olmalarını olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin kişisel özelliklerinin ve eğitim gördükleri kurumdan bekledikleri itibarın ise girişimcilik yönelimlerini etkilediğine dair anlamlı bir istatistiksel kanıt bulunamamıştır. Kullanılan ölçekte “kişisel özellik” olarak sorulan özellikler (motive olmuş, net hedeflere sahip, sicili etik olarak uygun gibi) psikolojik ve kişisel karakter özelliklerinden farklı unsurlar taşıdığı için bu sonuçla karşılaşılmış olunabilir. Zira literatürde kişisel özelliklerin girişimcilik yönelimini etkilediğine dair çok sayıda bulgu bulunmaktadır (Dacre Pool and Sewell, 2007; Hogan vd., 2013; Boudreaux vd., 2022). Benzer şekilde eğitim görülen üniversitelerin kalitesinin, bireylerin iş yaşamlarında etkisinin olduğuna dair sonuçlarla da karşılaşılmaktadır. Örneğin, Kaylan (2022), Türkiye’den üç üniversitenin son sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı güncel bir çalışmada, öğrencilerin algıladıkları üniversite kalitesinin istihdam edilebilirlik algılarını etkilediğini tespit etmiştir. Kassa (2023) çalışmasında, saygın üniversitelerden mezun olanların daha fazla sosyal ve kültürel sermaye oluşturabildiklerini, üniversitenin çalışma alanının, uzmanlığının ve güvenilirliğinin, mezunların istihdam edilebilirliğini etkilediğini bulgulanmıştır.

Özetle bu araştırmanın katılımcıları, mesleki becerilerini artırmanın, çalışmayı düşündükleri piyasaya ilişkin bilgilerini geliştirmenin, bir girişimi başlatana değin çeşitli deneyimler kazanmanın ve onları harekete geçirecek, işlerini kolaylaştıracak, destekleyecek ve daha fazla kaynağa ulaşmalarını sağlayacak bir sosyal iletişim ağı içerisinde olmanın, bir girişimci olarak istihdam edilebilirliklerini sağlayabilecek unsurlar olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öğrencilerin girişimci olmalarını sağlayacak unsurları belirlemek ve bu zemini oluşturmak önemli olduğu kadar zorlu bir süreçtir. Bu çalışmada öz yeterlik ve istihdam edilebilirlik algısının artırılmasının öğrencilerin girişimci olma yönelimlerini artırabileceğine dair yerli ve yabancı literatürle paralel bulgulara ulaşılmıştır. Cheng vd. (2021), öğrencilerin, yükseköğretim kurumlarının, işverenlerin ve hükümetlerin, istihdam edilebilirlik konusunda farklı beklentiler içerisinde olduğunu; Clarke (2018), ise 80’li yıllardan günümüze üniversitelerin ekonomideki ve toplumdaki yerinin değiştiğini, hem hükümetlerin girişimcilik beklentilerinin hem de işverenlerin üniversitelerin işyerine anında katkıda bulunmaya istekli ve yetenekli mezunlar vermeleri yönündeki çağrılarının bir baskı yarattığını vurgulamaktadır.

Çağımızın gençlerinden beklenen nitelikler, artık sadece kendi disiplinlerine ait teknik bilgi ve yeterlilikler değil, aynı zamanda işle ilgili çeşitli beceri ve yeterlilikleri gösterebilmek, dijital yetkinlikler kazanmak, iletişim ve dil becerilerinin geliştirilmesi, sosyal ve psikolojik sermayenin artırılması, öz yeterlik, sosyal ve kültürel zeka becerilerinin geliştirilmesi gibi özelliklerin kazanılmasına dayalıdır.

Bu bakımdan başta üniversiteler ve diğer eğitim kurumları olmak üzere, diğer çıkar gruplarının bu sürece katkıları önemlidir. Öğrencilerin öz yeterliklerinin iyileştirilmesine, jenerik becerilerin (problem çözme, eleştirel ve yenilikçi düşünme, öz disiplin, küresel vatandaşlık, takım çalışması, yaratıcılık, dijital yetkinlikler, empati ve duygusal zeka vs.) geliştirilmesine yönelik eğitimlerin müfredata konması gibi, mezunların istihdam olanaklarını artırmak amacıyla staj, işe yerleştirme ve uluslararası çalışmalara dahil olma gibi uygulamaların yaygınlaştırılması faydalı olabilir.

Girişimcilik yöneliminin oluşması ve eyleme dönüşmesinde öz yeterlik ve istihdam edilebilirlik algısının yüksek olmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Her ikisinin geliştirilmesi önemli ölçüde eğitim kurumlarında gerçekleşir. Öz yeterlilik kişinin kendisine ve başarabileceğine olan inancıdır. Bu da ancak “özgür düşünce ve ifade”nin beslendiği “fırsat eşitliğinin” yaratıldığı ortamlarda oluşur ve gelişir.

Bu araştırma tek bir kamu üniversitesinde eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla gelecekte, farklı üniversitelerin öğrencileriyle karşılaştırmaya dayanan araştırmalar yapmak veya girişimcilik eğitime dair farklı müfredatları olan üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma yürütmek konunun ele alınması bakımından faydalı olabilir.

Kaynakça

- Abdyldaev, M., ve Yürekli, E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Alguları, KTMU İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. International Conference on Eurasian Economies, 179-187. <https://www.avekon.org/papers/2168.pdf>
- Aksoy C. ve Yalçınsoy A. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma*, İşletme Araştırmaları Dergisi -Journal of Business Research-Turk, 9(4), 341-359.
- Alam, S. S., Mohd, R., Kamaruddin, B. H., & Nor, N. G. M. (2015). Personal values and entrepreneurial orientations in Malay entrepreneurs in Malaysia: Mediating role of self-efficacy. *International Journal of Commerce and Management*, 25(4), 385-401.
- Alkın, S., Korkmaz, O., ve Çelik, S. B. (2020). *Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması*. İş ve İnsan Dergisi, 7(1), 33-47.
- Atitsoğbe KA, Mama NP, Sovet L, Pari P and Rossier J.,(2019). *Perceived Employability and Entrepreneurial Intentions Across University Students and Job Seekers in Togo: The Effect of Career Adaptability and Self-Efficacy*. *Front. Psychol.* 10:180. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00180
- Aydımay, M. (2019). *Yıkıcı Liderliğin Çalışanların Öz-Yeterlilik Algısı Ve Üretim Karşıtı Davranış Geliştirme Eğilimleri Üzerine Etkisi* (Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin
- Aypay, A. (2010). *Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (2), 113-132. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuefd/issue/8702/108659>
- Balaban Ö. ve Özdemir Y. (2008). *Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği*, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 3(2), 133-147.
- Ballı, A. (2017). *Girişimcilik Ve Girişimci Tipolojileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 143-166.
- Bandura A. (1977). *Self-Efficacy: Toward A Unifying Theory Of Behavioral Chang*, *Psychological Rview*, 84 (2), 191-215
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 248–287.
- Bandura, A. (2000). Self- efficacy. In A.E. Kazdin (Eds.). *Encyclopedia of Psychology*, New York: Oxford universty Press.
- Bandura, A. (2012). On the functional properties of perceived self-efficacy revisited. *Journal of Management*, 38(1), 9–44.
- Berntson, E. & Marklund, S. (2007). The relationship between perceived employability and subsequent health. *Work and Stress*, 21, 279–292. doi:10.1080/02678370701659215
- Besler, S. (2010). Sosyal Girişimcilik, ss 3-28, *Sosyal Girişimcilik*, (Ed. Senem Besler), İstanbul: Beta.
- Boudreaux, M. J., Ferrell, B. T., Hundley, N. A., & Sherman, R. A. (2022). A personality-based measure of employability. *Journal of Personnel Psychology*, 21(1), 11–22. <https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000283>
- Bozkurt, Ö. (2006). *Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi*, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 93-111.
- Büyükyılmaz, O., Karakaya, A., & Yıldırım, C. (2015). *Girişimcilik Eğitimi Alan Bireylerin Demografik Özellikleri Açısından Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki Farklar*. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2), 105-125.
- Brophy, J. (1998) *Motivating Students To Learn*. USA: The McGraw-Hill.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, And Programming*. New York: Routledge.
- Carbery, R., and Garavan, T. N. (2005). *Organisational Restructuring And Downsizing: Issues Related To Learning, Training And Employability Of Survivors*. *Journal of European industrial training*, 29(6), 488-508.
- Cheng, M., Adekola, O., Albia, J., & Cai, S. (2022). Employability in higher education: a review of key stakeholders' perspectives. *Higher Education Evaluation and Development*, 16(1), 16-31.
- Cho, Y. H. ve Lee, J.-H. (2018). Entrepreneurial orientation, entrepreneurial education and performance.

- Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship, 12(2). 124-134. Doi: 10.1108/APJIE-05-2018-0028
- Chun-Mei Chou ve, Chien-Hua Shen (2012). *Factors Influencing Employability Self-efficacy of Engineering Students in Taiwan*, International Journal of Engineering Practical Research IJEPR Volume 1, Issue 1, ss. 10-14.
- Clarke, M. (2018). Rethinking graduate employability: the role of capital, individual attributes and context, *Studies in Higher Education*, 43: 11, 1923-1937, DOI: 10.1080/03075079.2017.1294152
- Craney, Trevor A., and Surles, James G. (2002), *Model-Dependent Variance Inflation Factor Cutoff Values*, *Quality Engineering*, 14(3), 391-403.
- Çakmak Otluoğlu K. Ö. (2014). *Algılanan İş Güvencesizliğinin Örgütler Arası Hareketlilik Tercihine Etkisi: Algılanan İstihdam Edilebilirliğin Biçimlendirici Değişken Rolü*, ODTÜ Gelişme Dergisi, 41 (Nisan), 2014, 25-41.
- Çankır, B. (2016). *Öğrencilerin Öz-Yeterlilikleri, Değişime Karşı Dirençleri Ve Girişimcilik İle Olan İlişkisi*. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1436-1447.
- Çankır, B. (2017). Öz-yeterlilik ve değişime karşı direncin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 115-124. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ead/issue/48242/610700>
- Çiçeklioğlu, H. ve Afşar, A. (2017). *Girişimcilik Eğitimi Kurslarına Katılan Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimlerine Olan Etkilerinin İncelenmesi*, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies* 3(1): 1- 16.
- Çolakoğlu H. Ve Çolakoğlu T. (2016). *Üniversitelerdeki Girişimcilik Eğitimi İle Öz Yeterlilik Algısı ve Girişimcilik Potansiyeli İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması*, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Girişimcilik özel sayısı, 17(37), ss70-84.
- Dacre Pool, L. and Sewell, P. (2007), The key to employability: developing a practical model of graduate employability, *Education + Training*, 49(4), pp. 277-289.
- Deakins, D. (1999). *Entrepreneurship And Small Firms*, England McGraw-Hill Publishing Company.
- Demir H. ve Demiryürek K. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: OMÜ Ziraat Fakültesi Örneği*, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi* 21(Özel Sayı): 168-176, 2018.
- Drucker, P. (2014) *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. Routledge, New York.
- Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A., & Autin, K. L. (2016). *The Psychology Of Working Theory*. *Journal of Counseling Psychology*, 63(2), 127.
- Erbatu, G. (2008). *Kültürel Boyutları İçerisinde Girişimcilik Eğilimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ercan, S., & Yıldırım, C. (2021). *Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması*. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(1), 91-105.
- Erday A. Utku (2009). *Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye*, *Çalışma ve Toplum*, 2009/3 ss 133-161.
- Ergun Özler, N., Giderler, C. & Baran H. (2017). *Öz Yeterlilik Ve Kontrol Odağının Bireylerin Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 718 – 735.
- Finn, D. (2000). *From Full Employment To Employability: A New Deal For Britain's Unemployed?.* *International Journal of Manpower*, 21(5), 384-399.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). *Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error*. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50. <https://doi.org/10.2307/3151312>.
- Fugate, M., Kinicki, A. J., & Ashforth, B. E. (2004). *Employability: A Psycho-Social Construct, Its Dimensions, And Applications*. *Journal of Vocational behavior*, 65(1), 14-38.
- Gielnik, M. M., Bledow, R., & Stark, M. S. (2020). A dynamic account of self-efficacy in entrepreneurship. *Journal of Applied Psychology*, 105(5), 487.
- Gunawan, W., Creed, P. A., & Glendon, A. I. (2019). *Development And Initial Validation Of A Perceived Future Employability Scale For Young Adults*. *Journal of Career Assessment*, 27(4), 610– 627. <https://doi.org/10.1177/1069072718788645>
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1995). *Multivariate Data Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Educational International.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process:

- Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50, 337–421. doi:10.1111/1464-0597.00062
- Hogan, R., Chamorro-Premuzic, T., & Kaiser, R. B. (2013). Employability and career success: Bridging the gap between theory and reality. *Industrial and Organizational Psychology*, 6(1), 3-16.
- Işık, M., & Çiçek, B. (2020). Planlı davranış teorisi perspektifinden girişimcilik niyeti üzerinde sosyal sermaye öz yeterlilik ve öz saygının rolü. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 15(1), 185-206.
- Kalfaoğlu, S. (2018). *Duygusal Zeka İle Girişimcilik Eğilimi İlişkisi: Dega Katılımcıları Üzerine Bir Araştırma*. *Journal of Social And Humanities Sciences Reserarch*, 5(27), 2827-2845.
- Kassa, E.T. (2023). Exploring Employability of Business Graduates: Evidence from Woldia University. *J Knowl Econ* 14, 1033–1051 <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00856-0>
- Knezović, E. (2023). Self-perceived employability and entrepreneurial and intrapreneurial intentions: evidence from six countries. *Global Business and Organizational Excellence*, 00, 1–11. <https://doi.org/10.1002/joe.22205>
- Koe, W. L. (2019). Individual entrepreneurial orientation and perceived employability among university graduates. In *Proceedings of the Regional Conference on Science, Technology and Social Sciences (RCSTSS 2016) Social Sciences* (pp. 69-77). Springer Singapore.
- Korkmaz, O. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV(II), ss. 209-226.
- Kümbül Güler, B. (2010). Bireysel ve Çevresel Özelliklerin Şekillendirdiği Sosyal Girişimci Davranışı, *Sosyal Girişimcilik*, (Ed. Senem Besler), İstanbul: Beta.
- Lu, C., Sun, J., & Du, D. (2016). The relationships between employability, emotional exhaustion, and turnover intention: the moderation of perceived career opportunity. *Journal of Career Development*, 43(1), 37–51. <https://doi.org/10.1177/0894845315576372>
- Lunenburg, F. C. (2011). *Self-Efficacy In The Workplace: Implications For Motivation And Performance*. *International Journal of Management, Business, and Administration*, 14(1), 1-6.
- Müftüoğlu, T. (2000). *Girişimcilik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları
- Nunnally, J.C. (1978) *Psychometric Theory*. 2nd Edition, McGraw-Hill, New York.
- Özçelik, G., Aybas, M. & Uyargil, C. (2019). *Kişiyे Özgü Sözleşmelerin Kariyer Başarısına Etkisinde Algılanan İstihdam Edilebilirliğin Aracı Rolü*. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (2), 581-599. DOI: 10.33630/ausbf.536190
- Özdemir A. A. (2014). *Kültür, Benlik Saygısı Ve Girişimcilik Eğilimi: Amerikan Ve Türk Üniversite Öğrencilerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 43(2), 351-367, ISSN: 1303-1732
- Rothwell, A., & Arnold, J. (2007). *Self-Perceived Employability: Development And Validation Of A Scale*. *Personnel review*, 36(1), 23-41.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). *Evaluating The Fit Of Structural Equation Models: Tests Of Significance And Descriptive Goodness-Of-Fit Measures*. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy Scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Eds.), *Measures in Health Psychology: A User's Portfolio. Causal and Control Beliefs* (pp. 35-37). Windsor: NFER-NELSON.
- Sezici, E., & Yildiz, B., (2017). *Algılanan Örgütsel Kronizmin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinde İstihdamedilebilirlik Algısını Aracı Rolü*. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 56-74.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). *The Promise Of Entrepreneurship As A Field Of Research*. *The Academy of Management Review*, 25(1), 217–226. <https://doi.org/10.2307/259271>
- Shane, S., Locke, E., & Collins, C. (2003). Entrepreneurial motivation. *Human Resource Management Review*, 257-279
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. 4th Edition, Allyn and Bacon, Boston.
- Tefek A. (2023). *Aile Yapısının Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Niyetine Etkisi (Doktora Tezi)*. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin

- Top, S. ve Sevcen, M. (2006). *Girişimcilik Niyet Modelleri ve Kültürel Kimliğin Etkileri*, KÖK Araştırmalar Journal, VIII (2), 117-135
- TÜİK (2023). İşgücü İstatistikleri, Ocak 2023, www.data.tuik.gov.tr
- Uluyol O. (2013). *Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 349-372.
- Uygun M. ve Güner E. (2016). *Gençlerin Girişimcilik Eğilimlerinde Girişimci ve Girişimcilik Algılarının Rolü*, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (3), 55-66.
- Yağmur, A. (2009). *İstihdam Edilebilirlik Açısından Eğitim İstihdam İlişkisi: Konya İmalat Sanayi Örneği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yıldırım, Y.T. (2013). Girişim, Girişimci, Girişimcilik ve Risk Yönetimi Kavramları, Girişimcilik, (Ed.N. Yelkikalan), İstanbul: Beta, 25-38.
- Yürür, Ş. (2011). Öğrenilmiş güçlülük, kıdem ve medeni durumun duygusal tükenmedeki rolü: Kaynakların korunması teorisi kapsamında bir analiz. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (1), 107-126. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2697/35630>
- Yüzüak, E. (2010). Üniversitelerde Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Örneği, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1-91.
- Zimmerman, B.J. (2000). *Self Efficacy: An Essential Motive to Learn*, Contemporary Educational Psychology, 25, 82-91.

Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler ile BİST100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Hatice DÜZAKIN¹, Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ²

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, ülkelerin ekonomik koşullarını anlayabilmede önemli bir gösterge olan ve zaman içerisindeki değişim gösteren makroekonomik değişkenlerin Borsa İstanbul'a olan etkisinin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda, BİST100 endeksi ve makroekonomik gösterge olarak faiz oranı, enflasyon, para arzı (M1), sanayi üretim endeksi ve dolar kuru değişkenleri arasındaki ilişki regresyon analizi yardımıyla Ocak 2006- Mayıs 2023 dönemini kapsayarak araştırılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; para arzı ile borsa endeksi arasında ilişkiye rastlanılmamıştır. Ancak borsa endeksi ile enflasyon ve sanayi üretim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilirken; faiz oranı ve döviz kuru arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Makroekonomik Değişkenler, BİST100 Endeksi, Çoklu Regresyon Analizi

JEL Kodu: D00, G00, C00

Examination of the Relationship between Selected Macroeconomic Variables and BIST100

ABSTRACT: This study aims to determine whether macroeconomic factors have an impact on the stock market. In this direction, regression analysis was used to examine the link between the BIST100 index and macroeconomic indicators such as interest rate, inflation, money supply (M1), industrial production index, and dollar exchange rate over the period covering January 2006 and May 2023. The analysis's findings indicate that there is no statistically significant relationship between the money supply and the stock market index. A statistically significant and negative relationship was discovered between the interest rate and the industrial production index, while a statistically significant and positive relationship was identified between the stock market index and the inflation and production index.

Keywords: Macroeconomics Variables, BİST100 Index, Multiple Regression Analysis

JEL Code: D00, G00, C00

¹ İşletme, İİBF, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Email: hduzakin@cu.edu.tr ORCID: 0000-0002-8840-1815

² Bankacılık ve Sigortacılık, Meslek Yüksekokulu, Çağ Üniversitesi, Mersin.

Email: sureyyayilmaz@cag.edu.tr ORCID: 0000-0003-4150-4101

1. Giriş

Son yıllarda ekonomi ve finans alan yazında en çok tartışılan konulardan birisi pay senedi fiyatlarına makroekonomik göstergelerin bir etkisinin olup olmadığıdır. 1980 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkenin pay senedi fiyatında dalgalanmalar yaşanmıştır. Pay senetleri fiyatlarında dalgalanmalara sebep olan faktörlerin tespit edilmesine rağmen bu faktörlerin ne zaman ve hangi derecede etkili olduğunu konusunda henüz ortak bir kana varılamamıştır (Yılmaz, Güngör ve Kaya, 1997: 1). Bu durum ise, pay senetleri ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin araştırılması gereken güncel bir konu olduğunu göstermektedir. Borsada işlem gören pay senedi fiyatları firma temelli faktörlerden (firma performansı, kar payları, gelir, yönetim kurulu vb.) (Imegi, 2014: 81; Kurz vd., 2005) ve makro ekonomik faktörlerden (enflasyon, faiz, döviz kuru, para arzı, altın fiyatları, petrol fiyatları, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme) etkilenmektedir. Bu durum teorik pay senedi değerlendirme modeli ile açıklanabilir. Pay senedinin piyasa fiyatı, gelecekte sağlayacağı tüm nakit akışlarının belirli bir iskonto oranı üzerinden bugüne indirgenmiş değeri toplamıdır. Dolayısıyla, nakit akışlarını bugüne indirgemede kullanılan iskonto oranını (istenen getiri oranı) etkileyen makroekonomik göstergeler pay senetlerinin fiyatlarını da etkileyecektir (Alper ve Kara, 2017: 714). Ancak bazı çalışmalarda (Binswanger, 1999, 2004; Shiller, 2000) pay senetlerindeki dalgalanmaların sebebinin spekülasyon hareketleri olduğu da ileri sürülmüştür.

1986 yılında ilk olarak faaliyete geçen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası şimdiki adıyla Borsa İstanbul'da işlem gören pay senetleri finansal piyasaların gelişmesiyle birlikte yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Ancak diğer ülke borsaları gibi Borsa İstanbul'da da dalgalanmalar yaşanmış ve bazı araştırmacılar (Durukan, 1999; Yılmaz vd., 2006; Zügül ve Şahin, 2009; Altıntaş ve Tombak, 2011; Şenol vd., 2018; Öndeş ve Levet, 2020) tarafından bu duruma sebep olan faktörler araştırılmıştır. Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik koşullarını anlayabilmede önemli bir gösterge olan makroekonomik değişkenlerin değişen zaman içerisinde Borsa İstanbul'a olan etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Covid-19 pandemisi ülkelerin makroekonomik göstergelerinde önemli değişimlere neden olmuştur. Pandemi dönemini de kapsayan bir çalışma olması sebebiyle geçmiş çalışmalarla kıyaslaması yapılarak teoride etkisinin hala belirsiz olduğu makroekonomik göstergenin etki yönünün değişip değişmediği ortaya konulması literatüre sağlayacağı bir katkıdır. Ayrıca incelenen literatür taraması sonucunda, bu dönemi kapsayan bir çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmanın özgünlüğüdür. Ayrıca bu çalışma, finansal piyasaların etkinliğini artırmaya yönelik politikaların daha başarılı olması için bir yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın devam eden bölümünde literatürde yer alan çalışmalara; çalışmanın üçüncü bölümünde, yöntem ve veri setine; dördüncü bölümünde ise yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara; beşinci bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Yatırımcılar, yatırım kararlarını verirken işletme ile ilgili özel bilgiler, psikolojik durumlar ve yatırım yapacakları ülkedeki makro ekonomik gelişmelerden etkilenebilirler. Makro ekonomik göstergeler ülkeler tarafından düzenli olarak ilgili veri tabanlarında paylaşılmaktadır. Yatırımcıların bu verilere hızlı erişmesi ve yatırım kararlarında bu verilerden etkilenmesi bu konunun araştırılmasında etkili olmuştur. Bu kapsamda, çalışmanın bu bölümünde pay senedine etki eden faktörlerin tespit edildiği çalışmalar incelenmiştir.

Maysami, Howe ve Hamzah (2004) çalışmalarında Singapur Borsa endeksi (STI), finansal endeks, özel mülk endeksi ve otel endeksi ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 1989-2001 dönemine ait aylık veriler zaman seri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, özel mülk endeksi ve Singapur borsa endeksi ile faiz oranı, endüstriyel üretim, fiyat seviyesi, döviz kuru ve para arzı arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Yılmaz, Güngör ve Kaya (2006) çalışmalarında 1990-2003 dönemine ait aylık verileri kullanarak pay senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Eş bütünleşme yöntemiyle uzun dönemli ilişkinin araştırıldığı çalışmada, BİST100 endeksi ile tüketici fiyat endeksi, faiz oranı ve sanayi üretim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Öte yandan Gan, Lee, Yong ve Zhang (2006) çalışmalarında makroekonomik faktörlerin

Yeni Zelanda (NZSE40) borsasına etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 1990-2003 dönemine ait aylık veriler zaman seri yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Yeni Zelanda borsası ile faiz oranı, para arzı ve GSYH arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Sohail ve Hussain (2009) çalışmalarında Pakistan borsa endeksi (LSE25) ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 2002-2008 dönemine ait aylık veriler zaman serisi analizleri yardımıyla uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, LSE25 ile tüketici fiyat endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken; sanayi üretim endeksi, reel efektif döviz kuru ve para arzı arasında pozitif yönlü uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Sharma ve Mahendru (2010) çalışmalarında Bombay borsası (BSE) ile makro ekonomik faktörler (döviz kuru, yabancı para rezervi, enflasyon ve altın fiyatı) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 2008-2009 dönemine ait aylık veriler kullanılarak çoklu regresyon modeli ile analizler yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Bombay borsası ile döviz kuru ve altın fiyatları arasında yüksek korelasyon tespit edilmiştir. Özer, Kaya ve Özer (2011) çalışmalarında BİST100 endeksi ile makroekonomik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Yapılan çalışmada, 1996-2009 dönemine ait aylık veriler kullanılarak eş bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİST 100 endeksi ile sanayi üretim endeksi, döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, para arzı (M1), altın, faiz ve dış ticaret dengesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Khan ve Zaman (2012) yaptıkları çalışmada, Karaçi pay senedi piyasasında işlem gören hisse senedi fiyatları ile belirli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1998-2009 dönemine ait zaman serisini kapsayan çalışmada çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, hisse senedi fiyatları ile GSMH ve döviz kuru değişkenleri arasında pozitif, enflasyon değişkeni arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Arodoye (2012) çalışmasında makroekonomik faktörlerin Nijerya borsasına etkisini araştırmıştır. Çalışmada 1985-2009 dönemine ait çeyreklik veriler zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, pay senedi fiyatları ile enflasyon ve gayri safi yurtiçi hasıla arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak Talla (2013) çalışmasında Stockholm borsasında işlem gören pay senetleri (OMXS30) ile makro ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, 1993-2012 dönemine ait aylık veriler En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, enflasyon ile pay senetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak para arzı ile pay senetleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Ouma ve Muriu (2014) çalışmalarında makroekonomik değişkenlerin Kenya (NSE) borsasında işlem gören pay senetleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 2003-2013 dönemine ait aylık veriler En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, Kenya'da para arzı, döviz kuru ve enflasyon borsa getirilerini etkilemektedir. Ayrıca çalışmada, para arzı ve enflasyonun NSE'deki getirilerin önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Barakat, Elgazzar and Hanafy (2016) çalışmalarında Mısır ve Tunus borsaları ile makroekonomik değişkenler arasında ilişkiyi 1998-2014 dönemine ait aylık veriler zaman serisi yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Mısır borsası ile tüketici fiyat endeksi (TÜFE), döviz kuru, para arzı ve faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi olduğunu tespit edilmiştir. Jamaludin, Ismail ve Ab Manaf (2017) çalışmalarında ASEAN (Singapur, Malezya ve Endonezya) ülke borsaları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2005-2015 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada panel veri analizi yöntemi tercih edilmiştir. Sonuçlar, her iki borsa getirisinin de döviz kuru ve enflasyon oranından önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca çalışmada enflasyonun daha büyük bir etkiye sahip olduğu ve borsa getirileri ile arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sadeghzadeh ve Elmas (2018) çalışmalarında BİST'te işlem gören pay senetlerinin ortalama getirileri ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, 2000-2017 dönemine ait imalat sanayisinde faaliyet gösteren işletme verileri ile 26 makroekonomik değişken panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, pay senetlerini en fazla etkileyen makroekonomik değişkenlerin korku endeksi, tüketici güven endeksi ve işlem miktarı olduğu tespit edilmiştir. Gürsoy (2019) çalışmasında makroekonomik göstergelerin Borsa İstanbul'da işlem gören bankaların pay senedi getirilerine etkisini araştırmıştır. Çalışmada 2006-2017 dönemine ait aylık veriler lojistik regresyon analizi yardımıyla analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre; pay senedi getirileri ile döviz kuru, para arzı (M2), sanayi üretim endeksi, enflasyon, mevduat faiz oranları, S&P 500 endeksi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gösterge faiz oranı ve

altın arasında her bir banka için anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Öndeş ve Levet (2020) çalışmalarında BİST’de yer alan bankaların pay senedi getirilerinin, politik ve finansal risk gibi makroekonomik değişkenlerle arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada 2008-2018 dönemine ait aylık veriler ile panel veri regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, pay senedi getirisi ile politik risk ve döviz kuru arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilirken, faiz oranı değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

İncelenen literatür taraması neticesinde, çalışmalarda genellikle benzer değişkenlerin kullanıldığı göze çapmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların sonuçları yıllara ve ülkelere göre değişiklik göstermekte ve döviz kuru değişkeninin ise ülke ve yıl fark etmeksizin pay senedi getirisini etkilediği açıkça gözlenmektedir. Bu çalışmada küresel makro göstergelerden (petrol fiyatları, altın fiyatları, Bitcoin, S&P 500 endeksi, korku endeksi, ABD gösterge faiz oranı vb.) ziyade ülkeye özgü makroekonomik göstergelerinin borsa endeksine etkisi incelenmiştir. Ayrıca makro ekonomik konjonktür değiştiğinde, bunun borsa üzerindeki etkisi değişen ekonomik koşullara göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada literatürde yer alan benzer değişkenler kullanılsa da değişen zaman itibarıyla bağımsız değişkenlerin etkisinin farklı olabileceği araştırılmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, makroekonomik değişkenlerin zaman içerisindeki değişimin Borsa İstanbul’a olan etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, BİST100 endeksi ve makroekonomik gösterge olarak faiz oranı, enflasyon, para arzı (M1), sanayi üretim endeksi ve dolar kuru değişkenleri arasındaki ilişki çoklu doğrusal regresyon modeli (En Küçük Kareler-EKK) yöntemi ile araştırılmıştır. İki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelenmesinde tercih edilen regresyon analizinde; eğer bağımsız değişken sayısı ikiden fazla ise bu durumda çoklu regresyon analizi kullanılır. Bu analiz yardımıyla değişkenler arasındaki ilişki sayısal olarak ortaya konulmaktadır (Karabulut ve Şeker, 2018:1058). Çalışmada Ocak 2006- Mayıs 2023 dönemine ait veriler aylık olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan verilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler

Sembol	Değişkenler	Tanım	Veri tabanı
BIST100	BİST100 endeksi	BİST100 kapanış	investing
Faiz	Faiz Oranı	Mevduat Faiz Oranları (Aylık) 3 Ay Vadeli Ağırlıklandırılmış Mevduat	TCMB EVDS
Enf	Enflasyon Oranı	Fiyat Endeksi (Tüketici Fiyatları) (2003=100) (Aylık)	TCMB-EVDS
Parz	Para Arzı (M1)	M1 Parasal Göstergeler (Haftalık (Cuma) Geçici Veriler, Bin TL)	TCMB-EVDS
Sue	Sanayi Üretim Endeksi	Sanayi Üretim endeksi (2003=100) (Aylık)	TCMB-EVDS
Dk	Döviz Kuru	TL ile USD Doları Arasındaki Parite Kuru	TCMB-EVDS

Not: Tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.

Çalışmada yer alan değişkenler doğrultusunda aşağıda yer alan model oluşturulmuştur.

$$BIST100 = f(Faiz, enf, parz, sue, dk)$$

Modele göre, BİST100 ile faiz oranı ve döviz kurunun arasında negatif; para arzı, sanayi üretim endeksi ve enflasyonun pozitif ilişki olması beklenmektedir (Fosback, 1991; Dizdarlar ve Derindere,

2008; Ahmed, vd., 2010; Dumitriu, 2010; Rasiah, 2010; Kaya, vd., 2013; Öndeş ve Levet, 2020).

Tablo 1’de yer alan değişkenlere göre oluşturulan model şöyledir:

$$BİST100_t = \beta_0 + \beta_1 Faiz_t + \beta_2 Enf_t + \beta_3 Parz_t + \beta_4 sau_t + \beta_5 dk_t + \varepsilon_t$$

Bu doğrultuda çalışmanın hipotezleri şöyledir:

H₁: BİST 100 endeksi ile faiz oranı arasında negatif bir ilişki vardır.

H₂: BİST 100 endeksi ile enflasyon oranı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₃: BİST 100 endeksi ile para arzı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₄: BİST 100 endeksi ile sanayi üretim endeksi arasında pozitif bir ilişki vardır.

H₅: BİST 100 endeksi ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki vardır.

4. Bulgular

Çalışmada kullanılan BİST100 endeksi, faiz oranı, enflasyon, para arzı (M1), sanayi üretim endeksi ve dolar kuru değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LBORSA	LARZ	LFZ	LENF	LDK	LSUE
Ortalama	6.685	19.464	0.525	5.614	1.096	4.526
Medyan	6.645	19.326	0.648	5.496	0.798	4.537
Maksimum	8.614	22.024	1.673	7.170	2.981	5.109
Minimum	5.480	17.873	-1.742	4.816	0.1621	3.921
S. Sapma	0.598	1.125	0.767	0.574	0.786	0.278
Çarpıklık	0.979	0.569	-1.084	0.885	0.873	-0.017
Basıklık	4.657	2.377	3.626	3.216	2.714	2.052
Jarque-Bera	57.390	14.669	44.371	27.748	27.288	7.832
J-B Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.019
Gözlem	209	209	209	209	209	209

Not: Değişkenlere ait sembollerin başındaki “L” harfi logaritmik dönüşümü ifade etmektedir.

Tablo 2’ye göre, genel olarak verilerinin ortalamaları değerlendirildiğinde, BİST100’ün 6.68, para arzının 19.46, enflasyonun 5.61, faizin 0.52, sanayi üretim endeksinin 4.52 ve döviz kurunun 1.09 olduğu tespit edilmiştir. Standart sapmalarına bakıldığında, serilere ilişkin verilerin yüksek düzeyde farklılık gösterdiği söylenebilir. Serilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını gösteren Jarque-Bera olasılık değerine göre tüm serilerin “*H₀: Seriler normal dağılmaktadır.*” hipotezini reddettiği tespit edilmiştir. Bu durum ise serilerin normal dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. Ayrıca modeldeki tüm serilerin sağa çarpık bir dağılım sergilediği söylenebilir.

Çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizinin temel varsayımları olan çoklu doğrusal bağlantı sorunu, otokorelasyon ve değişen varyans varsayımları sırasıyla test edilmektedir. Regresyon analizinde, çoklu doğrusal bağlantı sorununun olması bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkisi olduğunu göstermektedir (Alpar, 2021:349). Bu sebeple, bu çalışmada Varyans Şişirme Faktörü (VIF) sonuçları incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Varyans Şişirme Faktörü Sonuçları

Değişkenler	VIF Katsayısı	VIF
LNARZ	0.013600	126.7265
LFZ	0.000994	4.299160
LENF	0.040855	99.22567
LDK	0.009580	43.59076
LNSUE	0.013605	7.746154
C	1.572465	NA

VIF'e göre hesaplanan kritik değerinin 10'dan büyük olması çoklu doğrusal bağlantı sorunu yaşanabileceğini göstermektedir (Çokluk, vd., 2010). Tablo 3 incelendiğinde, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı gözlemlenmektedir. Regresyon analizinin bir diğer varsayımı farklı gözlemler için hata teriminin ardışık değerleri arasında ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır (Korkmaz vd., 2010:100). Çalışmada otokorelasyon varsayımının sınanmasında Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi kullanılmış ve sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir. Bu testte hipotez " H_0 : otokorelasyon yoktur." şeklinde kurulmaktadır.

Tablo 4. Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi Sonuçları

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:			
F-statistic	0.080342	Prob. F(2,200)	0.9228
Obs*R-squared	0.166977	Prob. Chi-Square(2)	0.9199

Tablo 4 incelendiğinde, R^2 değeri 0.05 anlamlılık düzeyinde 2 gecikmeli X^2 değeri 0.05'ten büyük olduğu için " H_0 : otokorelasyon yoktur." hipotezi reddedilemez.

Regresyon analizinin son varsayımı değişen varyans sorunudur. Değişen varyans, hata terimleri varyanslarının her kesit için farklı olması ve kovaryanslarının sıfıra eşit olmaması anlamına gelmektedir. (Topaloğlu, 2017:28). Çalışmada kurulan modelde değişen varyans sorununun bulunup bulunmadığı White test ile analiz edilmiştir. Bu testte hipotez " H_0 : Değişen varyans (Heteroskedasite) yoktur." şeklinde kurulmaktadır. Sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Heteroskedasticity Test: White			
F-statistic	1.395769	Prob. F(20,187)	0.1285
Obs*R-squared	27.01713	Prob. Chi-Square(20)	0.1348

Tablo 5 incelendiğinde, R^2 değeri 0.05 anlamlılık düzeyinde 2 gecikmeli X^2 değeri 0.05'ten büyük olduğu için " H_0 : Değişen varyans yoktur." hipotezi reddedilemez.

Tablo 6. Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
LNPARZ	0.015307	0.046979	0.325818	0.7449
LNENF	0.003588	0.000348	10.32428	0.0000
LNFAIZ	-0.068849	0.018954	-3.632367	0.0004
LNSUE	0.005911	0.001118	5.287533	0.0000
LNDK	-0.120577	0.018546	-6.501556	0.0000
C	5.292871	0.845389	6.260870	0.0000
R^2 - Düzeltilmiş R^2	0.936523- 0.934959	F-istatistik		598.9980
D-W istatistiği	0.449365	Olasılık (F-istatistiği)		0.000000

Tablo 6'a göre, düzeltilmiş R^2 değerinin 0.934 çıkması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişmelerin %93'ünü açıklayabildiğini; F istatistiği sonucu ise, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada, para arzı ile borsa endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak borsa endeksi ile enflasyon ve sanayi üretim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilirken; faiz oranı ve döviz kuru arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Enflasyon oranındaki 1 birimlik artış, borsa endeksinde 0.003 birimlik artışa, sanayi üretim endeksindeki 1 birimlik artış ise borsa endeksinde 0.005 birimlik artışa sebep olmaktadır. Ancak faiz oranındaki 1 birimlik artış borsa endeksinde 0.06 birimlik azalışa, döviz kurundaki 1 birimlik artış ise 0.12 birimlik azalışa sebep olmaktadır.

Borsa endeksi ile döviz kuru arasındaki negatif ilişki Kim (2003), Zügül ve Şahin (2009); Kuwornu ve Owusu-Nantwi (2011); Vejzagic ve Zarafat (2013) ve Öndeş ve Levet (2020) çalışmalarıyla benzerlik göstermekte iken Gay (2008), Özer, Kaya ve Özer (2011), Altınbaş ve Tombak (2011), Khan ve Zaman (2012) çalışmalarından ayrılmaktadır. Borsa endeksi ile faiz oranı arasındaki negatif ilişki ise Durukan (1999), Yılmaz vd. (2006), Zügül ve Şahin (2009), Sohail ve Hussain (2009), Özer, Kaya ve Özer (2011), Vejzagic ve Zarafat (2013) ve Öndeş ve Levet (2020) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca borsa endeksi ile enflasyon arasındaki pozitif ilişki Kessel (1956), Abdullah ve Hayworth (1993) ve Graham (1996); Yılmaz, vd. (2006), Gençtürk (2009); Özer, vd., (2011) çalışmalarıyla benzerlik göstermekte iken; sanayi üretim endeksi arasındaki pozitif ilişki ise Özer, vd., (2011); Zügül ve Şahin (2009); Kuwornu ve Owusu-Nantwi (2011) çalışmalarıyla da benzerlik göstermektedir.

5. Sonuç

Ülke ekonomilerinde yaşanan gelişmeler ve makro ekonomik göstergeler doğrudan veya dolaylı olarak ilgili ülke borsalarında işlem gören pay senetlerini etkilemektedir. Dolayısıyla, bu hususlarda yatırımcılar dikkatli olmalıdır.

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik koşullarını anlayabilmede önemli bir gösterge olan makroekonomik değişkenlerin değişen zaman içerisinde Borsa İstanbul'a olan etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 2006-2023 dönemine ait aylık BİST100 verisi ile enflasyon, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, para arzı ve döviz kuru verileri arasındaki ilişki çoklu doğrusal regresyon analizi yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmada, para arzı ile borsa endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Borsa endeksi ile enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Enflasyon oranındaki 1 birimlik artış, borsa endeksinde 0.003 birimlik artışa sebep olmaktadır. Bu durumu Fisher'in (1930) çalışmasındaki bir hipotez ile açıklanmaktadır. Bu hipoteze göre, pay senetleri enflasyona karşı koruma sağlamaktadır.

Borsa endeksi ile ülkeye ait genel ekonomik durumun bir göstergesi olan sanayi üretim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sanayi üretim endeksindeki 1 birimlik artış ise borsa endeksinde 0.005 birimlik artışa sebep olmaktadır. Bu durum finansal açıdan yorumlandığında, sanayi üretim endeksindeki bir artış sanayi üretimindeki artışı göstermektedir. Bu durum işletmelerin karlılıklarında artışa sebep olur. Dolayısıyla sanayi üretim endeksindeki artış pay senedi fiyatlarına pozitif etkiler. Ayrıca sanayi üretimindeki artış işletmelerin gelecekte elde edilmesi beklenen nakit akışlarını arttırmakta ve buna bağlı olarak pay senedi fiyatlarını pozitif yönde etkilemektedir.

Borsa endeksi ile faiz oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Faiz oranındaki 1 birimlik artış borsa endeksinde 0.06 birimlik azalışa sebep olmaktadır. Faiz oranlarındaki yükseliş, yatırımcıları diğer bir yatırım aracı olan tahvile yönlendirebilir. Faiz oranlarındaki artış, tahvil fiyatlarındaki azalışa yol açması sebebiyle yatırımcılar tahvil alımına yönelecektir. Bu durum ise, pay senetlerine olan talebinin azalmasına ve fiyatının düşmesine yol açmaktadır (Brigham, 2006; Sayılğan ve Süslü, 2011).

Borsa endeksi döviz kuru arasında istatistik olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Döviz kurundaki 1 birimlik artış ise borsa endeksinde 0.12 birimlik azalışa sebep olmaktadır. Bu durum pay senedi ile dövizin birbirine rakip yatırım aracı olmasıyla açıklanabilir. Döviz kurlarındaki ani bir yükseliş yatırımcıların yatırım fikirlerinin değişmesine yol açmaktadır. Pay senedine yatırım yapanlar, kur kazancı sağlamak amacıyla dövizle yönelecektir bu durumda pay senedine olan talep azalacaktır. Tam tersi durumda ise, pay senedine olan talep artacaktır.

İlerleyen dönemde, bu konuyu çalışmak isteyen araştırmacılar küresel makro göstergelerin (petrol fiyatları, altın fiyatları, Bitcoin, S&P 500 endeksi, ABD gösterge faiz oranı vb.) ülke gruplarının borsalarına etkisini kıyaslama yöntemiyle inceleyebilir.

Kaynakça

- Abdullah, D. A., & Hayworth, S. C. (1993). *Macroeconometrics of Stock Price Fluctuations*. Quarterly Journal of Business and Economics, 50-67.
- Ahmad, M. I., Rehman, R., & Raoof, A. (2010). *Do Interest Rate, Exchange Rate Effect Stock Returns? A Pakistani Perspective*. International Research Journal of Finance and Economics, 50(1), 146-150.
- Alpar, C. R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Alper, D., ve Kara, E. (2017). *Borsa İstanbul'da Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: BIST Sınai Endeksi Üzerine Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(3), 713-730.
- Altıntaş, H. ve Tombak, F. (2011). *Türkiye'de Hisse Senedi Fiyatları ve Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1987-2008*. Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics, Eskişehir.
- Arodoye, N. L. (2012). *An Econometric Analysis of the Impact Of Macroeconomic Variables on Stock Prices in Nigeria: A Vector Autoregressive (VAR) Model Approach*. International Review of Business and Social Sciences, 1(8), 63-77.
- Barakat, M. R., Elgazzar, S. H., ve Hanafy, K. M. (2016). *Impact of Macroeconomic Variables on Stock Markets: Evidence From Emerging Markets*. International Journal of Economics and Finance, 8(1), 195-207.
- Binswanger, M. (1999). *Stock Markets, Speculative Bubbles and Economic Growth*, Edward Elgar, Aldershot, İsviçre.
- Binswanger, M. (2004). *How Important Are Fundamentals? Evidence from A Structural VAR Model for the Stock Markets in the US, Japan and Europe*. Int. Fin. Markets, Inst. And Money, 185–201.
- Brigham, E. F. (2006). *Finansal Yönetimin Temelleri* (Çev. Ö. Akmut ve H. Sarıaslan). Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.
- Dizdarlar, H. I., ve Derindere, S. (2008). *Hisse Senedi Endeksini Etkileyen Faktörler: İMKB 100 Endeksini Etkileyen Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Dumitriu, R., Nistor, C., ve Stefanescu, R. (2010). *The Dynamic Relation Between the Stock Prices and The Exchange Rates from Romania During the Global Crisis*. *Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II, Economic Studies*.
- Durukan, B. (1999). *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Makro Ekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi*, İMKB Dergisi, 3 (11), ss.19-47
- Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest*. New York.
- Fosback N.G., (1991). *Stock Market Logic*, Dearborn Financial Publishing Corp., Florida.
- Gan, C., Lee, M., Yong, H. H. A., ve Zhang, J. (2006). *Macroeconomic Variables and Stock Market Interactions: New Zealand Evidence*. Investment Management and Financial Innovations, (3, Iss. 4), 89-101.
- Gay Jr, R. D. (2008). *Effect of Macroeconomic Variables on Stock Market Returns for Four Emerging Economies: Brazil, Russia, India, And China*. International Business & Economics Research Journal (IBER), 7(3).
- Gençtürk, M. (2009). *Finansal Kriz Dönemlerinde Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi*. Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, 14(1).
- Graham, F. C. (1996). *Inflation, Real Stock Returns, And Monetary Policy*. Applied Financial Economics, 6(1), 29-35.
- Gürsoy, A. (2019). *Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Bankacılık Sektörü Örneği*. Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 1(1-2), 1-25.
- Imegi, J. C. (2014). *Impact of Financial Liberalization on Stock Market Volatility in Nigeria*, Journal of Business and Retail Management Research, 8(2): 80-87.

- Jamaludin, N., Ismail, S., ve Ab Manaf, S. (2017). *Macroeconomic Variables And Stock Market Returns: Panel Analysis From Selected ASEAN Countries*. International Journal of Economics and Financial Issues, 7(1), 37-45.
- Karabulut, R., ve Şeker, K. (2018). *Belirlenmiş Değişkenlerin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 1049-1070.
- Kessel, R. A. (1956). *Inflation-Caused Wealth Redistribution: A Test Of A Hypothesis*. The American Economic Review, 46(1), 128-141.
- Khan, M. N., ve Zaman, S. (2012). *Impact of Macroeconomic Variables on Stock Prices: Empirical Evidence From Karachi Stock Exchange, Pakistan*. In Business, Economics, Financial Sciences, and Management (pp. 227-233).
- Kim, K. H. (2003). *Dollar Exchange Rate and Stock Price: Evidence From Multivariate Cointegration And Error Correction Model*. Review of Financial Economics, 12(3), 301-313.
- Korkmaz, T., Yildiz, B., & Gökbulut, R. (2010). *Testing The Validity of CAPM in ISE National 100 Index with Panel Data Analysis*. Istanbul University Journal of the School of Business, 39(1).
- Kurz, M., Jin, H. Ve Motolese, M. (2005). *Determinants of Stock Market Volatility and Risk Premi*, Annals of Finance, 1(2), 109-147.
- Kuwornu, J. K., ve Owusu-Nantwi, V. (2011). *Macroeconomic Variables And Stock Market Returns: Full Information Maximum Likelihood Estimation*. Research Journal Of Finance And Accounting, 2(4), 49-63.
- Maysami, R. C., Howe, L. C., ve Hamzah, M. A. (2004). *Relationship Between Macroeconomic Variables And Stock Market Indices: Cointegration Evidence From Stock Exchange Of Singapore's All-S Sector Indices*. Jurnal pengurusan, 24(1), 47-77.
- Ouma, W. N., ve Muriu, P. (2014). *The Impact of Macroeconomic Variables on Stock Market Returns in Kenya*. International Journal of Business and Commerce, 3(11), 1-31.
- Öndeş, T., ve Levet, M. (2020). *Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: BIST'de Yer Alan Bankalar Üzerine Bir Uygulama*. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (88), 155-174.
- Özer, A., Kaya, A., ve Özer, N. (2011). *Hisse Senedi Fiyatları ile Makroekonomik Değişkenlerin Etkileşimi*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 163-182.
- Rasiah, V., ve Ratneswary, R. (2010). *Macroeconomic Activity and the Malaysian Stock Market: Empirical Evidence of Dynamic Relations*. The International Journal of Business and Finance Research, 4(2), 59-69.
- Sadeghzadeh, K., & Elmas, B. (2018). *Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkilerinin BIST'de Araştırılması*. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (80), 207-232.
- Sayılgan, G., ve Süslü, C. (2011). *Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye Ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme*. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 5(1), 73-96.
- Sharma, G. D., ve Mahendru, M. (2010). *Impact of Macro-Economic Variables on Stock Prices in India*. Global Journal of Management and Business Research, 10(7).
- Shiller, R. J. (2000). *Irrational Exuberance*, Princeton University Press, Princeton.
- Sohail, N., ve Hussain, Z. (2009). *Long-Run and Short-Run Relationship Between Macroeconomic Variables and Stock Prices in Pakistan: The Case of Lahore Stock Exchange*. Pakistan Economic and Social Review, 183-198.
- Şenol, Z. ve Koç, S. ve Şenol, S. (2018), *Hisse Senetleri Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Dinamik Panel Veri Analiziyle İncelenmesi*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (25), 119-135.
- Talla, J. T. (2013). *Impact of Macroeconomic Variables on the Stock Market Prices of the Stockholm Stock Exchange (OMXS30)*. Jonkoping International Business School, 01-48.
- Topaloğlu, Emre E. (2017), *Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13 (1), 15-38.
- Vahdet, K., Çömlekçi, İ., ve Oğuz, K. (2013). *Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Değişkenler 2002–2012 Türkiye Örneği*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (35).

- Vejsagic, M., ve Zarafat, H. (2013). *Relationship Between Macroeconomic Variables And Stock Market Index: Cointegration Evidence From Ftse Bursa Malaysia Hijrah Shariah Index*. Asian Journal Of Management Sciences & Education, 2(4).
- Yılmaz, Ö. Güngör, B. ve Kaya, V. (2006), *Hisse Senedi Fiyatları ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Eş Bütünleşme ve Nedensellik*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Dergisi, 8 (34), 2-16.
- Zügül, M. ve Şahin, C. (2009), *IMKB-100 Endeksi İle Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama*, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 16,1-16.

Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İşsizlik Sigortası Fonunun İşlev ve Amacındaki Dönüşüm: İşsizlik Sigortası Fonunun İşveren Destek Fonuna Dönüşüm Serüveni*

Emel İŞİK¹, Aytül GÜNEŞER DEMİRCİ²

ÖZ: Sosyal politikanın, sosyal güvenliği sağlama ve devam ettirme amaçlarına ulaşmadaki etkin araçlarından birisi olan işsizlik sigortası uygulaması, sosyal güvenlik anlayışının en önemli sonuçlarından birisidir. Türkiye’de önemli bir politika aracı olarak gündeme gelen işsizlik sigortasının gelişim serüveni 1959 yılında başlamış ve o tarihten bu yana sosyal refah devleti anlayışının bir gereği olarak sürekli düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte, işsizliğin sonuçlarını giderici, geçici gelir kaybını tazmin edici politikalar hedeflenerek temel bir kamu politikası anlayışı inşa edilmeye çalışılmış ve sonucunda, 1999 yılında 4447 sayılı *İşsizlik Sigortası Kanunu* Resmî Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, çalışma isteğine ve yeteneğine rağmen kendi iradesi dışında işsiz kalan işçinin uğrayacağı gelir kaybının bir kısmını belli bir süre için telafi eden ve prim rejimine tabi olan zorunlu bir sigorta olan işsizlik sigortasının gerektirdiği görev ve yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla İşsizlik Sigortası Fonu kurulmuştur. Çalışmada, Türkiye’de Fon’un Covid-19 pandemisi döneminde nasıl yönetildiği ve belirtilen amacının dışında kalarak, zaman içerisinde nasıl işverenlere yönelik sağlanan çeşitli teşvik ve desteklerle, işveren destek fonuna dönüştüğünün hikâyesi anlatılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İşsizlik, İşsizlik Sigortası, İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu, Covid-19 pandemisi.

JEL Kodu: J65, J68

JTransformation in the Function and Purpose of the Unemployment Insurance Fund in Turkey during the Covid-19 Pandemic Period: The Transformation of the Unemployment Insurance Fund into an Employer Support Fund

ABSTRACT: Unemployment insurance, one of the effective tools of social policy to achieve the aims of ensuring and maintaining social security, is one of the most important results of the social security approach. The development adventure of unemployment insurance, which has come to the fore as an important policy tool in Turkey, started in 1959 and since then, it has been constantly regulated as a requirement of the social welfare state understanding. In this process, an attempt was made to build a basic public policy understanding by targeting policies that would eliminate the consequences of unemployment and compensate for temporary income loss, and as a result, the Unemployment Insurance Law No. 4447 was published in the Official Gazette and came into force in 1999. In this context, the Unemployment Insurance Fund was established to fulfill the duties and obligations required by unemployment insurance, which is a compulsory insurance that compensates for a certain period of time a portion of the income loss suffered by the unemployed worker despite the desire and ability to work, and is subject to a premium regime. The study tells the story of how the Fund was managed in Turkey during the Covid-19 pandemic period and how it turned into an employer support fund over time, with various incentives and supports provided to employers, beyond its stated purpose.

Keywords: Unemployment, Unemployment Insurance, İŞKUR, Unemployment Insurance Fund, Covid-19 pandemic.

JEL Code: J65, J68

* Bu çalışma 2023 tarihinde Mersin Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programında hazırlanan “Pandemi Sürecinde Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulamalarının İşçi ve İşveren Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı tezden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Email: eylem.emel@gmail.com ORCID: 0000-0001-6185-9773

² Dr. Öğretim Üyesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisadi ve İdari Bilimler, Mersin Üniversitesi, Mersin. Email: aytul.demirci@mersin.edu.tr ORCID: 0000-0002-7882-4507

1.Giriş

İşsizlik, sanayileşmenin hızıyla birlikte Birinci Dünya Savaşından bugüne hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin kronik sorunlarından birisidir. Ekonomik krizlerin en belirgin ve yıkıcı bir sorunu olarak da ivme kazanarak büyümektedir. Bu ortak kronik soruna karşı birçok ülkenin katılımıyla kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çalışma hayatı ve sosyal politikalar üzerine evrensel bir yaklaşımla 28.06.1952 tarihli Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin 102 Sayılı Sözleşmesi ile işsizliğin bireylerin hayatlarında daima karşılaşılabilecekleri bir risk olduğu kanaatine varıp ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin bir kolu olarak işsizlik sigortasının oluşturulması için adım atmışlardır.

Ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça geç sayılabilecek ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapılanması açısından manidar bir dönemde işsizlik sigortasının kuramsal ve hukuksal temelleri atılmıştır. 25.08.1999 tarihinde yasalasın 4447 sayılı *İşsizlik Sigortası Kanunu*³ ile konu düzenlenmiş ve yasa kapsamında öngörülen prim tahsilatları Haziran 2000'de yapılmış, ilk ödemeler ise 2001 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde konuya ilişkin düzenlemelerin yapılmış olması Türkiye'de neo-liberal politikaların inşa sürecinin ivme kazandığı dönemle de örtüşmektedir. Türkiye'de 1990'lı ve devamı yıllar ekonomik programlarda öngörülen özelleştirmelerle birlikte çalışma ilişkilerindeki çalışma biçimlerinin değişime zorlandığı yıllar olarak tanımlanabilmektedir: Güvencesiz ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştığı, işsizliğin arttığı çalışma ilişkilerini yönetmek. Bu yönetim anlayışı çerçevesinde önemli bir model ve uygun bir araç olarak işsizlik sigortası uygulaması gündeme getirilmiştir.

Ancak yaşanan ekonomik krizlerin ve buna bağlı gerçekleşen değişimlerin etkisiyle işsizliğin kronik bir yapıya bürünmesi, yaygınlaşması düzenlemesi yapılan uygulamanın uygulanabilirliğini zorlaştırmaktadır. İşsizlik sigortası ile gündeme gelen işsizlik ödeneğinin hem yararlanma şartları bakımından hem de sağlanan yardımlar bakımından mevcut koşullarda yeterli olmadığı sürekli tartışılan bir konu olmuştur.

Hem ekonomik hem sosyal risklerin giderilmesi konusunda işsizleri korumak amacıyla tüm dünyada geliştirilen ve uygulanabilir olan işsizlik sigortasının Türkiye'deki serüvenini anlamak ekonomi ve siyaset ekseninde yaşanan gelişmeleri kapsama alarak, bugün üzerinden çalışma hayatına ait birikimlerin nasıl yönetildiğini anlamak açısından da oldukça önemlidir. Yine uzunca bir zamandır çalışma ilişkilerinin dönüşümü ve geleceğine ilişkin yapılan tartışmalar temelinde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimlerin işsizlik sigortası aracını nasıl kullandığını ortaya koymak alan yazın açısından önemli verileri ortaya koymaktadır.

İşsizlik sigortası uygulamasının geldiği noktayı görmek açısından en çarpıcı örnek 2019 yılının sonlarına doğru tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin çalışma ilişkilerinde yarattığı etki üzerinden görülmektedir. Pandemi döneminin işsizlik sorununu tetiklemesiyle, tek sermayesi emek geliri olan işçilerin yaşamış olduğu gelir kayıplarını tazmin etmek adına yeni çözümler bulmak ve işsizlik sigortası uygulamasını yeniden düzenlemek zorunlu hale gelmiştir.

Uzun süreli sokağa çıkma yasakları, hastalanmalar, sektörel alanda bazı işyerlerinin uzun süre kapalı kalması sonucunda işçilerin uğradıkları gelir kayıpları nedeniyle en çok tartışılan konulardan biri işsizlik sigortası olmuştur. Genel anlamda İşsizlik sigortası uygulamasının Türkiye'deki gelişimi ortaya konulurken özelde de özellikle Covid-19 pandemisi döneminde İşsizlik Sigortası Fon (İSF) yönetiminin amacına uygun yönetilip yönetilmediği, daha net bir ifade ile nasıl yönetildiği çalışma kapsamında ele alınmıştır.

³RG 23810, 18.09.1999.

2. İşsizlik Sigortası Kavramı

İşsizlik sigortası, işçinin kendi kusurlarının dışında işsiz kaldığında yaşayacağı gelir kaybını dengelemeyi amaçlayan sosyal güvenlik uygulamasıdır. Hedeflediği amaç doğrultusunda işsizlik sigortası kavramının bütünü oluşturulan özellikler bulunmaktadır. En temel özelliği ise prim ödemedir. İşçinin çalıştığı süreler içerisinde prim ödeme koşulu ile hayatlarında daima karşılaşabilecekleri bir risk olan işsizliğe karşı devlet ve işveren desteği ile önlem almaya çalışmaktadır. İşsizlik sigortasının detaylı özellikleri ve Türkiye'deki uygulamasının kimlere yönelik olduğunun sınırları, ilgili kanunlarla belirlenmiş ve düzenlenmiştir.

Devlet güvencesiyle hayata geçirilen işsizlik sigortası kavramı birçok şekilde tanımlanmaktadır. İşsizlik sigortasının en genel ve basit tanımı ise; “işsiz bir kimsenin yaşamını devam ettirebilmesi için ekonomik ve sosyal güvence” şeklindedir (Andaç, 2010: 55).

İşsizlik sigortası; işçilerin çalışırken kendi ellerinde bulunmayan sebeplerle işsiz kalmaları sonucunda yaşadıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak işçilerin ve dolaylı olarak aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, devlet tarafından zorunlu tutulan bir sigorta kolu olarak Türkiye’de de sosyal devlet anlayışıyla kurulmuş 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile yasal düzenlemeleri yapılmıştır. 4447 Sayılı Kanun’da işsizlik sigortası; “bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kasıt ve kusuru olmaksızın işini kaybeden sigortalılara işsiz kalmaları nedeniyle uğradıkları gelir kaybını belli süre ve ölçüde karşılayan, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren zorunlu sigorta” şeklinde ifade edilmiştir.

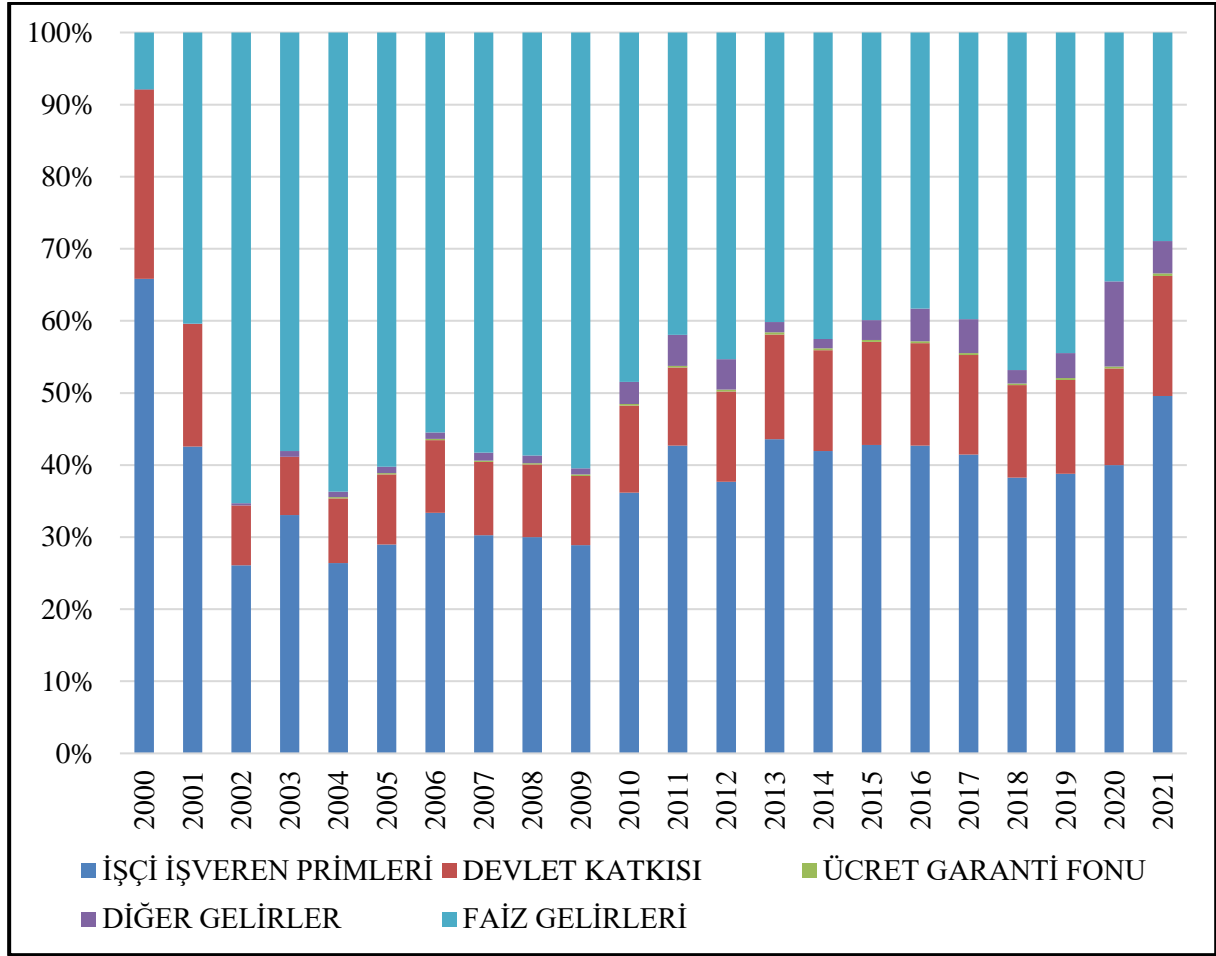
4447 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce 1988 yılında yürürlüğe giren ve işçilerin devlet ve işveren katkılarıyla tasarruf yapmalarını sağlamak adına *Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun*⁴ kapsamında işçi ve işverenden kesilen paralar işsizlik sigortası primine dönüştürülerek İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) oluşturulmuştur. İşsizlik sigortası uygulamasının gündeme geldiği tarihten 2021 yılına kadar işsizlik sigortası kapsamında oluşturulan İSF gelirleri Tablo 1’de verilmiştir. Grafik 1’de ise işsizlik sigortasının fon gelirlerinin oransal dağılımı gösterilmektedir.

⁴ RG 3417, 09.03.1988.

Tablo 1. İşsizlik Sigortası Fon Gelirleri

YIL	İşçi İşveren Primleri	Devlet Katkısı	Ücret Garanti Fonu	Diğer Gelirler	Faiz Gelirleri	Toplam
2000	238.569.275	95.412.681	-	31	28.514.272	362.496.259
2001	784.473.372	313.794.327	-	265.261	744.667.104	1.843.200.064
2002	756.368.737	240.950.524	-	9.189.535	1.894.625.442	2.901.134.238
2003	1.641.217.448	402.343.669	-	39.266.462	2.883.888.349	4.966.715.928
2004	1.217.072.722	413.145.951	8.987.801	35.707.389	2.936.083.580	4.610.997.445
2005	1.495.057.977	501.753.802	10.033.946	44.859.213	3.108.550.208	5.160.255.147
2006	2.191.355.950	659.396.881	13.251.949	58.939.887	3.639.754.573	6.562.699.240
2007	2.413.271.403	807.544.877	16.087.789	86.403.621	4.644.824.674	7.968.132.364
2008	3.090.109.966	1.035.502.090	20.599.447	107.736.502	6.042.982.434	10.296.930.439
2009	3.015.807.749	1.005.242.040	20.105.386	88.250.891	6.317.648.771	10.447.054.837
2010	3.528.868.610	1.176.290.552	23.525.827	299.865.605	4.725.542.978	9.754.093.572
2011	5.118.133.695	1.297.373.559	25.947.528	517.306.364	5.023.163.344	11.981.924.490
2012	4.629.221.128	1.543.073.709	30.861.507	519.416.826	5.569.848.415	12.292.421.585
2013	5.804.428.839	1.934.809.608	38.696.194	191.846.702	5.346.250.616	13.316.031.959
2014	6.713.134.240	2.237.711.413	44.754.239	205.625.249	6.804.950.107	16.006.175.248
2015	8.158.465.467	2.719.488.489	54.389.770	520.138.691	7.608.448.072	19.060.930.489
2016	9.930.191.561	3.310.063.853	66.201.277	1.050.269.793	8.911.506.907	23.268.233.391
2017	11.685.204.465	3.895.068.156	77.775.609	1.328.091.369	11.209.150.942	28.195.290.541
2018	13.785.368.547	4.625.962.600	92.519.252	660.581.554	16.885.467.315	36.049.899.268
2019	16.436.709.462	5.515.674.316	110.313.486	1.470.979.182	18.852.536.892	42.386.213.338
2020	16.117.074.479	5.408.410.937	108.168.285	4.759.713.108	13.914.302.976	40.307.669.785
2021	24.098.238.062	8.086.657.068	161.733.141	2.179.775.618	14.060.991.703	48.587.395.592

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

Grafik 1. İşsizlik Sigortası Fonu Gelirleri (Yüzde)

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

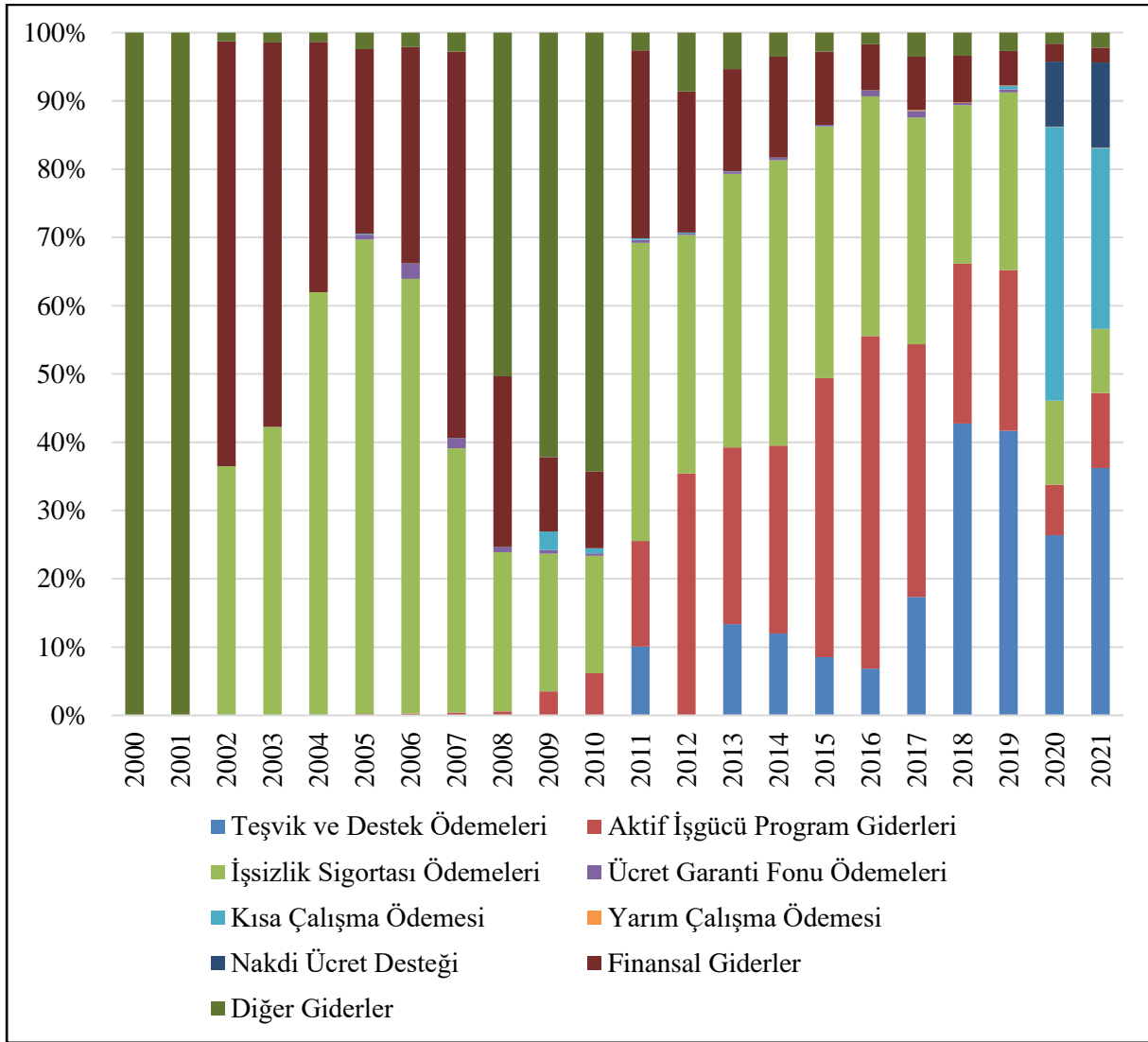
İşçi, işveren primleri, devlet katkısı, ücret garanti fonu, diğer gelirler ve faiz gelirlerinden oluşan İŞF'nin Tablo 1 ve Grafik 1'de de görüldüğü gibi yıl bazında en büyük kalem, faiz gelirlerinden ve işçi- işveren prim gelirlerinden oluşmaktadır. Tablo 2'de ise İŞF giderlerine yer verilmiş olup Grafik 2'de de söz konusu giderlerin oransal dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2. İşsizlik Sigortası Fon Giderleri

YIL	Teşvik ve Destek Ödemeleri	Aktif İşgücü Program Giderleri	İşsizlik Sigortası Ödemeleri	Ücret Garanti Fonu Ödemeleri	Kısa Çalışma Ödemesi	Yarım Çalışma Ödemesi	Nakdi Ücret Desteği	Finansal Giderler	Diğer Giderler	Toplam
2000	-	-	-	-	-	-	-	-	5.100	5.100
2001	-	-	-	-	-	-	-	-	230.420	230.420
2002	-	-	54.389.421	-	-	-	-	92.860.905	1.883.651	149.133.977
2003	-	-	149.925.106	-	-	-	-	199.630.372	5.174.129	354.729.607
2004	-	69.497	234.186.842	-	-	-	-	138.591.452	5.081.233	377.929.023
2005	-	865.058	313.025.581	3.253.234	582.621	-	-	121.831.309	10.927.681	450.485.484
2006	-	1.735.221	379.501.415	13.251.713	78.008	-	-	189.017.560	12.628.412	596.212.329
2007	-	4.191.407	416.322.543	16.087.789	22.051	-	-	608.600.366	29.804.113	1.075.028.270
2008	-	14.954.920	618.752.436	20.599.446	70.640	-	-	663.916.373	1.335.310.867	2.653.604.682
2009	74.634	240.086.006	1.373.665.993	36.334.723	184.877.300	-	-	744.145.043	4.239.264.435	6.818.448.134
2010	-	358.299.195	997.559.312	22.070.158	43.952.463	-	-	651.354.391	3.733.570.051	5.806.805.570
2011	225.462.195	345.897.270	977.070.135	9.376.025	4.777.144	-	-	616.239.019	58.096.408	2.236.918.196
2012	-	1.214.674.190	1.198.655.263	8.661.992	3.572.052	-	-	709.897.583	295.177.139	3.430.638.219
2013	526.327.903	1.021.516.778	1.580.478.433	15.044.352	984.977	-	-	589.415.962	211.434.869	3.945.203.274
2014	590.566.126	1.358.883.084	2.061.241.516	21.608.959	89.449	-	-	727.890.561	173.518.962	4.933.798.657
2015	630.007.224	3.026.360.569	2.731.414.092	16.081.304	344.902	-	-	792.591.051	206.268.317	7.403.067.459
2016	910.363.722	6.468.746.621	4.663.052.127	111.129.253	1.578.716	3.624.878	-	897.822.113	225.051.549	13.281.368.979
2017	2.517.791.123	5.373.274.481	4.814.603.120	142.136.643	931.189	22.646.918	-	1.132.812.993	509.287.074	14.513.483.541
2018	10.710.649.891	5.877.296.845	5.814.038.520	81.026.950	823.719	24.471.965	-	1.711.570.081	849.268.361	25.069.146.332
2019	16.059.270.314	9.069.538.285	10.033.251.170	156.954.353	191.839.228	31.175.972	-	1.945.989.147	1.040.009.502	38.528.027.971
2020	18.088.597.254	5.097.691.856	8.411.224.527	48.665.282	27.479.934.000	27.777.801	6.541.602.409	1.815.930.995	1.098.514.976	68.609.939.100
2021	21.977.988.188	6.663.040.770	5.660.304.653	34.281.901	16.070.059.014	24.763.473	7.565.943.976	1.301.780.825	1.339.506.944	60.637.669.744

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

Not: Rakamlar güncellemelerden dolayı değişiklik gösterebilir.

Grafik 2. İşsizlik Sigortası Fonu Giderleri (Yüzde)

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

3. İşsizlik Sigortasının Tarihçesi ve Dönüşümü

İşsizlik sigortası, sıklıkla belirtildiği üzere modern ekonomilerin işgücü piyasalarının stabilitesini sağlamak ve işsiz kalan işçilerin maddi güvencesini korumak amacıyla ortaya çıkan bir sosyal güvenlik mekanizmasıdır. Dünya genelinde ilk işsizlik sigortası uygulamaları, 20. yüzyılın başlarında özellikle endüstrileşmiş ülkelerde başlamıştır. Türkiye’de ise işsizlik sigortası, 2000’li yılların başında ekonomik ve sosyal dönüşümlerin bir sonucu olarak gündeme gelmiş, tartışılmış ve uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, dünyada ve Türkiye’de işsizlik sigortasının tarihçesine, dönüşümüne ve Covid-19 pandemi dönemi uygulamalarına dair ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır.

Türkiye’de işsizlik sigortası, sosyal güvenlik sisteminin kritik bir bileşeni olarak, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimlere paralel bir evrim göstermiş ve zaman içerisinde çeşitli dönüşümlerden geçmiştir. Bu dönüşüm sürecinin ilk önemli adımı, iş ve işçi bulma hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla kurulan İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun yerini, İŞKUR’un almasıyla gerçekleşmiştir. İŞKUR’un kurulması, sadece kurumsal bir isim değişikliği olarak değil, aynı zamanda işsizlik sigortası sistemini yöneten ve işgücü politikalarını şekillendiren bir mekanizmanın radikal bir

dönüşümü olarak da ele alınabilir. Bu dönüşüm, Türkiye'nin neoliberal ekonomi politikalarına uyum sağlama çabasının bir yansıması olarak görülebilir.

a. Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Tarihçesi

Uluslararası alanda neoliberal ekonomi politikaların gelişmiş ülkelerde hayat bulmasının ardından gelişmekte olan ülkelere de neoliberal ekonomi politikalarını hayata geçirmeleri için yönlendirmelerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelere Washington Konsensüsü ile neoliberal ekonomi politikaların hayata geçirilmesi yönünde baskılar oluşturulduğu belirtilmektedir. Washington Konsensüsü, mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması, finansal ve ticari liberalizasyon, doğrudan yabancı sermayenin teşvik edilmesi, özelleştirmeler, emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve sosyal güvenlik sistemlerinin reforme edilmesi gibi politikaları içeren bir neoliberal ekonomi politikaları setini benimsemekte ve teşvik etmektedir. Türkiye’de ise, 24 Ocak 1980 tarihli kararlar ile neoliberal ekonomi politikalarını hayata geçirebilmek adına kuramsal ve hukuki altyapının oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu kararlar, Türk ekonomisinin yapısını dönüştürmeyi hedefleyen, dışa açık bir ekonomik modelin benimsenmesi ve kamu sektörünün rolünün yeniden tanımlanması yönünde atılmış kritik adımlar olarak kabul edilmektedir. Bu dönem, Türkiye'nin ekonomi politikalarında belirleyici bir dönüşümün başlangıcı olarak değerlendirilmekte ve neoliberal politikaların uygulamaya konulduğu bir döneminin başlamış olduğu vurgulanmaktadır (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 1; Ulutürk ve Dane, 2009: 132).

Neoliberal ekonomi politikalarının özünde devletin kamu harcamalarının küçültülmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, sermaye hareketlerinin sınırlarının genişletmek olduğu belirtilmektedir. Kısacası neoliberal ekonomi politikaları, devletin işveren rolünden çıkarak bu rolü özel sektöre devredip sırtındaki yükten kurtulması gerektiği düşüncesi temeline dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Türkiye’de değişim ve dönüşümün bir ayağı da sosyal güvenlik sisteminde olmuştur (Ulutürk ve Dane, 2009: 129).

Türkiye’de sosyal güvenlik kurumları 1990’lı yıllara gelindiğinde finansal açıdan sorunlar yaşadığı belirtilmektedir (Ulutürk ve Dane, 2009: 133). Yaşanan finansal sorunların kökeninde ise hali hazırda çalışan kesimin emekli olan ya da olacak olan kesimi finansa edememesinden kaynaklandığı ifade edilirken bu sorunun temelinde ise istihdam alanının Türkiye’de dar olmasından ve de kayıt dışı işçilerin sosyal güvenlik sistemine dahil edilememesinden kaynaklandığı aktarılmaktadır (Gökbayrak, 2010: 147). Bir yandan neoliberal politikaların hayata geçirilmesi yönündeki teşvikler diğer yandan iyi yönetilemeyen sosyal güvenlik sisteminin finansal sancıları reform adı altında sosyal güvenlik sistemini dönüştürme sürüklendiği belirtilmektedir (Ulutürk ve Dane, 2009: 133; Koç Y. , 1999: 17; Gökbayrak, 2010: 147). Bu bağlamda yapılan ilk adım ise sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerini arttırırken giderlerini de azaltmayı amaçladığı belirtilen "*Sosyal Sigortalar Kanunu, Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile İş Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Ek ve Geçici Maddeler Eklenmesi, İşsizlik Sigortası Kurulması, Çalışanların Tasarrufla Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanunun İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*" diğer adıyla 4447 Sayılı Kanunun²⁰ yürürlüğe girdiği belirtilmektedir (Ulutürk ve Dane, 2009: 134; Koç Y. , 1999: 17; Gökbayrak, 2010: 147).

4447 sayılı Kanun ile sosyal güvenlik kurumlarının gelir ve giderlerinin dengelenmesi amaçlanırken, emeklilik yaşı, emekliliğe hak kazanmak için ödenmesi gereken prim ödeme gün sayıları arttırılmış, emekli aylığı bağlama oranları düşürülerek emekli aylıklarının belirlenmesinde kullanılan referans yıl sayısı, tüm çalışma hayatını kapsamına karar verilmiştir (Ulutürk ve Dane, 2009: 134; Koç Y. , 1999: 17; Tiryaki, 2009: 147). Özetle işçilerin çalışma hayatında daha uzun süre yer almaları sağlanarak emekli olabilecekleri sürenin uzatılması 4447 Sayılı Kanun ile karara

²⁰ RG 23810, 08.09.1999.

bağlanmıştır. Bu çalışma koşullarında işsiz kalmaları halinde işsizliğin yaratmış olduğu gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmek adına da 1988 yılında yürürlüğe giren ve çalışanların devlet ve işveren katkılarıyla tasarruf yapmalarını sağlamak adına “Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun” bir nevi değişim geçirerek İSF’ye dönüştürülmüştür (Ulutürk ve Dane, 2009: 134-136; Koç Y. , 1999: 16; Tiryaki, 2009: 147).

Tüm bu bilgiler ışığında işsizlik sigortasının diğer ülkelere nazaran Türkiye’de günümüz işleyişi ile kurulmasının neredeyse 90 yıl sürdüğü belirtilmektedir (Dinçay, 2020: 447). Bu uzun sürenin nedeni ise 1982 Anayasasının 65. Maddesinde belirttiği üzere devletin sosyal ve ekonomik sorumluluklarını mali imkanlarının yettiği ölçüde yerine getirebileceği ifadesidir (Andaç, 2010: 142; Toker, 2002: 99; Gün, 2016: 1302; Işığışok, 2017: 213-244). Kısacası işsizlik sigortasının kurulması için o dönem koşullarında devletin mali kaynaklarının yetersiz olduğu kanısına varılmaktadır. Diğer yandan iş kanununda yer alan işçilerin kıdem tazminatı hakkından dolayı işsizlik sigortasına ihtiyacın olmadığı belirtilirken işverenlerin kıdem tazminatı ödemelerinin işsizlik sigortasının yerini aldığı görüşlerine dayandığı aktarılmaktadır (Andaç, 2010: 142; Toker, 2002: 99; Gün, 2016: 1302; Işığışok, 2017: 213-244).

İşsizlik sigortasının geç kurulmasına ilişkin diğer görüşlerin nedenleri arasında, gizli işsizliğin yangın olması, işçinin kıdem tazminatı hakkı memurun da ömür boyu iş garantisi olduğu belirtilerek bir nevi işsizlik sigortasının yerini tuttuğu düşüncesiyle işsizlik sigortasına gerek görülmediği ifade edilmektedir. Tüm görüşlere akabinde 1959 yılı itibariyle İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun 1963 yılı itibariyle de Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) işsizlik sigortasına ilişkin çalışmalara ağırlık verildiği aktarılmaktadır (Andaç, 2010: 169; Toker, 2002: 98; Gün, 2016: 1302; Işığışok, 2017: 213-244).

İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun 1959 yılında ILO uzmanlarından, 1967 yılında ABD Çalışma Bakanlığından, 1974 yılında Alman hükümeti ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kurumlarından Türkiye’ye uzmanlar çağırılarak uzman görüşleri alındığı ifade edilmektedir. 1963 – 2000 yıllarında ise DPT’nin beşer yıllık kalkınma planlarında işsizlik sigortası konusu sürekli olarak ele alınmıştır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise Sosyal Güvenlik Reformu yapılanmasıyla İşsizlik Sigortası Kanun Tasarısı’nın yer aldığı belirtilirken çalışırken kendi iradelerinin dışında işsiz kalanların yaşadıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmek üzere hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir (Andaç, 2010, s. 169; Toker, 2002, s. 98; Gün, 2016, s. 1302; Işığışok, 2017, s. 213-244).

Nitekim Türkiye’de iş ve işçi bulma hizmetlerinin yürütülmesi için İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun, Yedinci Beş yıllık Kalkınma Planında, çağımız koşullarına ayak uydurabilecek bir işleyişi yerine getiremediği gerekçesiyle, yerine 4447 Sayılı Kanunun 25.08.1999 tarihinde uygulamaya geçilmesinin ardından 04.10.2000 tarih ve 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname²¹ ile İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılarak, yerine Türkiye İş Kurumu kısaca İŞKUR’un kurulduğu belirtilmektedir (Andaç, 2010: 169; Toker, 2002: 98; Gün, 2016: 1302; Işığışok, 2017: 213-244).

b. Türkiye’de İşsizlik Sigortası Fonunun Dönüşümü

4447 sayılı Kanunun kabul edilmesinin ardından, ilk prim tahsilatı 01.06.2000 tarihinde yapılmıştır. Akabinde tüm ülkeleri etkilediği gibi Türkiye’yi de etkileyen 2001 ekonomik krizinin yaşanmasıyla Türkiye’de prim tahsilatları zorlaşmış, her ne kadar primler toplanmaya başlansa da 2001 ekonomik krizinin içerisine doğan işsizlik sigortasının ilk işsizlik ödeneği ödemesi Mart 2002 yılında yapılabilmektedir.

4447 sayılı Kanun’da ilk değişim 2001 yılında işsizlik sigortası prim oranlarında gerçekleşmiştir (Uğur, 2011: 102-103). Başlangıçta işsizlik sigortası prim oranları yüzde 2 işçi, yüzde 3 işveren ve yüzde 2 devlet katkısı şeklinde iken 2001 yılında yapılan değişiklikle 4726 sayılı 2002 Yılı Mali Bütçe

²¹ RG 617, 4.10.2000.

Kanunu²² ile toplanan primlerin oranlarının işçiden yüzde 1, işverenden yüzde 2 ve devletten yüzde 1 olmak üzere değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklik ile işçi işveren ve devlet katılımıyla toplanan prim gelirlerinin yüzde 45 azaldığı belirtilirken fon gelirlerinin ise binde 71 oranında azalmasına neden olduğu ifade edilmektedir (Tiryaki, 2009: 6). 2001 yılında prim oranlarında yapılan bu değişikliğin sadece 2002 ve 2003 yıllarında uygulanacağı ifade edilirken 2004 yılında yayımlanan “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”²³’un 19’uncu maddesi ile 01.01.2005 tarihinden itibaren kalıcı olarak değiştirilmiştir. Böylelikle İSF’de yaşanan ilk değişim primlerden elde edilen gelirin azaltılması yönünde olmuştur (Tiryaki, 2009: 6; Tuncay ve Ekmekçi, 2019: 678-679).

4447 sayılı Kanun’un kabul edilmesinin ardından daha önce de belirtildiği üzere, İş ve İşçi Bulma Kurumu günümüz koşullarına ayak uydurabilecek bir işleyişi yerine getiremediği gerekçesiyle 04.10.2000 tarih ve 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılarak, yerini İŞKUR’a devretmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu ile devlet nezdinde işçi bulma ve işe aracılık edilmesinden, İŞKUR ile meslek edindirme ve işbaşı eğitim programları ile istihdamı arttırmayı hedefleyen, işverenleri istihdam olanakları sunmalarına yönelik teşvikler sunulmasına doğru dönüşümün başta kurum anlayışı ile gerçekleştiği görülmektedir (Korkut, Acar ve Tetik, 2015: 117).

Yeni bir yönetim anlayışını benimseyerek kurulan İŞKUR ile, neoliberal politikalar ekseninde piyasa temelli işgücü yönetimine geçilmektedir (Biçer, 2014: 91). 2001 ekonomik krizin ardından 2003 yılında faaliyete geçen İŞKUR, “Aktif İşgücü Piyasası Programları Projesi” adı altında istihdamı arttırmak amacıyla Türkiye’deki işgücünün Avrupa İstihdam Stratejisine entegre olabilecek duruma gelmesini ve aktif işgücü piyasası politika ve programlarının uygulamaya konulmasını amaçlamıştır (Taş ve Bozkaya, 2012: 173). Uygulanan programlarda meslek edindirme kursları, meslek danışmanlığı hizmeti verilmesi, işe yerleştirme, istihdam sübvansiyonlarının yer aldığı görülmektedir. Öyle ki bu bağlamda ilerleyen yıllarda 4447 sayılı Kanununun 48. Maddesi d) bendinde İSF’nin bir önceki yıl prim gelirlerinin yüzde 30’unun, aktif işgücü hizmetleri kapsamında kurs ve programlar ile “işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmak, çalışanların vasıflarını yükselterek işsizlik riskini azaltmak ve teknolojik gelişmeler nedeniyle işsiz kalması beklenenlerin başka alanlara yönlendirilmesini sağlamak, istihdamı artırıcı ve koruyucu tedbirler almak ve uygulamak, işe yerleştirme ve danışmanlık hizmetleri temin etmek, işgücü piyasası araştırma ve planlama çalışmaları yapmak” için kullanılacağı yer almıştır (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999). Ayrıca belirtilen yüzde 30’luk oranın Cumhurbaşkanı kararı ile yüzde 50’ye kadar çıkarılabileceği belirtilmektedir. Nitekim 2011 yılından bugüne İSF gider kalemleri arasında yer alan “Aktif İşgücü Program Giderleri” toplam gider içerisindeki payı pandemi dönemi hariç olmak üzere katlanarak artmıştır (Biçer, 2014: 91; Gün, 2016: 1304; Taş ve Bozkaya, 2012: 122).

2008 yılı sonrasında ise İSF’nin ‘istihdamı korumak’ veya ‘arttırmak’ amacıyla daha çok işverene güvence olabilecek nitelikte çalışmalar yaptığı belirtilmektedir (Gün, 2016: 1303). Bu bağlamda ilk örnek ise, öncesinde 4857 Sayılı İş Kanunu’nda yer alan 2008 tarihli 5763 Sayılı Kanun’la yapılan değişiklikle, İşsizlik Sigortası Kanununa ek madde ile aktarılan ücret garanti fonu uygulaması olmuştur. Ücret garanti fonu, 4447 sayılı Kanunun Ek Madde 1’de; “işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikası alınması, iflası veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme gücüne düştüğü hallerde geçerli olmak üzere işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan üç aylık ödenmeyen ücret alacaklarını karşılamak amacı ile” kurulmuştur (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999; Gün, 2016: 1303).

2008 tarihli 5763 Sayılı Kanun²⁴’la hayata geçen diğer uygulama ise yine İSF’den karşılanmak üzere kısa çalışma ödeneğidir (Gün, 2016: 1303). 4447 sayılı Kanunun Ek Madde 2 de kısa çalışma ödeneği ile ilgili; “genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle” haftalık çalışma süresinin azalması, işyerinin faaliyetinin kısmen veya tamamen durması halinde son on iki

²² RG 4726, 12.12.2001.

²³RG 25590, 21.09.2004.

²⁴ RG 5763, 15.05.2008.

aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde 60'nın İSF'den karşılanmasına karar verilmiştir, şeklinde düzenlemesi yer almaktadır (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999; Gün, 2016: 1304).

4447 sayılı Kanuna 2008 tarihli 5763 Sayılı Kanun'la eklenen bir diğer değişiklik ise İSF'den genel bütçeye gelir kaydedilemeyeceği hususunda değişikliğe gidilmesidir. 2008 tarihli 5763 Sayılı Kanun öncesinde 4447 Sayılı Kanun'un 53. Maddesinde "Bu fon bütçe kapsamı dışında olup, gelirlerinden hiçbir şekilde kesinti yapılamaz ve Genel Bütçeye gelir kaydedilemez." ifadesi yer almaktadır Ayrıca, yine 5763 Sayılı Kanun'la 4447 Sayılı Kanununa eklenen Geçici Madde 6. (Ek: 15/5/2008-5763/19 Md.)²⁵ ile değişiklik yapılarak İSF nema gelirlerinin bir kısmının Hazine İç Ödemeler Muhasebe Birimi hesaplarına aktarılarak genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir kaydedileceği belirtilmektedir (Tuncay ve Ekmekçi, 2019: 681).

Böylelikle 4447 Sayılı Kanun'a eklenen Geçici Madde 6.'siyle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 2008 yılında 1.300.000.000 TL, 2009 yılında 4.206.890.344 TL, 2010 yılında 3.695.830.450 TL, 2011 yılında 948.700.712 TL ve 2012 yılında 1.360.101.972 TL olmak üzere toplamda 11.511.523.478 TL genel bütçeye kaynak aktarımının gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda işçi ve işverenlerden toplanan işsizlik sigortası primlerinin, GAP kapsamındaki yatırımlara öncelikli olmak üzere ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansman kaynağı olduğu görülmektedir (Tuncay, 2010: 192-193; Gün, 2016: 1308).

5763 Sayılı Kanun'la yapılan bir değişiklik ise işsizlik sigortasının en temel görevleri arasında yer alan işsizlik ödemesinde yapılmıştır. Yapılan değişiklik ile işsizlik ödeneğinin, işçinin son dört aylık prime esas kazancı dikkate alınarak, günlük ortalama net kazancın yüzde 50'si üzerinden hesaplanırken, yüzde 40 üzerinden hesaplanmasına karar verilmiştir. Ne var ki aynı Kanun içerisinde 4447 sayılı Kanuna eklenen geçici 7. Madde ile "18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük olanlar ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınlardan; bu maddenin yürürlük tarihinden önceki altı aylık dönemde prim ve hizmet belgelerinde kayıtlı sigortalılar" dışında olması şartıyla, çalıştırdıkları işçi sayılarına ilave olarak işe aldıklarında prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisseleri ilk yıl yüzde 100, ikinci yıl yüzde 80, üçüncü yıl yüzde 60, dördüncü yıl

²⁵ 4447 Sayılı Kanun'a eklenen Geçici Madde 6. (Ek: 15/5/2008-5763/19 Md.): "2008 yılına münhasır olmak üzere, Fonun mevcut nema gelirlerinden 1.300.000.000 YTL'lik kısım Fon tarafından Hazine İç Ödemeler Muhasebe Birimi hesaplarına aktarılır ve genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir kaydedilir. Kaydedilen bu tutarları, Yüksek Planlama Kurulu kararına istinaden Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımlara öncelik vermek kaydıyla münhasıran ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda kullanılmak üzere ilgili idare bütçelerine ödenek kaydetmeye Maliye Bakanı yetkilidir. Bu ödenekler, 2008 yılı yatırım programı ile ilişkilendirilir. (Ek cümleler: 11/8/2009-5921/2 md.) 2009 yılına münhasır olmak üzere, Fonun nema gelirlerinden dörtte üçü, Fon tarafından Hazine İç Ödemeler Muhasebe Birimi hesaplarına aktarılır ve genel bütçenin (B) işaretli cetveline gelir kaydedilir. Kaydedilen bu tutarları, Yüksek Planlama Kurulu kararına istinaden Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımlar öncelikli olmak üzere ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarında kullanmak üzere ilgili idare bütçelerine ödenek kaydetmeye Maliye Bakanı yetkilidir. Bu ödenekler, 2009 yılı yatırım programı ile ilişkilendirilir.

(Değişik: 11/8/2009-5921/2 md.) Fon tarafından tahsil edilecek nema gelirlerinin 2010 yılında dörtte üçü, 2011-2012 yıllarında dörtte biri ilgili yıl genel bütçelerinin (B) işaretli cetvelinde bütçe gelir tahmini olarak yer alır. İlgili yıl bütçeleri hazırlanırken Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımlara öncelikli olmak üzere ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansmanı için ilgili idare bütçelerine bu gelir tahmini karşılığı kadar ödenek öngörülür. Bu gelirler, Fon tarafından tahsil edilen ayı izleyen ayın 15'ine kadar Hazine İç Ödemeler Muhasebe Birimi hesaplarına aktarılır ve yılı genel bütçesinin (B) işaretli cetveline gelir kaydedilir.

Bu madde kapsamında aktarılabilecek kaynakla gerçekleştirilecek yatırımlardan elde edilecek getiriler ile varlık satışlarından elde edilecek gelirlerin Yüksek Planlama Kurulunca belirlenecek oranı, kullanılan kaynak tutarını aşmamak kaydıyla Fona aktarılır. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından müştereken belirlenir."

yüzde 40 ve beşinci yıl yüzde 20'sinin beş yıl boyunca İSF'den karşılanacağı ifade edilmektedir. Özetle işsizliğin yaratmış olduğu gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmek temel görevleri arasında olan işsizlik sigortası işsizlik ödeneği hesaplama oranını düşürürken işverene fondan istihdamı arttırmaya yönelik teşvik sunmaktadır (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999; Gün, 2016: 1304).

İlerleyen yıllar içerisinde de işverenlere İSF'den teşvikler sunulmaya devam edilmiştir. 2011 yılında 6111 sayılı Kanunla²⁶, 2015 yılında 6645 sayılı Kanunla²⁷, 2017 yılında 687 sayılı KHK²⁸ ile ve 2018 yılında 7103 sayılı Kanunla²⁹ işverenlere İSF'den teşvik sunulmuştur. Sunulan teşviklerin çoğunun istihdamı arttırmaya yönelik teşvikler olduğu belirtilmektedir. Halen uygulamada olan ve İSF'den işverenlere sunulan teşviklerin ise bazılarının 31.12.2023 tarihine kadar devam edeceği ifade edilmektedir (Gün, 2016: 1304).

Tüm ülkeleri etkisi altına alan pandemi döneminde de işverenlere bir yandan fesih yasağı getirilirken diğer yandan İSF'den teşvikler sunulmuştur. 4447 sayılı Kanunun geçici 26 maddesi, 2020/35 sayılı genelgesiyle işverenlere sunulan teşviklerden biri normalleşme desteğidir. Covid-19 pandemi sürecinde kısa çalışma ödeneğinden veya nakdi ücret desteğinden yararlanan işçilerin normal çalışma sürelerine geri dönmeleri halinde, işçi ve işveren hissesi primlerinin tamamının SGK'ya ödeyecekleri tüm primlerden düşülerek işverenlere prim desteği sağlanmış olup desteğin İSF ile finanse edilmesi yoluna gidilmiştir.

Pandemi sürecinde işverenlere sunulan bir diğer teşvik ise “İstihdama Dönüş Prim Desteği” adıyla duyurulmuştur. 4447 sayılı Kanunun geçici 27 maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi, 2020/50 sayılı Genelgesiyle 01.01.2019 ile 17.04.2020 tarihleri arasında işveren tarafından, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller dışında işten çıkarılan işçilerin tekrar işe alınmaları halinde SGK'ya ödeyecekleri tüm primlerden düşülerek işverenlere yine İSF'den destek sağlanacağı açıklanmıştır. Pandemi sürecinde işverenlere sunulan bir diğer teşvik ise 4447 sayılı Kanunun geçici 28 maddesinin birinci fıkrası, 2020/49 sayılı Genelgesiyle sunulan ve “Artı İstihdam Prim Desteği” adı ile anılan prim teşvikidir. Pandemi sürecinde normalleşme dönemi olarak adlandırılan bir dönemde ekonomik yaşamın yeniden canlanmasına yönelik bir adımla 2019 Ocak- Nisan 2020 dönemlerdeki en az sigortalı bildirim yapılan aydaki işçi sayısına ek olarak istihdam sağlamaları halinde işverenin SGK'ya ödeyecekleri tüm primlerden mahsup edilmek üzere destek sağlanmış ve bu desteğin finansman kaynağı İSF olmuştur.

Pandemi sürecinde faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan işverenlere de İSF'den finanse edilmek üzere teşvik sağlanmıştır. 4447 sayılı Kanunun geçici 30 maddesi, 2021/14 sayılı Genelgesiyle “Faaliyetine Ara Verilen Sektörlere Yönelik Teşvik” adı altında ilgili genelgede belirtilen alanlarda faaliyet gösteren işverenlerin ödemesi gereken sigortalı ve işveren hissesi primlerinin tamamı SGK'ya ödeyecekleri tüm primlerden mahsup edilmek üzere destek sağlanacağı ve bu desteğin yine İSF'den karşılanacağı ifade edilmiştir.

İSF ile işçilere ödenen işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, yarım çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu ödemesi devam ederken Kanun koyucu pandemi döneminin yaralarını sarmak adına 4447 sayılı Kanunun Geçici Madde 24 – (Ek:16/4/2020-7244/7 Md.) ile işçiler için de yeni bir ödenek türü oluşturmuştur. Pandemi sürecinde işveren tarafından ücretsiz izne çıkartılan ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan işçiler ile 15.03.2020 tarihinden sonra işten çıkarılan ve işsizlik ödeneği alamayan işçiler için nakdi ücret desteği verilmesine karar vermiştir (Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü, 2021).

²⁶ RG 27857 (Mükerrer), 25.02.2011.

²⁷ RG 29335, 23.04.2015.

²⁸ RG 29974, 9.02.2017.

²⁹ RG 30373 (2. Mükerrer), 27.03.2018.

Tablo 3. 2019 – 2021 Yılları İşsizlik Sigortası Fonu Giderleri

YIL	2019	2020	2021	Toplam	Yüzde
Teşvik Kesintileri	16.059.270.314	18.088.597.254	21.977.988.188	56.125.855.756	33,45%
Aktif İşgücü Program Giderleri	9.069.538.285	5.097.691.856	6.663.040.770	20.830.270.911	12,42%
İşsizlik Sigortası Ödemeleri	10.033.251.170	8.411.224.527	5.660.304.653	24.104.780.350	14,37%
Ücret Garanti Fonu Ödemeleri	156.954.353	48.665.282	34.281.901	239.901.536	0,14%
Kısa Çalışma Ödemesi	191.839.228	27.479.934.000	16.070.059.014	43.741.832.242	26,07%
Yarım Çalışma Ödemesi	31.175.972	27.777.801	24.763.473	83.717.246	0,05%
Nakdi Ücret Desteği	-	6.541.602.409	7.565.943.976	14.107.546.385	8,41%
Finansal Giderler	1.945.989.147	1.815.930.995	1.301.780.825	5.063.700.967	3,02%
Diğer Giderler	1.040.009.502	1.098.514.976	1.339.506.944	3.478.031.422	2,07%
Toplam	38.528.027.971	68.609.939.100	60.637.669.744	167.775.636.815	

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

Tüm ülkeleri etkisi altına alan pandemi döneminin en yoğun yaşandığı zamanlarda pandeminin çalışma hayatında yaratmış olduğu ekonomik sorunların işçi ve işveren üzerindeki etkilerine karşı İŞF'nin önemli bir görev üstlendiği, bu uygulama ile çeşitli ödenekler ve teşvikler sağlandığı görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere 2019 – 2021 yıllarındaki İŞF giderler toplamının yüzde 33,45 teşvik kesintilerinden, yüzde 12,42 aktif işgücü program giderleri, yüzde 14,37 işsizlik sigortası ödemeleri, yüzde 0,14 ücret garanti fonu ödemeleri, yüzde 26,07 kısa çalışma ödemesi, yüzde 0,05 yarım çalışma ödemesi, yüzde 8,41 nakdi ücret desteği, yüzde 3,02 finansal giderler ve yüzde 2,07 diğer giderler oluşmaktadır. İŞKUR'un yayınlamış olduğu İŞF Bülteni Aralık 2021 sayısındaki veriler ise Tablo 4'te listelenmektedir.

Tablo 4. 2019 – 2021 Yılları İşsizlik Sigortası Fonu Giderleri

(Bin TL)	2019	2020	2021
TOPLAM GELİR	40.365.367	38.270.443	46.028.972
İşçi ve İşveren Primi (yüzde 1 işçi, yüzde 2 İşveren)	16.547.023	16.225.243	24.259.971
Devlet Katkısı	5.515.674	5.408.411	8.086.657
Faiz Gelirleri	16.832.038	15.749.723	12.657.253
Diğer Gelirler	1.470.632	887.066	1.025.091
TOPLAM GİDER	36.467.481	66.599.185	58.490.137
İşsizlik Ödeneği	10.006.403	8.384.775	5.560.998
Kısa Çalışma Ödeneği*	192.432	27.395.624	15.985.304
Nakdi Ücret Desteği*	0	6.536.049	7.305.615
Yarım Çalışma Ödeneği*	30.724	27.448	24.530
Ücret Garanti Fonu Ödemesi	156.954	48.665	34.282
Aktif İşgücü Programları	6.579.273	2.955.297	3.737.828
İşbaşı Eğitim Programları	3.039.028	2.690.180	3.605.548
Teşvik ve Destek Ödemeleri	16.058.120	18.088.597	21.677.664
Diğer Giderler	404.546	472.548	558.369
MENKUL KIYMET VE NAKİT FON VARLIĞI	131.541.792	103.213.050	90.751.885

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık, 2021³⁰.

İSF'nin temel amacı, işsiz kalan işçilerin karşılaştığı gelir kayıplarını tazmin etmek ve bu işçilerin ekonomik güvencesini sağlamak olarak belirlenmesine rağmen, fonun zaman içerisinde bu asli işlevinden uzaklaşarak farklı amaçlar için kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle, İSF'nin büyüklüğü ve yönetimindeki politik kararlar İSF'nin asıl amacının dışında kullanılmasına yol açmıştır. Zaman içerisinde İSF, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansman kaynağı haline gelmiştir. Bu, özellikle benimsenen neoliberal ekonomi politikalar çerçevesinde daha belirgin hale gelmiş ve İSF, aktif işgücü programlarının finansmanında daha etkin bir rol oynamaya başlamıştır. İlerleyen süreçte, İSF'nin işverenlere yönelik olarak sunduğu teşvikler, fonun karakterinde önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Özellikle işverenlere, istihdam yaratmaları karşılığında sunulan sübvansiyonlar ile İSF işveren fonuna dönüşmüştür. Bu dönüşüm, İSF'nin asli işlevinden ve amacından uzaklaşarak, işverenlerin yararına kullanılan bir mekanizma haline gelmesine neden olmuştur.

İSF'nin kurulmasının üzerinden çok geçmeden neo-liberal politikaların işsizlik sigortası anlayışında yaratmış olduğu dönüşüm, Covid-19 pandemi sürecinde de ivme kazanarak amacı dışında işlerlik göstermeye devam etmiştir. Bu dönemde, işçilere yaşadıkları gelir kayıplarını gidermek adına ödenekler sunulurken, işverenlere mevcut istihdamı korumaları ve yeni istihdam yaratmalarını teşvik etmek amacıyla çeşitli destekler sağlanmıştır. Bu destekler, İSF'nin temel amacı olan işsiz bireylerin ekonomik güvencesini sağlama işlevinden ziyade, işverenlerin ekonomik yükünü hafifletmeye yönelik olarak tasarlanmış gibi görünmektedir. Bu bağlamda, İSF'nin yönetim ve kullanımı ile ilgili olarak

³⁰İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık 2021 Sayısında yayınlanan “2019 – 2021 Yılları İşsizlik Sigortası Fonu Giderleri” tablosunun dipnotu şu şekildedir:

- “Ödeme miktarlarına, kişiler adına ödenen GSS primleri ve Damga Vergisi ile işlem giderleri dâhildir.
- 2000 yılından ilgili ayın/yılın son günü itibariyle.
- Menkul Kıymet ve Nakit Fon Varlığına Ücret Garanti Fonu dâhildir.
- Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.
- Aralık ayına ilişkin işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödemelerinin nakit çıkışları Ocak ayında olduğu için söz konusu ödemelerin Fon varlığına yansımaları da Ocak ayında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 7 Ocak 2022 tarihi itibarıyla Fon Varlığı 89 milyar 910 milyon 461 bin TL olmuştur.”

atılan adımların, fonun temel amacı ve işlevi doğrultusunda değerlendirilmesi ve gerektiğinde reforme edilmesi, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

4. İŞSİZLİK SİGORTASI FONU KAPSAMINDA İŞÇİ VE İŞVERENE SAĞLANAN SÜBVANSİYONLAR

İSF, işsizlerin işsiz kaldıkları dönemde yaşadıkları gelir kaybının bir kısmının tazmin edilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda İSF ile işçilerin kendi istek ve iradelerinin dışında işsiz kaldığı dönemlerde veya çalışmadığı dönemlerde gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin edilmeye çalışılmaktadır. İSF ile ödenen bu ödenekler ise pasif istihdam politikası olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan işsizlik sigortasının tarihin seyri içerisinde yaşadığı neoliberal etkili dönüşümün sonucu olarak aktif istihdam politikaları uygulanmaya başlanmış olup uygulamadaki örneklerinden birisi işverenlere sunulan sübvansiyonlar olmuştur.

İşçilere Sağlanan Sübvansiyonlar

Covid-19 pandemi döneminde İSF gider kalemleri arasında ağırlıklı olarak yer alan işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, ücret garanti fonu ücret ödemesi ve nakdi ücret desteği işçilere sunulan temel sübvansiyonlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu destekler, işsizlik sigortasının temel işlevlerinden biri olan işsiz kalan işçilerin ekonomik güvencesini sağlama amacı doğrultusunda tasarlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Bu çerçevede söz konusu sübvansiyon ve destek mekanizmalarının pandemi sürecindeki İSF gider kalemleri arasındaki payları ele alınmıştır.

4.1.1. İşsizlik Ödeneği

İSF ile, işçilerin işsiz kaldıklarında yaşayacakları gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmek adına ödenen işsizlik ödeneği, işsizlik sigortasının en temel amacını uygulamada yerine getiren ödenek türüdür. 4447 sayılı Kanunun 47. Maddesinin h) bendinde ise işsizlik ödeneği; “sigortalı işsizlere bu Kanunda belirtilen süre ve miktarda yapılan parasal ödeme” şeklinde tanımlanmıştır. Bu ödenek pandemi döneminde de varlığını sürdürmüştür.

Tablo 5. 2019 - 2021 Ocak-Kasım Döneminde İşsizlik Ödeneğine Başvuran ve Hak edenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	2019		2020		2021	
	İşsizlik Ödeneğine Başvuru	İşsizlik Ödeneği Hakkeden	İşsizlik Ödeneğine Başvuru	İşsizlik Ödeneği Hakkeden	İşsizlik Ödeneğine Başvuru	İşsizlik Ödeneği Hakkeden
15-19	9.539	1.867	14.458	732	15.035	615
20-24	183.611	73.196	197.326	40.318	187.462	41.286
25-29	344.331	173.640	282.509	87.221	266.728	103.237
30-34	323.170	176.182	239.004	86.793	230.632	108.554
35-39	312.610	171.819	216.527	84.045	203.351	102.499
40-44	267.031	146.911	189.771	76.295	185.784	96.419
45-49	222.433	121.519	150.730	61.782	137.717	73.369
50-54	90.747	46.880	68.335	27.225	63.997	32.453
55-59	34.836	16.666	26.578	9.841	25.582	11.258
60-64	7.826	3.455	5.975	2.088	5.028	1.946
65+	2.324	1.138	1.586	726	1.583	707
TOPLAM	1.798.458	933.273	1.392.799	477.066	1.322.899	572.343

Kaynak: İŞKUR, 2019 – 2021 Aylık İstatistik Tabloları.

Tablo 5 incelendiğinde pandemi öncesi 2019 yılında işsizlik ödeneğine başvuranların sayısı 1.798.458 kişi olup hak edenlerin sayısı ise 933.273 kişidir. Pandemi sürecinin en yoğun yılı olan 2020 yılında ise işsizlik ödeneğine başvuranların sayısı 1.392.799 kişi olup hak edenlerin sayısı ise 477.066 kişidir. Görüldüğü üzere 2019 yılında işsizlik ödeneğine başvuranların yüzde 52 si işsizlik ödeneğine hak kazanırken 2020 yılında ise yüzde 34'ü işsizlik ödeneğine hak kazanmıştır. Tablo 6 ise pandemi öncesi 2019 yılında işsizlik ödeneği ödenen kişi sayısı 7.673.750 olup ödeme miktarı 7.985.061 TL, pandemi dönemi 2020 yılında işsizlik ödeneği ödenen kişi sayısı 5.139.609 olup ödeme miktarı 6.201.456 TL ve pandemi sonrası 2021 yılında işsizlik ödeneği ödenen kişi sayısı 3.357.284 olup ödeme miktarı ise 4.794.320 TL'dir.

Tablo 6. 2019 - 2021 Yıllarında İşsizlik Sigortası Ödemeleri

Aylar	2019		2020		2021	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak	653.925	646.063	610.287	712.457	216.014	291.072
Şubat	676.725	673.334	592.810	698.441	204.014	277.409
Mart	682.362	672.860	594.577	683.678	200.015	275.220
Nisan	657.387	654.531	592.130	730.895	201.242	274.460
Mayıs	643.229	656.442	530.102	656.460	190.962	267.972
Haziran	643.797	660.651	464.930	563.042	187.004	260.868
Temmuz	657.026	688.367	401.645	494.637	248.168	341.018
Ağustos	640.620	689.298	356.858	438.039	324.372	488.307
Eylül	627.828	660.473	307.812	370.135	359.876	518.414
Ekim	599.956	654.065	255.424	311.195	383.115	555.958
Kasım	595.112	660.401	225.771	279.786	403.268	594.269
Aralık	595.783	668.576	207.263	262.691	439.234	649.353
Toplam	7.673.750	7.985.061	5.139.609	6.201.456	3.357.284	4.794.320

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık, 2021.

Pandeminin etkilerinin görülmeye başlandığı 2019-2021 yılları arasında İŞF'nin en temel ödenekleri arasında yer alan işsizlik ödeneğinin azalmış görünmesinin temel sebebi işsizliğin azalması değil, pandemi nedeniyle 17.04.2020 tarihinde "7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"³¹ ile işten çıkarma yasağının getirilmesidir.

Daha önce sunulan Tablo 2 verileri dikkate alındığında pandemi döneminde işçilere ödenen işsizlik ödeneği 2020 yılı bağımsız denetim raporlarında 8.411.224.527 TL olarak bildirilmiş olup işverenlere sağlanan teşvik tutarı ise 18.088.597.254 TL'dir. İşsizlik sigortası fon giderleri toplamı ise 68.609.939.100 TL'dir ve toplam gider içerisinde işsizlik ödeneği için ödenen oran yüzde 12,26 iken işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemelerinin oranı yüzde 26,36'dır. Pandemi sonrası 2021 yılında ise sonunda işsizlik ödeneği için ödenen oranı yüzde 9,3 gerilerken işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemelerinin oranı artarak yüzde 36,2'ye yükselmiştir. İŞF'nin en temel ödenekleri arasında yer alan işsizlik ödeneğinin işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir.

³¹ RG 31102, 17.04.2020.

4.1.2. Ücret Garanti Fonundan Ücret Ödemesi Yapılması

Ücret Garanti Fonu (ÜGF) işçinin tek gelir kaynağı olan ücretini garanti altına almak adına yapılan bir ödemedir. İşçilerin bağlı oldukları işverenlerin; konkordato ilan etmesi, acizlik vesikası alması, iflas veya iflas ertelemesi gibi nedenlere dayanarak işçi ücretlerini ödeme gücü içerisinde düşmesi durumunda işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan ve son bir yıl içerisinde bu işyerinde çalışmış olmak koşuluyla ödenmeyen üç aylık temel ücretlerini garanti altına almak amaçlanmaktadır. Ancak bu destek devlet tarafından işverenin ödeme gücü olduğunda tahsil edilecek bir ödenektir.

ÜGF ödemelerinin 2019 yılında 156.954.353 TL, 2020 yılında 48.665.282 TL ve 2021 yılında 34.281.901 TL olduğu bağımsız denetim raporlarında yer almaktadır. Pandemi öncesi 2019 yılında yapılan başvuruların 2020 yılı pandemi döneminde ve 2021 yılı pandemi sonrasına göre daha çok olduğu görülmektedir. Son üç yıla bakıldığında pandemi öncesinde de Türkiye’de birçok işletmenin konkordato ilan etmesi, acizlik vesikası alması, iflas veya iflas ertelemesi gibi sorunlarla karşılaştığını göstermektedir. Bu bağlamda 2019 yılı pandemi öncesi dönemde işverenlerin ve dolayısıyla işçilerin ekonomik kriz yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duruma ilişkin veriler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. 2019 - 2021 Yıllarında Ücret Garanti Fonu Ödemeleri

Aylar	2019		2020		2021	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak	7.394	26.011	2.996	13.795	609	3.665
Şubat	5.487	17.740	1.430	5.702	562	2.821
Mart	6.063	16.516	407	2.089	1.094	5.300
Nisan	2.705	8.772	232	1.324	386	1.747
Mayıs	3.330	15.240	720	2.447	142	1.055
Haziran	1.402	9.375	498	2.478	353	1.969
Temmuz	2.366	9.153	771	5.290	214	1.327
Ağustos	2.719	10.135	448	2.275	727	3.447
Eylül	1.551	6.282	940	5.508	571	2.454
Ekim	1.787	8.326	639	2.073	195	852
Kasım	3.265	15.835	554	2.150	49	238
Aralık	3.466	13.569	801	3.535	1.741	9.406
Toplam	41.535	156.954	10.436	48.666	6.643	34.281

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık, 2021.

Daha önce sunulan Tablo 2’de 2019 yılı pandemi öncesi dönemde işsizlik sigortasının toplam gideri 38.528.027.971 TL olup ÜGF ödemelerinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 0,14’dir. 2020 yılı pandemi döneminde işsizlik sigortasının toplam gideri ise 68.609.939.100 TL olup ÜGF ödemelerinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 0,07’dir. 2021 yılı pandemi sonrası dönemde işsizlik sigortasının toplam gideri ise 60.637.669.744 TL olup ÜGF ödemelerinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 0,1’dir.

4.1.3. Nakdi Ücret Desteği

15.03.2020 tarihinden sonra kendi kusuru dışında işsiz kalıp işsizlik ödeneği almaya hak kazanamayanlar ile 17.04.2020 tarihi itibarıyla ücretsiz izne çıkarılan ve kısa çalışma ödeneğine hak kazanamayan işçilerin yaşadığı gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmeye yönelik Nakdi Ücret

Desteği (NÜD) sadece pandemi dönemi ile sınırlı olmak üzere işçilere sunulan bir diğer sübvansiyondur.

NÜD, bağımsız denetim raporlarına kapsamında derlenen daha önce sunulan Tablo 2’de 2020 yılında 6.541.602.409 TL, 2021 yılında ise 7.565.943.976 TL İŞF gider kalemleri arasında yer almaktadır. 2020 yılı pandemi döneminde işsizlik sigortasının toplam gideri ise 68.609.939.100 TL olup nakdi ücret desteği ödemelerinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 10’dur. 2021 yılı pandemi sonrası dönemde işsizlik sigortasının toplam gideri ise 60.637.669.744 TL olup NÜD ödemelerinin toplam gider içerisindeki oranı artmış olup yüzde 12’dir. 2020 yılında işverene sunulan teşvik destek giderinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 26,36 iken bu oran 2021 yılında artarak yüzde 36,2 ye çıkmıştır. Her iki yıl içerisinde işçilere ödenen NÜD’ün işverenlere ödenen teşvik ve destek tutarlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Yapılan çalışma kapsamında Tablo 2’de gösterilen bağımsız denetim raporlarında yer alan NÜD tutarı ile Tablo 8’de listelenen Aralık 2021 İŞF Bülteninde yer alan NÜD tutarların farklı olduğu gözlemlenmiş ancak aradaki fark ile ilgili ne bağımsız denetim raporlarında ne de İŞKUR tarafından yayınlanan 2021 Aralık bülteninde bilgi yer almamaktadır.

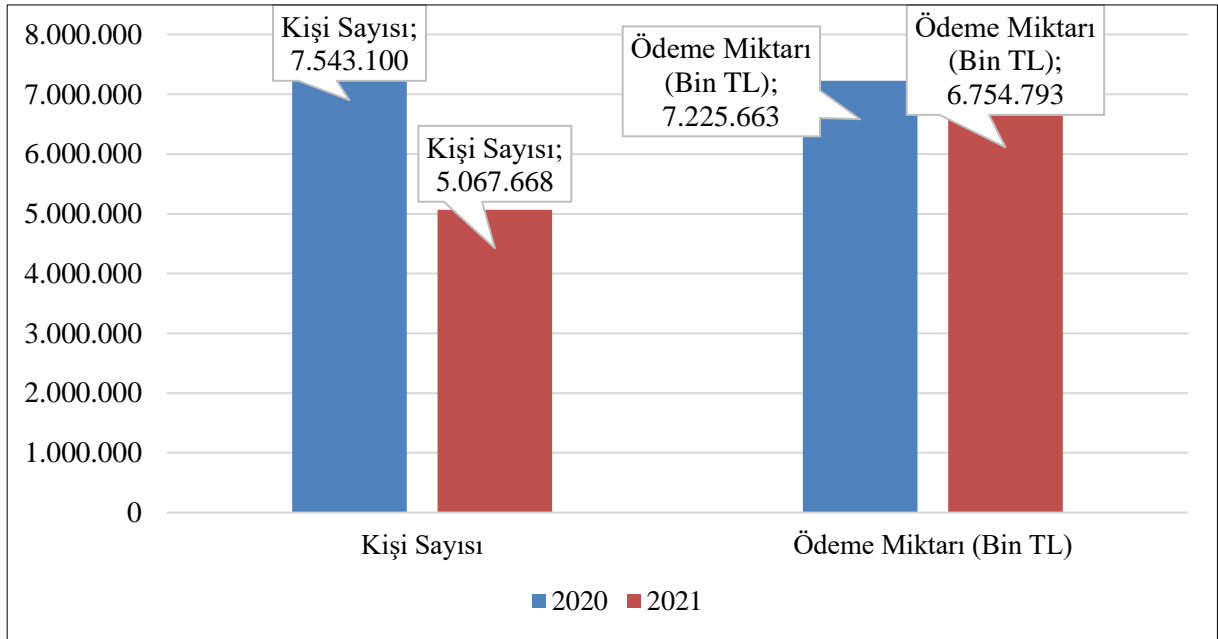
Tablo 8. 2020 - 2021 Nakdi Ücret Desteği Ödemeleri³²

Aylar	2020		2021	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak			859.894	1.057.550
Şubat			752.431	999.308
Mart			761.552	993.276
Nisan	880.088	441.907	862.895	1.136.085
Mayıs	1.204.110	1.267.828	996.727	1.352.952
Haziran	1.235.859	1.130.612	771.374	1.109.718
Temmuz	812.643	784.494	54.464	88.407
Ağustos	736.815	788.910	6.938	14.080
Eylül	669.167	708.565	695	1.772
Ekim	604.254	629.937	505	1.293
Kasım	698.753	726.094	193	352
Aralık	701.411	747.316		
Toplam	7.543.100	7.225.663	5.067.668	6.754.793

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni, Aralık, 2021.

Grafik 3, 2020 - 2021 yılları için ödenen NÜD sayılarının İŞKUR İŞF bülteni tarafından sunulan verilerin karşılaştırmalı sunumunu göstermektedir.

³² İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık 2021 Sayısında yayınlanan “2020 - 2021 Nakdi Ücret Desteği Ödemeleri” tablosunun dipnotu şu şekildedir: “Ödeme miktarlarına, kişiler adına ödenen primler, Damga Vergisi ve işlem giderleri dâhil değildir. Ödemeler bir sonraki ay yapılmaktadır.”

Grafik 3. 2020 - 2021 Yıllarında NÜD Ödemeleri

4.1.4 Kısa Çalışma Ödeneği

Kısa çalışma ödeneği (KÇÖ) genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz dönemleri ile zorlayıcı nedenlerden dolayı işyerlerinde kısa çalışma yapılması nedeniyle işçilerin çalışmadıkları dönemde yaşayacakları gelir kayıplarını tazmin etmek amacıyla İSF ile finanse edilen bir ödenektir.

Pandemi döneminde, işsizlik sigortasının temel giderleri arasında yer alan, (KÇÖ) uygulamalarında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden ilki pandemi öncesinde yapılan kısa çalışmanın işin durması durumunda en az dört haftalık bir zaman dilimini kapsayarak, üç ayı aşmamak koşulu ile yapılabileceğinin sınırları 4447 sayılı Kanunda 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun³³, geçici 23. Madde eklenerek pandemi döneminde kısa çalışma ödeneğinin süresi ilke etapta altı aya kadar uzatılmıştır. Bu düzenleme daha basit bir şekilde pandemi öncesinde, bir işyerinde yapılan kısa çalışma bir ay sürmüş ise bir ay kısa çalışma ödeneği alınabilir fakat kısa çalışma beş ay sürer ise sadece üç ay KÇÖ'den yararlanılabilir şeklinde ifade edilebilir. Pandemi döneminde ise kısa çalışma altı ay sürer ise altı ay kısa çalışma ödeneğinden yararlanabilme hakkı tanınmıştır. Pandeminin etkilerini uzun süre çalışma hayatında da yaşanılmasının ardından bu süre Cumhurbaşkanı kararı ile 31.12.2020 tarihine kadar uzatılmıştır (Yolvermez, 2022: 87; Yürekli, 2020: 36-38; Yücesoy, 2020: 135-146).

Pandemi döneminde kısa çalışma ödeneğinin uygulamasında yapılan diğer bir diğer değişiklik ise hak kazanma koşullarına ilişkindir. Pandemi öncesinde bir işçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için işsizlik ödeneğine hak kazanma koşullarını yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir. Buna göre kısa çalışma ödeneğinden bir işçinin yararlanabilmesi için son çalıştığı işyerinde 120 gün süreyle çalışmış olması ve son üç yıl içerisinde en az 600 gün işsizlik sigortası priminin ödenmiş olması gerekmektedir. Belirtilen koşulların ağır olması nedeniyle pandemi dönemine mahsus olmak üzere kısa çalışma ödeneği koşulları 4447 sayılı Kanunu'na 7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, geçici 23. Madde eklenerek son çalıştığı işyerinde 60 gün süreyle çalışmış olması ve son üç yıl içerisinde en az 450 gün işsizlik sigortası priminin ödenmiş olması, şeklinde değişiklik yapılmıştır (Karabulut, 2020: 16; Yolvermez, 2022: 98).

³³ RG 31080 (Mükerrer), 26.03.2020.

Pandemi döneminde gerek sokağa çıkma yasakları gerekse diğer kısıtlamalar nedeniyle işverenlerin faaliyetlerinde ciddi küçülmeler hatta durmalar meydana gelmiştir. Pandemi nedeniyle işverenlerin faaliyetlerinde yaşadıkları olumsuzlukların yaratmış olduğu ekonomik kayıplar karşısında işçileri işten çıkararak maliyetlerini azaltma yoluna gitmemeleri için işverenlere kısa çalışma yapma olanağı sunulmuştur. İşverene sunulan kısa çalışma yapma imkanından kaynaklı olarak da işçinin yaşayacağı gelir kaybını kısmen de olsa telafi etmek için kısa çalışma ödeneği vererek işçilerin istihdamda kalmalarını sağlamaya çalışıldığı ifade edilmektedir (Yürekli, 2020: 36-38; Baysal, 2020: 24-25). Tablo 9’da pandemi döneminde yapılan KÇÖ verileri sunulmuştur.

Tablo 9. 2019 - 2021 Yıllarında Yapılan Kısa Çalışma Ödemeleri³⁴

Aylar	2019		2020		2021	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak	26.562	18.800	24.847	23.210	1.401.567	2.191.200
Şubat	36.139	24.598	17.862	12.096	1.329.490	2.114.750
Mart	35.850	27.966	96.636	32.232	1.158.123	1.777.670
Nisan	23.259	20.946	3.243.126	5.100.339	1.086.830	1.594.803
Mayıs	11.964	10.273	3.282.817	5.560.422	1.314.311	2.036.195
Haziran	9.638	7.435	2.486.854	3.375.844	991.466	1.482.417
Temmuz	6.328	5.987	1.774.865	2.640.433	3.786	4.895
Ağustos	9.687	9.704	1.302.755	2.042.091	4.447	4.718
Eylül	10.839	11.728	1.051.710	1.616.172	3.018	2.452
Ekim	16.236	15.125	967.563	1.491.834	5.250	3.374
Kasım	16.219	13.041	1.015.981	1.534.725	4.755	2.600
Aralık	24.405	16.206	1.386.424	2.135.956	5.694	2.426
Toplam	227.126	181.809	16.651.440	25.565.354	7.308.737	11.217.500

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık, 2021.

KÇÖ ile ilgili Tablo 2’de pandeminin en yoğun yaşandığı 2020 yılında, İŞKUR tarafından yayınlanan bağımsız denetim raporlarında, 27.479.934.000 TL kısa çalışma ödeneği gider kalemleri arasında yerini almaktadır. 2021 yılında ise kısa çalışma ödeneği giderinin 16.070.059.014 TL olduğu görülmektedir. 2020 yılında İSF toplam gideri 68.609.939.100 TL olup kısa çalışma ödeneğinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 40,5’tir. 2021 yılı İSF toplam gideri ise 60.637.669.744 TL olup kısa çalışma ödeneğinin toplam gider içerisindeki oranı yüzde 26,5 olup 2020 yılına oranla düştüğü görülmektedir. Pandemi döneminde ilk defa işçilere ödenen ödeneklerden biri işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemelerinin üzerinde bir oran yakalamıştır. 2020 yılı içerisinde işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemeleri 18.088.597.254 TL olup toplam gider içerisindeki oranı yüzde 26,36’dır. 2021 yılına gelindiğinde ise bu durumun pandemi dönemine özel bir durum olduğu görülmektedir. Zira 2021 yılında işverenlere sunulan teşvik ve destek ödemeleri 21.977.988.188 TL olup toplam gider içerisindeki oranı yüzde 36,2 ye yükselmiştir.

İşverenlere Sağlanan Sübvansiyonlar

Aktif istihdam politikaları, işsizliğin yaratmış olduğu gelir kayıplarını kısmen de olsa gidermek amacıyla uygulanan pasif istihdam politikalarının tersine, istihdamı arttırmayı teşvik ederek işsizliği azaltılmayı hedeflemektedir. Aktif istihdam politika hedefleri, piyasada var olan işgücünü piyasada

³⁴İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık 2021 Sayısında yayınlanan “2019 - 2021 Kısa Çalışma Ödemeleri” tablosunun dipnotu şu şekildedir: “Ödeme miktarlarına, kişiler adına ödenen GSS primleri, Damga Vergisi ve işlem giderleri dâhil değildir. Kişi sayısı ödeme adedini ifade etmektedir. Aralık ayı verileri geçici gerçekleştirmeler olup, başvurulara ilişkin değerlendirmeler tamamlandıkça veriler yenilenecektir. Kısa çalışma ödeneği için ay içerisinde birden fazla ödeme yapıldığından ilgili ayların ödeme yapılan kişi sayısı ve ödeme miktarında güncelleme nedeniyle değişiklik olmaktadır.”

talep edilen işgücüne dönüşmesini sağlamak, işsizliği azaltmak veya var olan istihdamı korumak ve yeni istihdam alanları yaratılmasını teşvik etmek şeklinde sıralandırılmaktadır. Bu bağlamda aktif istihdam politikalarının uygulamadaki biçimleri, mesleki eğitim programları, iş bulma hizmetleri ve özellikle de işverenlere sunulan çeşitli istihdam teşvikleridir. Aktif istihdam politika hedefleri doğrultusunda özellikle 2008 yılından itibaren aktif istihdam politikalarına ağırlık verildiği İŞF'nin gider kalemleri arasında kendi göstermektedir. (Bulut, 2022: 70-71; Durak ve Kaya, 2014: 70).

Devletin aktif istihdam politikalarını uygulama yöntemlerinden biri olan istihdam teşvikleri, işverenlerin işçi ve kendi payı olarak ödemesi gereken vergi ve sigorta primleri üzerinden yapıldığı belirtilmektedir. İşverenlere sunulan vergi ve sigorta primi teşvikleri ile işveren maliyetlerinin düşürülüp istihdam yaratmalarını sağlamak, kayıt dışı istihdamın önüne geçmek, dezavantajlı grupların istihdamda yer alabilmelerini sağlamak, yeni yatırımları destekleyerek yeni istihdam olanakları yaratılmasını teşvik etmeyi amaçladığı ifade edilmektedir (Çevik ve Develi, 2022: 1143; Bulut, 2022: 70-71; Bilgili, 2019: 1116).

Çalışmanın bu bölümünde 2020 – 2021 yıllarında pandemi döneminde işverenlere İŞF ile finanse edilerek sunulan teşvik ve destek ödemeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak İŞF'den işverenlere sağlanan teşvik ve destek ödemelerini açıklamadan önce Türkiye'de işçi ve işverenden kesilen prim oranlarını incelemek işverenlere sunulan teşvik ve tutarların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Türkiye'de işçi ve işveren sigorta prim payları arasında farklılıklar bulunmaktadır. İşverenlerin işçinin brüt ücreti üzerinden ödemiş oldukları sigorta primi kesinti oranı yüzde 22,5 olup bu oran, yüzde 11'i SGK (Malullük, Yaşlılık ve Ölüm) Uzun Vadeli Sigorta Kolları, yüzde 2'si SGK Kısa Vadeli Sigorta Kolları, yüzde 7,5'u SGK Genel Sağlık Sigortası ve yüzde 2'si işsizlik sigortası paylarından oluşmaktadır. İşçinin brüt ücreti üzerinden kesinti yaparak işveren tarafından işçi adına ödediği sigorta primi kesinti oranı ise yüzde 15 olup bu oran; yüzde 9'u SGK (Malullük, Yaşlılık ve Ölüm) Uzun Vadeli Sigorta Kolları, yüzde 5'i SGK Genel Sağlık Sigortası ve yüzde 1 işsizlik sigortası paylarından oluşmaktadır (Tuncay ve Ekmekçi, 2019: 193-199).

Pandemi döneminde işverenlere yönelik olarak İŞF aracılığıyla finanse edilerek sunulan sübvansiyonlara çalışmanın önceki bölümlerinde kısaca değinilmiş Tablo 10'da ise sübvansiyonların özellikleri açıklanarak listelenmiş, işverenlere sunulan sübvansiyonların yasal dayanağı, teşvikin açıklaması, süresi, kapsadığı sigorta kolu ve teşvik oranı özet bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 10. Pandemi Döneminde İşsizlik Sigortası Fonu ile Finanse Edilen Sigorta Prim Teşvikleri

Teşvikin Adı	Yasal Dayanağı	Teşvikin Açıklaması	Süresi	Teşvikin Kapsadığı Sigorta Kolu ³⁵	Teşvik Oranı
İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdamı Halinde Uygulanan Prim Teşviki	4447 sayılı Kanunun 50. maddesinin beşinci fıkrası, 2009 149 sayılı Genelge	İşsizlik ödeneği alan işçinin istihdam edilmesi halinde işverene verilen sübvansiyon	-	KVSP yüzde1 UVSP & GSS Tamamı	İşçi ve İşveren Payı
Asgari Ücret Desteği	5510 sayılı Kanunun geçici 80 maddesi	Asgari ücret artışları karşısında işverene sunulan sübvansiyon	31.12.2023	İşverenin toplam prim borçlarından destek tutarı mahsup edilir	
Çok Tehlikeli Sınıfta Yer Alan İşyerlerinde İşsizlik Sigortası İşveren Hissesi Teşviki	4447 sayılı Kanunun ek 4 maddesi, 31 12 2018 tarihli ve 30642 sayılı Tebliğ	Çok tehlikeli sınıfta faaliyet gösteren işletmelere ölümlü veya sürekli iş göremezlik ile sonuçlanan iş kazası meydana gelmeyen		İşsizlik Sigortası Primi yüzde1	İşveren Payı

³⁵KVSP: Kısa Vadeli Sigorta Primi, UVSP: Uzun Vadeli Sigorta Primi, GSS: Genel Sağlık Sigortası, İŞP: İşsizlik Sigortası Primi.

Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler ile BİST100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		işletmelere sunulan sübvansiyon			
Genç, Kadın ve Mesleki Belge Sahibi Olanların İstihdamına Yönelik Teşvik	4447 sayılı Kanunun geçici 10 uncu maddesi, 2011 45 sayılı Genelge	31.12.2022 tarihine kadar çalıştırdıkları işçi sayısına ek olarak kadın, genç veya MYK belgesi olan işçinin istihdam edilmesi halinde işverene sunulan sübvansiyon	31.12.2023	KVSP, UVSP, GSS	İşveren Payı
İşbaşı Eğitim Programını Tamamlayanların İstihdamına Yönelik Teşvik	4447 sayılı Kanunun geçici 15 inci maddesi, 2016 1 sayılı Genelge	İş başı eğitim programını tamamlayan işçinin istihdam edilmesi halinde işverene sunulan sübvansiyon	-	KVSP, UVSP, GSS	İşveren Payı
İlave İstihdam Teşviki	4447 sayılı Kanunun geçici 19 maddesi, 2018 22 sayılı Genelge	İmalat, bilişim sektöründe faaliyet gösteren işverene sunulan sübvansiyon	31.12.2023	UVSP, GSS, KVSP ve İSP	İşçi ve İşveren Payı
Normalleşme Desteği	4447 sayılı Kanunun geçici 26 maddesi, 2020 35 sayılı Genelge	KÇÖ ya da NÜD yararlandırılan işçilerin haftalık normal çalışma sürelerine dönmeleri halinde işverene sunulan sübvansiyon	31.12.2021	UVSP, GSS, KVSP ve İSP	İşçi ve İşveren Payı
İstihdama Dönüş Prim Desteği	4447 sayılı Kanunun geçici 27 maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi, 2020 50 sayılı Genelge	Pandemi öncesi kayıt dışı çalıştırılan ya da pandemi döneminde İSF'den yararlanmayan işçinin istihdam edilmesi halinde işverenlere sunulan sübvansiyon	Fesih Yasağı Süresi	İşverenin toplam prim borçlarından destek tutarı mahsup edilir	
Artı İstihdam Prim Desteği	4447 sayılı Kanunun geçici 28 maddesinin birinci fıkrası, 2020 49 sayılı Genelge	İşverenlerin normalleşme sürecinde yeni istihdam imkânı yaratmalarını özendirmek için işverenlere sunulan istihdam teşviki	Fesih Yasağı Süresi	İşverenin toplam prim borçlarından destek tutarı mahsup edilir	
Faaliyetine Ara Verilen Sektörlere Yönelik Teşvik	4447 sayılı Kanunun geçici 30 maddesi, 2021 14 sayılı Genelge	Pandemi döneminde faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan işverenlere sunulan sübvansiyon	31.05.2021	UVSP, GSS, KVSP ve İSP	İşçi ve İşveren Payı

Kaynak: Bulut, 2022: 74; Çevik ve Develi, 2022: 1144. Çalışma kapsamında yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 11'de ise Tablo 10'da yer verilen teşvikler aracılığıyla işverenlere sağlanan indirim tutarlarının Prime Esas Kazanç (PEK) üzerinden alacağı en düşük ve en yüksek tutarlara yer verilmiştir.

Tablo 11. Pandemi Döneminde İşsizlik Sigortası Fonu ile Finanse Edilen Sigorta Prim Teşvik Tutarları (TL)

2021 Yılı Teşviklerden Elde Edilebilecek Sigorta Prim Teşvik Tutarları	PEK Alt Sınırından Brüt Asgari Ücret 3.577,50 TL			PEK Üst Sınırından En Üst Prime Esas Kazanç Sınırı 26.831,40 TL		
	Teşviksiz Tutar	Teşvik Tutarı	Teşvikli Ödeme Tutarı	Teşviksiz Tutar	Teşvik Tutarı	Teşvikli Ödeme Tutarı
İşsizlik ödeneği alanların istihdamı teşviki (15921)	1.341,56	1.198,46	143,1	10.061,80	1.198,46	8.863,32
Genç, Kadın ve Mesleki Eğitim Teşviki (6111)	1.341,56	733,39	608,17	10.061,80	5.500,44	4.561,34
İşbaşı Eğitim Programını Tamamlayanların İstihdamına Yönelik Teşvik (6645)	1.341,56	1.324,50	17,06	10.061,80	1.324,50	8.737,28
Çok Tehlikeli Sınıfta Yer Alan İşyerlerinde İşsizlik Sigortası İşveren Hissesi Teşviki	1.341,56	35,78	1.305,78	10.061,80	268,31	9.793,47
İlave İstihdam Teşviki İmalat ve Bilişim Sektörü (17103)	1.341,56	1.341,56	0	10.061,80	3.577,50	6.484,28
İlave İstihdam Teşviki Diğer Sektörler (27103)	1.341,56	1.341,56	0	10.061,80	1.341,56	8.720,22
Normalleşme Desteği (07252)	1.341,56	1.341,56	0	10.061,80	1.341,56	8.720,22
İstihdama Dönüş Prim Desteği (17256)	1.341,56	1.324,50	17,06	10.061,80	1.324,50	8.737,28
Faaliyetine Ara Verilen Sektörlere Yönelik Teşvik (7316)	1.341,56	1.341,56	0	10.061,80	1.341,56	8.720,22
Artı İstihdam Prim Desteği (27256)	53,67 Günlük, 1.610,10 Aylık					
Asgari Ücret Desteği	75					

Kaynak: SGK 2021 Teşvik Broşüründen çalışma kapsamında derlenmiştir.

İŞF'den işverenlere sunulan sübvansiyonlar 2019 yılında 16.059.270.314 TL, 2020 yılında 18.088.597.254 ve 2021 yılında 21.977.988.188 TL'dir. Söz konusu sübvansiyonların hangileri için İŞF'den ne kadar ödeme yapıldığı bilgisi İŞKUR'un yayınlamış olduğu bağımsız denetim raporlarında detaylı olarak açıklanmamış olup yıl içerisindeki toplam tutar aktarılmıştır. Öte yandan Tablo 12'de SGK tarafından yayınlamış olan 2021 yılı faaliyet raporunda söz konusu sübvansiyonlar için ödenen tutarlar yer almıştır. Böylesi önemli bir bilginin finansman kaynağının İŞKUR verileri arasında detaylı olarak açıklanmamış olup SGK'nın bu bilgileri kısmen de olsa aktarmış olması dikkat çekicidir.

Teşviklerin pandemi koşullarında ne kadar etkili olduğu ve istihdam piyasasında beklenen olumlu etkiyi yaratıp yaratmadığı ise kamuoyunda önemle tartışılan bir konu olmuştur.

Tablo 12. 2020 - 2021 Yıllarında İşsizlik Sigortası Fonu ile Ödenen İşveren Teşviklerinin Tutarları

Teşvik ve Destekler	2021 Tutar (TL)	2020 Tutar (TL)
İlave İstihdam Desteği	15.700.000.000	9.000.000.000
Asgari Ücret Desteği	5.200.000.000	4.800.000.000
Normalleşme Desteği*	1.000.000.000	3.400.000.000
Genç, Kadın ve Mesleki Belge Sahibi Olanların İstihdamına Yönelik Sigorta Primi Desteği	2.200.000.000	1.400.000.000
Çok Tehlikeli Sınıflarda Yer Alan İşyerlerinin İşsizlik Sigortası İndirimi	416.000.000	-
Faaliyetine Ara Verilen Sektörlere Yönelik Teşvik*	235.000.000	-
Artı İstihdam Prim Desteği*	2.200.000.000	45.300.000
İşbaşı Eğitim Programını Tamamlayanların İstihdamına Yönelik Sigorta Primi Desteği	24.000.000	36.300.000
İstihdama Dönüş Prim Desteği*	13.000.000	2.000.000
İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Desteklenmesi	3.200.000	2.000.000
İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdamı Halinde Uygulanan Prim Teşviki	1.700.000	749.000
Toplam	26.992.900.000	18.686.349.000

Kaynak: SGK 2020 ve 2021 yılları Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

5. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMALARININ PANDEMİ SÜRECİNDE İŞÇİ VE İŞVEREN AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İşsizlik sigortasının uygulama alanındaki politikaların keskin dönüşümü 2008 yılından itibaren İŞF'nin gider kalemlerinde kendisini göstermektedir. İŞF önceleri bütçe kapsamı dışında olup gelirlerinden kesinti yapılamayacağı ve de genel bütçeye gelir kaydedilemeyeceği ilgili kanunlarca belirtilmekteydi. Ancak 2008 yılında 1.300.000.000 TL, 2009 yılında 4.206.890.344 TL, 2010 yılında 3.695.830.450 TL, 2011 yılında 948.700.712 TL ve 2012 yılında 1.360.101.972 TL olmak üzere GAP için toplamda 11.511.523.478 TL İŞF'den genel bütçeye kaynak aktarımının gerçekleştiği görülmektedir. Böylece İŞF, GAP ile ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansman kaynağı haline gelmesiyle dönüşüm başlamıştır.

Neoliberal politikalar ekseninde, İş ve İşçi Bulma Kurumunun iş gücü temin etme gerekliliklerini yerine getirmede çağın gerisinde kaldığı düşüncesiyle kapatılarak yerine İŞKUR'un kurulmasıyla, benimsenen aktif istihdam politikalarının uygulamadaki örnekleri olarak karşımıza meslek edindirme kursları, meslek danışmanlığı hizmeti verilmesi, işe yerleştirme, istihdam sübvansiyonları çıkmaktadır. İŞKUR'un yeni yönetim anlayışı ile uygulamaya koyduğu aktif istihdam politika uygulamaları için İŞF gelirlerinin yüzde 30'nun kullanabilme kararı hukuki temelde yerini alırken gerek görülmesi halinde Cumhurbaşkanı kararı ile bu oranın yüzde 50'ye kadar çıkarılabileceği yönünde 4447 Sayılı Kanun'da değişiklik yapılmıştır.

Literatürde halen tartışılan konular arasında yer alan uygulamadaki aktif istihdam politikalarının işsizliğin azaltılması yönündeki etkisi hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Özünde işsizliğin azaltılması yönünde farklı ülkelerde uygulanan aktif istihdam politikalarının olumlu sonuçlar verdiği ifade edilirken Türkiye'deki uygulamaların sonuçları üzerine yapılan araştırmaların çoğunda olumlu yönde bir gelişme sağlanmadığı ifade edilmektedir (Günsan ve Yergin, 2021: 1172; Dinçay, 2020: 380; Etcı, Avcı, ve Çağan, 2020: 24). Özellikle aktif istihdam politikasının temel araçlarından olan İŞKUR'un düzenlemiş olduğu kursların, literatürde yer alan çalışmaların incelenmesiyle işsizliğin azaltılması amacına hizmet edemediği belirtilmektedir (Dinçay, 2020: 381). Yine bu kapsamda bazı haber sitelerinde, İŞKUR'un 2014 - 2018 yıllarında ihale yoluyla düzenlenen meslek edindirme ve işbaşı eğitim kurslarında usulsüzlük yapıldığı, sahte belgelerle kursa katılmayan kişilere ödemeler yapıldığı ifade edilmiş, bu nedenle İŞKUR'un düzenlemiş olduğu kursların uygulamadaki etkinliğinin

işsizliği azaltması yönünde etkisinin tartışılmasının yanı sıra yapılan usulsüzlüklerinde ortaya çıkmasıyla İŞKUR'un yönetiminin de sorgulanmasına neden olmuştur (Günsan ve Yergin, 2021: 1172; Dinçay, 2020, s. 380; Etcı, Avcı, ve Çağan, 2020: 24; Cumhuriyet E-Gazete, 2022; TGRT HABER, 2022; Gün, 2016; Eroğlu ve Durmuş, 2020: 436-438).

Aktif istihdam politikalarının uygulamadaki bir diğer örneği olarak karşımıza çıkan sigorta prim teşvikleri aracılığıyla işverenlere sunulan sübvansiyonların da işsizliğin azaltılması yönünde olumlu yönde etkisinin olup olmadığı literatürde tartışılan diğer konular arasında yerini almaktadır. İşverenlere sunulan sigorta prim teşviklerinin uygulamada birden fazla olması ve birlikte uygulanmasından kaynaklı olarak işsizliğin azaltılması yönündeki etkisinin ölçülmesinin zor olduğu belirtilmektedir (Gürel Karataş, 2019). Bu nedenle de işverenlere sigorta prim teşvikleri ile sunulan sübvansiyonların işsizliğin azaltılmasına fayda sağlayıp sağlamadığı daha çok sorgulanır hale gelmiştir. Nitekim yapılan araştırmaların neticesinde ise işverenlere sunulan sigorta prim teşviklerinin bölgesel ve dezavantajlı gruplara (kadın, genç ve engelli kişiler) istihdam yaratılmasında etkili olsa da işsizliğin azaltılması yönünde beklenen etkinin altında kaldığı aktarılmaktadır (Gürel Karataş, 2019). Öte yandan işverenlere sunulan sigorta prim teşvikleri ile istihdamı artırma politikasının maliyetlerinin yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Kısacası işverenlere sunulan sigorta prim teşviklerinin istihdam ve ekonomik faaliyetleri artırması amaçlansa da özünde daha çok kayıtlı istihdamı artırmaya yaradığı ifade edilmektedir (Takım ve Ersungur, 2018: 740; Koç ve Şahin, 2020: 1308-1310; Gürel Karataş, 2019; Betcherman, Daysal, ve Pagés, 2010: 27).

5.1. İşçi Açısından Değerlendirilmesi

Covid-19 pandemisinin Türkiye'de ilk vakanın 11.03.2020 tarihinde görülmesinin ardından sosyal ve ekonomik hayatta daralma başlamıştır. Pandemi nedeniyle hastanelerin yoğun bakım servislerinin tam kapasite çalışması ve yaşanan ölümlerin ardından sağlıkçılar zorunlu olmadıkça sokağa çıkılmaması gerektiği önerisini sıklıkla dile getirmişlerdir. Ancak hayatın akışında sağlıklarını koruyabilmenin endişesini yaşasalar dahi işçilerin hayatlarını idame ettirmek için yegâne gelirlerinden olmamak adına işlerine gitmeye devam etmek zorunda kalmışlardır. Tüm bu koşullar altında Türkiye'de pandemi ile mücadele kapsamında zorunlu olarak uygulamaya konulan çeşitli kısıtlamalar nedeniyle ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi ve hatta durması çalışma hayatında sorunlara neden olmuştur. Çalışma hayatında pandemi nedeniyle yaşanan ekonomik sorunların kısmen de olsa giderilmesi adına çeşitli önemler alınmış işçi ve işverenlere çeşitli sübvansiyonlar sunulmuştur. İşçi ve işverenlere sunulan bazı sübvansiyonların finansman kaynağı ise İŞF olmuştur.

Covid-19 pandemi dönemine kadar yaklaşık 20 yıllık süreçte İŞF ile işçilere sunulan sübvansiyonlar uygulama şekli dışında pek bir yenilik yapılmamıştır. İşsizlik sigortasının temel amacının uygulamadaki karşılığı ise işsizlik ödeneğidir. Pandemi öncesinde ve sonrasında işsizlik ödeneğine hak kazanma koşullarının ağır olduğu kamuoyunda sıklıkla dile getirilmiş ve bu konuda düzenleme yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak buna rağmen işsizlik ödeneğine hak kazanma koşulları pandemi sürecinde bile hafifletilmeden uygulanmıştır. Bu nedenle de pandemi döneminde 15.03.2020 tarihli fesih yasağından önce işten çıkarılan işçiler hak kazanma koşulları ağır olan işsizlik ödeneğinden yararlanamamıştır.

Pandemi dönemiyle yeniden gündeme gelen ve İŞF ile işçilere sunulan bir diğer sübvansiyon ise kısa çalışma ödeneğidir. Kısa çalışma ödeneğinden bir işçinin yararlanabilme koşulları pandemi öncesinde işsizlik ödeneğine hak kazanma koşullarını yerine getirmesinin yanı sıra son çalıştığı işyerinde 120 gün süreyle çalışmış olması ve son üç yıl içerisinde en az 600 gün işsizlik sigortası priminin ödenmiş olması gerekmektedir. Ancak kısa çalışma ödeneğinden yararlanma koşulları pandemi süresince hafifletilmeye çalışılarak değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğe göre de kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak için işçinin son çalıştığı işyerinde 60 gün süreyle çalışmış olması ve son üç yıl içerisinde en az 450 gün işsizlik sigortası priminin ödenmiş olması yeterli sayılmıştır. Pandemi döneminde uygulamada öne çıkan kısa çalışma ödeneğinin koşullarının hafifletilmesinin nedeni ise, işverenlere getirilen fesih yasağı ile pandemi nedeniyle yaşanan ekonomik durgunlukta işten çıkarmalarla işçilik maliyetlerini azaltarak çözmeye çalışmasının önüne geçerek kısa çalışma ödeneğinden yararlanılmasının kolaylaştırıp işçilerin istihdamda kalmasını sağlamak için işverenlerin işçilik maliyetlerini azaltmaktır. Bu bağlamda pandemi döneminde işsizlik sigortası fon giderleri

arasından en büyük payın işçilere sunulan kısa çalışma ödeneği olduğu görülmekte olup İŞKUR tarafından yayınlanan bağımsız denetim raporlarında, 2020 yılında 27.479.934.000 TL, 2021 yılında ise 16.070.059.014 TL tutarında kısa çalışma ödeneği verildiği görülmektedir.

İşsizlik ödeneği ve kısa çalışma ödeneği ile pandemi koşullarının ağırlaşması ve çalışma hayatını büyük ölçüde kesintiye uğratmasıyla, yeterli işçiyi koruma altına alamamasından dolayı neredeyse 20 yıl aradan sonra işçiler için yeni bir sübvansiyon uygulamaya konulmuştur. Pandemi dönemi sürecinde uygulanmak üzere işçilerin yaşamış olduğu ekonomik kayıpların giderilmesi için yeni bir sübvansiyon olarak nakdi ücret desteği sunulmuştur. Pandemi dönemiyle uygulamaya geçilen Nakdi Ücret Desteği 15.03.2020 tarihinden sonra kendi kusuru dışında işsiz kalıp işsizlik maaşı almaya hak kazanamayanlar ile 17.04.2020 tarihi itibarıyla ücretsiz izne çıkarılan ve kısa çalışma ödeneğine hak kazanamayan işçilerin yararlanabileceği bir sübvansiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle işsizlik ödeneği ve kısa çalışma ödeneğinin ağır olan hak kazanma koşulları nedeniyle arada kalan işçiler için pandemi dönemine mahsus olmak üzere nakdi ücret desteği ile yeni bir sübvansiyon uygulamaya konulmuştur. Covid-19 pandemisi nedeniyle uygulamaya konulan nakdi ücret desteği 17.04.2020 ile 30.06.2021 tarihleri arasında uygulanmış olup 2020 yılında 6.541.602.409 TL, 2021 yılında ise 7.565.943.976 TL işçilere ödeme yapılmıştır.

5.2. İşveren Açısından Değerlendirilmesi

Covid-19 pandemisi öncesinde ve sonrasında literatürde aktif istihdam politikalarının işsizliği azaltması yönündeki etkinliği tartışılırken Covid-19 pandemisinin çalışma hayatında yaratmış olduğu ekonomik sorunlar ağırlıklı olarak aktif istihdam politikasının bir çıktısı olarak işverenlere sunulan teşviklerle giderilmeye çalışılmıştır. Pandemi döneminde İSF ile finanse edilmek üzere işverenlere Normalleşme Desteği, İstihdama Dönüş Prim Desteği, Artı İstihdam Prim Desteği ve Faaliyetine Ara Verilen Sektörlere Yönelik Teşvik olmak üzere dört yeni sigorta prim teşvikleri sunulmuştur.

Tablo 12'de SGK'nın 2020 - 2021 faaliyet raporunda yayınlamış olduğu teşvik tutarları yer almaktadır. Söz konusu raporlarda ise işverenlere pandemi dönemince İSF ile finanse edilerek sunulan dört yeni teşvik için 2020 yılında ise 3.447.300.000 TL, 2021 yılında 3.448.000.000 TL tutarında teşvik verildiği görülmektedir.

Pandemi dönemi öncesinde de işverenlere İSF ile finanse edilerek çeşitli sigorta prim teşvik sübvansiyonları sunulmuştur. Sunulan sigorta prim teşvik sübvansiyonlarının bazıları pandemi döneminde de uygulanmaya devam etmiştir. Pandemi dönemince işverenlere sunulan diğer teşviklerin SGK'nın faaliyet raporu verileri 2020 yılında 15.239.049.000 TL, 2021 yılında ise 26.992.900.000 TL olduğu hesaplanmıştır. İŞKUR yayınlamış olduğu bağımsız denetim raporlarında ise teşvik detayları belirtilmeden toplam tutar verilmiş olup Tablo 2 incelendiğinde 2020 yılında 18.088.597.254 TL, 2021 yılında ise 21.977.988.188 TL olduğu görülmektedir. Her iki kurumun yayınlamış olduğu raporlarda işverenlere sunulan sigorta prim teşvik sübvansiyon tutarlarının farklı olması ayrıca dikkat çekmektedir.

Tablo 13. 2000-2021 İşsizlik Sigortası Giderlerinin Toplam Gider İçerisindeki Yüzde Oranları

YIL	Teşvik Kesintileri	Aktif İşgücü Program Giderleri	İşsizlik Sigortası Ödemeleri	Ücret Garanti Fonu Ödemeleri	KÇÖ	YÇÖ	NÜD	Finansal Giderler	Diğer Giderler
2000	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
2001	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
2002	0,00	0,00	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,62	0,01
2003	0,00	0,00	0,42	0,00	0,00	0,00	0,00	0,56	0,01
2004	0,00	0,00	0,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,37	0,01
2005	0,00	0,00	0,69	0,01	0,00	0,00	0,00	0,27	0,02
2006	0,00	0,00	0,64	0,02	0,00	0,00	0,00	0,32	0,02
2007	0,00	0,00	0,39	0,01	0,00	0,00	0,00	0,57	0,03
2008	0,00	0,01	0,23	0,01	0,00	0,00	0,00	0,25	0,50
2009	0,00	0,04	0,20	0,01	0,03	0,00	0,00	0,11	0,62
2010	0,00	0,06	0,17	0,00	0,01	0,00	0,00	0,11	0,64
2011	0,10	0,15	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	0,28	0,03
2012	0,00	0,35	0,35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,21	0,09
2013	0,13	0,26	0,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,05
2014	0,12	0,28	0,42	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,04
2015	0,09	0,41	0,37	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11	0,03
2016	0,07	0,49	0,35	0,01	0,00	0,00	0,00	0,07	0,02
2017	0,17	0,37	0,33	0,01	0,00	0,00	0,00	0,08	0,04
2018	0,43	0,23	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,03
2019	0,42	0,24	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,03
2020	0,26	0,07	0,12	0,00	0,40	0,00	0,10	0,03	0,02
2021	0,36	0,11	0,09	0,00	0,27	0,00	0,12	0,02	0,02

Kaynak: İŞKUR, 2000 – 2021 Bağımsız Denetim Raporları incelenerek çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

2000 ile 2021 yılları arasındaki dönemi kapsayan İŞF'nin bağımsız denetim raporları temel alınarak derlenmiş olan gider kalemleri Tablo 2'de detaylı bir şekilde listelenmiştir. Bu gider kalemleri arasındaki oransal dağılımını analiz etmek ve bu kalemlerin toplam gider içerisindeki yerini belirlemek amacıyla Tablo 13 hazırlanmıştır.

5.3. SONUÇ YERİNE: Karşılaştırmalı Değerlendirme

İşsizlik, uluslararası ölçekte birçok ülkenin karşılaştığı ve sosyo-ekonomik dengeleri doğrudan etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu küresel sorunun yarattığı ekonomik zorluklar ve işçinin gelir kayıplarının giderilmesi amacıyla birçok ülkede, işsizlik sigortası mekanizmaları oluşturulmuştur. Türkiye'de 1999 yılında İşsizlik Sigortası Kanunu yürürlüğe koymuş ve hemen ardından 2000 yılında İŞF oluşturulmuştur. İŞF'nin ana hedefi, kendi kusuru dışında işten ayrılmak zorunda kalan işçinin karşılaştığı gelir kayıplarını azaltmak ve bu süreçte onlara ekonomik destek sağlamaktır. Bu destek, işçinin iş arayış sürecini daha rahat bir şekilde atlatmalarını, ailelerini geçindirebilmelerini ve ekonomik bağımsızlıklarını koruyabilmelerini hedefler. Ancak, fonun kuruluşundan bu yana geçen süre zarfında, İŞF'nin bazen asıl amacından saparak farklı amaçlar için kullanıldığına dair eleştiriler de gündeme gelmiştir. Özellikle 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci, birçok sektörde iş kayıplarını beraberinde getirmiş ve ekonomik olarak birçok işçiyi zor durumda bırakmıştır. Bu olağanüstü dönemde, İŞF'nin işçilere sağladığı desteklerin ne kadar hayati olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Ancak bu süreç, İŞF'nin fonksiyonlarını daha etkin ve

amacına uygun bir şekilde nasıl yerine getirebileceği konusunda da ciddi bir öz değerlendirme gereksinimini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, işsizlik sigortasının sadece ekonomik kriz dönemlerinde değil, sürekli olarak işçilerin yanında olması ve onları ekonomik zorluklara karşı koruması gerektiği net bir şekilde ortaya çıktı.

İşçilerin hayatlarının olağan seyrinde daima karşılaşılabilecekleri bir risk olarak kabul edilen işsizlik, 2019 yılının sonlarına doğru tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi nedeniyle sosyal ve ekonomik hayatta yaratmış olduğu olumsuz etkileri ile yeniden kamuoyunda tartışılan konular arasına girmiştir. Bu nedenle de Türkiye’de işsizliğin işçilerin hayatlarında yaratmış olduğu gelir kayıplarını tazmin etmek üzere kurulan İSF ile pandemi öncesinde ve sonrasında işçi ve işverenlere sunulan sübvansiyonların fonun amacına uygun yönetilip yönetilmediği çalışma kapsamında incelenmiştir.

Covid-19 pandemisi, işsizliğin bireysel ve toplumsal açıdan hayatın olağan akışını büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. İşsizliğin bireysel açıdan olumsuz etkilerinin başında işçinin yaşamış olduğu gelir kaybı nedeniyle kendisinin ve ailesinin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamaması gelmektedir. Öte yandan işçi, işsiz kaldığında toplumda statüsü ile var olamadığından sosyal baskıya da maruz kalmaktadır. İşsizliğin toplumsal etkileri ise işçilerin yaşadıkları gelir kayıplarından dolayı ekonomik istikrarın bozulması, gelir eşitsizliğinin artması, sosyal huzursuzluğun ve psikolojik sorunların ortaya çıkması, siyasi istikrarsızlığın artması ve toplumun genel refahını olumsuz yönde etkileyen bir döngüye yol açmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda işsizliğin bireysel ve toplumsal alanda yaratacağı tahribatın önüne geçebilmek adına istikrarlı ve de etkinliği kanıtlanmış politikalar uygulanması son derece önem arz etmektedir.

Türkiye’de 2008 yılından itibaren İSF, çeşitli sebeplerle asıl amacının dışında kullanılmaya başlanmıştır. 2008 yılında 5763 sayılı Kanun ile İSF’den ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansman kaynağı olarak kullanılmasının önü açılmıştır. Yapılan kanuni değişiklik ile de GAP’a 2008 yılından 2012 yılına kadar toplamda 11.511.523.478 TL ödenerek İSF amacı dışında kullanılmaya başlanmıştır.

İşsizlik sigortasındaki dikkat çeken bir diğer dönüşüm ise yine aynı Kanun’la yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu Kanunla işsizlik ödeneği hesaplama oranı düşürülerek, işsiz kaldıklarında yaşadıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa tazmin etmek üzere işçilere ödenen ödeneğin miktarı azaltılmıştır. Bununla birlikte, aynı Kanun içinde yer alan geçici bir başka madde ile işverenlere İSF’den istihdamı arttıracacağı kanaatiyle istihdam teşvikleri sunulmuştur. Sunulan istihdam teşviklerinin ise istihdamı arttırdığına dair net bir bulgu bulunmamaktadır. Bu bağlamda İSF ile işçilere ödenen işsizlik ödeneği azaltılarak işverenlere teşvik sunulmuş olup fonun amacı dışında kullanılması başka bir boyut kazanmıştır.

Pandemi döneminde de bu durumun pek farklı olmadığı bağımsız denetim raporu sonuçları ile gözlemlenmektedir. Bu durum kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmış işçinin gelir kaybını telafi etme amacından ziyade işveren teşvik fonuna dönüşmesi eleştirilmiştir. Nitekim İSF’nin pandemi dönemlerine ait bağımsız denetim raporları aracılığıyla gider kalemleri incelendiğinde 2020 yılındaki gider kalemlerini, yüzde 26,36’sının teşvik ödemeleri, yüzde 7,43’ünün aktif işgücü program giderleri, yüzde 4,25’inin finansal ve diğer ödemeler ve yüzde 61,96’sının işçilere yapılan ödemelerden oluştuğu görülmektedir. Ancak 2021 yılında bu dağılım değişiklik göstermiştir; yüzde 36,24 teşvik ödemeleri, yüzde 10,99 aktif işgücü program giderleri, yüzde 4,36 finansal ve diğer ödemeler ve yüzde 48,41 işçilere yapılan ödemelerdir. Dolayısıyla, 2020’de İSF’den işçilere yapılan ödemelerde bir artış olmasına rağmen, 2021’de teşvik ödemeleri ve aktif işgücü program giderlerine ayrılan payın arttığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda pandeminin başladığı 2020 yılında İSF ile işçilere yapılan ödemelerin arttığı görülse de pandeminin ikinci yılı olan 2021 yılında teşvik ödemeleri ve aktif işgücü program giderlerine geçmiş yıllarda görüldüğü gibi İSF’den daha fazla pay ayrıldığı görülmektedir. Kısacası pandemi döneminde işçilere yapılan ödemeler işçilerin geçmiş dönemde çalışarak ödediği primler aracılığıyla İSF’den sağlanmıştır (Dertli, 2020: 21-35; Çelik, 2020: 13-16; Göktaş, 2022: 243-249; DİSKAR, 2021: 1-7; Bulut, 2022: 85-86).

Son 22 yılın bağımsız denetim raporları incelenerek hazırlanmış olan Tablo 12’de İSF giderlerinin toplam gider içerisindeki yüzde oranları verilmiştir. İSF’nin gider kalemlerinin oransal

dağılımda büyük resme bakıldığında ağırlıklı olarak teşvik ve aktif işgücü program giderlerinin yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz yıllarına bakıldığında ise 2001 yılı ekonomik krizde fon yeni kurulduğundan işçi ve işverene herhangi bir destek sağlanmamıştır. 2008 ekonomik krizde İŞF gider kalemlerinin oransal dağılımda yüzde 56’sı, değişen yönetimin anlayışının net bir göstergesi niteliğinde, aktif işgücü program giderlerinden oluşmakta olup işçilere yapılan ödemeler ise yüzde 24,10 oranındadır. 2011 ekonomik krizde İŞF’nin gider kalemlerinin oransal dağılımda uzun zaman sonra ilk defa işçilere yapılan ödemelerin oranı yükselerek yüzde 44,31’e çıkmıştır. Ancak 2011 ve 2012 yılında İŞF’den GAP’a aktarılan tutarlar bilançoda gider kaydedilmeyip uzun vadeli borç olarak kaydedilmiş olması 2011 yılındaki işçilere yapılan ödemelerin oranının işsizlik fonunun gider kalemlerinin oransal dağılımda büyük oranda değişikliğe neden olmuştur. 2018 ekonomik krizinde ise İŞF gider kalemlerinin oransal dağılımda yüzde 42,72’si teşvik ödemelerinden, yüzde 23,44’ü aktif işgücü program giderlerinden oluşmakta olup yüzde 23,62’si işçilere yapılan yardımlardan oluşmaktadır.

Tarihsel açıdan çalışma kapsamında pandemi öncesi olarak nitelendirilen ancak pandeminin başladığı yıl olarak da kabul edilebilecek 2019 yılında aktif istihdam politikası uygulamaları ve işverenlere sunulan sübvansiyon oranları yine işçilere sunulan sübvansiyonlar oranlarının çok çok üzerinde gerçekleşmiştir. Pandemi döneminin etkilerinin en yoğun yaşandığı dönem olduğu olarak nitelendirilen 2020 yılında ise uzun yıllar sonra ilk defa işverenlere sunulan sübvansiyonlar işçilere sunulan sübvansiyonların gerisinde kalmıştır. Ancak belirtilmelidir ki buna rağmen İŞF ile işverenlere sunulan sübvansiyonlar pandemi döneminde işsizlik ödeneklerinden yararlanma koşullarının ağırlığı nedeniyle yararlanamayan işçiler için uygulamaya konulan nakdi ücret desteği ödemelerinin toplamının üç katından fazladır. Hayatın olağan akışından uzak böylesi kritik bir dönemde İŞF ile işverenlere sübvansiyonlar sunmak yerine bunun için başka kaynaklar kullanılması ve de işsizlik sigortası ödeneklerinin yararlanma koşulları en azından pandemi döneminde esnetilerek daha çok işçinin yaşadığı gelir kayıpları tazmin etme yönünde kullanılması, kurulma amacı ile örtüşen bir politikadır.

Türkiye’de aşı uygulamasının başlamasıyla pandemi dönemi yerini pandemi ekseninde kontrollü normalleşme dönemine bırakmıştır. Bu kapsamda 2021 yılında Covid-19 aşı uygulamalarının başlaması ile çalışma hayatında normalleşme dönemine geçiş sürecini teşvik etmek adına İŞF ile işverenlere yeni sübvansiyonlar sunulmuştur. Pandeminin en ağır etkilerinin yaşandığı 2020 yılı geride bırakılırken 2021 yılında İŞF ile işçi ve işverenlere sunulan sübvansiyonlar pandemi öncesi döneminde olduğu gibi fonun gider kalemleri arasında en büyük oran olarak işveren lehine arttığı görülmektedir. Bu bağlamda pandemi ile işsizliğin yaratmış olduğu olumsuz etkiler yeniden gündeme gelse de fonun yönetim anlayışında kalıcı bir değişiklik yaratmadığı görülmektedir.

Nitekim çalışmanın temel araştırma konusu itibarıyla yapılan incelemeler sonucunda pandemi öncesinde ve pandemi sonrasında İŞF’nin işçinin işsiz kaldıklarında yaşadıkları gelir kayıplarını tazmin etmekten çok büyük ölçüde işverenlerin ödemekle mükellef oldukları sigorta primlerinin ödeme tutarlarının sunulan teşvikler ile işverenin işçilik maliyetlerini azaltılmaya yönelik işlediği sonucuna varılmaktadır. Özetle işverenlere teşvikler aracılığıyla sunulan sübvansiyonların işçilere ödenen sübvansiyonlardan fazla olması işçilerin işsiz kaldıklarında yaşadıkları gelir kayıplarını tazmin etmek üzere kurulan İŞF’nin amacı dışında kullanılmasına yol açmaktadır.

Kaynakça

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu. (1999).

Andaç, F. (2010). İşsizlik Sigortası (2 b.), Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara.

Baysal, M. (2020). Covid-19 Özel Bölümüyle Kısa Çalışma Rehberi, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Betcherman, G., Daysal, N., ve Pagés, C. (2010). *Do Employment Subsidies Work? Evidence from Regionally Targeted Subsidies in Turkey*. Labour Economics, 17(4), s. 710-722. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://docs.iza.org/dp3508.pdf](https://docs.iza.org/dp3508.pdf) Erişim Tarihi: 31.12.2022.

- Biçer, Ö. (2014). *İŞKUR'un Dönüşümü ve Aktif Emek Piyasası Politikaları*. DİSK-AR Dergisi (3), s. 90-97.
- Bilgili, Ö. (2019). *Sigorta Prim Teşviklerinin Kapsamındaki Sigortalılar Yönünden Değerlendirilmesi: 4447 Sayılı Kanun Örneği*. Çalışma ve Toplum Dergisi, 65(2), s. 1115-1154.
- Bulut, M. (2022). *Türkiye'de Uygulanan Sigorta Prim Teşviklerinin Niteliği Üzerine Bir Tartışma*. Maliye Çalışmaları Dergisi (67), s. 67-87.
- Eroğlu, E., & Durmuş, M. (2020). Koronavirüs Pandemisi Sonrasında İşsizliği Azaltmaya Dönük Bir Politika Önerisi: Garantili İstihdam Programları. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 15(34), s. 403-444
- Etcı, H., Avcı, M., & Çağan, S. (2020). Genç İşsizlerin İstihdamında Muğla İşkur'un Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Önemi. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9(2), s. 2-29.
- Çelik, A. (2020). SALGIN GÜNLERİNDE EMEĞİN HALLERİ: COVID-19 VE ÇALIŞMA YAŞAMI. BirGün Gazetesi Yazıları. https://www.researchgate.net/publication/341878710_Covid-19_ve_Calisma_Yasami_Ustune_Yazilar Erişim Tarihi: 12.10.2022.
- Çevik, E. G., ve Develi, A. (2022). *İstihdam Teşviklerinin İstihdam Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Ankara Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(3), s. 1139-1179.
- Cumhuriyet E-Gazete. (2022, 11 22). İŞKUR'daki Yolsuzluk Soruşturmasında Yeni Ayrıntılar Ortaya Çıktı. 12 27, 2022 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/iskurdaki-yolsuzluk-sorusturmasinda-yeni-ayrintilar-ortaya-cikti-2005239>.
- Dertli, N. (2020, Aralık). *Pandemisi Sürecinde Ekonomik-Sosyal Haklar Raporu*. İnsan Hakları Derneği Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu. İnsan Hakları Derneği.
- Dinçay, İ. H. (2020). İşkur Tarafından Düzenlenen Meslek Edindirme Kurslarının Etkinliği: Eskişehir Örneği. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(16), s. 373-397.
- Dinçay, İ. H. (2020). Farklı Ülke Uygulamaları Işığında Türkiye'de İşsizlik Sigortasının Uygulama Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 9(25), s. 440-469.
- DİSKAR. (2021). *Covid-19 Döneminde İşsizlik Sigortası Fonu: İssize ve İşçiye Derman Olamayan Fon*. <https://arastirma.disk.org.tr/?p=4795> Erişim Tarihi: 21.02.2021.
- Durak, Ş., ve Kaya, V. (2014). *Türkiye'de İşsizlik ve İşsizliği Azaltmaya Yönelik Politikalar: Tarihsel Bir Bakış*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(2), s. 55-73.
- Göçmen, M. (2012). *Ülkemizdeki İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Fonu Uygulamaları*. Kamu-İş Dergisi, 12(2), s. 137-158.
- Gökbayrak, Ş. (2010). *Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü*. Çalışma ve Toplum Dergisi (2), s. 141-162.
- Göktaş, N. (2022). *Ülkemizde İşsizlik Sigortası ve İşsizlik Sigortasında Güncel Sorunlar*. İSMMMOMali Çözüm Dergisi, 32(173), s. 229-252.
- Gün, S. (2016). *Aktif İstihdam Siyasetinin Gelişimi Açısından İşsizlik Sigortasının Dönüşümü*. Çalışma ve Toplum Dergisi, 50(3), s. 1295-1320.
- Günsan, N., & Yergin, H. (2021). Aktif İşgücü Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi. Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 4(12), s. 1161-1180.
- Gürel Karataş, D. (2019). *Teşvikler Yoluyla İstihdam Yaratmak*. TUSİAD. <https://tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/7798-tesvikler-yoluyla-istihdam-yaratmak> Erişim Tarihi: 31.12.2022.
- Gürel Karataş, D. (2019). Teşvikler Yoluyla İstihdam Yaratmak. TUSİAD. 12 31, 2022 tarihinde <https://tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/7798-tesvikler-yoluyla-istihdam-yaratmak>
- İşığınçok, Ö. (2017). İstihdam ve İşsizlik (3 b.) Dora Yayınevi, Bursa.

- İŞKUR, (2000-2021). *Bağımsız Denetim Raporları*.
- İŞKUR, (2021). *İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Aralık*
- İŞKUR, (2019 - 2021). *Aylık İstatistik Tablolar*.
- Karabulut, Ş. (2020). *Kısa Çalışma Ödeneğinde COVID-19 (Koronavirüs) Pandemisi Nedeniyle Yapılan Düzenlemeler*. Çimento İşveren Dergisi, 34(5), s. 8-19.
- Koç, N., ve Şahin, M. (2020). *Türkiye’de İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Teşvik Politikalarının İncelenmesi*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(75), s. 1294-1313.
- Koç, Y. (1999). Sosyal Güvenlikteki Kayıplar ve İşsizlik Sigortası, Türk-İş Eğitim Yay. No:35, Ankara.
- Korkut, G., Acar, O. K., ve Tetik, A. (2015). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ile Değişen Kamu Hizmeti ve Türkiye İş Kurumu*. İş ve Hayat Dergisi, 1(2), s. 107-135.
- Mütevellioğlu, N., ve Işık, S. (2009). Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm. S. Sönmez, ve N. Mütevellioğlu içinde, Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm (s. 159-204), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SGK, (2021). *Sigorta Prim Teşvikleri Broşürü*.
- SGK, (2019-2021). *Faaliyet Raporu*.
- Takım, A., ve Ersungur, Ş. (2018). *Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(3), s. 725-745.
- Taş, S., ve Bozkaya, G. (2012). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan İstihdam Politikaları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), s. 151-176.
- TGRT HABER. (2022, 11 22). İŞKUR’da Yolsuzluk Operasyonu: 35 Şüpheli Gözaltında. (F. Kökten, Dü.) 12 27, 2022 tarihinde <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/iskurda-yolsuzluk-operasyonu-2856673>.
- Tuncay, A. C. (2010). İşsizlik Sigortası Fonu Amaç Dışı Kullanılmaya Başlandı. N. Tan, & G. Karşlıoğlu içinde, İşsizlik Sgiortası Fonundan Elinizi Çekin (s. 189-196). Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- Tuncay, A. C., & Ekmekçi, Ö. (2019). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri (Yenilenmiş 20 b.). İstanbul: Beta.
- Tiryaki, H. (2009). *İşsizlik Sigortası Fonunun Cazibesi*. Türk-İş Dergisi (383), s. 79-87.
- Toker, M. (2002, Temmuz). *İşsizlik Sigortası*. Sayıştay Dergisi, 13(46), s. 83-109.
- Uğur, S. (2011). *Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Gelişimi*. Yönetim Bilimleri Dergisi, 9(2), s. 95-114.
- Ulutürk, S., ve Dane, K. (2009). *Sosyal Güvenlik: Teori, Dönüşüm ve Türkiye Uygulaması*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(29), s. 114-142.
- Yolvermez, B. (2022, Mart). *Türkiye’de Pandemi Döneminde Çalışma Hayatına Yönelik Alınan Tedbirler*. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), s. 75-110.
- Yücesoy, Y. (2020). *Türk İş Hukukunda Kısa Çalışma ile Salgın Hastalık Halinde Uygulanan Diğer Hukuki Kuramlar*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Yürekli, S. (2020). *Çalışma Hayatında Koronavirüs (Covid-19) Salgınunun Etkileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(38: Covid-19 Hukuk Özel Sayısı), s. 34-61.
- 8.09.1999 tarih ve 23810 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4447 Sayılı İş Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4447.pdf>

- 09.03.1988 tarih ve 3417 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4853&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- 4.10.2000 tarihli ve KHK/617 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Türkiye İş Kurumunun Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/10/20001004M1.htm#4>
- 12.12.2001 tarihli ve 2002 Yılı Mali Bütçe 4726 sayılı Kanun. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/05/2002-Mal%C3%AE-Y%C4%B1%C4%B1-B%C3%BCt%C3%A7e-Kanunu-Kanun-No.-4726.pdf>
- 21.09.2004 tarihli ve 25590 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/09/20040921.htm>
- 26.05.2008 tarihli ve 26887sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080526-5.htm>
- 25.02.2011 tarihli ve 27857 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6111 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110225M1-1.htm>
- 23.04.2015 tarihli ve 29335 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6645 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150423-3.htm>
- 9.02.2017 tarihli ve 29974 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 687 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170209-8.htm>
- 27.03.2018 tarihli ve 30373 (2. Mükerrer) sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 7103 Sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180327M2-1.htm>
- 17.04.2020 tarihli ve 31102 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 7244 Sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>
- 26.03.2020 tarihli ve 31080 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 7226 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200326M1-1.ht>

Kompulsif Satın Alma Ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisi: Bipolar Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Bir Araştırma*

İbrahim Doğan ARSLAN¹, Fatma DEMİRCİ OREL³⁷

ÖZ: Nedeni açıklanamayan, sürekli tekrarlayan takıntılı alışveriş kompulsif satın alma olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kompulsif satın alma kontrolsüz, engellenemez bir alışveriş dürtüsüdür. Bipolar bozukluğu olan bireylerin de aynı zamanda kompulsif alıcılar olduğu ve daha çok dürtüsel olarak alışveriş yaptıkları bilinmektedir. Bu kişiler, depresif dönemlerinde aşırı alışveriş yapmakta ve böylelikle kendilerini daha iyi hissetmektedirler. Bipolar bozukluğu olan bireyler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, kompulsif satın alma davranışını tetikleyen dışsal faktörlerden kredi kartının kontrolsüz kullanımı ve reklamların kompulsif satın alma davranışı üzerindeki etkisi ile davranışın da satın alma sonrası pişmanlık üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Adana ilinde bir hastanenin, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğinde takip edilen Bipolar Bozukluk tanılı hastalar arasından çalışma için gönüllü olan 160 hastaya yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Verilerin analizinde çoklu regresyon ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre; dışsal tetikleyicilerin kompulsif satın alma davranışı üzerinde, davranışın da alışveriş sonrası duygusal durum ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Bipolar bozukluk tanısı olan kişilerin kompulsif tüketim yaptıkları, bu tüketimin özellikle rasyonel olmayan kredi kartı kullanımından ve reklamlardan etkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca kompulsif tüketim yapan bipolar bireylerin yaptıkları alışverişten üzüntü ve pişmanlık duydukları da gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kompulsif Satın Alma, Bipolar Bozukluk, Satın Alma Sonrası Pişmanlık.

JEL Kodu: M30, M31, M37

The Relationship Between Compulsive Buying And Post-Purchase Regret: A Study On People With Bipolar Disorder

ABSTRACT: Unexplained, recurrent obsessive shopping has led to the phenomenon of compulsive buying. Compulsive buying is an uncontrolled, unstoppable shopping impulse. It is known that individuals with bipolar disorder are also compulsive buyers and shop more impulsively. These individuals shop excessively during depressive periods and thus feel better. In this study conducted on individuals with bipolar disorder, it is aimed to reveal the effect of uncontrolled use of credit card and advertisements on compulsive buying behavior, which are among the external factors that trigger compulsive buying behavior, and the effect of behavior on post-purchase regret. In this study, a face-to-face questionnaire survey was applied to 160 patients who volunteered for the study among the patients diagnosed with Bipolar Disorder who were followed up in the Mental Health and Diseases Outpatient Clinic of a hospital in Adana province. Multiple regression and simple linear regression analysis were used to analyze the data. According to the results of the study; it was revealed that extrinsic triggers were related to compulsive buying behavior and behavior was related to emotional state after shopping. It has been determined that people diagnosed with bipolar disorder engage in compulsive consumption, and that this consumption is particularly affected by irrational use of credit cards and advertisements. It was also observed that bipolar individuals who compulsively consume feel sadness and regret about their shopping.

Keywords: Compulsive Buying, Bipolar Disorder, Cognitive Dissonance.

JEL Code: M30, M31, M37

*Bu çalışma, İbrahim Doğan Arslan tarafından yazılan “Kompulsif Satın Alma ve Bilişsel Uyumsuzluk İlişkisi: Bipolar Bozukluğu Olan Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

³⁶ Pazarlama Doktora Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Email: dgnarsln2501@gmail.com ORCID: 0000-0001-9423-7321

³⁷ İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çukurova Üniversitesi, Adana

Email: fdorel@cu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3958-7297

1.Giriş

Psikiyatri literatürüne ilk kez 1915 yılında Kreaplin tarafından ‘onimania’ veya ‘satın alma manisi’ adıyla giren tüketim rahatsızlığı sonraki senelerde kompulsif satın alma ismiyle nitelendirilmiştir (Black, 2007b; Tamam, 2009).

Kompulsif satın alma kavramı uzun yılların ardından Faber ve diğerlerinin (1987) çalışmaları ile tüketici davranışları literatüründe yerini almıştır.

Kompulsif satın alma; bireylerin, stres ile kaygı benzeri olumsuz duygu durumlarını engellemek amacıyla kontrolü güç, kronik, tekrarlayan satın alma ve para harcama isteği ile ortaya çıkan alışverişin zarar veren bir türüdür (Edwards, 1993: 67). Bu şekilde gerçekleştirilen satın alma davranışı bazı tüketiciler için bir takıntı ya da bağımlılığa dönüşmüştür (Yüce ve Kerse, 2018: 143). Kompulsif satın almada, temelde bireyi tehlikeye veya heyecana sürükleyen dürtüler yer almaktadır (McElroy, 1996: 231). Bu bağlamda kompulsif satın alma, sadece psikolojik değil doğurduğu olumsuz finansal sonuçları nedeniyle de üzerinde çalışılan bir konudur. Hatta küresel ekonomik krizin nedenleri arasında aşırı tüketim, kontrolsüz harcamalar ve aşırı derecede kullanılan kredilerin etkisi olduğunu ifade eden çalışmalar mevcuttur (Schneider ve Kirchgassner, 2009; Gardarsdottir ve Dittmar, 2012).

Kompulsif satın alma davranışına en çok eşlik eden psikiyatrik tanılar, duygudurum bozuklukları, anksiyete bozuklukları, madde kullanım bozuklukları, yeme bozuklukları, kleptomani başta olmak üzere diğer dürtü denetim bozukluklarıdır (Uğurlu, 2020: 28). Bipolar bozukluğu olan kişilerin alışveriş esnasında hissettikleri hipomaniye benzer duygular ve bazı çalışmalarda kompulsif satın alma ile birlikte yüksek oranda bipolar bozukluk görülmesi, bu satın alma davranışı ile bipolar bozukluğun ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Tamam vd., 1998: 227). Mc Elroy ve diğerleri (1991) yaptıkları çalışmada, duygudurum bozukluğu olan hastaların kompulsif satın alma davranışlarını incelemiş ve çalışma sonucunda bazı hastaların kompulsif alışveriş yokluğunda depresif belirtiler yaşadığını, yaptıkları alışverişin geçici olarak bu belirtileri hafiflettiğini ve ayrıca hafif-orta şiddetli depresif dönemde, manik ve hipomanik döneme göre alışveriş dürtülerinin daha yoğun olduğu bulmuşlardır. Richardson ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada manik belirtileri bulunan bipolar bozukluğu olan kişilerin kompulsif satın alma ile yüksek düzeyde ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Özetle bipolar bozukluğu olan bireylerin aynı zamanda kompulsif alıcılar olduğu görülmektedir (Lejoyeux ve Weinstein, 2010: 249).

Kompulsif satın alma davranışının bipolar bozukluğu olan kişilerde, sağlıklı kişilere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine depresyonda olan kişilerin sıklıkla kompulsif ve dürtüsel davranışlar sergiledikleri bilinmektedir (Sneath vd., 2009). Kellett ve Bolton (2009) çeşitli değişkenleri temel alarak kompulsif satın alma davranışını modellemiştir. Kompulsif satın almanın bilişsel-davranışsal modeli olarak adlandırılan ve dört aşama içeren bu model kompulsif satın almayı kavramsallaştırmıştır. Bu aşamalar: (1) erken yaşam deneyimleri, (2) içsel (duygusal) ve dışsal tetikleyiciler, (3) satın alma eylemi ve (4) satın alma sonrası duygusal boyutlar (suçluluk, utanç, pişmanlık, çaresizlik) ve davranışsal faktörler (satın alınan ürünleri gizleme, aşırı satın almayı görmezden gelme). Kompulsif satın almayı tetikleyen içsel tetikleyiciler arasında depresyon, kaygı, stres yer alırken; dışsal değişkenler arasında kredi kartı kullanımı, başkalarıyla etkileşim ve reklamlar yer almaktadır (Kellett ve Bolton, 2009: 91). Depresyon, kaygı, stres vb. tetikleyicilerin bipolar bozukluğu olan bireylerde hali hazırda var olmasından dolayı bu çalışmada, içsel tetikleyiciler yerine dışsal tetikleyicilerden kredi kartı kullanımı ve reklamlara yönelik tutumlara yer verilmiştir.

Kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, özellikle de kontrolsüz kredi kartı kullanımı ve buna bağlı olarak yapılan obsesif satın alma davranışı alışveriş sonrası pişmanlığa sebep olmaktadır. Bu çalışmada, kompulsif satın alma davranışını tetikleyen dışsal faktörlerin etkisi incelenmiş; kontrolsüz kredi kartı kullanımı ve reklamlara karşı tutumun kompulsif satın alma davranışına etkisi, davranışın da alışveriş sonrası pişmanlık üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Benzer çalışmalar alanyazında yer almakla birlikte, kompulsif alıcılar olarak görülen bipolar bozukluğu olan bireyler üzerinde yapılmış pazarlama alanyazınında bu tür bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışma için etik onay, Çukurova Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 03.10.2022 tarih ve 2022/10 sayılı olarak alınmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

a. Bipolar Bozukluk

Bipolar bozukluk düzensiz bir şekilde tekrar eden depresif, manik veya her ikisini de içeren karma dalgalanmalarla devam eden ve bu dalgalanmalar arasında bireyin tam anlamıyla sağlıklı duygudurum haline dönebildiği kronik seyirli bir hastalıktır. Bu iki dönemin ortak özelliği, bireyin duygudurumunda normal gidişten farklı şekilde ve sürekliliği olan duygu ile alakalı (emosyonel) bir yaşantı olmasıdır. Bu farklılık, depresif dönemdeki duygulanımda gözlenen elem ve üzüntü yönünde artma veya manik dönemde gözlenen neşe ve çöşku tarzında bir artma şeklinde görülmektedir (Işık, 2013).

Bipolar bozukluğun gerek aile içinde gerek aile dışındaki sosyal ilişkiler ve yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Morselli ve diğerleri, 2004: 495). Özellikle satın alma davranışları açısından incelendiğinde, bipolar bozukluğu olan kişilerin bazı dönemlerde elindeki bütün parayı alışverişe yatırmasının ailelere ciddi ekonomik yük getirme şeklinde kötü sonuçlar doğurduğu gözlenmektedir (Bozkurt, 2009).

b. Kompulsif Satın Alma

Literatüre ilk olarak 1915 yılında Kreaplin tarafından ‘onimania’ veya ‘satın alma manisi’ olarak giren kompulsif satın alma, ardından 1924 yılında Bluer tarafından “dürtüsel sebeple kişinin alışveriş davranışını denetleyememesi” şeklinde tanımlanmıştır (Black, 2007b: 125). Kompulsiyon, obsesif kompulsif bozukluk rahatsızlığına ait değişkenlerden biridir ve takıntılı düşünceler (obsesyon) nedeniyle tekrarlanan eylem veya zihinsel davranışlardır. Kompulsif davranışlar; aşırı temizlik, düzeltme, düzenleme, dua etme şeklinde görülebilir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2015).

Kompulsif satın alma kavramı ise, “Bireyin dürtüsel olarak satın alma arzusu hissetmesi ve bu dürtüyü denetleyememesi neticesinde ortaya çıkan, bireyi finansal anlamda zor bir durumda bırakan bozukluk” şeklinde tanımlanmaktadır (Tamam vd., 2009). Kompulsif satın alma, bu eylemin oluşması ve isteğin bastırılması ile sonuçlanan engellenemez bir alışveriş arzusudur. Bu hastalık büyük ölçüde kişinin arzularını kontrol edememesinin bir alt sınıfı olarak kabul edilmektedir. (Black, 2007b: 125). Bu davranışı sergileyen bireyler, bu davranışın sosyal hayatlarında hem yasal olarak hem de maddi açıdan istenmeyen sonuçlara sebebiyet verebilen ölçüsüz ve mantık dışı eylemler olduğunu bilirler. Ancak yine de kompulsif alışveriş, kontrol altına alınması güç, satın alma arzusu ve buna yönelik hareketlerle ortaya çıkan bir rahatsızlıktır (Korur ve Kimzan, 2016: 47).

2.2.1. Kompulsif Satın Alma Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Kişiyi bu davranışa yönlendiren; psikolojik faktörler, kişisel faktörler, materyalizm, akran etkisi, kuşak farklılıkları, kontrolsüz kredi kartı kullanımı ve reklamlar gibi pek çok neden sayılabilir. Bu çalışmada hali hazırda araştırılan bireylerin psikolojik durumu ile bağlantılı olarak, kredi kartının kontrolsüz kullanımı ve reklamların kompulsif satın alma üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

2.2.1.1. Psikolojik Faktörler

Kişiyi bu satın alma davranışına yönlendiren nedenler içinde psikolojik durumu ve kendisine bir statü edinerek bulunduğu alanda değer görme isteği vardır. Özgüven eksikliğini kompulsif satın alma ile bastırmaya çalışan birey, ilk zamanlarda bunun verdiği huzuru yaşasa da bir süre geçtikten sonra üzüntü ile pişmanlık duymaktadır (Faber ve O’Guinn, 1992: 462). Bu davranışı sergileyen bireyler ürüne olan gereksiniminden değil psikolojik gerilimini bastırma amacıyla satın alım yaparlar (Valance vd., 1988: 422).

Bireyde öz saygının yeterli olmaması, kişinin kendisini fizyolojik veya psikolojik anlamda eksik gördüğü noktaları iyileştirme çabası bireyi kompulsif satın almaya yönlentmektedir (Yiğit ve Govdere, 2021: 720). Birçok çalışma göstermektedir ki; kişi kendine olan saygısındaki yetersizlikten ötürü olmak istediği bireye ulaşmak için kompulsif satın alma davranışı sergiler (O’Guinn ve Faber, 1989; Faber 1992; Yurchisin ve Johnson, 2004).

Düşük öz benlik saygısı bireyin kendisi ile ilgili olumsuz değerlendirmelerinden dolayı kişiyi kompulsif satın almaya yönlendirir, yapılan bu alışveriş davranışının meydana getirdiği olumsuz sonuçlar ile pişmanlık duygusu ise benlik saygısının daha fazla azalmasına sebep olur (Devrani, 2018: 122). Dolayısıyla, düşük benlik saygısı kompulsif alışveriş davranışının yalnız sebebi değil aynı zamanda sonucu olarak da ele alınır (Roberts, 1998). Wu (2006) yaptığı çalışmada, benlik saygısı düşük olan

kişilerin kendileri ile alakalı olumsuz değerlendirmeler ve bunun sonucunda oluşan olumsuz etkileri yok etmek için satın almaya yöneldikleri sonucuna ulaşmıştır.

2.2.1.2. Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımı

Kredi kartına sahip tüketiciler, para kullanmadan alışveriş yapabileceğine sahip oldukları için yaptıkları harcamaları ayarlayamayıp gelirlerinin üzerinde borçlanabilmektedirler (Yurtseven, 2014: 93). Kredi kartı kullanımını teşvik eden ve kullanım kolaylığı sağlayan (başvuru sürecinin hızlı sonuçlanması, nakit para imkanı, harcama limitlerinin rahat bir şekilde yükseltilebilmesi, ek kart, taksit olanakları, karta puan yüklenmesi vb.) uygulamalar bilinçsiz bir şekilde kredi kartı kullanımını körükleyebilmektedir (Girginer vd., 2008: 194). Bu durum ihtiyaç dışı alışverişi artırarak büyük finansal problemlere ve hukuki yaptırımlara yol açmakta, doğal olarak kart kullanıcılarını psikolojik sıkıntılara sürüklemektedir (Girginer vd.; Uçkun, 2008: 194; Çakmak ve Yurtsever, 2012: 48).

Kompulsif tüketim yapan kişilerin de harcama yaparken ödemeyi nakit yapmaktansa kredi kartı ile yapmayı tercih ettikleri ve bundan dolayı alışverişlerinde normalden fazla harcama yaptıkları görülmektedir (Lo ve Harvey, 2011: 80). Brezilya'da gerçekleştirilen bir araştırmada yanlış kredi kartı kullanımının, kaygı seviyesi yüksek bireylerde kompulsif satın alma davranışını büyük oranda artırdığı ortaya çıkmıştır (Oliveira vd., 2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen bir çalışmada ise, kompulsif satın alıcıların daha çok gençler olduğu ve yaptıkları harcamaların kullandıkları kredi kartı limitinin dört katından fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Koran vd., 2006: 1808).

2.2.1.3. Reklamlar

Geleneksel mecralarda ve çevrim içi ortamlarda giderek yoğunluğu artan reklamların tüketicileri kompulsif satın almaya yönlendirmede önemli etkiye sahip olduğu görülmektedir (Devrani, 2018: 121). Reklamlarda gösterilen hayati bahsedilen ürüne sahip olmayla ilişkilendirme, o ürüne satın alma dürtüsünü beraberinde getirir. Bu dürtü reklamı yapılan ürüne gereksinimin olup olmadığını düşünmeden bireyi kompulsif şekilde satın almaya iter. Reklamlar materyalist yaklaşımın benimsenmesini sağladığından kompulsif alışverişin artmasına sebep olmaktadır (Valence vd., 1988: 421).

Faber ve O'Guinn (1988), yaptıkları çalışmada televizyon izleme oranı ve kompulsif satın alma yatınlığı arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Reklamlar ürünleri anlatırken aynı zamanda tüketicilere idealize hale getirilmiş şekilde stil ve yaşam tarzları sunarlar. Tüketiciler kendilerini reklamda idealize edilen yaşam tarzlarıyla kıyasladıklarında eksik hissedebilirler (Lee vd., 2000: 465; O'Guinn ve Faber, 1987). Bu da onları daha fazla kompulsif satın almaya yönlendirebilir. Yine Eroğlu (2016) reklamların tüketicilerde kompulsif satın alma davranışını artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Günümüzde e-ticaret sitelerinin sunmuş olduğu avantajlar ile baskıcı bazı satış taktikleri kompulsif satın alma davranışını tetiklemektedir. Bu durum, dürtü atağı geldiğinde internet ortamında yapılacak alışverişin olası tehlikelerine karşı kompulsif alıcıları savunmasız bırakmaktadır. Zira bu ortamda tüketiciler gözlerden uzak rahat bir şekilde alışveriş yapabilmekte, satın alma dürtülerini ötelemek zorunda kalmamaktadırlar (Zeren ve Gökdağlı, 2017: 42-43). Bir başka ifadeyle, dürtü kontrolü hakimiyeti çevrim içi ortamda daha az olduğundan, kompulsif yatınlıklar her zaman açık ve erişilebilir olan bu ortamda daha da şiddetlenmektedir (Kukar-Kinney vd, 2016: 691). Guo ve Cai (2011) yaptıkları çalışmada kompulsif satın alma eğiliminde reklamlara karşı tutum ve internette geçirilen zamanın en önemli etkenler olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan, Sharif ve Yeoh (2018) sosyal paylaşım sitelerinde fazla aktif olmanın, çevrim içi kompulsif satın almayı pozitif yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bireylerin sosyal paylaşım sitelerini çok fazla kullanıyor olması, parayı gücün sembolü olarak yorumlaması, sıkıntılı, sınırlı veya huzursuz oldukları anlarda para harcama isteklerinin artması vb. nedenler çevrimiçi alışveriş sitelerinde kompulsif satın alma eğilimlerini artırmaktadır.

2.2.2. Alışveriş Sonrası Pişmanlık

Kompulsif alışveriş yatınlıkları, hem kısa hem uzun dönemde, değişik davranış biçimleri ile sonuçlanabilir. Sıralamak gerekirse; yeniden alışveriş yapma, kendini moral yönünden iyi hissetme, yapılan alışverişten sonra yaşanan pişmanlık, suçluluk hissi, borçlanma, kendini kötü hissetme ve depresyon, sosyal çevreden kendini soyutlama ve düşük özsaygıdır. (Korur ve Kimzan, 2016: 45-46).

Kompulsif alışveriş davranışı sergileyen bireyin hissettiği asıl güdü, bir ürüne sahip olmanın haricinde o ürünü elde ettiği esnada yaşadığı haz duygusudur. Fakat yaşanan bu hazın yanı sıra kişiler satın alma davranışının ardından pişmanlık yaşamakta ve bu pişmanlık hissi de yeni bir kaygı meydana

getirerek kişide “farklı bir kaygıya” sebep olabilmektedir (Cho vd., 2008: 99).

Kompulsif satın alma davranışı sergileyen birey, farklı düzeylerde pişmanlık veya depresyon hissi yaşamakta ve bunun neticesinde bir satın alma süreci yaşamaktadır (Hassay ve Smith, 1996: 745). Sonrasında aldığı ürünleri iade etmeye çalışmakta veya çevresindeki insanlardan gizleme çabasına girmektedir (Hassay ve Smith, 1996: 745; Faber ve O’Guinn, 1988: 150). Kompulsif satın alma davranışı önce kişinin ailesi ile arkadaşlarını etkilemekte ve uzun dönemde de içinde bulunduğu toplumun finans, sağlık ve güvenlik alanlarını rahatsız etmektedir (Faber ve O’Guinn, 1992: 459).

Kompulsif satın almanın hem kredi kartının kontrolsüz kullanımı hem de satın alma sonrası pişmanlık ile bağlantısı vardır (Korur ve Kimzan, 2016). Kredi kartı kullanımının yaygınlaşması ve buna bağlı olarak yapılan plansız/kontrolsüz alışveriş davranışı kompulsif tüketim yapan kişilerde satın alma sonrası pişmanlığa sebep olmaktadır.

c. Kompulsif Satın Alma ve Bilişsel Uyumsuzluk

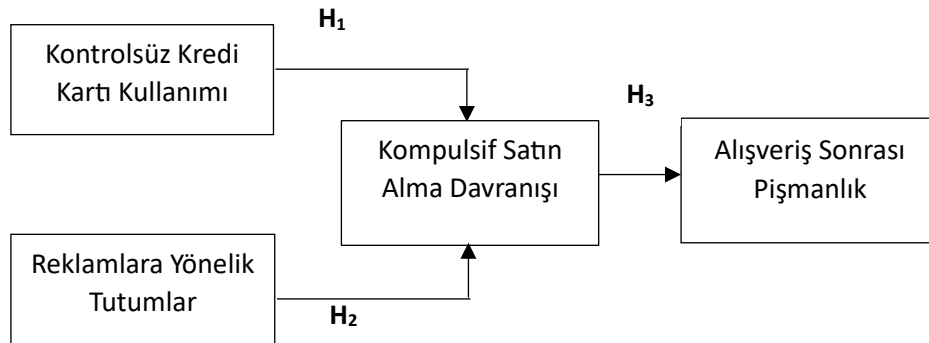
Kompulsif alışveriş davranışı ile bilişsel uyumsuzluk arasında bir ilişki olduğuna dair çalışmalar incelendiğinde Miltenberger ve arkadaşlarının 2002 yılında yaptıkları çalışmada, kompulsif satın alma gerçekleştiren katılımcıların, alışveriş sonrasında sırasıyla suçluluk duydukları (bilişsel uyumsuzluk), üzüldükleri ve sıkıldıkları ifade edilmiştir (Miltenberger vd., 2002: 5). Bushra ve Bilal (2014) benzer şekilde kompulsif satın alma davranışının alışveriş sonrası bilişsel uyumsuzluğu etkilediğini ifade etmişlerdir.

Kompulsif satın alma gerçekleştiren tüketiciler alışveriş sonrasında mutluluk yaşasa da, aradan zaman geçtikten sonra bilişsel uyumsuzluk (üzüntü, pişman olma ve suçluluk) yaşayabilmektedir (Altunuşık ve Çallı, 2004: 234).

3. Yöntem

a. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın temel amacı, kontrolsüz kredi kartı kullanımı, reklamlara yönelik tutum, kompulsif satın alma ve alışveriş sonrası pişmanlık davranışı arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaca yönelik oluşturulan model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma hipotezleri temel dayanaklarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur:

O’Guinn ve Faber (1989)’in yaptıkları çalışmada, kredi kartı sahipliği ve kompulsif satın alma davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Phau ve Woo (2008) da kredi kartı kullanımı ve kompulsif tüketim davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Wang ve Xiao (2009) ise yaptıkları bir çalışmada alışveriş esnasında kredi kartıyla ödeme yapan kişilerin daha fazla kompulsif tüketim gerçekleştirdiğini tespit etmişlerdir. Karaboğa ve Eroğlu (2020) çalışmalarında kompulsif satın almanın kredi kartı ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu belirtmiş ve kompulsif satın alma davranışı gösteren kişilerin çoğunun mali borçluluk düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu, ayrıca çok fazla kredi kartına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, Roberts ve Jones (2001), kredi kartlarının daha fazla kötüye kullanılmasının kompulsif satın almayı şiddetlendirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Omar ve diğerlerinin (2014) çalışmasında da, kompulsif

satın almanın kredi kartının kötüye kullanılmasından etkilendiği bulunmuştur. Buradan hareketle H_1 hipotezi geliştirilmiştir.

H₁: Kontrolsüz kredi kartı kullanımı kompulsif satın alma davranışını pozitif yönde etkiler.

Maddeci düşüncenin kitlelere ulaşmasında reklamın büyük payı olduğu ve reklamların da kompulsif satın almaya sebebiyet veren faktörlerden biri olduğu görülmektedir. (Eroğlu, 2016: 273). Eroğlu (2016) yaptığı çalışmada, kompulsif satın alma davranışı üzerinde reklamlara yönelik tutumun anlamlı bir etkisinin var olduğunu belirtmiştir. Valence ve diğerlerinin (1988) çalışmada, kaygının kompulsif satın almayı tetiklediğini, kaygıyı etkileyen faktörler arasında bulunan kültürel ve çevresel faktörlerde ise reklama yer verdikleri görülmüştür. Devrani 2018 yılında yaptığı çalışmada, reklam izleme oranı ile kompulsif satın alma arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişkin olduğunu tespit etmiştir. Buradan hareketle H_2 hipotezi geliştirilmiştir.

H₂: Reklama yönelik tutum kompulsif satın alma davranışını pozitif yönde etkiler.

Faber ve diğerlerinin (1987) gerçekleştirdiği çalışmada, kompulsif tüketim yapan kişilerin alışveriş sonrasında suçluluk duygusuna kapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Karahan ve Söylemez (2019), kompulsif alışveriş davranışı sergileyen tüketicilerin alışveriş sonrasında pişmanlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Faber ve Vohs (2004) ise çalışmalarında kompulsif tüketicilerin yaptıkları alışverişin ardından pişman oldukları, suçluluk, utanç ve dahası umutsuzluk duygusu hissettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalardan yola çıkarak kompulsif satın alma davranışı ve alışveriş sonrası pişmanlık arasındaki ilişkiyi açıklamak için H_3 hipotezi geliştirilmiştir.

H₃: Kompulsif satın alma davranışı alışveriş sonrası pişmanlığı pozitif yönde etkiler.

b. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın ana kütesini Adana ilinde bir hastanenin, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğinde takip edilen Bipolar Bozukluk tanılı hastalar oluşturmaktadır. Örneklem, Mart-Ağustos 2021 tarihleri arasında poliklinik kontrolü için gelen hastalar arasından kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur..

Uygulama boyunca toplam 160 anket yapılmış, değerlendirilebilir 153 anket üzerinden çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, modeli oluşturan boyutları ölçmede 24 değişken kullanılmıştır. Değişken sayısının çok olduğu bir araştırma gerçekleştirilirken örneklem büyüklüğünün, çalışmada analizi yapılacak değişken sayısının tercihen 5-10 katı arasında olması görüşünden (Hill, 1998; MacCallum vd., 1999) hareketle bu çalışmada ulaşılabilen örnek sayısı yeterli kabul edilmiştir. Covid-19 pandemisi daha fazla veri toplanmasının önüne geçmiştir. Bunun sebebi, araştırmacının veri toplamaya başladığı dönemde pandemi sürecinin başlaması, beraberinde uzun süre çalışmanın yapıldığı hastanenin Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğinin hasta kabul etmemesi ve normalleşme sürecinde de polikliniğin önceki dönemlere oranla daha sınırlı sayıda hasta kabul etmesidir.

c. Veri Toplama Yöntemi ve Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formu bipolar tanılı hastalara bir psikiyatri uzman doktor eşliğinde kontrollü olarak araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak uygulanmıştır. Ankete katılım gönüllülük esasına göre gerçekleşmiştir. Uygulama için hastane izni alınmıştır. Aynı zamanda çalışmanın etik onayı, yazarların bağlı bulunduğu üniversitenin ilgili departmanına başvurularak ve tüm süreçlerine adım adım uyularak alınmıştır.

Ankette katılımcıların medya kullanım alışkanlıkları, kredi kartı kullanım durumları ve demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ile araştırma modelinde yer alan kompulsif satın alma davranışı, kontrolsüz kredi kartı kullanımı, reklama yönelik tutum ve alışveriş sonrası pişmanlık değişkenlerini ölçmeyi amaçlayan ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Bipolar bozukluğu olan kişilerin kompulsif satın alma davranışlarının ölçülmesinde Edwards'ın 1993 yılında geliştirdiği 'Kompulsif Satın Alma Ölçeği'nden 11 ifade kullanılmış; alışveriş sonrası pişmanlık ile ilgili duygularının ölçülmesinde Edwards (1993), Tsiros ve Mittal'ın (2000) çalışmalarında kullandıkları ölçeklere ait 3 ifadeden yararlanılmıştır. Kompulsif satın almayı tetikleyen dışsal unsurlardan kontrolsüz kredi kartı kullanımını ölçmek için 3 ifade Palan ve diğerlerinin (2011) yaptıkları çalışmadan; reklamlara yönelik tutumların ölçülmesinde kullanılan 7 ifade için Gaski ve Etzel'in 1986'da geliştirdiği 'Pazarlamaya Yönelik Tüketici Duyarlılığı İndeksi'nden yararlanılmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde yapılan araştırmaya ait ampirik bulgular sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	Yüzde	Özellikler	Yüzde
Cinsiyet		Medeni hal	
Kadın	56,9	Evli	45,8
Erkek	42,5	Bekar	54,2
Cevap vermedi	0,7	Toplam	100,0
Yaş		Eğitim düzeyi	
< 20	4,6	İlköğretim	11,8
20 ile 29	27,5	Lise	27,5
30 ile 39	24,2	Yüksekokul/üniversite	49,7
40 ile 49	32,0	Yüksek lisans/doktora	11,1
50 ile 59	9,8	Toplam	100
60 ve üzeri	2,0		
Toplam	100		
Hane Gelir Düzeyi		Çalışma Durumu	
Düşük Gelir	27,7	Çalışıyor	51,6
Orta Altı Gelir	23,5	Çalışmıyor	48,4
Orta Gelir	27,5	Toplam	100,0
Orta Üstü Gelir	6,5	Ortalama Hane	3,15
Yüksek Gelir	10,5	Büyüklüğü	
Cevap Vermedi	1,3		
Toplam	100		

Tablo1'deki sonuçlara göre katılımcıların yarısından fazlasını kadın tüketiciler oluşturmaktadır. Katılımcıların %56,3'ü 40 yaşın altında ve %54'ü bekarıdır. Katılımcıların %60'ı yüksekokul ve üzeri eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların yarısından fazlası çalışmakta olup, önemli bir çoğunluğu (%78,7) orta gelir ve altında gelir düzeyine sahiptir.

a. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları

Katılımcıların %30'unun günlük ortalama televizyon izleme süresi 1-2 saat; %20'sinin 2-3 saat ve %14'ünün ise 3 saatten fazladır. Katılımcıların %23'ünün ortalama günlük internet kullanım süresi 1-2 saat, %16'sının 2-3 saat ve %32'sinin ise 3 saatten fazladır. %62'si internette alışveriş yapmaktadırlar. Katılımcıların %38'inin ortalama günlük gerçekleştirdikleri sosyal medya kullanım süresi 1 saatten daha az, %54'ünün ise 1 saatten fazladır. Katılımcıların %8'i ise bu soruya cevap vermemiştir.

b. Katılımcıların Kredi Kartı Kullanım Durumları

Araştırmaya katılan kişilerin %97'sinin, yani neredeyse tamamının kredi kartı kullandığı belirlenmiştir. Katılımcıların kullandığı kredi kartı sayısı ise minimum 1, maksimum 6'dır. En çok harcama yapılan ürün grupları sırasıyla; gıda ve gıdaya dayalı ürünler, moda ürünleri, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri, kitap ve kırtasiye ürünleri, elektronik eşya, ev araç ve gereçleri, spor ürünleri ve eğlence-kültür ürünleridir.

Katılımcılar kredi kartı kullanım amaçlarını; nakit para olmasa da alışveriş yapabilmek, taksitli alışveriş yapabilmek, bugün alıp sonra ödeyebilme, para taşımama, prestij ve güvenlik olarak belirtmişlerdir.

c. Güvenilirlik Analizi

Model değişkenlerine ilişkin güvenilirlik analizine ait sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçekler için elde edilen Cronbach alfa katsayıları (α) 0,60'tan büyük olduğu için ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Kompulsif Satın Alma Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi Değişkenler (İfadeler)	Alfa Katsayısı
<ul style="list-style-type: none"> Satın alma konusunda aşırıya kaçırım. Çılgınca alışveriş yaparken kendimi iyi hissedirim. Hiçbir şeye ihtiyacım yokken bile bir şeyler satın alırım. Üzgünsem, hayal kırıklığı yaşadıysam, stresli veya kızgınsam çok fazla alışveriş yaparım. İhtiyacım olmayan veya kullanmayacağım şeyleri satın alırım. Param ve zamanım olmadığında bile alışveriş ve harcama yapmayı düşünürüm. Bazen alışveriş yapmaya kendimi mecbur hissedirim. Alışverişten pek zevk almam. Bazen alışveriş yapmaya kendimi mecbur hissedirim. Çılgınca alışveriş yaparken kendimi iyi hissedirim. Hiçbir şeye ihtiyacım yokken bile bir şeyler satın alırım. 	0,854
<p>Alışveriş Sonrası Pişmanlık Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi Değişkenler (İfadeler)</p> <ul style="list-style-type: none"> Aşırı alışveriş yaptıktan sonra kendimi endişeli hissedirim. Aşırı alışveriş yaptıktan sonra kendimi suçlu veya utanmış hissedirim. Satın almış olduğum ürünleri seçtiğim için genellikle üzüntü duyarım. 	0,756
<p>Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımı Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi Değişkenler (İfadeler)</p> <ul style="list-style-type: none"> Kredi kartı kullandığımda ürünün fiyatıyla daha az ilgilenirim. Kredi kartı ile alışveriş yaptığımda daha anlak davranırım. Kredi kartı kullandığımda daha fazla harcama yaparım. 	0,894
<p>Reklama Yönelik Tutum Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi Değişkenler (İfadeler)</p> <ul style="list-style-type: none"> Reklamların çoğu tüketicilere gerekli bilgileri sağlar. Çoğu reklam can sıkıcıdır. Çoğu reklam yanlış iddiada bulunur. Çoğu reklam kaldırılırsa tüketiciler ekonomik anlamda daha iyi durumda olur. Çoğu reklamdan keyif alıyorum. Reklamlar daha yakından sıkı bir şekilde düzenlenmelidir. Çoğu reklam, tüketicileri bilgilendirmek yerine aldatmayı amaçlamaktadır. 	0,654

d. Hipotez Testleri ve Sonuçlar

Kredi kartının kontrolsüz kullanımı ve reklamlara yönelik tutumun kompulsif satın alma davranışına etkisine ilişkin olarak geliştirilen hipotezlerin testinde çoklu regresyon analizi, kompulsif satın alma davranışının alışveriş sonrası pişmanlığa etkisine ilişkin geliştirilen hipotezin test edilmesinde basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

4.4.1. Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımı ve Reklama Yönelik Tutumun Kompulsif Satın Alma Davranışına Etkisi

Bipolar bozukluğu olan kişilerde kredi kartını kontrolsüz kullanmanın ve reklamlara yönelik tutumun kompulsif satın alma üzerine etkisini ortaya koymak için geliştirilen H_1 ve H_2 hipotezlerinin test edilmesinde çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımı ve Reklama Yönelik Tutumun Kompulsif Satın Alma Davranışına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler Sabit	β	t	p	F	Model (p)	R ²
Kompulsif satın alma			3,029	,003	75,130	,000	,507
	Kontrolsüz kredi kartı kullanımı	0,653	10,581	,000			
	Reklamlara yönelik tutum	0,138	2,238	0,027			

Tablo 3’deki sonuçlara göre; kredi kartının kötüye kullanımı ve reklamlara yönelik tutum ile kompulsif satın alma arasındaki ilişkiler istatistiksel açıdan anlamlıdır (F=75,130; p=0,000). Kontrolsüz kredi kartı kullanımı, bipolar bozukluğu olan bireylerin kompulsif satın alma davranışını pozitif yönde etkilemektedir (p=0,000<0,05). Bu bağlamda H₁ hipotezi desteklenmektedir. Bipolar bozukluğu olan bireylerin reklamlara yönelik tutumları kompulsif satın alma davranışını pozitif yönde etkilemektedir (p=0,027<0,05). Bu bağlamda H₂ hipotezi desteklenmektedir.

4.4.2. Kompulsif Satın Alma ile Alışveriş Sonrası Pişmanlık Arasındaki İlişki

Bipolar bozukluğu olan kişilerde kompulsif satın alma davranışının alışveriş sonrası pişmanlık üzerinde etkisini ortaya koymak için geliştirilen H₃ hipotezinin test edilmesinde basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Kompulsif Satın Almanın Alışveriş Sonrası Pişmanlığa Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	p	F	Model (p)	R ²
Alışveriş Sonrası Pişmanlık	Sabit		2,794	,006	141,021	,000	,483
	Kompulsif Satın Alma	0,695	11,875	,000			

Tablo 4’teki sonuçlara göre; kompulsif satın alma ile alışveriş sonrası pişmanlık arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır (F=141,021; p=0,000). Kompulsif satın alma davranışı alışveriş sonrası pişmanlığı pozitif yönde etkilemektedir ($\beta=0,695$; t=11,875; p=0,000<0,05). Bu bağlamda H₃ hipotezi desteklenmektedir.

5. Sonuç

Özellikle günümüzde geniş uygulama alanı bulan tutundurma faaliyetleri, bankaların kredi kartı kullanımı için kullanıcılarına farklı imkânlar sağlamasıyla birleşince tüketiciler için alışveriş çok daha cazip hale gelmiştir. Bu alışveriş ortamında tüketicilerin etkilenmesi ve bu etki ile satın alma gerçekleştirmesi normal bir davranış olarak kabul edilebilir. Dürtüler, insanların herhangi bir eyleme geçmesi için her zaman itici güç olmuştur. Ancak bireyin dürtülerine kapılarak kendine engel olamaması sonucu gerçekleştirdiği, ihtiyacı olmadığı halde yalnızca kendini iyi hissetmek için yaptığı sürekli alışveriş normal bir satın alma davranışı olmaktan çıkıp kompulsif satın alma davranışına dönüşmektedir. Psikiyatri alanında duygudurum bozuklukları arasında bulunan ve kişinin hem kendisini hem de yakınlarını ekonomik anlamda çok zor durumlarda bırakabilen bipolar bozukluk tanılı kişilerin kompulsif satın alma davranışlarını tetikleyen dışsal unsurların ve satın alma sonrası duygusal durumlarının

incelendiği araştırmada çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır:

- Bipolar bozukluğu olan bireylerde kredi kartının kontrolsüz kullanımı kompulsif satın alma davranışını etkilemektedir. Bipolar bozukluğu olan tüketicilerde kontrolsüz kredi kartı kullanılmasının kompulsif satın almayı şiddetlendirdiği söylenebilir. Bu sonuç, Omar ve diğerlerinin (2014), Roberts ve Jones'un (2001), Palan ve diğerlerinin (2011) çalışmalarını destekler niteliktedir.

- Bipolar bozukluğu olan bireylerin reklamlara yönelik tutumları, yapmış oldukları kompulsif satın almayı etkilemektedir. Reklamların bu tüketicilerde satın almayı körüklediği, ihtiyacın çok dışında ürün aldırıldığı, yani takıntılı alışverişi tetiklediği söylenebilir. Bu sonuç, Valence'in (1988), Eroğlu'nun (2016) ve Devrani'nin (2018) çalışmalarını destekler niteliktedir.

- Bipolar bozukluğu olan tüketicilerin yaşadıkları alışveriş sonrası pişmanlıkta, kompulsif satın alma davranışının etkisi vardır. Bipolar bozukluğu olan kişilerin kompulsif satın alma sonrası pişmanlık ya da suçluluk duygusuna kapıldığı ifade edilebilir. Her ne kadar aşırı alışveriş davranışları bu gruptaki kişilerde kısa süreli mutluluk ve rahatlama sağlasa da, uzun vadede üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duyguları ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç Faber ve diğerleri (1987), Karahan ve Söylemez (2019), Faber ve Vohs'un (2004) çalışmalarını destekler niteliktedir.

- Bipolar bozukluğu olan tüketicilerin kompulsif satın alma eğilimi içinde olduğu, özellikle her iki rahatsızlık bir araya geldiğinde kontrolsüz alışveriş davranışının daha da arttığı gözlemlenmiştir.

Alan yazında görülmüştür ki; hem kompulsif bozukluk tanısı hem de bipolar bozukluk tanısı, bu rahatsızlıklara sahip olan bireylere uzun yıllar sonra konmaktadır. Bunun sebebi, kişinin tanıyı almadan önce yakınları tarafından gözlemlenmemiş olması ve aşırı harcamalarla gelen yüklü miktarda borç oluştuktan sonra büyük finansal sorunların ortaya çıkmasıdır. Bu noktada bipolar bozukluğu olan veya hastalık belirtileri gösteren kişilerin yakınlarına düşen sorumluluklar; bu kişileri daha fazla gözlem altında tutmak, alışveriş esnasında mümkün olduğunca onlara eşlik etmek ve kredi kartı kullanımlarını denetlemektir.

Bipolar bozukluk tanısı alan kişiler özellikle atak dönemlerinde dürtüleri ile hareket ettikleri için televizyon veya sosyal medya reklamlarından diğer tüketicilere göre daha fazla etkilenip satın alma kararı verebilirler. Bu tanıya sahip kişilerin yanı sıra kompulsif satın alma davranışı gösteren diğer tüketiciler de düşünüldüğünde pazarlamacılara bu noktada düşen, sorumlu reklamcılık anlayışına sahip olarak tüketiciyi yanıltıcı ve aldatıcı algı oluşturan reklam kampanyalarının yapılmamasını sağlamaktır. Ayrıca bankaların da kredi kartları reklamları ile ilgili olarak benzer sorumluluk anlayışına sahip olmaları gerekir. Kredi kartı kullanımı ile sanki tüketicinin cebinden hiç para çıkmadan alışveriş yapacakmış izlenimi veren veya alışverişin sorun olmaktan çıktığı ve birçok ürüne kolaylıkla sahip olunduğu şeklinde yanlış izlenim veren reklamlarla tüketicinin kandırılmasına izin verilmemelidir.

Kredi kartının kontrolsüz bir şekilde kullanımı kompulsif satın almaya sebep olan faktörlerden biridir. Kontrol dışı ve aşırı tüketim isteği kredi kartının kontrolsüz kullanımı ile birleştiğinde bipolar bozukluk tanılı bireylere önemli maddi yükümlülükler getirmektedir. Ödenemeyen borçlar yüzünden bu kişilerin kendileri, aileleri ve yakın çevreleri zarar görmektedir. Bu noktada bankaların kredi kartı verme koşullarının daha sıkı olması, yasal zeminin oluşturularak tıbben gerek kompulsif bozukluk gerekse bipolar bozukluk tanısı konulmuş kişilerin kolaylıkla kart sahipliğinin önüne geçilmesi gerekir.

Araştırmanın kapsamına sadece bir hastanede bipolar bozukluk tanısı ile tedavi gören hastalar dahil edilmiş ve çalışma anket formunu doldurmaya gönüllü olan hastalarla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca araştırmanın yapıldığı tarihlerin Covid-19 pandemisinin şiddetli dönemlerine rastlaması nedeniyle normal şartlardan daha az sayıda veri toplanmıştır. İleride yapılacak çalışmaların tek bir hastanede değil daha geniş bir alanda yapılması ve bipolar bozukluk tanısına sahip kişilerin yanı sıra birinci derece yakınlarını da içine alacak bir çalışmanın yapılarak daha kapsamlı bilgiler sunulması literatüre daha fazla katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altunışık, R. ve Çallı, L. (2004). *Plansız alışveriş ve hazcı tüketim davranışları üzerine bir araştırma: Satın alma karar sürecinde bilgi kullanımı*. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir, 231-239.
- Black D.W. (2007). *Compulsive buying disorder: a review of the evidence*. CNS Spectrums, 12(2), 124-132.
- Bozkurt, A. ve Oral, E.T. (2015). *Bipolar bozukluk tip-11 tanı ve tedavi el kitabı*. Ankara: Türk Psikiyatri Derneği Yayınları.

- Bushra, A. ve Bilal, A. (2014). *The relationship of compulsive buying with consumer culture and post-purchase regret*. Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 8(3), 590-611.
- Cho, H., Kwan, J. ve Seo, H. (2008). *Compulsive shopping in parkinson's disease-a case report*. Journal of Movement Disorders, 1(2), 97-100.
- Çakmak, A.Ç. ve Yurtsever, S. (2012). *Kredi kartının plansız satın alma davranışına etkisi: Karabük üniversitesi akademik personeline yönelik bir uygulama*. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1(4), 45-72.
- Edwards, E.A. (1993). *Development of a new scale for measuring compulsive buying behavior*. Financial Counseling And Planning, 4, 67-84.
- Eroğlu, F. (2016). *Kompulsif satın alma: kişisel faktörler, postmodern tüketim şekilleri ve reklama karşı tutumun rolüne yönelik bir araştırma*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 19(35) , 252-282.
- Faber, R.J. (1992). *Money changes everything. Compulsive buying from a biopsychosocial perspective*. American Behavioral Scientist, 35, 809-819.
- Faber, R.J., O'guinn, T.C. ve Krych, R. (1987). *Compulsive consumption*. Advances In Consumer Research, 14 (1), 132-135.
- Faber, R.J. ve O'Guinn, T.C. (1988). *Compulsive consumption and credit abuse*. Journal of Consumer Policy, 11, 97-109.
- Faber, R.J. ve O'Guinn, T.C. (1992). *A clinical screener for compulsive buying*. Journal of Consumer Research, 19, 459-469.
- Faber, R.J. ve Vohs, K.D. (2004). *To buy or not to buy?: Self-control and self-regulatory failure in purchase behavior*. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications (pp. 509-524). New York, The Guilford Press.
- Gardarsdottir, R.B., Dittmar, H. (2012). *The relationship of materialism to debt and financial well-being: the case of Iceland's perceived prosperity*. Journal of Economic Psychology 33(3), 471-481.
- Gaski, J.F. ve Etzel, M.J. (1986). *The index of consumer sentiment toward marketing*. Journal of Marketing, 50(3), 71-81.
- Girginer, N., Erken Çelik, A. ve Uçkun, N. (2008). *Eskişehir Osmangazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin kredi kartı kullanımlarına yönelik bir araştırma*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 193-208.
- Guo, Z. ve Cai, Y. (2011). *Exploring the antecedents of compulsive buying tendency among adolescents in china and thailand: a consumer socialization perspective*. African Journal of Business Management, 5(2), 10198-10209.
- Hassay, D.N. ve Smith, M.C. (1996). *Compulsive buying: an examination of the consumption motive*. Psychology and Marketing, 13(8), 741-752.
- Işık, E. (2013). *Çocuk, ergen, erişkin ve yaşlılarda depresif ve bipolar bozukluklar*. Rota Tıp Kitabevi, İstanbul.
- Karaboğa, K. ve Eroğlu Pektaş, G. (2020). *Kompulsif satın alma davranış düzey ve biçimlerinin belirlenmesi üzerine kuşaklar arası deneysel bir araştırma*. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(1), 155-172.
- Karahan, M. O. ve Söylemez, C. (2019). *Tüketicilerin kompulsif satın alma davranışını etkileyen faktörler: Bir uygulama*. İşletme Araştırmaları Dergisi, 3(11), 1961-1975.
- Kellett, S. ve Bolton, J.V. (2009). *Compulsive buying: a cognitive-behavioural model*. Clinical Psychology and Psychotherapy, 16(2), 83-99.
- Koran, L.M., Faber, R.J., Aboujaoude, E., Large, M. ve Serpe, R.T. (2006). *Estimated prevalence of compulsive buying behaviour in the U.S*. The American Journal Of Psychiatry, 10, 1806-1812.
- Korkmaz Devrani, T. (2018). *Durumsal benlik saygısının reklam izleme ile kompulsif satın alma ilişkisindeki düzenleyici etkisi*. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 4(5), 118-133.
- Korur, M.G. ve Kimzan, H.S. (2016). *Kompulsif satın alma eğilimi ve alışveriş sonrası pişmanlık ilişkisinde kontrolsüz kredi kartı kullanımının rolü: AVM müşterileri üzerine bir araştırma*. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 8(1), 43-71.
- Kukar-Kinney, M., Scheinbaum, A.C. ve Schaefer, T. (2016). *Compulsive buying in online*

- daily deal settings: an investigation of motivations and contextual elements*. Journal of Business Research, 69(2), 691-699.
- Lee, S.H., Lennon, S.J. ve Rudd, N. (2000). *Compulsive consumption tendencies among television shoppers*. Family and Consumer Sciences Research Journal, 28(4), 463-488.
- Lejoyeux, M. ve Weinstein, A. (2010). *Compulsive buying*. The American Journal Of Drug And Alcohol Abuse, 36(5), 248-253.
- Lo, H. & Harvey, N. (2011). *Shopping without pain: compulsive buying and the effects of credit card availability in Europe and the far East*. Journal of Economic Psychology, 32, 79-92.
- MacCallum, R. & Widaman, K., Zhang, S. ve Hong, S. (1999). *Sample size in factor analysis*. Psychological Methods, 4(1), 84-99.
- McElroy, S.L., Keck P.E. Jr, Pope H.G. Jr, Hudson, J.I., Philips, K.A., Strakowski, S.M. (1996). *Are impulse-control disorders related to bipolar disorder?*. Comprehensive Psychiatry, 37(4), 229-240.
- Miltenberger, R.G., Redlin, J., Crosby, R., Stickney, M., Mitchell, J., Wonderlich, S., Robert, F. Ve Smyth, J. (2003). *Direct and retrospective assessment of factors contributing to compulsive buying*. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 34(1). 1-9.
- Morselli, P.L., Elgie, R., Cesana, B.M. (2004). *GAMIAN-Europe/BEAM survey II: cross-national analysis of unemployment, family history, treatment satisfaction and impact of the bipolar disorder on life style*. Bipolar Disorders, 6(6), 487-497.
- Oliveira, T.M.V., Falciano, A.M. ve Perito, R.V.B. (2014). *Effects of credit card usage on young Brazilians compulsive buying*. Young Consumers, 15(2), 111-124.
- Omar, N.A., Rahim, R.A., Wel, C.A.C. ve Alam, S.S. (2014). *Compulsive buying and credit card misuse among credit card holders: The roles of self-esteem, materialism, impulsive buying and budget constraint*. Intangible Capital, 10 (1), 52-74.
- Palan, K.M., Morrow, P.C., Trapp, A. ve Blackburn, V. (2011). *Compulsive buying behavior in college students: the mediating role of credit card misuse*. Journal Of Marketing Theory And Practice, 19, 81-96.
- Phau, I. ve Woo, C. (2008). *Understanding compulsive buying tendencies among young Australians: The roles of money attitude and credit card usage*. Journal of Marketing Intelligence and Planning, 26(5), 441-460.
- Roberts, J.A. ve Jones, E. (2001). *Money attitudes, credit card use, and compulsive buying among American college students*. Journal of Consumer Affairs, 35(21), 213-240.
- Roberts, J.A., (1998). *Compulsive buying among college students: an investigation of its antecedents, consequences, and implications for public policy*. Journal of Consumer Affairs, 32(2), 295-319.
- Schneider, F. ve Kirchgassner, G.(2009). *Financial and world economic crisis: what did economists contribute?*. Public Choice, 140, 319-327.
- Sharif, S.P. ve Yeoh, K.K. (2018). *Excessive social networking sites use and online compulsive buying in young adults: the mediating role of money attitude*. Young Consumers, 19(3), 310-327.
- Sneath, J.Z., Lacey, R. ve Kennett-Hensel, P.A. (2009). *Coping with a natural disaster: Losses, emotions, and impulsive and compulsive buying*. Marketing Letters, 20(1), 45-60.
- Tamam, L., Zengin M., Karakuş, G. ve Öztürk, Z. (2008). *Impulse control disorders in an inpatient psychiatry unit of a university hospital*. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 18(3), 153-161.
- Tsiros, M. ve Mittal, V. (2000). *Regret: A model of its antecedents and consequences in consumer decision making*. Journal Of Consumer Reserach, 26, 401-417.
- Valence, G., d'Astous, A. ve Fortier, L. (1988). *Compulsive buying: Concept and measurement*. Journal of Consumer Policy, 11, 419-433.
- Yurchisin, J. ve Johnson, K.K.P. (2004). *Compulsive buying behavior and its relationship to perceived social status associated with buying, materialism, self-esteem, and apparel-product involvement*. Family and Consumer Sciences Research Journal, 32(3), 291-314.
- Yurtseven, G. (2014). *Kredi kartı kullanımı ve alışveriş bağımlılığı*. Bağımlılık Dergisi, 2, 91-101.
- Yüce, A. ve Kerse, Y. (2018). *Kişiliğin kompulsif satın alma davranışı üzerindeki etkisi: ampirik bir çalışma*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(1) , 143-156.
- Yiğit, A.G. ve Govdere, B. (2021). *Kompulsif satın alma davranışına genel bir bakış*. Business and Economics Research Journal, 12(3), 717-730.
- Zeren D. ve Gökdağlı N. (2017). *Satın alma motivasyonları: tüketicilerin sanal kompulsif davranışları üzerine bir araştırma*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Pazarlama Kongresi

Özel Sayısı, 41-55.

Wang, J. ve Xiao, J.J. (2009). *Buying behavior, social support and credit card indebtedness of college students*. International Journal of Consumer Studies, 33(1), 2-10.

Wu, L. (2006). Excessive buying: the construct and a causal model. (Unpublished PhD Dissertation). Georgia Institute of Technology, Georgia, USA.

ESG Integration into Financial Markets: A Comprehensive Exploration of Concepts and Implementation

Dr. Elif ACAR¹

ABSTRACT: This research paper aims to provide a comprehensive understanding of broad Environmental, Social, and Governance (ESG) practices and their implications, with a specific focus on their integration into financial products. The paper offers a general overview of ESG, including its key components, growing importance across sectors, historical evolution, regulatory developments, and challenges in reporting standardization efforts. It extensively discusses the transformation of ESG into financial products, such as ESG-focused indices, ESG-focused Exchange Traded Funds (ETFs), impact investing, green bonds, and ESG derivatives. The research aims to lay the groundwork for understanding the broader implications of ESG for businesses, investors, and society by adopting a pragmatic approach, emphasizing practical insights, while offering thought exercises for academic research.

Keywords: ESG, Environmental Social and Governance Practices, Regulatory Developments Financial Products, Derivatives.

JEL Code: G30, G38, G10, G23, M14

Finansal Piyasalarda ÇSY Entegrasyonu: Kavramlar Ve Uygulama Üzerine Kapsamlı Bir İnceleme

ÖZ: Bu araştırma, Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim (ÇSY) uygulamalarını ve etkilerini kavramsal olarak ayrıntılı bir şekilde açıklamayı ve finansal ürünlere entegrasyonuna odaklanarak finans dünyasında yaygınlaşan yansımalarını incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmada, ÇSY'nin temel bileşenleri, çeşitli sektörlerdeki önemi, kavramın tarihsel gelişimi, düzenleyici gelişmeler ve ÇSY uygulamalarının raporlanmasının standartlaştırılmasıyla ilgili zorluklar ele alınmaktadır. Ayrıntılı olarak, ÇSY ile ilgili faaliyetlerin finansal ürünlere dönüşümü tartışılmaktadır. Bu kapsamda, ÇSY odaklı Borsa Endeksleri, ÇSY odaklı Borsa Yatırım Fonları, etki yatırımları, yeşil tahviller ve ÇSY türevleri gibi finansal ürünler örnek olarak incelenmektedir. Bu çalışmayla, işletmeler, yatırımcılar ve toplum tarafından ÇSY'nin geniş etkilerinin anlaşılması için temel bir altyapı sunmak ve akademik çevreler için düşünsel açılımlar ortaya koymak hedeflenmektedir. Erişilebilirlik ve pratiklik sağlamak amacıyla, genel argümanları desteklemek için yaygın kabul gören prensiplere ve gerçek dünya uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: ÇSY, Çevresel Sosyal ve Kurumsal Yönetim, Regülasyon Gelişimi, Finansal Ürünler, Türevler.

JEL Kodu: G30, G38, G10, G23, M14

¹ Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, İşletme Fakültesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana.

Email: eacar@atu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0107-5517

1.Introduction

a. Environmental, Social and Governance (ESG) Overview

ESG refers to a comprehensive framework that incorporates environmental, social, and governance considerations into investment analysis and corporate decision-making processes (EUROSIF, 2018)³⁹. Environmental factors focus on a company's impact on the environment, including its carbon emissions, utilization of natural resources, waste management, and commitment to renewable energy. Social factors relate to a company's relationships with its employees, customers, communities, and other stakeholders. Governance factors pertain to the effectiveness of a company's governance practices, including board composition, executive compensation, risk management, and shareholder rights.

ESG is closely linked to sustainability as it encompasses key aspects that drive sustainable practices and outcomes. Environmental considerations within ESG are aimed at addressing challenges such as the impacts of climate change, the depletion of resources, environmental pollution, and the preservation of biodiversity, which are believed to be fundamental to achieving long-term environmental sustainability. The social aspect of ESG spans such dimensions like respect for human rights, just labor practices, involvement in the community, and diversity of the work force, as well as maintaining a workplace that ensures employees feel welcome. By focusing on good governance practices, ESG is expected to safeguard transparency, accountability, and ethical behavior, which are deemed important for creating sustainable business models and institutions.

b. Significance of ESG in Today's Business and Investment Landscape

ESG has gained significant traction in recent years, primarily due to the increasing attention and demand for “sustainable and responsible investing”, a term used by industry participants to denote more ethical and sustainable investment options. The shift toward sustainable investing practices can be attributed to several factors.

Firstly, there is a growing awareness of the interconnectedness between environmental, social, and governance factors and financial performance (Brooks and Oikonomou, 2018; Friede, et al., 2015). Investors recognize that companies with strong ESG practices tend to exhibit better long-term performance and risk management. (Eccles, et al., 2014; Deng, et al., 2013).

Secondly, investors have been demonstrating a desire to align their portfolios with their values by incorporating sustainability considerations into their investment decisions (Lydenberg, 2013). While some investors want to support companies that prioritize ethical practices, social well-being, and environmental stewardship, others transition to socially responsible investing primarily to capitalize on emerging financial opportunities or mitigate potential risks associated with environmental and social sustainability aspects (Chatzitheodorou et al., 2019).

Additionally, regulatory initiatives and frameworks play a crucial role in promoting ESG integration. Mandatory sustainability reporting and disclosure requirements encourage companies to be more transparent about their ESG performance (Damall, et al., 2022). Furthermore, it has been demonstrated by Damall, et al. (2014) that firms that follow ESG guidelines disclose 39% more sustainability information compared to firms that publish sustainability reports but do not follow ESG reporting guidelines. The findings from empirical studies also suggest that disclosure of corporate social responsibility type of activities lead to higher access to capital, stemming from the hypothesis that “higher levels of transparency reduce informational asymmetries between the firm and investors, thus mitigating perceived risk” (Ioannou and Serafeim, 2014: 15-17).

Finally, the emergence of sustainable finance instruments, such as green bonds and impact investment funds, provides dedicated avenues for investors to support environmentally and socially beneficial projects (Zhan and Santos-Paulino, 2021).

Largely, these factors collectively drive the prominence of ESG in the investment landscape. Institutional investors, asset managers, and shareholders are gradually integrating ESG considerations into their investment strategies. In response to this growing demand, corporations and managers are

³⁹ EUROSIF is a partnership comprised of Europe-based national Sustainable Investment Fora (SIFs). Most of the SIFs have a broad and diverse membership including asset managers, institutional investors, index providers and ESG research & analytics providers.

2. Conceptual Framework

To better comprehend how companies incorporate ESG into their operations, it may be helpful to examine each component (Environmental, Social, and Governance) individually and gain a conceptual understanding of the significant factors associated with each, providing examples of companies from the real world. It should be noted that our analysis is based solely on publicly available information about the companies. We have not conducted any in-depth analysis of the mentioned companies' practices and we do not endorse or validate their claims.

a. ESG Components and Key Factors

i. Environmental (E):

i. Carbon emissions and climate change: Companies measure and disclose their greenhouse gas emissions, adopt strategies to reduce carbon footprint, and invest in renewable energy sources. For example, Tesla (USA), a leading electric vehicle manufacturer, focuses on reducing carbon emissions by promoting the adoption of electric vehicles and clean energy solutions.

ii. Energy efficiency and renewable energy: Companies implement energy-efficient practices to minimize energy consumption and invest in renewable energy projects. Google (USA), for instance, has made substantial investments in renewable energy sources such as wind and solar power to power its data centers.

iii. Waste management and recycling: Companies develop waste reduction strategies, promote recycling initiatives, and adopt sustainable waste management practices. Waste Management Inc., (USA), a provider of broad waste management and environmental services, has implemented various programs and technologies to divert waste from landfills, increase recycling rates, and promote the circular economy.

ii. Social (S):

i. Labor and human rights: Companies promote fair labor practices, ensure employee well-being, and respect human rights. Patagonia, an outdoor clothing company, is known for its commitment to fair labor practices and employee well-being, offering benefits such as flexible work arrangements and promoting work-life balance.

ii. Community relations: Companies engage with local communities, support philanthropic initiatives, and contribute to social development. Microsoft, through its philanthropic arm, provides access to educational resources, digital tools, and technology training programs for underprivileged communities.

iii. Consumer protection and product safety: Companies prioritize consumer protection by ensuring product safety, transparent labeling, and responsible marketing practices. The Body Shop (USA), a cosmetics company, focuses on using sustainably sourced ingredients, promoting fair trade practices, and maintaining transparency in its supply chain.

iii. Governance (G):

i. Board diversity and structure: Companies strive for diverse board compositions, including representation of different backgrounds and expertise. For example, Mastercard (USA) emphasizes board diversity by ensuring representation from various demographics and professional backgrounds.

ii. Executive compensation and accountability: Companies align executive pay with company performance, maintain transparency in compensation practices, and establish clear accountability mechanisms. Salesforce (United Kingdom - UK), a cloud computing company, links executive compensation to specific ESG goals and metrics to promote accountability and performance.

iii. Anti-corruption and ethics: Companies adhere to strong ethical standards, implement anti-corruption policies, and foster transparent business practices. Siemens (Germany), a multinational conglomerate, has implemented comprehensive anti-corruption measures, including an extensive compliance program, to ensure ethical conduct throughout its operations.

These examples offer a glimpse into the factors implicated in each ESG component, although it should be acknowledged that ESG frameworks and factors can differ among industries and regions. It is also important to note that, companies that prioritize ESG factors may do so to address historical challenges such as large carbon footprints or deviations from best practices and responsible business conduct in their specific contexts.

b. Historical Development of the ESG Concept

The historical development of the ESG concept can be traced back to early discussions on corporate social responsibility (CSR) and ethical investing. The modern era concept of CSR emerged in the mid-20th century, focusing on the responsibility of corporations beyond their financial performance (Latapí Agudelo, et al., 2019: 3). Scholars and practitioners began exploring the social and environmental impacts of businesses, emphasizing their obligations towards stakeholders, including employees, communities, and the environment. In the 1970s and 1980s, CSR discussions gained momentum, with the recognition that corporations had a broader role to play in addressing societal challenges and contributing to sustainable development (Latapí Agudelo, et al., 2019). Concepts like Ethical Investing and Socially Responsible Investing (SRI) began to emerge and gain prominence in the 1960s and 1970s. Initially, SRI strategies avoided investments in contentious industries like gambling, fossil fuels, or apartheid regimes; then, alongside avoidance approach, positive selection practices arose, emphasizing strong corporate social performance (Dorfleitner, et al., 2015). SRI approaches helped to integrate non-financial factors, such as social and environmental concerns, next to financial considerations, pioneering the inclusion of ESG considerations in investment decision-making (Latapí Agudelo, et al., 2019).

Nevertheless, it has also been asserted that corporate responsibility originated in mid-20th-century USA as a strategic tool devised by the corporate capitalist elite to preempt government intervention, responding to public demands for governmental, rather than corporate, social responsibility. The hypothesis posits that contemporary 'civil regulation' may actually serve to secure corporate power rather than constrain it, revealing a complex interplay of elites engaging in a defensive institutionalization project to redefine societal perceptions and strategies (Kaplan, 2015).

c. Evolution towards ESG Integration

Approaching the 1990s, and well into early 2000s, there was a shift towards a more comprehensive approach that integrated environmental, social, and governance factors into investment analysis.

During this period of transition, the ESG landscape was significantly influenced by several seminal reports and frameworks that shaped the understanding and implementation of sustainable practices. Notable examples include the Brundtland Report (1987), which laid the foundation for sustainable development principles, the United Nations Global Compact (2000), which urged companies to align their operations with universal principles, and the launch of the Global Reporting Initiative (GRI) guidelines in the same year, providing a framework for transparent reporting on sustainability performance (Sellhorn and Wagner, 2022).

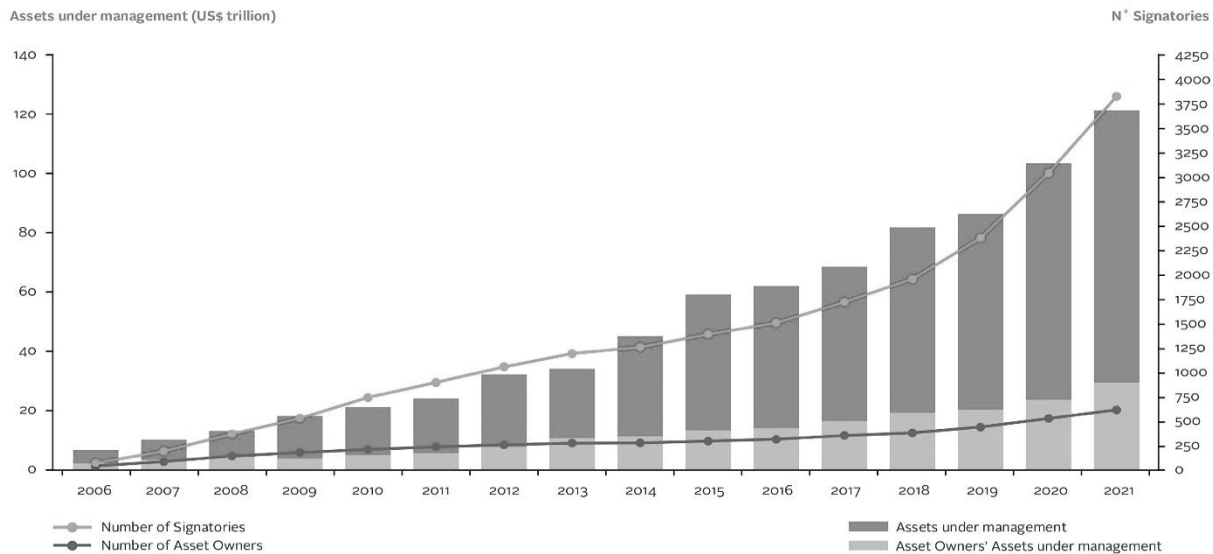
The Brundtland Report, officially known as "Our Common Future", was published by the United Nations World Commission on Environment and Development in 1987. This report introduced the concept of sustainable development, emphasizing the essentiality "to meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs". The Report emphasized the interconnectedness of environmental, social, and economic issues, calling for a complete approach to address global challenges.

The United Nations Global Compact, launched in 2000, is a voluntary initiative that urges "companies to align their strategies and operations with universal principles on human rights, labor, environment and anti-corruption". The Global Compact provides a framework for businesses to align their operations with broader societal goals and contribute to sustainable development.

The Global Reporting Initiative (GRI), an independent organization and its guidelines, launched in 2000, provide a comprehensive framework for sustainability reporting. It provides guidelines for companies to report on their ESG performance and disclose relevant information in a consistent and transparent manner.

In addition, the establishment of the Principles for Responsible Investment (PRI) in 2006 by the United Nations (UN) further institutionalized the integration of ESG factors into investment decision-making. The UN PRI has shown continuous growth, with a significant rise in the number of signatories. Graph 1 below, depicts the growth of PRI initiative's reach in terms of number of signatories and assets under management.

Graph1: UN PRI GROWTH – 2006-2021

Source: (United Nations Principles for Responsible Investment, 2021)

One significant initiative in the European context is the European Union's (EU) Sustainable Finance Action Plan released in 2018 (Claringbould, et al., 2019). The plan aims to mobilize finance for sustainable growth and redirect capital flows towards sustainable investments. It includes several key components:

- **Taxonomy Regulation:** The Taxonomy Regulation provides a classification system for sustainable economic activities, defining criteria for environmentally sustainable activities across various sectors. It is aimed to support the EU's goal of becoming climate-neutral by 2050.
- **Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR):** The SFDR sets out rules for financial market participants and companies to disclose information on how sustainability factors are integrated into their investment decisions and risk management processes. It aims to enhance transparency and comparability of sustainable investments.
- **EU Green Bond Standard:** The EU Green Bond Standard is a voluntary framework that sets criteria for green bonds, ensuring that the funds raised are used for environmentally sustainable projects. It aims to provide clarity and credibility to the green bond market.
- **Non-Financial Reporting Directive (NFRD):** The NFRD mandates specific large companies to provide comprehensive disclosure of non-financial information, comprising environmental and social dimensions, within their annual reports. The directive is designed to enhance transparency and promote standardized reporting of non-financial information, fostering comparability across companies.

Although the financial sector in Europe has shifted towards 'sustainable' finance due to significant regulatory changes, concerns persist about the actual impact of these reforms, with apprehensions about a potential paradoxical financialization of sustainability (Ahlström and Monciardini, 2020). Drawing on recent research on institutional logics and institutional fields formation, Ahlström and Monciardini's (2020) study explored the evolving dynamics of EU sustainable finance regulation as an extended, interactive and contested process. Through analyzing archival data and semi-structured interviews they reported that findings suggest that regulatory changes are influenced by the hybrid composition of social

constituencies supporting sustainable finance reforms and shifts in the overarching prevalence of the financial logic in society. Their study further highlights the inherent contradictions and limitations of sustainable finance as a tool for transformative sustainability reforms.

d. Mainstream Acceptance and Standardization with Challenges

The standardization of ESG practices and their measurement has gained significant footing in the mainstream in recent years.

GRI has played a pivotal role in advancing the standardization of ESG practices. Many companies around the world have adopted the GRI framework as a basis for their ESG reporting, contributing to the standardization efforts (KPMG International, 2022).

In addition to GRI, other global frameworks and initiatives have emerged to guide ESG reporting and disclosure. The Sustainability Accounting Standards Board (SASB) focuses on industry-specific ESG metrics, providing companies with industry-specific guidelines to report on material sustainability factors. The Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) focuses on climate-related risks and opportunities. Regulatory bodies and stock exchanges also play a crucial role in promoting standardized ESG reporting. They establish guidelines and requirements that listed companies must follow when reporting on their ESG performance (Bose, 2020).

Albeit the standardization of the ESG performance reporting is not without its challenges. One of the main challenges is the lack of universally accepted standards and frameworks for ESG reporting. The existence of multiple frameworks (GRI, SASB, TCFD among others) can create confusion and inconsistency in reporting practices (Faccia, et al., 2021).

Another challenge is the issue of data quality and reliability. ESG data is often self-reported by companies, and there may be variations in the rigor and accuracy of data collection and reporting processes (Kotsantois and Serafeim, 2019). This can undermine the credibility and comparability of ESG information, raising concerns about “greenwashing” or misleading claims (Jonsdottir et al., 2022). Greenwashing refers to the practice of exaggerating or misrepresenting a company's environmental or social credentials to appear more sustainable than it actually is.

Additionally, the complexity and breadth of ESG issues pose a challenge for companies in identifying and measuring relevant ESG metrics. This challenge is particularly significant for industries with unique ESG considerations, e.g., Oil and Gas Industry, Pharmaceuticals, and Agriculture and Food Industry or for small and medium-sized enterprises (SMEs) with limited resources and expertise. It's important to note that ESG considerations can vary within industries, and companies within the same industry may have unique factors to address based on their operations, geographic location, and specific business practices. Companies operating in sectors with high environmental or social impact are often subject to stricter regulations and heightened scrutiny from stakeholders (Cort and Esty, 2020).

For SMEs with partial resources and capability, collecting accurate and reliable data on ESG performance can be challenging. SMEs may struggle to invest in specialized ESG reporting tools, hire ESG experts, or allocate the necessary time and effort to effectively measure and report on their ESG performance. In brief, the complexity and breadth of ESG issues, combined with industry-specific considerations and resource constraints, make it particularly challenging for industries with unique ESG considerations and SMEs to identify and measure relevant ESG metrics (Krawczyk, 2021; Ruzier, et al., 2015).

International collaborations and initiatives, such as the SASB and the International Integrated Reporting Council (IIRC), aim to develop consistent reporting guidelines and encourage companies to adopt best practices in ESG reporting. Both collaborate with businesses, investors, standard-setters, and regulators, to develop and refine reporting frameworks and guidelines (Cort and Esty).

In summary, the historical development of the ESG concept has witnessed a progression from early discussions on CSR and ethical investing to the comprehensive integration of ESG factors into investment analysis. Prominent initiatives, programs, and regulatory developments have played a key role in driving the mainstream adoption of ESG integration and the standardization of reporting standards, underlining the growing recognition of the materiality of ESG issues and their impact.

3. Integration of ESG Into Financial Products

In this discussion, we will explore how ESG integration has evolved and examine the various approaches taken to integrate ESG factors into financial products. We will also elucidate the operational

ESG Integration into Financial Markets: A Comprehensive Exploration of Concepts and Implementation mechanisms of derivatives, shedding light on the diverse strategies employed to incorporate ESG factors into financial products. The ensuing discourse stems from a meticulous synthesis of comprehensive market-based data and literature review. It is presented after scrutinizing this information through an academic lens, aiming to elucidate the mechanisms of ESG-related financial products for both academic and non-academic readers.

a. ESG-focused Indices

As ESG continued to gain considerable footing in the investment world, stock exchanges have begun to cater to the avid investors by launching sustainability indices, providing investors with benchmarks to identify companies with strong ESG practices. These indices serve as benchmarks for investors interested in investing in sustainable and responsible companies. To conceptualize, a few examples of sustainability indices can be listed as:

- I. FTSE4Good Index Series (London Stock Exchange - LSE): The Financial Times Stock Exchange (FTSE), also known as FTSE Russell, is a London-based financial organization owned by the LSE. It provides index offerings for global financial markets. The FTSE4Good Index Series identifies companies that demonstrate strong ESG practices. It includes various indices, such as the FTSE4Good Global Index and the FTSE4Good Emerging Index, which cover companies globally and in emerging markets, respectively.
- II. Dow Jones Sustainability Indices (New York Stock Exchange): The Dow Jones Sustainability Indices (DJSI) are designed to track the performance of companies that lead in sustainability. The indices, including the DJSI World and DJSI Europe, assess companies based on various ESG criteria.
- III. BIST Sustainability Index (Borsa Istanbul): Borsa Istanbul (BIST), the stock exchange in Turkey, has its own sustainability index called the BIST Sustainability Index. It includes companies listed on the BIST 100 Index that meet specific sustainability criteria.
- IV. OMX Stockholm Sustainability Index (Nasdaq Stockholm): Nasdaq Stockholm introduced the OMX Stockholm Sustainability Index, which consists of companies listed on the Stockholm Stock Exchange that meet certain ESG criteria.
- V. MSCI World ESG Leaders Index: The MSCI World ESG Leaders Index is designed to capture companies with strong ESG performance from developed markets worldwide. It includes companies that demonstrate leading ESG practices within their respective industries. MSCI stands for Morgan Stanley Capital International, a provider of investment decision support and ESG research and ratings.
- VI. S&P 500 ESG Index: The S&P 500 ESG Index is designed to measure the performance of companies within the S&P 500 Index that demonstrate strong ESG practices. It provides investors with a way to track the performance of large-cap U.S. companies that have integrated ESG factors into their business operations and decision-making processes. S&P stands for Standard & Poor's Global Inc., a global provider of financial information and analytics.

These examples represent a few of the many sustainability indices that provide a reference point (benchmark) for investors, looking to align their investment strategies with sustainability goals, to assess and compare the ESG performance of companies in their portfolios. Ongoing research aims to determine whether these indices also outperform traditional indices in terms of financial returns and risk management. There is compelling evidence that ESG indices investment can contribute to enhanced diversification in portfolio investment. Institutional investors can especially benefit from lower downside risk accompanied with higher returns in emerging markets (Sherwood and Pollard, 2018).

Moreover, financial data providers are broadening their services to encompass ESG-driven performance lists, catering to the interests of ardent investors. For instance, Refinitiv, a prominent provider of financial market data and infrastructure, part of the London Stock Exchange Group (LSEG), publishes the Global Diversity and Inclusion Index. This index evaluates companies based on 24 distinct metrics, highlighting those with the most diverse and inclusive workplaces. The table below presents the top 30 constituents included in the Refinitiv Diversity & Inclusion Index as of June 30th, 2022.

Table 1: REFINITIV GLOBAL DIVERSITY AND INCLUSION INDEX - TOP 30 COMPANIES

Rank	Company Name	Industry	Country of Headquarters	D&I Score
1	Accenture Plc	Software & IT Services	Ireland	86.75
2	Kering SA	Specialty Retailers	France	84.75
3	Owens Corning	Homebuilding & Construction Supplies	United States	83.5
4	Gap Inc	Specialty Retailers	United States	82.75
5	Novartis AG	Pharmaceuticals	Switzerland	81.25
6	Illumina, Inc.	Healthcare Equipment & Supplies	United States	81.25
7	Toronto-Dominion Bank	Banking Services	Canada	80.75
8	Nordstrom, Inc.	Diversified Retail	United States	80
9	Paramount Global	Media & Publishing	United States	79.5
10	Tim SA	Telecommunications Services	Brazil	79.5
11	Telecom Italia SpA	Telecommunications Services	Italy	79.25
12	HERA SpA	Multiline Utilities	Italy	79.25
13	Allianz SE	Insurance	Germany	79
14	L'Oreal SA	Personal & Household Products & Services	France	78.5
15	LVMH Moët Hennessy Louis Vuitton SE	Textiles & Apparel	France	78
16	Intesa Sanpaolo SpA	Banking Services	Italy	78
17	Royal Bank of Canada	Banking Services	Canada	77.5
18	Medtronic PLC	Healthcare Equipment & Supplies	Ireland	77.25
19	Bank of Montreal	Banking Services	Canada	77.25
20	Estee Lauder Companies Inc	Personal & Household Products & Services	United States	77.25
21	Roche Holding AG	Pharmaceuticals	Switzerland	77

Table 1: REFINITIV GLOBAL DIVERSITY AND INCLUSION INDEX - TOP 30 COMPANIES

Rank	Company Name	Industry	Country of Headquarters	D&I Score
22	British American Tobacco PLC	Food & Tobacco	United Kingdom	77
23	Johnson & Johnson	Pharmaceuticals	United States	76.75
24	Bank of America Corp	Banking Services	United States	76.75
25	Canadian Imperial Bank of Commerce	Banking Services	Canada	76.75
26	Coca Cola HBC AG	Beverages	Switzerland	76.75
27	CCC SA	Specialty Retailers	Poland	76.75
28	Diageo plc	Beverages	United Kingdom	76.5
29	Sony Group Corp	Computers, Phones & Household Electronics	Japan	76.5
30	Enel S.p.A.	Electric Utilities & IPPs	Italy	76.25

Source: (Refinitiv, 2023)

b. ESG-focused Exchange Traded Funds

ESG-focused Exchange Traded Funds (ETFs) are investment funds that track a specific ESG-focused index or portfolio of companies. These ETFs aim to provide investors with exposure to companies that meet certain environmental, social, and governance criteria while offering the benefits of diversification and tradability associated with ETFs. A few examples of ESG-focused ETFs can be listed as:

- I. iShares MSCI Global Impact ETF (SDG): This ETF seeks to track the MSCI ACWI Sustainable Impact Index, which includes companies that focus on addressing global sustainability challenges as defined by the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs).
- II. SPDR S&P 500 ESG ETF (EFIV): This ETF tracks the performance of the S&P 500 ESG Index, which includes companies from the S&P 500 that have high ESG ratings.
- III. Vanguard ESG U.S. Stock ETF (ESGV): This ETF, managed by The Vanguard Group Inc., seeks to track the performance of the FTSE US All Cap Choice Index, which includes U.S. companies that meet certain ESG criteria based on data from leading ESG research providers. FTSE stands for Financial Times Stock Exchange, a global index provider offering a wide range of indices used by investors to track and benchmark various financial markets.
- IV. Nuveen ESG Small-Cap ETF (NUSC): This ETF focuses on small-cap U.S. companies that demonstrate strong ESG characteristics. It tracks the performance of the TIAA ESG USA Small-Cap Index. TIAA stands for Teachers Insurance and Annuity Association, a financial services organization that provides retirement plans, investment solutions, and financial advice primarily for people in the academic, research, medical, and cultural fields in the USA.

The key distinction between ESG ETFs and ESG indices lies in their nature and purpose. ESG ETFs are investment vehicles that allow investors to gain exposure to a portfolio of securities that meet specific ESG criteria. They can be bought and sold on an exchange like other ETFs.

On the other hand, ESG indices are reference points that measure the ESG performance of a group of companies recognized for their ESG-related activities and are used as benchmarks to evaluate the

performance of ESG-focused investments in the capital markets.

ESG ETFs can be designed to track a specific ESG index, meaning they aim to replicate the performance of that index. However, there can be variations in the ESG criteria and methodologies used by different ETF providers, even if they are tracking the same ESG index. Additionally, some ESG ETFs may employ active management strategies, where portfolio managers make individual security selections based on their ESG analysis, rather than tracking an index directly (Rompotis, 2022).

Overall, ESG ETFs and ESG indices are complementary components of sustainable investing, with ESG ETFs providing a vehicle for investors to gain exposure to ESG-focused portfolios and ESG indices serving as benchmarks to measure the performance of ESG investments.

c. Sustainable Finance and Impact Investing

Sustainable finance encompasses a diverse array of financial products and services that take into account ESG factors in investment decisions. Notable examples of sustainable financial products include green bonds, which support environmentally beneficial projects, social impact bonds and impact investment funds (impact investing), which finance initiatives addressing social challenges and makes portfolio investments into such assets, respectively. While these concepts may overlap at times, we aim to provide clear explanations for each specific concept.

i. Impact Investing:

Unlike traditional investing, which primarily focuses on financial performance, impact investing is intentional and seeks to align capital with projects and companies that address social and environmental challenges. Impact investing covers a wide range of themes and sectors, including renewable energy, affordable housing, sustainable agriculture, education, healthcare, gender equality, and financial inclusion. Impact investors, through impact investment funds or issuances of impact bonds, aim to achieve competitive market returns or even outperform traditional investments while simultaneously driving positive social and environmental outcomes. They proactively seek investment opportunities that have the potential to deliver measurable social or environmental outcomes (Barber, et al., 2021). These outcomes can be aligned with various United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) or other impact metrics. Impact investors use a range of methodologies and tools to track and evaluate the progress of investees in achieving their intended impact.

It is worth noting that impact measurement in impact investing can be complex. The methodologies and metrics used vary depending on the specific investment, sector, and impact goals. Various frameworks and tools are available to guide impact measurement, such as the Impact Management Project (IMP), Global Impact Investing Network's (GIIN) IRIS+ catalog, and Social Return on Investment (SROI) analysis.

ii. Green Bonds:

Green bonds are fixed-income financial instruments specifically designed to finance projects that have positive environmental or climate-related benefits. They enable issuers to raise capital to fund projects that promote renewable energy, energy efficiency, sustainable infrastructure, and other environmentally friendly initiatives. Green bonds, with their origins in the mid-2000s, have been gaining popularity as a tool for sustainable investing, allowing investors to support projects with clear environmental objectives while generating financial returns (Gilchrist, et al., 2021).

A conceptual example of a green bond could be a renewable energy company issuing a bond to finance the construction of a solar power plant. The proceeds from the bond issuance would be earmarked exclusively for the development, construction, and operation of the solar power plant. Investors who purchase these green bonds would receive regular interest payments and the return of their principal investment over the bond's maturity period. By investing in the green bond, investors contribute to the deployment of clean energy infrastructure. The issuer benefits from access to capital specifically dedicated to environmentally beneficial projects and may attract a broader investor base interested in sustainability.

Green bonds have a standardized labeling and certification process. They typically undergo a rigorous evaluation and verification process to ensure that the funded projects meet recognized green standards and objectives. Organizations like the Climate Bonds Initiative or Green Bond Principles, provide guidelines and criteria for assessing the environmental integrity and transparency of green bond issuances (Gilchrist, et al., 2021).

Following the appetite in green bonds in the market, Green Bond Funds and Sustainable Bond Funds are gaining attraction as well. These funds specifically invest in green bonds or sustainability-focused fixed-income securities with a broader scope, which may not always have a standardized labeling or certification process.

iii. Sustainability-linked Loans:

In addition to impact investing, green bonds and funds, sustainability-linked loans are available outside of capital markets. These loans are credit facilities where the interest rate or terms are linked to the borrower's sustainability performance. The borrower commits to achieving specific sustainability targets, such as reducing carbon emissions or improving social metrics. If the borrower meets these targets, they may receive a reduction in interest rates or other financial incentives (Carrizosa and Ghosh, 2022).

Overall, these sustainable financial products and services, alongside other and ever-evolving ESG-focused products and services in the financial industry, aim to contribute to a more inclusive and environmentally conscious economy.

d. ESG Derivatives in Financial Markets

ESG derivatives refer to financial instruments that are tied to ESG factors or ESG-integrated financial products. These derivatives allow investors to take positions or manage risks related to ESG performance or outcomes (Baker, 2022).

ESG derivatives can take various forms, including futures contracts, options, swaps, and structured products.

i. ESG Futures:

These are standardized contracts that obligate the buyer to purchase, and the seller to sell, a specific quantity of an underlying ESG-related asset at a predetermined price and future date. ESG futures can be based on an ESG index, a basket of ESG-compliant stocks, or other ESG-related benchmarks.

To further elaborate on the workings of an ESG Futures, consider an example of an ESG futures contract tied to a specific ESG index. A futures contract can be based directly on a specific index. In this case, the futures contract's value would be derived from the performance of that index itself, rather than from an underlying asset tied to the index. Futures contracts based on an index allow investors to speculate on or hedge against the movement of the index as a whole, without the need to directly own the individual assets comprising the index. These contracts are settled based on the value of the index at a specified future date.

Suppose there is an ESG Futures contract based on the "S&P Global Clean Energy Index" (Bloomberg40 ticker: SPGTCED). The SPGTCED tracks the prices of stocks of various companies in the Energy, Utilities, Information Technology, Industrials, and Materials industries that meet specific ESG criteria. The futures contract has a contract size of 100 units and a contract expiration date of three months from the present. An investor, let's call them John, is of the belief that the renewable energy companies will undergo substantial growth in the upcoming months. due to increasing demand and supportive government policies. John wants to capitalize on this potential price appreciation in the sector and manage his risk exposure.

Speculating on ESG Performance (Positioning for Price Increase): John decides to buy two ESG futures contracts at the current market price of \$1,000 per contract. By doing so, he gains exposure to the price movement of the SPGTCED index without actually owning the underlying assets. John doesn't have to pay anything until expiration date, but Futures contracts typically require margin or collateral to be posted by the buyer as a form of security to offset possible losses and ensure the performance of the contract. The specific margin requirements may vary depending on the exchange and the contract specifications.

If the SPGTCED index increases in value, the futures contracts are likely to appreciate, allowing John to profit from the price increase. If the SPGTCED index decreases after John purchases the futures contracts, the value of the contracts may decline. In this scenario, John may face a loss on his investment. The loss would be determined by the difference between the initial purchase price and the current market price of the futures contracts at the time of the expiration. Furthermore, during the contract period John may receive a margin call from the futures exchange or his broker. The margin call would require John to deposit additional collateral to meet the minimum margin requirements. The specific margin call amount would depend on the size of the loss indicated and the margin maintenance levels set by the exchange.

⁴⁰ Bloomberg is a global financial information and technology company. It provides a wide range of services, including financial data, news, analytics, and trading platforms, to professionals in the finance industry.

Hedging Existing Portfolio: John already owns a portfolio of renewable energy stocks that are listed in SPGTCED, and he wants to hedge against potential downside risks. By selling ESG futures contracts, he can offset potential losses in his portfolio if the SPGTCED index declines. If the index increases, the futures contracts may lose value, but this loss will likely be offset by the increase in value of his existing assets.

ii. ESG Options:

These give the buyer the right, but not the obligation, to buy (call option) or sell (put option) an underlying ESG-related asset at a predetermined price (strike price) within a specified timeframe. The investor only has to pay an Options premium, the price of the contract, upfront. ESG options provide investors with flexibility in managing ESG-related risks or taking advantage of potential price movements.

Let's continue with the same thought experiment, but this time focusing on ESG options instead of futures. An options contract can also be based directly on a specific index. John, the investor, wants to utilize ESG options to manage his risk exposure and potentially profit from the anticipated growth in the renewable energy sector. Here's how John might use ESG options in this scenario:

Leveraged Exposure: John, anticipating an upswing in the renewable energy sector, decides to purchase call options on the SPGTCED index. By purchasing call options, John can potentially benefit from the increase in the SPGTCED index's value while limiting his upfront investment to the option premium.

Hedging Strategy: John already holds a portfolio of renewable energy stocks, but he wants to protect himself against potential downside risks. He purchases put options on a financial asset linked to a renewable-energy-sector-based index, which provide him with the right to sell the index-related asset at a predetermined price within a specific timeframe. If the renewable energy sector experiences a downturn and the index declines by the expiration date, the put options will appreciate in value, expire at maturity "in the money" (with gain), offsetting potential losses in John's portfolio of renewable energy stocks. However, if the index increases and the renewable energy sector performs well, the put options may lose value. In this case, the loss in the value of the put options will be limited to the options premium since John will opt out of the contract. Also, his loss may be offset by the increase in the value of his existing assets.

Speculative Play: John believes that certain renewable energy companies will outperform others based on their ESG practices and growth potential. He purchases call options on specific renewable energy stocks that he believes will perform well. If these stocks increase in value, the call options will provide John with the opportunity to profit from the price appreciation. If, however, the prices of the stocks decrease instead, the call options may expire "out of the money" (with loss), resulting in a loss limited to the premium paid for the call options.

iii. ESG Swaps:

ESG swaps involve the exchange of cash flows based on the performance of an ESG-related index, security, or benchmark. They allow investors to hedge or speculate on ESG-related outcomes. For example, a swap might involve exchanging the returns of a conventional index with an ESG index. Continuing the thought experiment with investor John, let's consider a few scenarios.

ESG Performance Swap: John wants exposure to the performance of the SPGTCED index but prefers not to directly invest in the underlying assets. He enters into an ESG performance swap with a counterparty, such as a financial institution. The swap agreement specifies that John will receive the return on the SPGTCED index while the counterparty will receive a predetermined fixed rate. If the SPGTCED index performs well, John will receive the positive return, and if it performs poorly, he will owe the counterparty based on the predetermined fixed rate.

ESG Asset Swap: John holds a portfolio of renewable energy stocks but wants to enhance the ESG characteristics of his holdings. He enters into an ESG asset swap with a counterparty. In this swap, John agrees to exchange the returns on his existing portfolio with the returns on an ESG-compliant portfolio provided by the counterparty. The swap allows John to maintain exposure to the renewable energy sector while aligning his portfolio with better ESG practices.

ESG Total Return Swap: John expects the SPGTCED index to outperform a benchmark index that represents the broader market. He enters into an ESG total return swap with a counterparty, specifying the

ESG Integration into Financial Markets: A Comprehensive Exploration of Concepts and Implementation
SPGTCED index as the reference asset and the benchmark index as the underlying index. If the SPGTCED index outperforms the benchmark index, the counterparty will pay John the difference, and if the SPGTCED index underperforms, John will owe the counterparty.

iv. ESG Structured Products:

These are financial instruments with customized payoffs based on the performance of ESG-related assets (e.g., green bonds) or indices. They can be designed to cater to specific risk and return objectives while incorporating ESG considerations.

The emergence of ESG derivatives reflects the growing recognition of the materiality of ESG factors and the need to integrate them into financial markets. However, it's important to note that the development and adoption of ESG derivatives still face challenges. These include the need for standardized ESG metrics and methodologies, as well as robust data infrastructure to support accurate pricing and valuation of ESG derivatives (Baker, 2022; Rogge, 2021).

4. Conclusion

In conclusion, we have provided a comprehensive overview of ESG, its historical development, and its implications for financial markets and products, including the integration of ESG considerations into derivatives. While the integration of ESG into financial markets has seen significant progress, it is not without challenges. Some of the challenges include the lack of universally accepted standards and frameworks for ESG reporting, potential inconsistencies in reporting practices, issues of data quality and reliability, and the complexity of identifying and measuring relevant ESG metrics. Additionally, there may be concerns about greenwashing or misleading claims, especially when ESG data is self-reported by companies. Despite these challenges, the increasing recognition of the materiality of ESG issues and their impact on financial performance and risk has led to the mainstream adoption of ESG integration, reflecting the growing importance of sustainable finance.

Additionally, the emergence of sustainable finance instruments such as green bonds, impact investing funds, and sustainability-linked loans points towards a noticeable shift in investment patterns, highlighting the growing emphasis on projects that generate positive environmental and social impacts alongside financial returns. These financial instruments suggest the potential for financial markets to contribute to addressing global sustainability challenges.

Furthermore, the integration of ESG derivatives, including futures, options, swaps, and structured products, has expanded the scope of risk management and investment opportunities for market participants interested in ESG-related assets and indices. However, challenges persist, particularly concerning the need for standardized ESG metrics and robust data infrastructure, emphasizing the significance of transparent and reliable ESG reporting and data analysis.

Looking forward, continued advancements in ESG integration within financial markets are expected to play a critical role in fostering sustainable economic development and addressing global challenges. As the complexities and opportunities within the realm of ESG integration continue to evolve, market participants will need to collaborate and navigate the changing landscape of sustainable finance, ensuring a balanced and informed approach to investment decisions that account for ESG considerations.

REFERENCES

- Ahlström, H., and Monciardini, D. (2021). *The regulatory dynamics of sustainable finance: Paradoxical success and limitations of EU reforms*. *Journal of Business Ethics*, 177, 193-212.
- Baker, C. (2022). *Derivatives and ESG*. *American Business Law Journal*, 59(4), 725-772.
- Barber, B. M., Morse, A., and Yasuda, A. (2021). *Impact investing*. *Journal of Financial Economics*, 139(1), 162-185.
- Bose, S. (2020). *Evolution of ESG reporting frameworks*. *Values at Work: Sustainable Investing and ESG Reporting*, Palgrave Macmillan, Cham., 13-33.
- Brooks, C., and Oikonomou, I. (2018). *The effects of environmental, social and governance disclosures and performance on firm value: A review of the literature in accounting and finance*. *The British Accounting Review*, 50(1), 1-15.

- Carrizosa, R., and Ghosh, A. A. (2022). *Sustainability-linked loan contracting*. Available at SSRN 4103883.
- Chatzitheodorou, K., Skouloudis, A., Evangelinos, K., and Nikolaou, I. (2019). *Exploring socially responsible investment perspectives: A literature mapping and an investor classification*. *Sustainable Production and Consumption*, 19, 117-129.
- Claringbould, D., Koch, M., and Owen, P. (2019). *Sustainable finance: The European Union's approach to increasing sustainable investments and growth—opportunities and challenges*. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung*, 88(2), 11-27.
- Cort, T., and Esty, D. (2020). *ESG standards: Looming challenges and pathways forward*. *Organization & Environment*, 33(4), 491-510.
- Darnall, N., Ji, H., Iwata, K., and Arimura, T. H. (2022). *Do ESG reporting guidelines and verifications enhance firms' information disclosure?*. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 29(5), 1214-1230.
- Deng, X., Kang, J. K., and Low, B. S. (2013). *Corporate social responsibility and stakeholder value maximization: Evidence from mergers*. *Journal of Financial Economics*, 110(1), 87-109.
- Dorfleitner, G., Halbritter, G., and Nguyen, M. (2015). *Measuring the level and risk of corporate responsibility - An empirical comparison of different ESG rating approaches*. *Journal of Asset Management*, 16, 450-466.
- Eccles, R. G., Ioannou, I., and Serafeim, G. (2014). *The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance*. *Management Science*, 60(11), 2835-2857.
- EUROSIF. (2018). *EUROSIF's Response to EU's Public consultation on institutional investors and asset managers' duties regarding sustainability*. EUROSIF.
- Faccia, A., Manni, F., and Capitano, F. (2021). *Mandatory ESG reporting and XBRL taxonomies combination: ESG ratings and income statement, a sustainable value-added disclosure*. *Sustainability*, 13(16), 8876.
- Friede, G., Busch, T., and Bassen, A. (2015). *ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies*. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233.
- Gilchrist, D., Yu, J., and Zhong, R. (2021). *The limits of green finance: A survey of literature in the context of green bonds and green loans*. *Sustainability*, 13(2), 478.
- Jonsdottir, B., Sigurjonsson, T. O., Johannsdottir, L., and Wendt, S. (2022). *Barriers to using ESG data for investment decisions*. *Sustainability*, 14(9), 5157.
- Kaplan, R. (2015). *Who has been regulating whom, business or society? The mid-20th-century institutionalization of 'corporate responsibility' in the USA*. *Socio-Economic Review*, 13(1), 125-155.
- Kotsantonis, S., and Serafeim, G. (2019). *Four things no one will tell you about ESG data*. *Journal of Applied Corporate Finance*, 31(2), 50-58.
- KPMG International. (2022). *Big shifts, small steps*. KPMG International Ltd. London: KPMG International Ltd.
- Krawczyk, P. (2021). *Non-financial reporting—standardization options for SME sector*. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(9), 417.

- ESG Integration into Financial Markets: A Comprehensive Exploration of Concepts and Implementation*
Latapí Agudelo, M. A., Jóhannsdóttir, L., and Davídsdóttir, B. (2019). *A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility*. International Journal of Corporate Social Responsibility, 4(1), 1-23.
- Lydenberg, S. (2013). *Responsible Investors: Who they are, what they want*. Journal of Applied Corporate Finance, 25(3), 44-49.
- Refinitiv. (2023, June 30). Refinitiv Global Diversity & Inclusion Index Top 100.
- Rogge, E. (2021). *Sustainable finance meets financial innovation: from green investments to ESG derivatives*. Journal of International Banking Law and Regulation 37(3), 103-110.
- Rompotis, G. G. (2022). *The ESG ETFs in the UK*. Journal of Asset Management, 23(2), 114-129.
- Ruzzier, M. K., Ruzzier, M. and Hisrich, R. D. (2015). *Marketing for Entrepreneurs and SMEs: A Global Perspective*, reprint ed. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Sellhorn, T., and Wagner, V. (2022). *The forces that shape mandatory ESG reporting*. TRR 266 Accounting for Transparency Working Paper Series No. 96.
- Sherwood, M. W., and Pollard, J. L. (2018). *The risk-adjusted return potential of integrating ESG strategies into emerging market equities*. Journal of Sustainable Finance & Investment, 8(1), 26-44.
- United Nations Principles for Responsible Investment. (2021, March). About the PRI.
- Zhan, J. X., and Santos-Paulino, A. U. (2021). *Investing in the Sustainable Development Goals: Mobilization, channeling, and impact*. Journal of International Business Policy, 4(1), 166-183.

Makalenin Türkçe Başlığı

(Baş harfleri büyük, 14 punto, koyu, ortalı)

Yazar Ad SOYAD¹, Yazar Ad SOYAD², Yazar Ad SOYAD³

ÖZ: Öz metni 11 punto, tek satır aralığı, Times New Roman fontuyla en fazla 200 kelime olacak şekilde yazılmalıdır. Öz bölümünde makalenin amacına, önemine, yöntemine ve belirli bulgularına yer verilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Anahtar kelimeler 3-5 arasında olmalıdır.

JEL Kodu: : Çalışmanın JEL kodu/kodları (çalışmanın yapısına bağlı olarak birden fazla Jel kodu belirlenebilir) bu alana yazılmalıdır. İlgili Jel Kodlarını bulmak için <https://ideas.repec.org/JEL/> adresine başvurunuz.

Makalenin İngilizce Başlığı

(Baş harfleri büyük, 14 punto, koyu, ortalı)

ABSTRACT: Öz metni 11 punto, tek satır aralığı, Times New Roman fontuyla en fazla 200 kelime olacak şekilde yazılmalıdır. Abstract bölümünde makalenin amacına, önemine, yöntemi ve belirli bulgularına yer verilmelidir.

Keywords:

JEL Code:

* Var ise çalışmanın ana başlığına verilecek dipnot (çalışma bir bildiri, tez veya proje çalışmasının bir kısmı ise vb.) **YAYIN SÜRECİ TAMAMLANMADAN DOLDURMAYINIZ.**

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Unvan, Bölüm Adı, Fakülte, Üniversite Adı, İl.

Email: ORCID:

²Unvan, Bölüm Adı, Fakülte, Üniversite Adı, İl.

Email: ORCID:

³Unvan, Bölüm Adı, Fakülte, Üniversite Adı, İl.

Email: ORCID:

Giriş

Çalışmanın “giriş” kısmında çalışmanın bölümlerine yönelik özet bilgi, bilimsel alanyazındaki karşılığı, araştırmanın önemi, araştırma problemi ve amaçları detaylandırılmalıdır. Giriş en fazla 3 sayfa olmalıdır.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kapsamı çerçevesinde taranan yazın güncel, kapsamlı ve çalışma amacına uygun olarak yazılmalıdır. Çalışmanın alana katkısının görülebilmesi için geçmişte yapılan çalışmalara yer verilmeli, çalışmanın mevcut makalelerden ayrıştığı noktalar ve alana katkısı belirtilmelidir.

Birinci Seviye Alt Başlık (1 tab)

1. İkinci Seviye Alt Başlık (2 tab)

Yöntem

Çalışmanın türüne göre (*çalışma araştırma makalesi ise*) araştırma yöntemi ve sınırlılıkları bu kısımda yer almalıdır. Bu bölümde varsa araştırma modeli, soruları ve hipotez(ler)i, araştırma grubu, veri toplama teknikleri, geçerliği ve güvenilirliği, verilerin analizi ve sınırlılıkları yöntem kısmında yer alabilir.

Not: Araştırma Soruları, Araştırma Modeli, Hipotez(ler), Veri Analizi, Veri Toplama Teknikleri alt başlıklar olarak yapılandırılabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın etik yönden uygunluğu, XXXX Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından değerlendirilmiş, XXXX tarihli ve XXX sayılı karar ile etik yönden uygun olduğu kararına varılmıştır. Ayrıca çalışma, bireylerin kimliklerini açığa çıkaracak herhangi bir veri içermemektedir.

NOT: Araştırmanın etik yönü alt başlık kurallarına uygun şekilde yöntemden hemen sonra yukarıdaki forma uygun şekilde yazılmalıdır. Etik kurul başvurusuna gerek olmadığı takdirde gerek yoktur yazısı gerekmektedir.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular, çalışmanın amacı ve problemini destekler nitelikte ve bütünlüğü koruyacak biçimde, ilgili tablo, şekil, grafik veya resimlerle açıklanmalıdır. Kullanılan tablo, şekil, grafik veya resimlere mutlaka metin içerisinde yönlendirme yapılmalıdır. Bulguların gösterileceği tablo ve şekiller **yazara önemli hatırlatmalar** kısmında belirtilen kriterlere göre düzenlenecektir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları ışığında ortaya çıkan sonuçlar açıklanmalıdır.

Öneriler: Çalışmanın sonuçlarına uygun öneriler geliştirilmelidir. Ayrıca alanyazına katkı sağlayacak, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik önerileri de içermelidir.

Kaynakça

Sonuç bölümünden sonra metinde kullanılan kaynaklar “KAYNAKLAR” başlığı altında 10 punto sağ-sol 0, asılı 1,25 olarak ayarlanmalıdır. Satır aralığı “tek” olmalı, her kaynaktan sonra bir satır boşluk bırakılmalıdır.

Makaledeki kaynaklar APA 7 (<https://apastyle.apa.org/>) stiline uygun olarak yazılmalıdır. Alıntı yapılan her çalışma referans listesinde yer almalıdır. Mümkünse birincil kaynaklardan alıntı yapılmalı,

ikincil kaynaklar ölçülü bir şekilde belirtilmelidir. Aşağıda bazı kaynakların makalede nasıl gösterilmesi gerektiği örneklendirilmiştir (Aşağıdaki örnek kaynak gösterimleri “<https://apastyle.apa.org/>” adresinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

Kitap Referansları:

Yaşa, E. (2019). *Sağlık sektöründe hizmet kalitesi: Sağlıkta kalite* (2. baskı). Nobel Yayınevi. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

Sapolsky, R.M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.

Svendsen, S., & Løber, L. (2020). *Büyük resim / Akademik yazı: Bir saatlik kılavuz* (3. dijital baskı). Hans Reitzel Forlag. <https://thebigpicture-academicwriting.digi.hansreitzel.dk/>

Parantez içinde alıntı: (Jackson, 2019; Sapolsky, 2017; Svendsen & Løber, 2020)

Anlatı alıntılar: Jackson (2019), Sapolsky (2017) & Svendsen & Løber (2020)

Uyarı: *Apa 7’de kitabın basıldığı yer kaldırılmıştır. Parantez içindeki alıntılarda sayfa numarası verilecekse şöyle gösterilmelidir: (Jackson, 2019, s. 15)*

Editörlü, Yeniden Basılmış Kitap Gösterimi:

Watson, J.B., & Rayner, R. (2013). Koşullu duygusal tepkiler: Küçük Albert vakası (D. Webb, Ed.). CreateSpace Bağımsız Yayıncılık Platformu. <http://a.co/06Se6Na> (Orijinal çalışma 1920’de yayımlandı)

Parantez içinde alıntı : (Watson & Rayner, 1920/2013)

Anlatı alıntı: Watson & Rayner (1920/2013)

Düzenlenmiş Bir Kitapta Bölüm:

Aron, L., Botella, M., & Lubart, T. (2019). Mutfak sanatları: Yetenek ve gelişimi. RF Subotnik, P. Olszewski-Kubilius ve FC Worrell (Eds.), Yüksek performansın psikolojisi: İnsan potansiyelini alana özgü yeteneklere dönüştürmek (s. 345-359). Amerika Psikoloji Derneği. <https://doi.org/10.1037/0000120-016>

Dillard, J.P. (2020). İknâ çalışmalarındaki akımlar. MB Oliver, AA Raney ve J. Bryant (Eds.), Medya etkileri: Teori ve araştırmadaki gelişmeler (4. baskı, s. 115-129). Routledge.

Thestrup, K. (2010). Dönüştürmek, iletişim kurmak, oynamak için - Eylemdeki deney topluluğu. E. Hygum & PM Pedersen (Ed.), Erken çocukluk eğitimi: Danimarka’daki değerler ve uygulamalar. Hans Reitzels Forlag. <https://earlychildhoodeducation.digi.hansreitzel.dk/?id=192>

Parantez içinde alıntılar : (Aron vd., 2019; Dillard, 2020; Thestrup, 2010)

Anlatı alıntılar: Aron ve ark. (2019), Dillard (2020) ve Thestrup (2010)

Çok Ciltli Bir Çalışmanın Birkaç Cildi:

Harris, K.R., Graham, S., & Urdu, T. (Eds.). (2012). *APA eğitim psikolojisi el kitabı* (Cilt 1–3). Amerika Psikoloji Derneği.

Parantez içinde alıntı : (Harris vd., 2012)

Anlatı alıntı: Harris ve ark. (2012)

Tek Yazarlı Makale:

Lyons, D. (2009). Bizi 'iTune' yapmayın: İneklere karşı yazar. Tahmin et kim kazanıyor. *Newsweek*, 153 (24), 27.

Parantez içinde alıntılar: (Lyons, 2009)

Anlatı alıntılar: Lyons (2009)

İki Yazarlı Makale:

Schaefer, N.K., & Shapiro, B. (2019, 6 Eylül). İnsan evrimi hikayesinde yeni orta bölüm. *Bilim*, 365 (6457), 981–982. <https://doi.org/10.1126/science.aay3550>

Parantez içinde alıntılar: (Schaefer & Shapiro, 2019)

Anlatı alıntılar: Schaefer ve Shapiro (2019)

Çok yazarlı Makale:

Grady, J.S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Hikaye kitaplarındaki duygular: Amerika Birleşik Devletleri'ndeki etnik ve ırksal grupları temsil eden hikaye kitaplarının bir karşılaştırması. *Popüler Medya Kültürünün Psikolojisi*, 8 (3), 207–217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Parantez içinde alıntı: (Grady vd., 2019)

Anlatı alıntı: Grady ve ark. (2019)

Konferans Sunumunun Özeti:

Cacioppo, S. (2019, 25–28 Nisan). Evrimsel sosyal bağlantı teorisi: Geçmiş, şimdi ve gelecek [Konferans sunumu özeti]. *Batı Psikoloji Derneği'nin doksan dokuzuncu yıllık kongresi*, Pasadena, CA, Amerika Birleşik Devletleri. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

Parantez içinde alıntı: (Cacioppo, 2019)

Anlatı alıntı: Cacioppo (2019)

Diğer kaynak türleri için ayrıntılı bilgiye <https://apastyle.apa.org/> adresinden ulaşınız.

Dergimiz yayın kurulu Türkçe makaleler için, 2024 yılından itibaren, tüm makaleleri Türkçe makaleleri, İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Abstract), İngilizce makaleleri Türkçe Genişletilmiş Özet (Extended Abstract) ile birlikte yayınlama kararı almıştır.

EXTENDED ABSTRACT: En az 800 en fazla 1200 kelimededen oluşan ve makalenin literatür, yöntem, bulgular ve sonuçlarından bahseden **genişletilmiş özet (extended abstract)** bulunmalıdır. **Türkçe makalelerde genişletilmiş özet İngilizce, İngilizce yazılmış makalelerde ise Türkçe olarak hazırlanmalıdır.**

TABLO VE ŞEKİLLER :

Tablo, şekil veya grafikler sayfayı ortalamalı, açıklamaları ilgili ögenin üzerine, tablo/şekil/grafik kelimesi (Times New Roman, 11 Punto, Kalın) : Tablo başlığı (Times New Roman, 11 Punto, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük) şeklinde yazılmalıdır.

Tablo / Çizelge içindeki veriler 9-11 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değiştirilebilir. Microsoft Word üzerinde hazırlanabilecek tüm tablo, grafik vb. mutlaka yazarlar tarafından oluşturulmalı, resim olarak herhangi bir grafik kopyalanmamalıdır.

Tablo veya grafik için atıf-kaynak gösterilmesi gerekiyor ise ilgili şeklin altına 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.

ÖRNEK 1:

Tablo 1: Araştırmaya katılan kişilere ilişkin demografik verilerin dağılımı

Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)	Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)
Cinsiyet			Çalıştığı Departman		
Kadın	102	37,9	Incoming	30	11,2
Erkek	167	62,1	Bilet Satış	80	29,7
Yaş			Araç Kiralama	11	4,1
24 yaş ve altı	86	32,0	Kongre-Fuar Org.	38	14,1
25-31 yaş arası	112	41,6	Paket Tur Hazırlama	24	8,9
32-38 yaş arası	56	20,8	Tur Satış	30	11,2
39 yaş ve üstü	15	5,6	Rezervasyon	20	7,4
Medeni Durum			Diğer	36	13,4
Evli	102	37,9	Acenta Grubu		
Bekar	167	62,1	A Grubu	156	58,0
			B Grubu	81	30,1
			C Grubu	32	11,9

ÖRNEK 2:

Tablo 2: Katılımcı öğretmenlerin demografik özellikleri

Değişkenler	4. Sınıf		8. Sınıf	
	N	%	N	%
Cinsiyet				
Kadın	117	48,1	100	45,4
Erkek	126	51,9	120	54,5
Eğitim Düzeyi				
Lisansüstü mezunu	54	27,8	100	61,3
Lisans mezunu	90	46,4	43	26,4
Önlisans mezunu	50	25,8	20	12,3

ÖRNEK 3:

Tablo 3: Ön test puanlarına ait bağımsız gruplar T-Testi sonuçları

Grup	N	\bar{X}	SS	$t(3811)^*$	p	d
Deney Grubu	1873	505,19	82,80	3,87	<0,01	0,12
Kontrol Grubu	1940	515,80	86,43			

Not: (serbestlik derecesi)

ÖRNEK 4:

Şekil 1: Şeklin isminin yazılması

Kaynak: (Çavmak, 2020)

EXTENDED ABSTRACT (Yeni bir sayfada başlamalıdır.)

Literature review

The purpose of the literature review was to use a two-part framework to examine learning as relying on a limited capacity of memory, and anxiety making unproductive use of such capacity. The researchers reviewed literature in two main areas: cognitive load theory and foreign language anxiety. For education, cognitive load theory focuses on reducing the extraneous workload on limited working memory to increase effectiveness in learning.

Methodology

The researchers conducted a quantitative experiment with 88 students in a northern Taiwanese university at lower-intermediate and higher-elementary English group levels. Researchers administered the Foreign Language Classroom Anxiety Scale survey, an intermediate listening comprehension test designed to challenge participants and induce cognitive load, then the Cognitive Load Subjective Rating Scale to rate mental effort used for the test. The researchers compiled the survey scores and test scores and conducted a statistical analysis to look for correlations among the scores..

Findings and discussion

The researchers found a negative correlation between foreign language anxiety and performance, and between cognitive load and performance. They found a positive correlation between foreign language anxiety and cognitive load. They found a negative correlation between linguistic ability and foreign language anxiety. They found a positive correlation between perceived difficulty and foreign language anxiety and cognitive load.

Results and recommendations

The implication of the study is that reducing learner's perceived difficulty of listening comprehension can reduce their foreign language anxiety which reduces their cognitive load and provides increased working memory to improve performance. The limitations of the study were a limited sample size, a limited range of participants, and limited types of listening comprehension tasks. Future research would examine differences caused by longer listening passages or Picture descriptions, and could use structural equation modelling to allow for the inference of causal relationships among the variables.

(Extended abstract en az 800 en fazla 1200 kelimededen oluşmalıdır.)

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Bu alanda makalenin tüm yazarlarının makale sürecine verdikleri katkı oranları ve istenmesi halinde yazarların katkı sağladıkları alanlar belirtilmelidir.

Örnek: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Örnek: 1. yazar %70 oranında, 2. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu alanda, yapılan araştırmanın herhangi bir kurum, kişi veya kuruluş ile herhangi bir çıkar çatışmasına sebep olup olmadığı, oldu ise ilgililerin nasıl bilgilendirildikleri gibi bilgiler yer almalıdır. Araştırma herhangi bir çıkar çatışmasına sebep olmuyor ise belirtilmelidir.

Örnek: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -Destek Beyanı (Varsa)

Örnek: Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi tarafından 0000/00 proje numarası ile desteklenmiştir.

Yazarlara Önemli Hatırlatmalar:

- Makale metni yazıldığı dilin yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- Makale yazımında **sayfa boyutu A4** olarak seçilmeli ve sayfanın tüm (alt-üst-sağ-sol) kenarlarında **2,5 cm kenar boşluğu** bırakılmalıdır.
- Yazı tipi Times New Roman, 12 punto ve satır aralığı tek (1,0) olarak ayarlanacaktır.
- Araştırma başlıkları bold ve baş harfleri büyük yazılmalı, başlığa numara verilmemeli ve paragraf girintisi olmamalıdır. Hemen altından başlayacak paragrafta ve diğer paragraflarda girinti 1,25 (1 tab) olarak ayarlanmalıdır.
- Alt başlık verilecekse; alt başlıklarda şöyle bir yol izlenmelidir: 1 tab uzunluğunda paragraf girintisi verilmeli, her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde bold olarak ayarlanmalıdır. Eğer alt başlıkların alt başlıkları varsa bu başlıklarda numaralandırmaya gidilebilir.
- **Giriş, Kavramsal Çerçeve, Yöntem, Bulgular ve Sonuç** gibi ana bölüm başlıklarına numara verilmemelidir.
- Bu ana bölüm başlıklarının her harfinin büyük olmasına, sola yaslı ve bold ayarlanmasına özen gösterilmelidir).
- Makale kaynakça ve eklerde dahil olmak üzere 20 sayfayı geçmemelidir.
- Giriş ve kavramsal çerçevede kullanılacak kaynaklara yapılan atıflar, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası yer almalıdır (Kotler, 2003, s.24). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalıdır (Aaker, 1991; Porter, 2008; Kotler, 2012), üç veya daha çok yazar isimli atıflarda "vd." kısaltması kullanılmalıdır (Harris vd., 2001, s.112).
- Tüm alıntılarınız için lütfen APA 7.0 sürümünü takip ettiğinizden emin olun. Ayrıntılı bilgi için: <http://apastyle.org>
- Birden fazla yazarın olduğu makalelerde yazarların katkı oranları mutlaka belirtilmelidir.
- Makale, APA 7'ye göre kontrol edildikten sonra makale kaynaklarının -varsa- DOI'leri tespit edilmeli ve ilgili yayının sonuna <http://dx.doi.org/10>..... formatına uygun olarak yazılmalıdır. DOI numarası, doğrudan bağlantı olarak verilmeli ve sonuna nokta (.) konulmamalıdır.
- 2020 yılı itibariyle kaynakçada kitap ya da tezlerde yayınevi yeri yazılması uygulaması kaldırılmıştır.